

OLE HASSELBALCH

Den stille krig

*Sovjetiske påvirkningsoperationer
mod Danmark
under den kolde krig –
forudsætninger,
teknik og resultater*

HOLKENFELDT

Af samme forfatter f.eks.:

Den offentlige mening (1990)

Viljen til modstand (1990)

Svig (1993)

Opinionskampen 1933-45 (1995)

Copyright © Ole Hasselbalch, 2001

Omslagsfoto af Finn Frandsen

Copyright © Politikens Pressefoto, 1985

(Fredsmarch Palmesøndag 31. marts 1985)

Omslagsdesign af John Ovesen

Trykt hos BookPartner, København

Første oplag 2001

ISBN 87-90014-30-1

Ole Hasselbalch

Den stille krig

*Sovjetiske påvirkningsoperationer
mod Danmark
under den kolde krig –
forudsætninger,
teknik og resultater*

*„Åh disse skandinaver, så seriøse,
retlinede, men ak så naive!“*

MIKHAIL V. BUTKOV,
afhopper fra KGB
(i bogen *KGB i Norge*, s. 37)

Indhold

<i>Forord</i>	9
---------------------	---

Kapitel 1. Det drejede sig faktisk om os ...

1.1. Tres atombomber – og lidt til	13
Befehl anlanden!	13
Sløret falder	13
Advarslerne	14
1.2. Og danskerne?	15
1.3. De politiske partier	17
Socialdemokratiet	17
Knæfaldets bagmænd	24
1.4. Påvirkningsoffensiven mod Danmark	25
Hvorfor skete det?	25
Bortforklaringens lette kunst	26
Den danske forkælelse	27
Den aggressive totalitarisme	28
„Aktive forholdsregler“	28
Førstehandsvidner	30
1.5. Denne bog	32
Kilderne	33

Kapitel 2. Scenen sættes

2.1. På vej hjem – og hjemme	36
2.2. Menneskelige svagheder	37
Civilisationers forfald	38
Det irrationelle menneske	38
Propagandaens muligheder	39
Det psykologiske forsvar	40
2.3. „68-erne“	40
En profil	40

	„Ungdomsoprøret“	42
	Marxismen	45
	Vandbærere og medløbere	46
	Forbrydelsen	49
2.4.	Omstøbning af hjernerne	50
	Børnene	50
	Skolen	55
	De højere læreanstalter	59
	Normernes opløsning	64
	„Den frie presse“	68
	Danmarks Radio	73
2.5.	Konflikten mellem ideologier	79
	To samfundsmodeller	79
	Forskellen udviskes	81

Kapitel 3. „Aktivnyye meropriyatia“

3.1.	Den ekspansive kommunisme	86
3.1.1.	(U)fredelig sameksistens	86
	Lenin og freden	86
	Den forjættende „fredelige sameksistens“	87
	Uophørlig kamp med ethvert egnet middel	89
	Formålet helliger midlet	91
3.1.2.	Mål og midler	93
	Endemålet	93
	Organerne	94
	Magtovertagelsens veje	96
	Rekonstruktion	98
	De aktive forholdsregler	100
	Fokus: Påvirkningsoperationer	106
3.2.	Den „strategiske langtidsplan“	107
	Planens historie	107
	Faserne	108
	Gennemtrængningen af socialdemokratierne	109
	Operationsområde Danmark	110
	Historien gentager sig	112
3.3.	De „aktive forholdsregler“	117
3.3.1.	Hovedtræk	117
	Struktur	117
	Desinformation	118
	Propaganda	120
	Operationernes omfang	123

3.3.2.	Forudsætningen: Kortlægning af det danske apparat	124
	Søkortet tegnes	124
	Kilderne	125
3.4.	Apparatet	127
3.4.1.	KGB	128
	Opgaver	129
	Organisation	130
	Medarbejderne	132
3.4.2.	STASI	134
3.4.3.	Kommunistpartiernes rolle	135
3.4.4.	Facader	139
	Formålet	140
	Typologi	142
	Fredsbevægelserne	146
	Andre nyttige organisationer	151
3.4.5.	Øst-personel i Vesten	159
	Officerer	160
	Diplomater, handelsrepræsentanter, journalister, videnskabsmænd m.fl. . .	161
	Illegale	161
3.4.6.	Danskere på gale veje	162
	Agenter, konfidentielle kontakter og nyttige idioter	162
	Søgefeltet	174
	Rekruttering og vejen til nyttiggørelse	179
3.4.7.	Finansieringen	188
3.5.	Påvirkningsaktiviteter	190
3.5.1.	En samlet profil	190
3.5.2.	Eksempler på påvirkningsoperationer	194
	„Fredskampen“	194
	Charmeoffensiven mod Det radikale venstre	199
	Operationer med begrænset sigte . . .	202
3.5.3.	Påvirkningsteknikker	203
	Udgangspunktet: Forkastelsen af loyaliteten i kommunikationen . . .	204
	Falsknerier og opdigt	204
	De skjulte sandheder	208
	Kulisseyggeri	212
	Skjult overførsel	216

Kapitel 4. Effekten

4.1. Evaluering	220
Delte meninger	220
Vejene til en vurdering	223
Konklusion	224
4.2. Passiviteten i vest	225
Det officielle Danmark	225
Det uofficielle Danmark	228
Og opgørets time?	235
4.3. Langtidsskader?	237

<i>Litteraturliste</i>	244
----------------------------------	-----

<i>Stikordsregister</i>	253
-----------------------------------	-----

Forord

Denne bog er skrevet i forundring.

Forfatteren er vokset op i et miljø, hvor man interesserede sig for, hvad der foregik i verden omkring os, og hvor det vigtigste i denne forbindelse ikke var at have de rigtige meninger, men at finde ud af, hvad der var rigtigt.

Fra vinduerne i familiens hus på bakken over Sletten havn nord for København sås de fremmede krigsskibe ude på Sundet, som efter sigende gav statsministeren vågne nætter. Russernes nedkæmpelse af opstanden i Ungarn i 1956 bekræftede, at det havde han sådan set god grund til. Jeg meldte mig derfor til Hjemmeværnet i 1963.

Her fik vi syn for sagn på en måde, som ikke efterlod tvivl om Danmarks ud-satte position. Et besøg i Berlin i midten af 1960-erne med tilhørende tur gennem Østtyskland bekræftede, at vi var nabo til et politisk monster-system. Eftersom enhver jo kunne gøre disse iagttagelser, var det rent ud umuligt at forestille sig, at nogen ædrueligt kunne nå til en anden konklusion.

I løbet af 1960-erne begyndte imidlertid den type mennesker, der i dag er kendt under samlebetegnelsen „eliten“, at modellere på og omforklare truslen for at få den til at forsvinde. Jeg husker f.eks. i Studenterforeningen et foredrag af Helveg Petersen senior fra Det radikale Venstre, der havde udnævnt sig selv til specialist i sikkerhedspolitik. Dette førte ham til at mene, at der nok kunne drosles ned på forsvaret. Samme sted oplevede jeg den fremtrædende socialdemokrat – senere minister – Kjeld Olesen i rollen som en slikket elegantier i lysegrå habit, der også argumenterede for en anden virkelighed end den, som fandtes udenfor i dagslyset.

Forholdene udviklede sig på denne vis i en stadig mere ubehagelig retning. Vietnamkrigen, som jeg fik et indblik i, der afviger en del fra de billeder, „68-erne“ siden har haft held til at gøre til de gyldige, optrappedes. Her sås den brutalitet, med hvilken den anden part var indstillet på at sætte sig igennem over for en sagesløs befolkning i et ulykkeligt land.

I 1968 – året hvor de russiske tanks rullede ind i Prag og knuste det tjekkoslovakiske forår – fik vi så en borgerlig regering under den radikale statsminister Hilmar Baunsgaard. Dermed konfirmeredes en forsvarspolitik, som cementerede distancen mellem den „politiske“ opfattelse af, hvad vi stod over for, og den faktiske trussel østfra. Dette spænd mellem den politiske virkelighed og den faktiske vir-

kelighed blev efterhånden ubærligt. Vor egen uddannelse og især udrustning haledede langt bagefter. Hertil kom, at regeringen også lagde låg på de to efterretnings-tjenesters mulighed for at følge med i fjendens aktiviteter her i landet. Hos FET endte mængder materiale herom, som var indsamlet med stort besvær, i bogstaveligste forstand på bålet.

Jeg søgte i en række artikler at skabe opmærksomhed om problemerne – en forfængelig bestræbelse, så vidt som at næppe nogen med politisk magt vel fandt anledning til at hæfte sig ved, hvad en ligegyldig ung mand, som oven i købet sejlede imod tidens strøm, førte i pennen.

Spørgsmålet blev derfor: Var det formålstjenligt eller var det tværtimod kontra-produktivt at fortsætte i forsvaret? Det, de frivillige ydede af et godt hjerte i den ene ende, blev jo blot med let hånd bortødet i den anden af politikere, der så helt andre interesser bedst varetaget derved. Kunne vi overhovedet stole på politikere, der i den grad negligerede kendsgerningerne til fordel for den politiske bekvemmelighed? Kunne sådanne politikere måske endog tænkes at ville omgås listerne over Hjemmeværnets folk på en sådan måde, at de risikerede at havne i forkerte hænder?

Den militære trussel mod Danmark var på dette tidspunkt – uagtet den endeløse snak om fred og afspænding – vokset til et omfang, så at en ny besættelse var en mulighed, man måtte regne med, omend sandsynligvis forudgået af en periode med udenrigspolitisk affindelse, som gradvis ville prisgive os. Det ville i en sådan situation være afgørende, at der kunne opretholdes en platform for dansk modstand, som kunne legitimere en befrielse fra vest. Resultatet blev derfor, at jeg i 1972 forlod forsvaret.

I årene efter var der voksende Warszawapagt-aktivitet – nu i stigende grad også rettet mod den danske opinion og danske nøglepolitikere. En målrettet og, må man sige, veltilrettelagt indsats, som i vidt omfang betjente sig af fordækte midler. Desuagtet fandt Anker Jørgensen det betimeligt at slukke lyset hos Arbejdernes Informations Central, der hidtil i LO's regi havde forsøgt at holde styr på de skumle ting, der foregik under overfladen.

Efter dannelsen af den borgerlige regering i 1982, som bragte Socialdemokratiet i opposition, fandt påvirkningsoffensiven østfra så smuldt vand at sejle i, at dens succes syntes at være inden for rækkevidde. I kraft af partiets opgivelse af sine traditionelle sikkerhedspolitiske holdninger skubbedes Danmark således ind netop i den affindelsesfase, som ville være det første skridt til en omplacering af os i forhold til NATO og løsrivelse af os fra de vestlige sikkerhedsgarantier. Øst-offensivens indretning var imidlertid ikke erkendt af offentligheden, og vore to efterretningstjenester foretog sig intet for at oplyse om den. Jeg begyndte derfor at skrive herom for at få de relevante oplysninger ud til en bredere offentlighed. Let var det imidlertid ikke. Jeg kunne f.eks. ikke på noget af de større forlag få udgivet min bog *Den offentlige Mening*, der indeholder et afsnit netop om øst-påvirkningsoperationerne. Sligt var ikke stuerent.

Arbejdet blev afbrudt med Murens fald, som vel burde have markeret afslutningen på de foregående års lidet opløftende oplevelser. Jeg husker imidlertid ikke følelsen af nogen afslutning – og slet ikke den champagneberusende fornemmelse

af triumf, som vel ellers burde være obligatorisk ved en sådan lejlighed. Derimod husker jeg leden ved det hele og en resignation udsprunget af erfaringen for, at medløbere, rak og pak af den art, vi havde beskæftiget os med, har en formidabel evne til at omstille sig, omdefinere egne synder til at være gode gerninger, og til at finde nye veje for pleje af de personlige interesser og fikse idéer uden hensyn til konsekvenserne for andre.

Når man derfor i årene efter har kunnet følge parodien på et opgør med disse mennesker, som nærmest er ved at udvikle sig til et opgør med dem, der søgte at holde dem i ørerne, er det blevet ubærligt bare at sidde og se på. Særlig utåleligt er det at høre de selv samme personer, som dengang gik diktaturets ærinde, nu igen belære andre om moral, fornuft, anstændighed, demokrati og menneskerettigheder.

Lødige ting er vel kommet frem om, hvad disse figurer foretog sig dengang. Men der savnes fortsat et samlet *overblik* over den fordækte del af øst-offensiven mod den danske opinion og især over offensivens *teknik*. Derfor må beretningen om den stille krig mod Danmark, der blev afbrudt ved Murens fald, fortælles til ende.

Det er forfatterens håb, at bogen vil bidrage til anskueliggøre en række ubehagelige ting, der på godt og ondt udgør en del af den europæiske historie, således at denne ikke gentager sig. Hvis bogen derved også kan hjælpe til at rense luften og skabe mulighed for en frisk start i forhold til de østeuropæiske nationer, der var diktaturets første og største ofre, kan forfatteren ikke forlange mere.

Tak til dem, som har hjulpet – ingen nævnt, ingen glemt og ingen eksponeret.

Humblebæk i marts 2001
Ole Hasselbalch

KAPITEL 1

Det drejede sig faktisk om os ...

1.1. TRES ATOMBOMBER – OG LIDT TIL

Befehl anlanden!

I slutningen af 1960-erne fik Forsvarets Efterretningstjeneste fat i en interessant film. Den hed „*Befehl anlanden!*“ og var lavet af det østtyske regime med sigte på åndelig opdragelse af borgerne i den såkaldte Tyske demokratiske Republik (DDR, altså Østtyskland). Filmen viste, hvorledes folkedemokratiets militærstyrker som svar på en aggression vestfra – i den herskende „socialistiske“ mytologi var det naturligvis altid vestsiden, der begyndte – resolut ville sætte sig til modværge og indlede en kontraoffensiv.

Det blev ikke sparet på krudtet i filmen, hverken i direkte eller overført betydning. Handlingen var den, at Warszawapagtens styrker på det overvældende antal landgangsfartøjer, man rådede over – så vidt jeg husker var det i Østersøen over 200 mod NATO's ca. 20 – ville sætte over havet og gå i land et sted, som i helt forbløffende grad lignede Danmark.

Nyerhvervelsen blev bl.a. brugt til fremvisning for beboerne i mit lokalområde, så at de kunne se med egne øjne, hvad der var lagt til rette for dem. Det skete på Humlebæk skole for et i øvrigt ikke helt uanseligt antal humlebækkere.

Reaktionen var imidlertid til både at forudse og overse: Tilskuerne satte pris på underholdningsværdien, men var i øvrigt stort set revnende ligeglade. Sådan som danskerne har for vane at være ligeglade, indtil det er for sent, så at nogle andre må redde kastanjerne ud af ilden for dem. Danskerne har som bekendt en urokkelig tro på, at sådanne kastanjereddere altid findes.

Sløret falder

Da Muren faldt, kollapsede samtidig hele det slør af hemmeligholdelse og skønmaleri, der var stillet op om de ting, filmen viste, og som havde gjort det muligt at bortforklare og ønsketænke med hensyn til, hvad der foregik. Det kunne nemlig nu ses ved direkte eftersyn i de bunkers, det kommunistiske militær havde forladt, hvad der var lagt i ovnen til os.

De, der har aflagt besøg disse steder, har været rystede over fremvisningen.

Virkeligheden overgik selv de værste forventninger, en „koldkriger“ nogen sinde havde turdet give udtryk for, hvilket siger ikke så lidt.

Fundene er beskrevet mange steder,¹ og der er derfor ingen grund til at gå i detaljer. Men det bør dog f.eks. nævnes, at Warszawapagten (WAPA) opretholdt et stående beredskab, som gjorde det muligt at angribe mod vest næsten fra det ene øjeblik til det andet – hvilket vi ikke var klar over. Ligeledes at den planlagte fremryknings hastighed vestover på ca. 100 km i døgnet – som vi kendte til – ingenlunde var urealistisk. Et chok var det også at erfare, at WAPA for at mørne Danmark for det angreb, filmen viste, planlagde at anvende mellem 55 og 60 atombomber mod os.

Det var kort sagt splintrende, hamrende gale folk, vi havde haft med at gøre på den anden side af Jerntæppet.

Advarslerne

Selv Forsvaret vidste ikke, at det var så galt fat. Men det havde dog ikke skortet på offentlige advarsler om, at der var fare på færde. Og disse advarsler have vel at mærke ikke blot form af underholdningsaftener i den lettere ende af skalaen som den på Humlebæk skole.

Så sent om i 1989 udkom f.eks. en afhandling af docent Svend Kühnel Hagen, som efterviste, hvordan der nu var en realistisk mulighed for en ny 9. april, og hvori eftervistes i detaljer, hvad der ville ske i en sådan forbindelse. Disse ting blev loyalt refereret i dagspressen.² Og i en NATO-rapport omkring samme tidspunkt præsenteredes styrkeforholdene, som de var – visende en enorm militær overvægt i Warszawapagten i favør.³ Også Forsvaret offentliggjorde materiale, der fortalte om den militære trussel.⁴

Samtidig blev de politiske kort lagt på bordet af vore vestlige allierede. I rapporten *Det handler om troværdighed. En international vurdering af dansk sikkerhedspolitik* samlede Managements Erhvervspolitiske Forum f.eks. i 1984 autoritative udtalelser fra denne kant: „For nogle år siden havde I et image som en ansvarlig nation, der var aktiv inden for alliancen. Det er ikke længere tilfældet. I er i færd med at forlade NATO uden at være klar over det“, siger her direktør i Pentagon Jon L.

¹ Se f.eks. gennemgangen i Berlingeren 23/2 1997 ud fra fundne oplysninger i de åbnede østtyske arkiver samt Carl-Axel Gemzell, *Warszawapakten, DDR och Danmark*; generaløjtnant Kjeld Hillingsøe, *Hvem holdt de med?* s. 10 ff; Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 54 ff; Lars R. Møller, *Operation Hurricane*, s. 293 ff.

² Omtalt af Keld Boserup i Jyllands-Posten 9/4 1989, jf. også samme i Jyllands-Posten 31/3 1989 om Den alternative Forsvarskommissions konklusioner og Ove Bjerregaard-Madsen fra kommissionen i Jyllands-Posten 18/8 1989. Se i øvrigt fra samme tidspunkt f.eks. C.F. Hagen i Jyllands-Posten 18/9 1988 og 28/8 1988 samt interviewet med en NATO-chef i Jyllands-Posten 7/5 1988.

³ Se f.eks. offentliggørelsen i Jyllands-Posten 26/11 1988.

⁴ Se f.eks. *Warszawapagten aggressionsmuligheder mod dansk område*, 1986.

Lellenburg, der havde ansvaret for den nordeuropæiske region. Og John Kelly og James Dobbins fra det amerikanske udenrigsministerium supplerer: „Jeres indflydelse inden for NATO er allerede reduceret betydeligt. Det er op til jer at finde ud af, om I vil være i NATO eller ej. Muligheden for at Danmark ved sin usammenhængende politik og de regelmæssige mislyde ekskluderer sig af NATO, skal tages alvorligt.“

Den sikkerhedspolitiske slingren, som fremprovokerede disse gule kort fra vore venner, havde i parentes bemærket nær ført til en afbrydelse af USA's flådesamarbejde med os. Konsekvensen af en sådan afbrydelse ville være, at Forsvaret ikke ville kunne få reserver i en krisesituation.⁵

1.2. OG DANSKERNE?

Øst for Østersøen – efter sovjetisk terminologi „Fredens Hav“ – kæmpede baltiske frihedsbevægelser i mange år efter 2. verdenskrig mod besættelsesmagten. Der er rapporter om faldne i kamp mod russerne så sent som 1964. „Mændene i skoven“ kaldtes de.

Hvis disse mænd overhovedet kom på tale på vore længdegrader, hvilket i sig selv var usædvanligt, var billedet imidlertid, at det drejede sig om efterladenskaber fra nazibesættelsen, almindelige kriminelle eller måske myter, skabt af NATO's propagandister.⁶ Danskerne forstod ikke hvad der foregik. Men begivenhederne søgtes da også bevidst sløret gennem en sovjetisk påvirkningsoperation, *Operation Legionærene*, hvis mål var at få modstandsfolkene til at tage sig ud som gamle nazister og forrædere.⁷

75.000 civile blev dræbt under disse kampe. Skønnet over faldne russere alene i Litauen varierer fra 80.000 (litauiske kilder) til 20.000 (russiske kilder).⁸

I Danmark åndede alting imidlertid idyl. Danskerne elsker som bekendt at hygge og fjolle, og vi vurderer gennemgående behovet for at have det rart som vigtigere end nødvendigheden af at komme problemer i forkøbet. Vi vil i det hele taget helst undgå at tænke på problemer og har middelmådigheden og det udjævnende som livsform.

Derfor kan det ikke undre, at i perioden op til den kolde krigs afslutning stod

⁵ Se Jyllands-Postens interview 12/7 1998 med den daværende amerikanske ambassadør i Danmark Terence Todman. Det, der udløste denne mulighed, var striden om, hvorvidt de såkaldte „atomske“, altså amerikanske flådefartøjer, som muligt havde atomvåben ombord – kunne besøge danske havne. Se i øvrigt om synspunkterne bag regeringens beslutning om at tage et valg på dette anliggende Knud Østergaard (K), formand for Folketingets sikkerhedspolitiske udvalg, i Jyllands-Posten 9/5 1988.

⁶ Eksempel: Forfatteren Erik Vagn Jensen mente, at det kun var nazi-inficerede anti-sovjetiske eksil-baltre, der ønskede national selvstændighed for Baltikum (refereret efter professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 3/2 2000).

⁷ Se Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 35 ff.

⁸ Se John Prados, *Presidents' Secret Wars*, s. 37 ff.

efterhånden mere end to tredjedel af befolkningen bag den nulløsning, som på dette tidspunkt blev pålagt Forsvaret.⁹ At man kunne slippe af med det banditregime, der truede os, simpelt hen ved at vise standhaftighed, lå helt uden for dagsordenen. Danskernes dagsorden var tværtimod, at de hellere ville besættes af Sovjetunionen end risikere en atomkrig. Men de var i øvrigt også modstandere af NATOs officielle strategi.¹⁰ Ifølge en opinionsanalyse fra 1989 nød den sovjetiske leder Gorbatsjov endog større tillid hos os end både vor egen statsminister og den amerikanske præsident Bush – sidstnævnte lå helt nede på 7. pladsen.¹¹ Endvidere ansås Sovjet for at være mere stemt for nedrustning end USA(!)¹²

Til den ligegyldighed over for realiteterne, der tegner sig i disse undersøgelser, kom en dansk venstrefløj, der oven i købet så en dyd i at kæntre selve samfundsordningen i såkaldt socialistisk (læst marxistisk) retning og i at mørne det holdningsmæssige grundlag for et forsvar. En venstrefløj, hvoraf i al fald visse dele ikke var indstillet på at lade det forblive ved teoretiseringer og end mindre på at respektere demokratiets spilleregler. I begyndelsen af 1980-erne viste en opinionsanalyse således, at 22% af venstrefløjens tilhængere anså voldsomme aktioner, hvor der kunne ske skade på ting eller personer, som acceptable i politisk øjemed.¹³ Mod firmaer, hvis aktiviteter var uønskede, førtes da også lejlighedsvis en regulær terror-krig med rudeknusninger, syreangreb og brandbomber.¹⁴ Til formålet var der ligefrem udarbejdet en „køgebog“ for terrorister med opskrifter på bomber, råd om våbenvalg m.v.¹⁵

I parentes bemærket anslø amerikanerne den danske venstrefløj i bredeste forstand til at udgøre ca. 40.000 „hard core“ personer.¹⁶ Hvad dette dækker over, får vel stå hen. Private danske kilder, der fulgte med, opererede kun med et antal på omkring 11.000 personer, hvoraf langt hovedparten oven i købet blot var medløbere, vandbærere og eftersnakkere. Så meget står imidlertid fast, at i 1977, da venstrefløjen til venstre for SF kulminerede i størrelse med 6,4% af vælgerne, støttedes den af over 50% af vor studerende åndselite.¹⁷

Disse strømninger var kendt både øst og vest for kongeriget. Således konstaterede amerikanerne nøgternt i deres analyser af danskernes indstilling, at „*hvis danskeren nogensinde skulle vågne op og finde ud af, at hans frihed bliver trampet på af et kommunistisk tyranni, ville han uden videre reagere som han sidst gjorde under nazisternes besættelse – efter i flere år at have forsøgt at tænke uhyret bort omsider op-*

⁹ Se opinionsanalysen i Søndagsavisen 3 27/11 1988.

¹⁰ Se resultaterne i Aktuelt 24/10 1988.

¹¹ Observa, offentliggjort Jyllands-Posten 25/6 1989.

¹² Observa, offentliggjort i Jyllands-Posten 28/5 1989. Retfærdigvis skal siges, at også i de store NATO-lande afviste offentligheden ifølge opinionsundersøgelser billedet af et militært aggressivt Sovjetunionen – se således Aktuelt 27/10 1988.

¹³ Jf. undersøgelse omtalt af Hans Jørgen Nielsen i Berlingske Tidende 7/5 1983.

¹⁴ Se f.eks. Kirsten Riisgaard i Jyllands-Posten 18/9 1988 og Gorm Grove i Jyllands-Posten 17/5 1987.

¹⁵ Se Kirsten Riisgaard i Jyllands-Posten 2/10 1988.

¹⁶ Oplysninger fra åbnede amerikanske arkiver. Se Simon Andersen, Hans Davidsen-Nielsen og Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 6/12 1998.

¹⁷ Professor Niels Thomsen i Berlingeren 5/1 1999.

*bygge en aktiv modstandsbevægelse. – Da ville han givetvis råbe op for en fælles front med Amerika og det, der måtte være tilbage af den fri verden. Men at det da muligvis ville være for sent, er en tanke, som han ikke vil forstyrres med nu.*¹⁸

Og sovjetiske efterretningskilder konstaterede på deres side: „*Det var uhyre nemt at sprede disinformation i Danmark. Alting kan pakkes pænt ind der. Alt kan dresses op som bløde pakker i Danmark ... I vidste aldrig, hvad I var oppe imod*”¹⁹

1.3. DE POLITISKE PARTIER

På Christiansborg og i de tilsluttede politiske organisationer, der frem for nogen havde en forpligtelse til at holde hovedet klart i den kildne situation, vi befandt os i, var stillingen mudret. I hver yderende af det politiske spektrum var holdningen naturligvis den, man kunne vente: For et forsvar på den borgerlige fløj,²⁰ imod på den ekstreme socialistiske. Det radikale Venstre, der som bekendt aldrig har kunnet træffe en anvendelig beslutning om at støtte et effektivt forvar, må også regnes på modstandersiden. Socialdemokratiet og fagbevægelsen sad derfor med nøglen til sikkerhedspolitikken.

Socialdemokratiet

Socialdemokratiet havde før i tiden haft en klar opfattelse af, at det ikke var legetøj, vi her havde med at gøre. Partiet havde også i overensstemmelse med denne holdning sat et aktivt arbejde i gang for at beskytte den demokratiske samfundsorden og følge med i, hvad de samfundsundergravende kræfter foretog sig. På den måde søgte man bl.a. at modvirke infiltration i partiet.

I 1930-erne etablerede socialdemokratiske kredse således deres egen efterretningsvirksomhed, det såkaldte HIPA (*Hovedorganisationens Informations- og Propaganda Afdeling*). Opgaven her var at holde styr på, hvilken indflydelse andre tiltog sig i fagbevægelsen og på den politiske scene. I 1944 omdøbtes organisationen formelt til AIC – *Arbejdernes Informations Central*).²¹ Men arbejdet fortsattes,

¹⁸ Refereret efter Simon Andersen, Hans Davidsen-Nielsen og Mikkell Hertz i Jyllands-Posten 29/11 1998, hentet fra åbnede amerikanske arkiver.

¹⁹ Vasilij Mitrokhin, afhoppet arkivar for KGB, Berlingeren 19/9 1999.

²⁰ I al fald som princip. – Der er eksempler på, at den konservative statsminister Poul Schlüter kunne have svært ved at leve op til idealerne, men i stedet gav et misvisende billede af forholdene. Se Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 202 f.

²¹ Se herom Ekstra Bladet 7/7 1978, Birte Weiss i Jyllands-Posten 9/1 1991, Ulla Østergaard i Jyllands-Posten 25/10 1998, Simon Andersen, Hans Davidsen-Nielsen og Mikkell Hertz i Jyllands-Posten 6/12 1998 samt Ole Hyltoft i *Hvem holdt de med?* s. 108. Modstandernes version findes i *Under Dække*, s. 41 ff. Om de tilsvarende bestræbelser i Sverige og Norge, se f.eks. P.G. Vinge *P.G. Vinge. Såpochef 1962-70*, s. 72 ff samt Jacobsen, Alf R., Finn Sjøe og Ronald Bye, *De visste alt. Rapporter fra niende etasje*.

og der opbyggedes efterhånden et netværk med 6000 kontaktfolk på arbejdspladserne.

AIC opløstes imidlertid i 1970-erne på initiativ af Anker Jørgensen.²² Det er blevet hævdet, at Det Faglige Sekretariat i hovedkvarteret i Nyropsgade og Socialdemokratiets Nyhedstjeneste siden har udfoldet tilsvarende aktiviteter. Hvis dette er tilfældet, er det imidlertid blevet holdt ualmindelig godt skjult. Så man må gå ud fra, at Socialdemokratiet med det skete reelt mistede indsynet i de intriger mod partiet og dets traditionelle sikkerhedspolitiske linje, der netop på dette tidspunkt tog fart.

Socialdemokratiets endte herefter på en kurs, som indebar en nærmest 180 graders politisk vending. Denne drejning er udførligt beskrevet andetsteds og skal derfor ikke gentages i detaljer her.²³ Men et par af hovedelementerne må nok rekapituleres til brug for de læsere, der ikke har begivenhederne i erindring:

Set fra Sovjets side drejede det sig naturligvis om at få mørnet og om muligt løsnet Danmarks tilknytning til NATO og få os placeret i en – i første omgang – neutral rolle mellem de to blokke. Med dette for øje fostrede den sovjetiske leder Bulganin allerede i 1950-erne den idé, at man skulle arbejde for en „atomvåbenfri zone“ i Norden. Ordet lyder tilforladeligt. Men som general i den sovjetiske efterretningsorganisation KGB Oleg Kalugin siden har forklaret, ville en sådan zone i virkeligheden være det første skridt på vej mod at „befri“ Danmark for USAs tilstedeværelse i Europa.²⁴ Derfor stod denne „zone“ højest på KGBs ønskeliste.

Tanken om en sådan zone blev da også helt fra starten afvist af bl.a. de socialdemokratiske statsministre H.C. Hansen og Krag, der henviste til, at projektet jo ret beset var helt ensidigt i Sovjetunionens interesse. Så sent som i årsrapporten for

²² Robert Pedersen beretter i sin bog *Gør din pligt, kræv din ret*, s. 247, at da Anker Jørgensen blev formand for partiet, gav han ordre til at destruere alle optegnelser om kommunister på arbejdspladserne, og at der siden da ikke foregik noget egentligt efterretningsarbejde i socialdemokratisk regi.

²³ Se f.eks. Ole Hyltoft i *Hvem holdt de med?*, s. 107 ff, Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, samt Hans Engell i *Jyllands-Posten* 3/7 1994. I Mikkel Plums Bog *Bombardér hovedkvarteret!*, s. 342 ff, illustreres vendingen med citater af f.eks. Lasse Budtz og Kjeld Olesen. Se herom i øvrigt Erik Boel, *Socialdemokratiets Atomvåbenpolitik 1945-88* og Lasse Budtz, Gert Petersen, Arne Stinus og Wilhelm Christmas Møller, *Fodnoter og Fredspolitik*.

Om Socialdemokratiets sikkerhedspolitik i 1980-erne se i øvrigt: Ib Faurby m.fl., *Kampen om Sikkerheden, Nye tendenser i dansk politik*, 1986; Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt, Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne*, 1984; David Jens Adler, i Vandkunsten, 1994, *Danske udenrigspolitikere under Den kolde Krig*, s. 255 ff.

Om illoyale kontakter østover, se Mette Herborg og Per Michaelsen, *STASI og Danmark*, s. 61 ff, Ekstra Bladet 20/3 1994 og Michael Ulvman i *Jyllands-Posten* 21/3 1994 om ledende socialdemokraters påståede orientering af det østtyske kommunistparti om dansk udenrigspolitik.

²⁴ *Jyllands-Posten* 19/9 1999.

1978 fra den sovjetiske ambassade i København noteres, at Socialdemokratiet fortsat var negativ over for idéen.²⁵

På dette tidspunkt var imidlertid en ny, selvbevidst generation socialdemokrater på vej frem. Den havde egne visioner og idéer, og den var ikke indstillet på bare at tage tidligere generationers erfaringer for gode varer. Sovjetambassaden anbefalede af den grund, at man udvidede kontakterne med disse nye socialdemokrater med det langsigtede mål at påvirke partiets ledelse til at ændre holdning.

Som sagt så gjort: Det lykkedes i februar 1979 faktisk at få nogle fremtrædende repræsentanter for den unge generation – Kjeld Olesen,²⁶ Lasse Budtz²⁷ og Poul Nielson²⁸ – til Moskva. Og dette besøg viste sig som forventet særdeles frugtbringende. De tre herrer demonstrerede således en helt ændret opfattelse af, hvad der foregik øst for Jerntæppet. Olesen udtalte ligefrem efter besøget, at det sovjetiske samfund var „*stabilt og stærkt*“, og at det nød befolkningens støtte.²⁹

Dette nysyn forblev naturligvis ikke upågtet af værterne: I sovjetambassadens årsrapport for 1979 konstateres, at besøget var udtryk for en bemærkelsesværdig ændring i Socialdemokratiets holdning til Sovjetunionen.³⁰

Det kursskifte, ambassaden her noterer indledningen til, blev da også bemærkelsesværdigt, hvis man skal måle den efter, hvad toneangivende socialdemokrater efterhånden begyndte at sige og foretage sig:

Helt op til regeringsskiftet i 1982, hvor partiet tabte magten, havde Keld Olesen – også som udenrigsminister – trods alt holdt fast i partiets kritiske linje over for Sovjetunionen, ligesom han havde advaret mod at tro på løfterne om fredelig

²⁵ Se i det hele om disse årsrapporter professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

²⁶ Poster som forsvarsminister 1971 og 1972-73, udenrigsminister 1979 og 1981-82. Medlem af bl.a. Forsvarskommissionen af 1969, af Det udenrigspolitiske Nævn m.v. og politisk ordfører for S i en periode.

²⁷ MF fra 1973, kom fra stilling ved DR-TV's aktualitetsafdeling, bl.a. poster som formand for Socialdemokratiets Udenrigs- og Forsvarspolitiske udvalg 1969-73 og 1979-97, medlem af Det udenrigspolitiske Nævn og af Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske Udvalg (SNU). Udmeldte sig af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed i 1978 med den begrundelse, at den var en sovjetisk frontorganisation. Fremhævede imidlertid Sovjets lederskab som en modsætning til USA, som han mente havde forværret forholdet mellem USA og Vesteuropa og mellem USA og udviklingslandene ... „*der er ingen tvivl om, at Breshnev er interesseret i en eller anden form for afspænding ... hvad skulle vi egentlig have gjort uden Breshnev*“. Se Information 29/1 1982, jf. Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 148. Budtz har senere beskæftiget sig med indvandringsforhold (f.eks. med i bestyrelsen for Den Danske Komité for Kurdernes Menne-skerettigheder, jf. Politiken 11/6 1991, og tog også afstand fra Hvidovres borgmester Britta Christensens ønske om at sætte stop for flere indvandrere til kommunen, se Politiken 6/8 1993).

²⁸ MF for S i flere perioder, medlem af Socialdemokratiets Udenrigspolitiske Udvalg 1965-79.

²⁹ Ref. efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000.

³⁰ Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000.

sameksistens: „*Beslutsomhed og fasthed er nødvendig for at fortælle Sovjetunionen, at vi ikke passivt vil iagttage, at Sovjetunionen gennem militærmagt udbreder sin politiske indflydelse og dermed sætter verdensfreden i fare*“.³¹ Allerede få måneder efter regeringsskiftet skiftede han imidlertid tone. Nu var det pludselig den amerikanske magtfilosofi, der bekymrede ham.³² I 1983 skal han ligefrem have betroet den sovjetiske ambassadør sin tilfredshed med, at Moskvas politik vanskeliggjorde gennemførelsen af NATO's beslutning om, at der ville blive opstillet 572 nye NATO-atomraketter, hvis ikke Sovjet trak sine just opstillede SS-20-atommissiler tilbage (den såkaldte dobbeltbeslutning). Olesen mente dog, at det var nødvendigt at fjerne „*kræftbylden Reagan*“ for at nå dette mål.³³

Lasse Budtz roste for sit vedkommende Sovjetunionens interesse i den nordiske fredszone og kaldte i et sovjetisk blad USA's politik „*idiotisme*“, ligesom han indirekte karakteriserede præsident Reagan som utilregnelig.³⁴ Den 15/4 1983 kunne avisen Moskovskie Novosti også citere Budtz for at have sagt: „*Folk i Danmark tror ikke på en sovjetisk trussel ... Der er ingen særlige problemer i de dansk-sovjetiske relationer*“.³⁵ Hans vurdering faldt i parentes bemærket *netop* på det tidspunkt, hvor Sovjet havde skabt et nyt problem gennem opstilling af de omtalte SS-20 atomraketter. Og den faldt sammen med, at chefen for den danske fregateskadre havde udtrykt ængstelse for, at en konstateret voksende østlig flådeaktivitet i Østersøen tog sigte på invasion: „*Warszawapagt-styrkerne i Østersøen (har) efterhånden nået et sådant omfang, at der klart er tale om en offensiv styrke. Og når man ser på operationsområdet, så er NATOs nordflanke med de danske øer tydeligt det område, der vil blive aktuelt i en krigssituation*“.³⁶

De nye forbindelser østover fortsattes også. Lasse Budtz deltog således (sammen med Bjørn Westh³⁷) i forskellig særpræget konferencevirksomhed med

³¹ Cit. efter Berlingske Tidende 23/2 1997.

³² Se herom Berlingeren 23/2 1997.

³³ Jf. Bent Jensen i Jyllands-Posten 31/1 2000. Den sovjetiske ambassadør noterede sig bemærkningerne under en frokost med Kjeld Olesen 16/1 1983, hvor denne skal have rost den sovjetiske politik, medens han omvendt angreb USA for mangel på konstruktive reaktioner på sovjetiske initiativer. I Jyllands-Posten 23/2 2000 oplyser Bent Jensen, at kræftbyldsudtalelsen er citeret i kursiv i de russiske arkiver og derfor må antages at være refereret med særlig nøjagtighed.

Olesen selv fralægger sig kræftbyldsudtalelsen og hævder, at deltagerne i den senere Moskva-rejse i 1984 vedr. den atomfri zone i Norden sagde klart nej til Sovjets forslag om at traktatfæstne den eksisterende (u)balance i NATOs disfavør, samt at man foreslog, at Sovjet skulle tilbagetrække alle taktiske atomvåben fra Kolahalvøen og tilstødende områder. Videre anfører han, at man under besøg i den sovjetiske ambassade understregede kravet om, at Sovjet skulle reducere antallet af SS-20 atommissiler i Østeuropa. Se Jyllands-Posten 8/2 2000.

³⁴ Bent Jensen i Jyllands-Posten 26/9 1999.

³⁵ Ref. efter Berlingeren 23/2 1997.

³⁶ Ref. efter Berlingeren 23/2 1997.

³⁷ Westh blev under ophold i DDR feteret som en prins af de østtyske kommunister. Slingrede sig siden ind i antiracistisk arbejde – medvirkede f.eks. 21/3 96 i Nørre Alles

kommunistpartierne på den anden side Jerntæppet. Ligeledes havde han egenrådigt fortrolige samtaler med østtyskerne, hvem han bl.a. forklarede, hvordan alle europæiske allierede stillede sig i stigende grad uforstående over for præsident Reagans „*irrationelle*“ atompolitik. Ved en bestemt lejlighed skal Budtz ligefrem have forhåndsinformert østtyskerne om indholdet af den danske udenrigsministers forestående, fortrolige indlæg ved en samtale med USA's præsident.³⁸

Disse bannerførere for et nyt syn på Sovjetunionen stod ikke alene – de suppleredes tværtimod med et bredt udsnit af andre yngre socialdemokrater. Det vil blive for vidtløftigt at nævne alle. Men det er dog vel på sin plads at citere nogle enkelte: Jytte Hilden mente, at det var det samme, om russerne kom og tog os, eller om det var de amerikanske læderhalse, hvorfor hun ville arbejde for et sikkerhedspolitisk samarbejde mellem europæiske lande på tværs af Jerntæppet og for et NATO uden USA.³⁹ Ritt Bjerregaard gik ind i *Fredsfondens Vennekreds*, som var dannet for „*at forbedre mulighederne for at støtte arbejdet for fred og for en alternativ sikkerhedspolitik, som brede kredse i det danske samfund finder mere og mere nødvendigt*“.⁴⁰ Det skete i øvrigt uanset voldsom modstand blandt de gamle socialdemokrater – dem, hun kaldte partiets „*kustoder*“. Og Gertrud Hoffman, medlem af Socialdemokratiets udenrigspolitiske udvalg, reklamerede nærmest for kommu-

Medborgerhus i et panel om „*racistisk motiveret chikane, vold og hærværk*“ arrangeret i samarbejde med det venstrerevolutionære Demos og med sammes ankermand Erik Jensen ligeledes på podiet.

³⁸ Se nærmere Mette Herborg og Per Michaelsen *STASI og Danmark*, s. 62 f.

³⁹ Artikel i Jyllands-Posten, udateret. Også Hilden har i de senere år beskæftiget sig med det multikulturelle samfund, se f.eks. Jyllands-Posten 6/12 1994, hvor hun forbereder danskerne på, at Danmark skal være multikulturelt og Århus Stiftstidende 26/3 1996, hvor hun opfatter den islamiske verden som en mangfoldig del af vor hverdag med spændende butikker og smilende folk, uden hvilken påvirkning Danmark ville være farveløs.

⁴⁰ Jf. Meddelelse fra bestyrelsen, som bl.a. bestod af Niels Munk Plum og Ritt Bjerregaard. Hendes deltagelse skabte opsigt på baggrund af Socialdemokratiets trusler om at skabe problemer for den borgerlige regering på det forsvars- og sikkerhedspolitiske område, se Berlingske Tidende 26/2 1984. Hun var bevidst om, at skridtet kunne opfattes som en støtte til Sovjet, men karakteriserede foretagendet som upolitisk, og hun nægtede at lægge afstand til Plum. *Vennekredsen* ansås på mange måder identisk med den stærkt venstreorienterede og hemmelighedsfulde *Munk Plum-Fond*. Hun kritiseredes i overordentlig skarpe vendinger for sit skridt af traditionelt arbejdende socialdemokrater, således den tidligere indenrigsminister Egon Jensen og Metals Preben Bengtsson, se B.T. 23/3 1984, og kritikken fulgtes op med samme skarphed af CO-Metals „grand old man“, Charles Hansen, i B.T. 2/4 1984. Hun skrev i øvrigt også, at „*NATO var kommet til at stå for terrorpolitik*“ (ref. efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 2/2 2000). Endvidere savnede hun ganske forståelse for risikoen ved tilnærmelserne mellem de radikale og det østtyske Bondeparti, d.v.s. STASI i forklædning, se nedenfor under 3.5.2 om charmeoffensiven mod Det radikale Venstre. I begyndelsen af 1990-erne begyndte også Bjerregaard at interessere sig for indvandringsspørgsmål. Se f.eks. hendes indlæg i Jyllands-Posten 12/1 1991: „*Vi må ikke have i selvtilstrækkelighed*“ og sammesteds 27/10 1991 „*Den skjulte racisme i Danmark*“.

nisternes avis Land og Folk, som det efter hendes opfattelse var nødvendigt at læse, hvis man ville følge med i sikkerhedspolitik.⁴¹

Også i Socialdemokratiets avis trængte i øvrigt de stærkt venstreorienterede holdninger ind.⁴²

Over for disse strømninger udgjorde den forhenværende statsminister Anker Jørgensen ikke noget værn. Tværtimod. Hans ubestridelige folkelige appel gik også dengang hånd i hånd med en bemærkelsesværdig mangel på virkelighedsfornemmelse og tilbøjelighed til at lade sig gribe af fraser.⁴³ I 1986 kaldte han præsident Reagan som „*en gal hund*“,⁴⁴ ligesom han efterhånden fik sat sig i hovedet, at den sovjetiske idé om en atomvåbenfri zone i Norden var ganske udmærket. Hans embedsmænd havde ganske vist i sin tid forklaret, hvor zonetanken stammede fra. Men dette havde blot fået ham til at replicere, at derfor kunne den jo godt være en god idé. – Men han mente da for øvrigt også at have fået nye indrømmelser fra sovjetisk side – nøjagtig hvilke er det ikke let for andre at se.⁴⁵

Disse nye holdninger kom efterhånden til at dominere Socialdemokratiets sikkerhedspolitik. Over for dem talte de standhaftige socialdemokrater – f.eks. Robert Pedersen,⁴⁶ K.B. Andersen og Metalformanden Georg Poulsen⁴⁷ – ikke meget. Den senere forsvarsminister Hans Hækkerup måtte bevæge sig på en knivsæg.⁴⁸

Sovjetambassaden fulgte nøje denne udvikling. Ifølge professor Bent Jensens undersøgelser i åbnede øst-arkiver registrerede ambassaden således i 1982 Anker Jørgensen og Lasse Budtz som positive elementer i Socialdemokratiet, med hvem arbejdet skulle forstærkes. Danmarks kommunistiske Parti havde i parentes bemærket allerede på dette tidspunkt over for ambassadøren vurderet Socialdemokratiets handlinger på den måde, at de på dette tidspunkt „*objektivt svarer til vore*“. I ambassadens årsrapport for 1983 konstateredes tilsvarende, at der var sket „*en gradvis erosion af (Socialdemokratiets) traditionelle pro-amerikanske positioner*“ og „*en udvikling hen imod vore positioner*“. Og i december 1983 noterede ambassaden, at Socialdemokratiets skred væk fra NATO-linjen fortsatte, samt at partiet

⁴¹ Refereret efter professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 2/2 2000.

⁴² Eksempel: Peter Kramer (Mikkelsen) tidl. skribent i aktivistorganet *Rotten*, lærer på Journalisthøjskolen, så journalist på Aktuelt, senere ansat ved TV-nyhederne på TV 2.

⁴³ Det er f.eks. karakteristisk, at han under et besøg i Nordkorea hyldede diktatoren Kim Il Sung for at have vist sit folk vejen til en „*meget fantastisk økonomisk udvikling*“, ligesom han udtrykte glæde over at se det meget lykkelige nordkoreanske folk. Endvidere gav han diktatoren æren for, at nordkoreanernes „*villighed og disciplin ligger på et meget højt niveau*“, ligesom han benyttede 5.maj-dagen til at sammenligne Danmarks frihedskamp og nordkoreanernes „*kamp*“. Se Nils Jæger, *Det historiske Svigt* s. 144. Gav også i Jyllands-Posten 6/2 1983 udtryk for, at USA var en større trussel mod freden end Sovjet (ref. efter Nils Jæger, *Det historiske Svigt* s. 148.).

⁴⁴ Bent Jensen i Jyllands-Posten 26/9 1999.

⁴⁵ Se Anker Jørgensens kronik i Aktuelt 20/10 1988.

⁴⁶ Se f.eks. hans kronik i Jyllands-Posten 18/5 1989.

⁴⁷ Georg Poulsen havde været medlem af DKP, angiveligt smittet af sin far, men ekskluderet p.g.a. kontingentrestance. Se tillæg til Aktuelt 27/1 1998.

⁴⁸ Se f.eks. hans indlæg i Jyllands-Posten 4/9 1988.

under en folketingsdebat 1/12 i høj grad havde anvendt sovjetiske argumenter mod „højrekræfterne“.⁴⁹

Den sovjetiske ambassadør i Danmark 1970-84 Nikolaj Jegorytjev konkluderede følgelig, at Socialdemokratiet var inde i en „*positiv*“ udvikling, hvorfor han anbefalede, at man inviterede en delegation til Moskva for at påvirke Anker Jørgensen yderligere.⁵⁰

I 1984 besøgte Lasse Budtz, Kjeld Olesens og Poul Nielsons herefter i igen Moskva for at drøfte mulighederne for en nordisk atomfri zone. De blev hjerteligt modtaget af bl.a. en vis Boris Ponomarev, chef for kommunistpartiets internationale afdeling, hvis væsentligste opgave var at koordinere „freds“kampagnen i de vestlige lande.⁵¹ Men det fik gæsterne naturligvis næppe at vide. Den sovjetiske repræsentant fortalte dem imidlertid, at de dagsordener, Socialdemokratiet på daværende tidspunkt havde fået vedtaget i Folketinget, og som blokerede viderførelsen af den traditionelle danske sikkerhedspolitik, „*var synspunkter der var sammenfaldende med Sovjetunionens kommunistiske Partis*“. Ifølge referatet blev dette ikke modsagt af gæsterne.

Blandt de socialdemokrater, Moskva særligt roste, var i øvrigt Ritt Bjerregaard, Lasse Budtz, Jimmy Stahr, Birte Weiss, Helle Degn og Hardy Hansen, medens man som modstandere af partiets kursskifte noterede Knud Heinesen, Svend Jacobsen, Georg Poulsen og Robert Pedersen.⁵²

I september 1984 kunne den sovjetiske ambassade konstatere, at Socialdemokratiets politik nu var skredet så meget, at der reelt var tale om en direkte undsigelse af Danmarks forpligtelser i forhold til NATO. Ambassaden turde på denne baggrund godt anbefale, at Anker Jørgensen fik fortrolige sovjetiske informationer i al diskretion. Men Sovjet skulle dog ikke rose Socialdemokratiet for meget ofentligt, fordi dette ville kunne skade partiets omdømme.⁵³

Socialdemokratiet skaffede da ganske rigtigt også den nye, borgerlige regering store vanskeligheder i forholdet til vore NATO-allierede op igennem 1980-erne med en række af de omtalte sikkerhedspolitiske dagsordener, der bl.a. spændte ben for gennemførelsen af NATO's dobbeltbeslutning om raketterne, som partiet selv havde været med til at vedtage.

Ja, selv efter at Muren var begyndt at krakelere, fortsatte Socialdemokratiet den linje, man var slået ind på, til trods for at den blev opgivet af Kreml. Lasse Budtz var f.eks. på dette tidspunkt bekymret for de „*højreorienterede kræfter*“, der løb storm mod de socialistiske regimer. Ritt Bjerregaard mente, at balterne måtte for-

⁴⁹ Ambassadens vurderinger er refereret efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 31/1 2000, jf. også Jyllands-Posten 26/9 1999.

⁵⁰ Bent Jensen i Jyllands-Posten 26/9 1999.

⁵¹ Jf. en artikel i Der Spiegel, bygget på to fhv. medarbejdere i den østtyske efterretningsorganisation STASI, Günther Bohnsack og Herbert Brehmer, refereret i Berlingske Tidende 24/7 1991.

⁵² Refereret efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 31/1 2000. Jf. også Bent Jensen i Jyllands-Posten 26/9 1999.

⁵³ Bent Jensen i Jyllands-Posten 26/9 1999.

stå, at „*separatister og nationalister*“ ikke skulle regne med socialdemokratisk støtte til ønsket om selvstændighed. I november 1989 vidste Ritt Bjerregaard i Jyllands-Posten end ikke, hvilken interesse der var i det folkelige oprør i Østeuropa.⁵⁴ Samme toner kom fra Svend Auken, Ole Espersen,⁵⁵ Mogens Lykketoft og Jytte Hilden. Så sent som i 1988 holdt partiet fredsmøder med repræsentanter fra DDR (Øst-tyskland) og Bulgarien.

Knæfaldets bagmænd

Der var således, som professor Bent Jensen har udtrykt det,⁵⁶ tale om et veritabelt „*knæfald for sovjetiske interesser*“. Og akslen for dette knæfald var vel at mærke ikke en ændret sikkerhedspolitisk situation. Ej heller byggede det på nogen markant ændring i den socialdemokratiske *vælgerskars* tiltro til NATO eller større tillid til østmagterne. Det, der rykkede, var den nye socialdemokratiske „elite“, der havde sat sig på magten i partiet, legemliggjort i de i virkeligheden ret få, yngre, ahistoriske, men til gengæld meget aktive folk på partiets „freds“fløj. „*Det meste af det, de sagde, var noget sludder, man de havde let ved at få adgang til medierne*“, som Bent Jensen udtrykker det.⁵⁷

Disse aktive „freds“forkæmperé i partiet prioriteredes imidlertid højt af russerne – hvilket også fremgår af, at invitationerne til besøgene i Moskva aldeles ikke udgik fra et „forskningsinstitut“, således som det fremstilledes udadtil. Nej, de var i realiteten arrangeret af KGB og kommunistpartiets centralkomité. „*Vi ønskede at gøre dem til vores allierede i kampen mod NATO og USA. Deres politik var til vores*

⁵⁴ Jf. Professor Bent Jensens redegørelse i Jyllands-Posten 3/2 2000.

⁵⁵ Juridisk professor, MF, fhv. justitsminister. Var i sin tid sekretær for bevægelsen Støt Christiania og deltager i Russel-Tribunalet (disse tribunalet var internationale komitéer, startet i 1960-erne af den engelske filosof Bertrand Russell til undersøgelse af USA's krigsførelse i Vietnam og af vestlige overtrædelser af menneskerettigheder m.v.). Ansås ifølge Jyllands-Posten 18/3 1981 i NATO-kredse for en sikkerhedsrisiko. Begrundelsen var for det første Espersens training af en akut udvisningssag vedr. en person med tilknytning til terroristkredse, for det andet Espersens deltagelse i en høring arrangeret af det sovjetisk styrede Verdensfredsråd, og for det tredje Espersens modvirken af et lovforslag, som sikrede imod, at udenlandske terroristorganisationer kom til at bestemme, hvem der skulle være advokat for terroristsigtede. I dag Østersørådets første kommissær for mindretal og menneskerettigheder og Danmarks repræsentant i bestyrelsen for EU's Observatorium for Racisme og Fremmedhad. Har fra midten af 1980-erne i stigende grad beskæftiget sig med fremmedspørgsmål – i reglen med en progressiv indfaldsvinkel på disse. Var f.eks. med i kampagnen til fordel for de palæstinensiske besættede af Blågårds Kirke (Ekstra Bladet 21/1 1992) og fandt, at Uffe Ellemann-Jensen med nogle udtalelser om, at de tamilske flygtninge udgør et sikkerhedsproblem „*appellerer til den indre svinehund ... og skaber grobund for racisme*“ (Jyllands-Posten 20/6 91).

⁵⁶ Interview med Bent Blüdnikow i Weekendavisen 23-29/1 1998.

⁵⁷ Bent Jensen i Berlingeren 23/2 1997.

fordel. Den svækkede NATOs nordflanke. Det var indlysende. Vores mål var at styrke modsætningerne mellem Danmark og NATO, forhindre oprettelsen af amerikanske baser og stationering af atomvåben,“, beretter Mikhail Ljubimov, fhv. KGB-chef i Danmark med reference til repræsentanterne for den sikkerhedspolitiske nytænkning i Socialdemokratiet.⁵⁸

Oven i den på overfladen synlige besøgsoffensiv mod Socialdemokratiets opvoksende elitepersoner kom også andre kontakter til partiets indercirkler. I de østtyske arkiver er det f.eks. kommet frem, hvorledes der var øst-kontakt til gruppen *Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme* (SAM – se herom i øvrigt neden for under 3.5.2).

SAM var bagland for Lasse Budtz og havde deltagelse af bl.a. Jytte Andersen, Kirsten Jensen og Eggert Petersen.⁵⁹ I begyndelsen af 1980-erne var det lykkedes 5 SAM-medlemmer at komme ind i Socialdemokratiets udenrigspolitiske udvalg (bl.a. Jytte Andersen og Eggert Petersen). Og i juni 1984 var folk fra SAM under nærmest konspirative omstændigheder i Østberlin til samtaler med det østtyske „Fredsråd“. Ifølge rapporten fra mødet var parterne (også) her enige om, at det var Reagan og NATO, der havde presset menneskeheden ud på randen af en atomkrig. Den danske fredsbevægelses opgave skulle derfor være at få et atomvåbenfrit Norden traktatfæstet. Endvidere skulle samarbejdet mellem SAM og Fredsrådet udbygges og intensiveres, ligesom nye midler og metoder skulle tages i brug i fredskampen. Forbindelsen synes at have været både tæt og tillidsfuld fra dansk side. – Ved en senere lejlighed delagtiggjorde danskerne f.eks. østtyskerne i strategien bag en demonstration mod NATOs atomplanlægningsgruppe.⁶⁰

I øvrigt havde fremtrædende socialdemokrater møder med kommunistpartierne – med alt betalt – i Østberlin op til de kontroversielle sikkerhedspolitiske folketingsdagsordener.⁶¹

1.4. PÅVIRKNINGSOFFENSIVEN MOD DANMARK

Hvorfor skete det?

Spørgsmålet, der står tilbage, er naturligvis: Hvorledes kunne ledende politikere i vort største parti komme i den grad på afveje?

⁵⁸ Jyllands-Posten 19/9 1999.

⁵⁹ Eggert Petersen, psykolog, direktør for Landsforeningen for Mentalhygiejne. Omfattende virke: Studenterrådgivningen, Mellempfolkeligt Samvirke, Kortfilmrådet, Organisationen til Oplysning om Atomkraft m.v. Senere flygtninge- og indvandrerforsker (se i øvrigt Gertrud Galster, 5.-Kolonne, s. 166 ff.). Udgivelser bl.a. *Gæstearbejder i København*, Mellempfolkeligt Samvirke, 1970, og *Jyders, øboers og Københavneres holdning til flygtninge og indvandrere*, Århus Universitetsforlag 1999.

⁶⁰ Samarbejdet er beskrevet ud fra de østtyske dokumenter af Mette Herborg og Per Michaelsen i *Ugræs*, s. 60 ff. Se også professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 2/2 2000.

⁶¹ Se Per Michaelsen og Mette Herborg, *STASI og Danmark*, s. 49 ff.

Nils Jæger giver i sin bog, *Det historiske Svigt* et bud på et svar i form af en række mulige grunde til Socialdemokratiets ændrede holdning: Måske var det muligheden for at underminere den borgerlige regering, der fristede. Måske troen på, at der virkelig kunne hentes vælgerfremgang på at køre „freds“sagen – altså misforståelsen om, at denne virkelig havde en bred folkelig baggrund. Måske en reel misforståelse gående ud på, at truslen mod freden kom fra vest og ikke øst.

Det er utvivlsomt, at disse ting spillede en rolle. Men som denne bog vil vise, er det lige så utvivlsomt, at ansvarsløsheden og fejlbedømmelsen hos den nye socialdemokratiske elite dyrkedes og gødedes gennem en målrettet og i centrale dele fordækt påvirkningsindsats østfra. De danske politiske nøglefigurer *havde* mulighed for at skaffe sig et korrekt billede af forholdene. Men påvirkningsindsatsen fik dem til at vælge *i stedet* at tro på en kulisser, der blev stillet op omkring dem, og at fortrænge den ubekvemme virkelighed.

Påvirkningsindsatsen var således vellykket i ordets aller mest håndgribelige betydning.

Bortforklaringens lette kunst

Konklusionen kunne virke letkøbt. Men det er ikke så svært, som man skulle tro, at skabe psykologisk afvisning og fortrængning af ubekvemme informationer i en menneskehjerne. Slig forkastelse hører faktisk mere til reglen end undtagelsen. Problemet er velkendt for efterretningstjenester: Deres informationer kommer gang på gang til kort i kraft af de politiske beslutningstageres selvbedrag.⁶² Beslutningstagernes trang til at søge deres eget verdensbillede holdt fri for forstyrrende facts kan som bekendt også jævnlig aflæses i deres hang til at udelukke de eksperter, der véd mest, fra højtstående organer.⁶³

Psykologer kan således fortælle, at den virkelighed, som lader sig se med egne øjne og høre med egne øren, egentlig ikke behøver være så afgørende for et menneskes handlinger. Såfremt der opstår uløselige modsigelser mellem virkeligheden og en persons subjektive holdninger, indtræder tværtimod let en afværgemekanisme, som simpelt hen afskærer den ubekvemme information fra pågældendes bevidsthed. Hans eller hendes viden neutraliseres så at sige af følelsesmæssige grunde, og selv rationelle argumenter preller af som vand på en gås.⁶⁴ Som en afhopper, Ladislav Bittman, som havde en chefpost i den tjekkoslovakiske desinformationstjeneste, konstaterer med henblik på nærværende bogs sammenhæng: Det er let at vildføre – især dem, der selv ønsker at blive bedraget.⁶⁵

⁶² „Det er min erfaring gennem årene, at en beslutningstagers sædvanlige reaktion på underretninger, som han ikke bryder sig om eller finder utiltalende, er simpelt hen at ignorere den“, har en fremtrædende embedsmand i CIA sagt (citeret i Loch K. Johnson, *Americas Secret Power*, s. 63).

⁶³ Som udtrykt af Loch K. Johnson, *Americas Secret Power*, s. 634.

⁶⁴ Se f.eks. Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press 1957.

⁶⁵ *The KGB and Soviet Disinformation*, s. X.

Også mange læsere af denne bog vil utvivlsomt føle trang til at afvise det, der fortælles i det følgende. Beretningen er nemlig ikke behagelig læsning endsige flatterende for Danmark. Og kendsgerninger, der ligger for langt væk fra, hvad man er vant til at høre, forkastes jo i øvrigt ofte allerede af den grund.

De, der måtte føle sig fristet til at lukke øjnene, inden de læser videre, bør imidlertid huske, at kendsgerninger ikke forsvinder, blot fordi man selv mener, at de ikke eksisterer. Ligeledes at hvis man vil undgå at komme galt afsted, er der nu engang ting, som må diskuteres åbent, selv om de ikke er rare, og selv om de strider mod alt, hvad vi hidtil havde troet og håbet.

Den danske forkælelse

De psykologiske afværgemekanismer kom til fri og uhæmmet udfoldelse i den kolde krigs periode:

Når et menneskes velfærd vokser, ja så vokser jo nemlig som regel også tendensen til at mene, at alting er ligegyldigt. Altså at man udmærket kan mene snart det ene og snart det andet – og at begge dele sådan set er lige godt. At der ingen virkelig forpligtelse er til at tænke igennem og træffe beslutning i overensstemmelse hermed. At virkeligheden så at sige er noget uvirkeligt, man selv kan forme.

Derfor blev der i Danmark netop i løbet af de tre sidste årtier under den kolde krig en tendens til at lade som om, at det sikkerhedspolitiske skred, der er beskrevet i det foregående, enten slet ikke fandt sted, eller at det i hvert fald var uden virkelig betydning – ja, at det måske ligefrem gavnede freden. At vi når som helst kunne sige „helle“ og gå tilbage og begynde forfra, hvis det skulle vise sig hensigtsmæssigt.

Når slige urealistiske idéer var mulige, skyldes det bl.a., at med Danmarks tilslutning til NATO i 1949 var vor placering i den vestlige sfære blevet nærmest mur og nagelfast i de fleste danskeres selvopfattelse. Vor fysiske sikkerhed var nu betrygget for tid og evighed, mente vi. Linjerne var jo trukket op, og de var anerkendt også af magthaverne i Kreml. Om noget angreb østfra og deraf følgende omordning af samfundets indretning kunne der selvfølgelig ikke mere blive tale. Og når vi ikke risikerede et militært angreb, kunne vi være trygge.

Sådan forholdt det sig imidlertid ikke. Danmarks geografiske placering er på godt og ondt en sådan, at vor plet på kloden har den allerstørste interesse for de øvrige beboere i vor del af verden. Det gælder ikke mindst for de af dem, der har de danske stræder som adgangsvej til og fra hoveddøren. Vi havde altså i og for sig ingen som helst grund til at tro, at modparten ville acceptere at savne kontrol med denne adgangsvej på ubestemt tid.

Hertil kom, at vi grundliggende misforstod den totalitære samfundsordnings natur:

Den aggressive totalitarisme

For folk, der på det religiøst/ideologiske plan har set det himmelske lys, kan der *aldrig* være tale om nogen fredsslutning med andre end sig selv om nogen én gang for alle etableret grænse i forhold til disse. Der kan højst være tale om en midlertidig våbenstilstand, hvorunder der samles kræfter til nye fremstød – og hvorunder der i øvrigt udrettes det indtil videre mulige til fremme af endemålet.

Den fredsordning for Europa, som oprettelsen af NATO skabte, var således i de østlige totalitære regimers opfattelse kun en fred for *militære* konflikter – og i det hele taget kun en fred *indtil videre*. Derimod var der ingenlunde tale om nogen accept af, at Vesteuropa i al fremtid skulle være „kapitalistisk“. Helt fra første færd opererede de kommunistiske regimer tværtimod ud fra den tanke, at de havde en forpligtelse til at arbejde for kommunismens verdensherredømme på enhver tænkelig måde, herunder ved at nedbryde de vestlige samfunds modstandskraft indefra.

Det kommunistiske systems ringe evne til at skabe materiel velstand og social balance førte således ingenlunde til, at den kommunistiske ideologi anlagde en til de manglende resultater svarende blufærdighed udadtil. *Tværtimod*, kunne man sige, medførte kommunismens beskedne evne til at skabe velstand en styrkelse af tendensen til, at de skabende kræfter, ethvert samfund rummer, blev sluset over i den ideologiske offensiv. – Fuldstændig som det gennem historien er forekommet inden for andre totalitære systemer: Der opstilles fjendebilleder og holdes en kamp gående mod påståede indre og ydre fjender. Og regimet forklarer befolkningen, at de sløje forhold skyldes, at kampen endnu ikke er vundet.

Aldrig i historien har en aktivitet af denne art, „stille krig i fredstid“, som det kunne kaldes, imidlertid nået det omfang, den tidligere østblok satte i værk. Og Sovjet (med satellitlande) anvendte herunder hele spekteret af åbne og fordækte redskaber til at påvirke den vestlige offentlighed såvel som konkrete vestlige politikeres sikkerhedspolitiske beslutninger:

„Aktive forholdsregler“

Vildledning af modstandere som middel for militær og politik har lang tradition for sig i Rusland.⁶⁶ Der institutionaliseredes imidlertid i kommunistperioden et kæmpemæssigt apparat som redskab for en bred „fredstidsoffensiv“ med denne indretning.⁶⁷ Herunder inddroges diplomatiets, efterretningstjenestens og alle de mange andre organer, som var under styrets kontrol i et totalitært samfund.

Det drejede sig altså ikke blot om f.eks. partiledelsen, centralkomiteens internationale afdeling og parti- og regeringsapparatet, men også om medierne, nyhedsbureauerne TASS og Novosti, de talrige faglige og kulturelle „private“ organisationer m.v. Også efterretningstjenesten KGB sattes ind og indrettedes derfor på en

⁶⁶ Se f.eks. Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 3 ff og Romerstein, Herbert og Stanislav Levchenko, *The KGB Against The 'Main Enemy'* s. 23 ff.

⁶⁷ Om propagandaapparatets bredde se f.eks. Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*.

måde, det var og fortsat er svært at begribe vestpå, hvor den slags tjenester jo normalt opfattes som noget, der blot har med „spionage“ at gøre. KGB (og tilsvarende satellitorganisationer – konceptet bredte sig til hele kommunistblokken) varetog således med *to* typer af aktiviteter: Dels det, vi normalt forbinder med efterretningstjeneste, nemlig *passiv* informationsindsamling, som koncentrerede sig om at skaffe viden om et bredt spekter af forhold i Vesten, herunder den militære og civile kapacitet og hensigter på en række områder, samt kontraspionage over for modpartens tilsvarende. Og dels *aktive* forsøg på at påvirke forholdene til gunst for Sovjet – i kommunistisk terminologi benævnt „aktive forholdsregler“ (aktivnyye meropriyatiya).

Denne sidste aktivitet var karakteriseret af, at den bl.a. – der iværksattes også paramilitære aktioner – sigtede på med fordækte midler at nedbryde mållandene indefra, altså demoralisere dem på det psykologiske plan, og at erodere og manipulere virkelighedsopfattelsen hos deres beslutningstagere i Sovjets favør. Østefterretningsorganisationerne arbejdede således metodisk med at påvirke og undergrave på både det fysiske og det åndelige niveau.⁶⁸

Der var tale om en efter vor målestok helt ubegribeligt omfattende satsning: Centralt ledet og styret i alle faser – uagtet medløberne på vor side af Jerntæppet nok ikke gjorde sig det klart. Og opererende i alle planer: *Gennem* sædvanlige politiske og diplomatiske kanaler (diplomatiske legationer, kulturudvekslinger og andre internationale kontakter), *gennem* de legale kommunistpartier i andre lande, *gennem* fordækte foretagender sammesteds (de nationale og internationale kommunistiske facadeorganisationer og helt eller delvis kontrollerede andre foretagender) samt *gennem* agenter og fortrolige kontakter i indflydelsespositioner i mållandene.

Denne måde at gribe tingene an på blev efterhånden ligefrem et nøgleelement i sovjetisk udenrigspolitik.⁶⁹ Sovjet-ledelsen indså ganske vist, at en enkelt operation af denne art, uanset hvor omhyggeligt den var tilrettelagt, ikke ville tippe

⁶⁸ En KGB-afhopper med dette arbejdsområde speciale, Stanislav Levchenko, siger sammenfattende, at aktive forholdsregler var såvel åbne teknikker (eksempelvis studenter- og kulturudvekslingsprogrammer) som fordækte tiltag (f.eks. spredning af disinformation, brug af indflydelsesagenter, plantning af falsknerier, infiltrering af offentlige og politiske organisationer og massemedier etc.), hvis formål var at påvirke handlinger, begivenheder og somme tider også fremmede landes optræden. Aktive forholdsregler brugtes, siger han, f.eks. til at undergrave borgernes tillid til deres ledere, til at ødelægge en leders eller nations troværdighed eller til at forstyrre forbindelserne mellem nationer. Formålet kunne dog også være at forvride den offentlige opfattelse af bestemte begivenheder eller af sammes betydning. De sovjetiske aktive forholdsregler betragtedes dermed som et værdifuldt supplement til det traditionelle diplomati. Se hans bog *On the Wrong Side*, s. 236 f. Om de totalitære kommunistiske systemers særlige muligheder for at anvende disinformation m.v. som middel, se f.eks. Anatolij Golitsyn, *New Lies for Old*, s. 5 ff.

⁶⁹ *The KGB and Soviet Disinformation*, s. ix f. En afhoppet sovjetofficer, Viktor Suvorov, hævder i sin bog *Inside the Soviet Army*, s. 168 f, at den høje prioritering af „aktive forholdsregler“ bl.a. skyldtes erfaringen fra Finlandskrigen: Det lykkedes ikke at løbe

magtbalancen i Sovjets favør. Men man var overbevist om, at masseanvendelse af propaganda og desinformation gennem årtier ville have betydelig virkning.⁷⁰ Og man anså de risici, der var forbundet med en regulær militær konfrontation, for at være alt for stor, hvorimod en fordækt påvirkningsindsats jo altså lå inden for mulighedernes grænser.

For at kunne løfte opgaven omlagdes de sovjetiske efterretningsorganisation KGB i slutningen af 1950-erne. Indtil da havde den efter traditionen fra Stalin-tiden haft spionage og indre sikkerhed som altdominerende arbejdsfelt.⁷¹ Nu skulle den imidlertid være spydspids i „fredstidsoffensiven“ vestover. Startskuddet gik i 1959 og havde form af en konference for efterretningsvæsenet i Moskva med deltagelse af ca. 2.000 officerer. Her fremlagdes de nye planer. Ifølge dem skulle KGB's Departement D koordinere aktiviteterne med det kommunistiske partis centralkomité's internationale afdeling og parti- og regeringsapparatet.⁷²

I årene efter blev påvirkning og informationsindhentning med henblik på udøvelse af sådan til skade for vestlige sikkerhedsinteresser – herunder gennem indflydelsesagenter, fortrolige kontakter og medløbere vestpå – en meget vigtig del af østligt diplomati og efterretningsvirksomhed.⁷³ Til gengæld voksede forsigtighed med at anvende de lokale kommunister ude i verden alt for aggressivt. Man så sig simpelt hen bedst tjent med at bearbejde de vestlige elitemiljøer i stedet.⁷⁴

Førstehåndsvidner

Det kan være vanskeligt at begribe denne måde at opføre sig på i internationale anliggender. En forklaring fra en anden afhopper, nemlig fhv. KGB-oberst Oleg

Finland over ende militært, men det lykkedes at føjeligøre Finland med psykologiske våben. Derimod blev Rumænien og Jugoslavien aldrig føjelige, selv om de nåede at komme under beherskelse af sovjetisk militær. Meget tyder imidlertid også på, at den opinionsdannelse, som udviklede sig i USA og Vesteuropa under Vietnam-krigen, og som gjorde det umuligt for USA at afslutte denne krig, gav KGB-eksperterne en stærk tilskyndelse til at udnytte den bærebølge, der derved opstod.

At eksemplet Finland vakte eftertanke i den sovjetiske ledelse bekræftes i øvrigt af den gamle sovjetiske efterretningschef Sudoplatov i dennes bog *Uønsket Vidne* (s. 221): „Amerikanerne ville ikke tillade os at okkupere Finland. Faktisk behøvede vi ikke besætte Finland; vi kunne holde det neutralt via vore påvirkningsagenter i alle de største finske partier. Disse agenter samarbejdede med os til gengæld for en garanti om bevarelse af en neutral finsk rolle i Europa – en bro mellem den kommunistiske og den kapitalistiske verden. Det var det, der blev kendt som finlandisering i 1970'erne og 1980'erne.“

⁷⁰ Se også Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 2.

⁷¹ Se f.eks. Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 486 ff.

⁷² Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 587 f.

⁷³ Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 2, s. 137.

⁷⁴ Der er tale om en generel tendens, se f. eks., for Norges vedkommende Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 2, s. 304 ff.

Gordievskij, kan imidlertid være en hjælp til forståelse af konceptet. Han siger: *„Sagen er, at KGB var, og fremdeles forbliver, et enormt og alsidigt væsen og i større eller mindre målestok dublerede andre sovjetiske instansers funktioner. KGB indsamlede politisk, militær, økonomisk, videnskabelig og teknologisk information. Den optog mange kontakter til forskellige kredse, dyrkede dem intensivt og søgte at hverve de mest eftergivende som hemmelige agenter. Den beskæftigede sig med propaganda om kommunismen og den sovjetiske udenrigspolitik, og de midler og metoder, den anvendte, var mere forfinede end de officielle propagandaorganers. Den beskæftigede sig med indsamling af information om 'agent-operativ situationen i Danmark' d.v.s. oplysninger, som ville lette vilkårene for sovjetisk spionage her og som ville kunne skade den danske sikkerhedstjeneste.“*⁷⁵

Som han endvidere siger specielt til danskerne: *„I levede i et åbent demokrati, hvor I tog det for givet, at en mand talte sandt, i hvert fald indtil det modsatte var bevist. Men vi i KGB var ansat til at sprede løgne. Vi levede på en løgn, vi levede af at udbrede Kremls løgne, og vi gjorde vort bedste for, at I danskere skulle tro, at løgn var sandt, at sort var hvidt. KGB søgte ikke blot at udspionere jeres regering og samfundsinstitutioner – KGB søgte også at voldtage jeres offentlige mening. – Vi KGB-officerer var pr. profession uærlige, og vi havde ikke venlige hensigter, når vi optrådte som smilende og ræsonnable diplomater over for jeres politikere og journalister. Det er derfor, danskerne bør have at vide, hvad der foregik. KGB var en del af danskernes virkelighed, selv om de fleste ikke vidste det. KGB er en del af danskernes historie, og det er ikke rimeligt, at den sovjetiske efterretningstjeneste ikke også bliver en del af jeres historieskrivning.“*⁷⁶

Alligevel er de færreste imidlertid nok i stand til at forstå, at dette kan være sandt. Men der er også andre kilder end Gordievskij, og de bekræfter, at det forholdt sig, som han siger:

Da Warszawapagten tanks i 1968 rumlede ind i Prag, var en god del af byens indbyggere som bekendt skeptiske med hensyn til den „broderlige“ håndsrækning til landets betonkommunister. Blandt dem var Jan Sejna – dengang general og kommunistpartiets førstesekretær i det tjekkiske forsvarsministerium. Her sad han i den afdeling, gennem hvilken alle vigtige sovjetdirektiver passerede. En af hans opgaver var netop at videreformidle instrukserne i henhold til en overordnet „strategisk plan“, som i 1960-erne var blevet lagt for en kommunistisk magtovertagelse i Vesteuropa gennem underminering af de vestlige samfund og overtagelse af dem indefra. Hans opgave var bl.a. at instruere de officerer, der var udset til at arbejde på planens gennemførelse.

Planen har karakter af en „drejebog“ for, hvorledes denne magtovertagelse gradvis skulle udvirkes ved „aktive forholdsregler“, og den tilpassedes med dette for øje hen ad vejen i overensstemmelse med indvundne erfaringer, skiftende muligheder og ændrede behov. Den indeholder en stillingtagen til, hvad der skulle ske på alle områder – både militære og ikke-militære – foruden en detaljeret stillingtagen til forholdene i hvert enkelt af de vestlige lande (samt udviklingslandene).

⁷⁵ Information 10/4 1992.

⁷⁶ Citeret efter Jakob Andersens referat i *Hvem holdt de med?*, s. 27.

Da Sejna så kampvognene rulle ind i byen, tog han planen under armen og begav sig vestpå, hvor han overlod det hele til de vestlige efterretningstjenester.⁷⁷

Også andre afhoppere under den kolde krig kunne yde deres bidrag. Og siden er Muren faldet med påfølgende yderligere – omfattende – udslip. I denne forbindelse er centrale dele af den østtyske sikkerhedstjeneste STASI's arkiver faldet i vestlige hænder.⁷⁸ Her nåede man ganske vist at makulere den altovervejende del af udlandsspionagens arkiver. Men også andre afdelinger af den østtyske efterretningstjeneste opererede i Danmark. Og en del af makulaturen er i øvrigt bevaret i sække og forsøges i disse år samlet igen i noget, der ligner verdenshistoriens største puslespil. Hertil kommer det, der kan hentes i samtaler med forhenværende og i dag helt demotiverede STASI-officerer.

Selv om de vigtigste dele af operationerne i Vesten styredes direkte fra KGB i Moskva – hvis efterfølger ikke har åbnet meget for posen – er det således i dag muligt at kortlægge eller rekonstruere de væsentligste dele af billedet. Det lader sig derfor ikke mere gøre at benægte eller bortforklare, hvad der skete.

1.5. DENNE BOG

I min bog *Den offentlige Mening* fra 1990, kapitel 3, er der givet en samlet oversigt over den daværende Sovjetunions „aktive forholdsregler“ mod Danmark. Bogen blev ganske vist i omfattende grad søgt fortiet, men er ikke desto mindre i dag kendt af mange. I kølvandet herpå er der kommet opfordringer til at opdatere fremstillingen i takt med, at det er blevet stadig mere ubegribeligt, hvorledes den danske åndelige og intellektuelle „elite“ i så stor stil, som tilfældet var, kunne tabe fodfæstet. Hvordan der altså kunne skabes et åndeligt klima hos danske politiske ledere, som gjorde det umuligt at fastholde den mere virkelighedsorienterede politik, på hvilken vor tryghed og høje levestandard byggede i årene efter 2. Verdenskrig.

Denne opdatering sker herefter i nærværende bog. Men der må forudskikkes den bemærkning, at det oversigtsbillede, der tegnedes af de „aktive forholdsregler“ i 1990, egentlig ikke er ændret væsentligt i årene siden, uanset tilgangen til tidligere fortroligt øst-materiale er forøget væsentligt. Noget andet er, at kendskabet

⁷⁷ Se om planen nærmere nedenfor under 3.2. Sejna har beskrevet dens oprindelse i sin bog *We will bury you*, s. 101 ff. Se også Lord Chalfort *Kommunismens strategiske plan for erobring af den vestlige verden*, der er optrykt i Selskabet til Værn for dansk Folkestyres blad *Bavnen* nr. 1/1981.

⁷⁸ Se særligt om journalisterne Mette Herborg og Per Michaelsens efterforskning i disse arkiver af ledende og opinionsdannende danskeres forhold til dette østlige misregime: *STASI og Danmark* og *Ugræs*. Studierne er bagefter fortsat på dansk grund, herunder i Det kongelige Bibliotek. Socialdemokratiets udenrigsudvalgs arkiv og Danmarks kommunistiske Partis arkiv, der begge er placeret i det LO-finansierede Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek, har derimod været spærret for undersøgelserne.

til detaljerne er forbedret betydeligt. Samlet er kildematerialet i dag også så stort, at der ikke kan blive tale om nogen udtømmende beretning. Ambitionen i det følgende er derfor blot at belyse hovedlinjerne og i glimt at vise repræsentative fænomener, begivenheder, stemninger og holdninger.

Kilderne

Fremstillingen fokuserer på den del af de „aktive forholdsregler“, som havde at gøre med påvirkning af den offentlige meningsdannelse, altså det, der kan kaldes påvirkningsoperationerne mod Danmark. Hovedparten af de anvendte oplysninger herom findes i dag i alment tilgængelige værker, hvilket turde fremgå af noterne. Herudover bygges på egne erindringer fra perioden og på samtaler med andre, som var impliceret dengang på den ene eller anden vis. I visse henseender, hvor en sædvanlig dokumentation havde været ønskelig, er en sådan under forholdene ikke mulig, hvilket turde fremgå af manglen på kildehenvisninger. F.eks. har jeg undladt at henvise til kilder, som i dag er ældre folk, der slet ikke vil kunne bære at blive udsat for de ubehageligheder, de kunne komme ud for ved at blive eksponeret. Hvad dette materiale angår, må læseren altså tro, hvad han vil – spotte forfatteren (som sædvanlig) eller nøjes med det bevis, der ligger i et eftertænksomt svar på spørgsmålet: Var det muligt?

Men der er altså i hovedsagen tale om en popularisering og systematisering af fuldt offentligt materiale med den særlige vinkling for øje, der er bogens tema. Det drejer sig om et stort antal bidrag fra pressen, både fra dengang begivenhederne udspillede sig, herunder fra de involverede personers egen hånd, og efterfølgende, når emnet har været taget op på forsvarlig journalistisk vis. Hvis nogen i så henseende føler at savne noget, skal man huske, at det dels har været praktisk umuligt at opbevare alt og evt. senere fremfinde det manglende, og dels at den forgiftning af opinionsdannelsesmiljøet, bogen beskriver, også sneg sig ind i pressen, hvis produkter derfor kun kan bruges med en del skønsomhed.

Forfatteren har uden betænkelighed støttet sig på de undersøgelser, der er foretaget af professor Bent Jensen samt journalisterne Per Michaelsen og Mette Herborg. Blandt de hjemlige forfattere er endvidere bl.a. trukket på artikler af journalist Jakob Andersen. Heller ikke denne redegør ganske vist altid for sine kilder, men dette er begrundet i nødvendige sekretessehensyn, og manglen i så henseende berøver for øvrigt ikke hans oplysninger deres autentiske karakter.

Herudover har der uden større betænkelighed været trukket på offentliggjort materiale fra dem, der i vore nabolande beskæftigede sig med påvirkningsoffensiven i embeds medfør. Det drejer sig f.eks. om politiinspektør ved det norske overvågningspoliti Ørnulf Tofte, chefen for det norske overvågningspoliti Gunnar Haarstad og SÄPO-chef P.G. Vinge.

En særlig kilde til oplysninger er afhopperne fra KGB og tilsvarende østlige efterretningsorganisationer. Disse har et førstehånds indblik i den sovjetiske doktrin, institutioner, ressourcer og teknikker. Men det er indlysende, at man må være forsigtig i omgangen med deres informationer, allerede fordi mennesker med denne

baggrund kan være farvet dels af reaktionen mod deres fortid og dels af et ønske om at berette mere, end der er belæg for („intelligence to please“). Dertil kommer, at deres beretninger i nogen grad er blevet båndlagt af de vestlige efterretningsorganisationer, hos hvem de søgte tilflugt. Gennem sammenholdning med andre kilder, herunder med det, der er kommet frem fra diplomater, journalister, opsnappede dokumenter m.v. vedr. de begivenheder, afhopperne omtaler, efterlader deres beretninger imidlertid et billede, hvis holdbarhed må anses dokumenteret med betydelig sikkerhed.

Nævnes blandt disse førstehåndskilder kan især Ladislav Bittman, M.A. i journalistik og J.D. i international ret, der hoppede af i 1968 efter 14 år i den tjekkoslovakiske efterretningstjeneste (4 år som analytiker, 8 år i operativ ledelse og rekruttering af agenter og 2 år som næstkommanderende i afdelingen for aktive forholdsregler – desinformation).⁷⁹ Ligeledes kan nævnes hans landsmand Jan Sejna, der var general og generalsekretær i de tjekkoslovakiske forsvarsråd, stabschef i det tjekkiske forsvarsministerium, parlamentsmedlem og medlem af kommunistpartiet, og som kunne berette i detaljer om Sovjets strategiske langtidssplan.

I en fremtrædende placering i denne gruppe står endvidere Oleg Gordievskij, der i årene 1966-70 var beskæftiget i den sovjetiske ambassade i København inden for N-linjen (illegalt støtte) og fra 1973-78 inden for PR-linjen (politisk efterretningsvirksomhed) sammesteds. Han arbejdede i denne egenskab direkte med den del af de „aktive forholdsregler“, der er nærværende bogs tema, og blev hvervet af den danske efterretningstjeneste som dobbeltagent.⁸⁰ Det var oplysninger fra ham, der førte til domfældelsen af nordmanden Arne Treholt og herhjemme fremdragelsen af forfatteren Arne Herløv Petersens virke for KGB.

Tilsvarende er der grund til at fremhæve KGB-manden Mikhail Butkov, der hoppede af lige før Murens fald, og som var beskæftiget med påvirkningsoperationer i Norge.⁸¹ Fremdeles Ilya Dzhirkvelov, der efter at have arbejdet næsten inden for alle grene af KGB, og som opnåede rang af oberstløjtnant, hoppede af i 1980, samt Stanislav Levchenko, der var major i KGB og beskæftiget med at koordinere sovjetiske aktive forholdsregler i Japan 1975-79.⁸² Endvidere har KGB's gamle toparkivar Vasili Mitrokhin ydet væsentlige informationer.

⁷⁹ Se i øvrigt *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 34.

⁸⁰ Se i øvrigt bl.a. Ulrik Haagerup og Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 13/11 1988 og Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 8/1 1992. Om ham har Mikhail Ljubimov, fhv. chef for KGBs agenter i Danmark, sagt: „Jeg betragter Gordievskij som en forræder. Det er uetisk at afsløre personer, som har arbejdet for KGB. De mennesker stolede på os“ (refereret efter Pierre Collignons interview med ham i Jyllands-Posten 7/6 1998), hvilken udtalelse efter tidspunktet for fremsættelsen kun kan være oprigtig.

Også Gordievskijs troværdighed er imidlertid – naturligvis – draget i tvivl, se f.eks. Birgitte Rahbek og Thomas Haugaard (programmedarbejdere i Danmarks Radio) i *Aktuelt* 24/1 1989.

⁸¹ Se hans bog *KGB i Norge – det siste kapittel*, Oslo 1992.

⁸² Se i øvrigt Levchenkos præsentation af sig selv i *Soviet active measures – Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence*, July 13, 14, 1982, s. 138 f.

Endelig bør fremhæves Anatolij Golitsyn, der var beskæftiget med den overordnede strategiske tænkning og planlægning på pårørningsoperationernes område. Han synes ganske vist at være blevet så grebet af det intrigante univers, han selv var med til at bygge op, at man på flere punkter må betvivle holdbarheden af hans analyser. Men han bidrager dog til at sikre indsigten i en del konkrete forhold.

Hertil kommer naturligvis øst-personel, der er begyndt at fortælle drevet af den nødvendighed, der udspringer af den historiske virkelighed efter Murens fald. Det gælder f.eks. Markus Wolf, den tidligere østtyske efterretningschef, der har skrevet en bog på hele 437 sider med sine erindringer. En sådan fremstilling søger naturligvis at undvige en del ting. Alligevel er bogen et godt eksempel på, at det er umuligt at undgå at komme til at fortælle noget, når man først begynder at snakke. En del af Wolfs faktuelle oplysninger kompletterer eller bekræfter således det billede, der fremkommer gennem andre kilder. Det samme gælder en bog af Viktor Grusjko, som indtog en chefstilling i KGB's Første Hoveddirektorats anglo-skandinaviske afdeling.

Frit tilgængelige i dag er yderligere en del af de papirer, operationerne byggede på, og som blev smuglet ud af f.eks. Gordievskij⁸³ og Mitrokhin.⁸⁴ Hertil kommer f.eks. de indberetninger fra den sovjetiske ambassade i København, som Bent Jensen har fundet frem, og arkivalier hentet af Per Michaelsen og Mette Herborg.

Hvad specielt dette materiale angår, skal der naturligvis vises forsigtighed med at bygge på KGB's egne angivelser af fremgange, eftersom disse jo let kan være fremprovokeret af behovet for at kunne fremvise resultater. En del af dem, KGB registrerede som sine „agenter“, synes f.eks. fortrinsvis at være blevet tituleret på denne vis på grund af dette behov. Men også her bliver dog meget tilbage, som tillige har ladet sig bekræfte fra anden side.

Endelig har jeg, som det vil kunne forstås, anvendt oplysninger fra personer, som var impliceret på den ene eller anden side her i Danmark. Jeg anser de beretninger, der er brugt i fremstillingen, for troværdige, bl.a. fordi de stemmer med, hvad jeg selv har oplevet eller ved fra anden kilde. Men man skal naturligvis ikke være blind for, at detaljerne kan være behæftet med usikkerhed, eftersom der kan være hengået årtier, siden begivenhederne udspillede sig. Ligeledes skal huskes, at der ikke nødvendigvis er bevaret kildemateriale, hvorpå sådanne erindringer kan støttes, fordi der dengang af sikkerhedsgrunde ikke blev arkiveret mere end arbejdsræssigt nødvendigt.

⁸³ Offentliggjort bl.a. i Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, og samme, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*.

⁸⁴ Se Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*.

KAPITEL 2

Scenen sættes

2.1. PÅ VEJ HJEM – OG HJEMME

Ofte husker vi visse hændelser bedre end andre, fordi de er blevet en slags aksel for erindringen inden for et bredere felt. Den modsætning, der voksede frem fra midten af 1960-erne mellem den „gammeldags“ opfattelse af sikkerhedspolitikens grundlag og de nye synssæt, som førte til 1980-ernes udskridning, levendegøres måske bedst netop gennem en sådan erindring hos forfatteren:

Vi var på en længere tur i det frivillige forsvars tjeneste og befandt os på tilbagevejen i et skovklædt område med spredt bebyggelse. Regnskyerne var trukket fra, og det var nu månelyst, så det var umuligt at komme videre. Vi blev derfor liggende ved en skovkant på grænsen mellem lys og skygge, hvor det er vanskeligst for andre at se, hvad der foregår. – I øvrigt meget taknemmelige over at vi for en stund kunne slippe for at slæbe på de efter en students målestok uhyrlige mængder af våben og udrustning.

Det dryppede på de store blade, og det var begyndt at blive koldt. Som nogen vil have erfaret, kan regn godt være varmere end opholdvejr. Men det var trods alt alligevel muligt selv midt i dette morads af ingenting at have det rart og bilde sig ind, at man havde et hjem her, og at koncentrere sig om de små ting i tilværelsen. Der er faktisk under forhold som dem, vi var ude i, ingen grænser for, hvor lille et sted kan være, hvor man kan være hjemme og have sine ting, når blot der er ro. Selv en lomme kan så blive til et hjem, og man kan falde i søvn i en vandpyt.

Jeg lå og kiggede på månen. For den kunne man jo også kigge på hjemme. Så der var sådan set en forbindelse. Og tankerne gik på langfart til det, der foregik dér, langt borte, og som forekom mere og mere ubegribeligt, når man sammenholdt det med, hvad der foregik andre steder i verden.

Nogle dage efter kørte vi på hjemrejsen med toget gennem Sønderjylland i et skærende lysegrønt forår af den art, som kun opleves i danske bøgeskove i maj. Kontrasten var sådan, at det var næsten ulideligt. Gennem bakkerne ved Kolding og op at vende ved Fredericia. Rigtige danske piger på perronen – og en iskage-mand med vogn og en brunlig jakke, der vistnok skulle give ham en slags officielt skær, samt et måneansigt, med hvilket han fangede ethvert tegn til købetrang i vinduerne, men som i øvrigt ikke så ud til at bekymre sig om noget som helst.

Ved aftenstid nåede vi Københavns Hovedbanegård. Det var én af den slags solvarme forårsaftener, der som regel kun opleves i erindringen. Jeg begav mig derfor ud af indgangen ved banegårdgraven for at snuse til luften. Byen formelig åndede af forventninger og muligheder. Det hele foregik her og nu et eller andet sted den aften, og man kunne selv vælge. Alting lod sig gøre – og vennerne fra gymnasiet var i stor stil i færd med at gøre det. Man kunne bare følge efter. Én var blevet mormon. En anden fandt ud af, at han ville være nazist – siden gik han dog over til at blive narkoman i stedet. Og en god del afkastede alle snærende bånd og gamle autoriteter, blev „socialister“ – måske endog revolutionære – og tænkte de skønneste omend ikke særligt klare tanker, medens de drak øl, kæderøg og planlagde en ny verden.

Jeg for mit vedkommende tog S-toget hjem.

På et sirligt messingskilt i vidueskarmen opfordredes passagererne til ikke at læne sig ud under kørslen.

Nej, naturligvis læner man sig ikke ud under kørslen.

Men det var netop, hvad de hurtigtlevende venner fra gymnasietiden med de smarte meninger var i færd med at prøve at få alle os andre til.

En bestræbelse som den, der blev udfoldet mod os østfra, og som fik succes i 1980-erne, ville ikke være nået nogen steder, hvis ikke disse nydelsessyge unge havde båret sig ad, som de gjorde.

Den lune stemning den aften i København var karakteristisk for det samfund, der udviklede sig i de følgende år. Det er imidlertid nødvendigt at bringe de læsere, der ikke selv har oplevet denne stemning, lidt tættere på begivenhederne, så vidt som det jo altså er umuligt at forklare fisks adfærd på en begribelig måde, hvis den, man taler til, ikke véd, hvad vand er.

2.2. MENNESKELIGE SVAGHEDER

De fleste har nok en forestilling om, at et lands åndelige og politiske elite vil landets og borgernes bedste – eller at de i hvert fald forsøger at udrette det bedste.

Dette er også meget langt tilfældet. Men det forholder sig jo altså som Kingo så rigtigt har skrevet i „Sorrige og glæde de vandrer til hobe“: Der er kort mellem lykke og ulykke.

Der skal kun lidt til at føre en udvikling, som kunne være gået lykkeligt, ud i katastrofe i stedet. Og det kræver næsten overmenneskelig påpasselighed af et lands ledere – og ofte tillige uoverkommelig integritet – *hele tiden* at være på vagt med hensyn til, om vi nu også nærmer os en sådan skillevej, og i givet fald at forsøge at få samfundet til at indrette sig derefter. På samfundets solside, hvor kulden ikke er nærværende, og hvor netop lederne – eliten – befinder sig, kan det også meget vel hænde, at denne vagtsomhed og vilje til at sige de ting, der skal siges, og gøre det, der må gøres, slet ikke findes.

Tværtimod har historien jo demonstreret til overmål, hvilken indskrænkethed,

der også samles *netop* på denne solside, og som kan rummes selv inden for rammen af en høj intelligens. En stupiditet der som regel udspringer af åndelig dovenskab – typisk manglende vilje til at sætte nydelsen i en gunstig nutid til side til fordel for ubehaget ved at skulle tage stilling til mindre hyggelige fremtidsperspektiver.

Civilisationers forfald

Af denne mekanisme udspringer antagelig et af de mærkeligste fænomener i den menneskelige civilisations udvikling: Selv blomstrende civilisationer har det med at bryde sammen på et eller andet tidspunkt. – Ofte endog når man mindst skulle vente det, fordi alting i det ydre går vældig godt på tidspunktet for kollapsen.

Disse sammenbrud har gang på gang kunnet tilskrives den omstændighed, at lederne, „den herskende klasse“, „eliten“ eller hvad man nu kalder det, mistede evnen til at lede. Herefter faldt de formelle samfundsstrukturer så fra hinanden som et korthus og landet lå åbent for enhver, der gad rykke ind.

Historikeren Barbara Tuchmann har beskrevet en række forløb af denne art. Hun noterer:⁸⁵ *„Et bemærkelsesværdigt fænomen hele vejen op gennem historien uafhængig af tid og sted er regeringers tendens til at lægge en politik, der er i modstrid med deres egne interesser. Det forekommer, som om menneskeheden er dårligere til at regere end den er i henseende til næsten alle andre menneskelige aktiviteter. På dette område er visdom, dvs. dømmekraft hvilende på erfaring, sund fornuft og tilgængelig information, en mindre operativ drivkraft end den burde være. Hvorfor handler indehavere af høje embeder så ofte anderledes end fornuft og oplyst egeninteresse tilsiger? Hvorfor fungerer intelligensprocesserne så ofte ikke?“*

Fænomenet tilskriver hun det, hun kalder „*træhovedhed*“. Herved forstår hun det selvbedrag, som består i, at lederne vurderer alle situationer ud fra deres forudindtagethed, samtidig med, at de undertrykker alle tegn, som peger i *anden* retning. Træhovedhed, siger Tuchmann, indebærer fornægtelse af al tidligere erfaring. Og stor magt fører netop ofte til denne træhovedhed. Magten til at bestemme fører nemlig til svigtende eftertanke.

Kort sagt: Når man kommer højt på strå, mister man ofte viljen til at tænke efter. Og så kan det gå alvorligt galt.

Det irrationelle menneske

Hvis mennesket var et rationelt væsen, der ved sammenlægningen af a og b nødvendigvis fik ab, ville det ikke være så afgørende, om et samfunds elite glider på afveje. For så ville det jævne folk jo ikke følge med den slags udskridninger.

Men mennesket er som allerede berørt ovenfor *ikke* rationelt. Se blot, hvorledes menneskers sammenregning af faktorerne a og b ofte giver abc, a igen eller andet helt ude af trit med de logiske realiteter. Afgørende er *ikke* rationalitet og nøgtern

⁸⁵ *The March of Folly*, s. 2 og 6 ff.

eftertanke. Afgørende er derimod følelser, åndelig inert, behovet for ikke at tænke på ubehageligheder og ønsket om at undgå fysisk besvær. Menneskeheden tekniske og farmakologiske landvindinger synes nærmest at have forøget intolerancen imod alt, hvad der vækker den ringeste ulyst.⁸⁶ Når den fysiske velfærd og tryghed når et vist niveau, mister virkeligheden simpelt hen sin betydning, og den begunstigede mister evnen til at forstå, hvad hans velfærd hviler på.

Psykologer kan da også fortælle meget om, hvorledes mennesket helst ikke vil bruge sin forstand, men hellere slappe af og kigge Lykkehjulet i TV. Menneskers tankeverden koncentrerer sig i det hele taget helst omkring det nære – de kortsigtede perspektiver og det, der angår den nærmeste familie og omgangskreds.⁸⁷ Der skal som regel *meget* tvingende grunde til, førend homo sapiens bruger vitaminer på noget mere. Og tvinges han endelig, bruger han helst hovedet så lidt som muligt. Hopper over, hvor gærdet er lavest. Opbygger hjertens gerne en indbildt verden for sit indre blik – uanset denne måske er aldeles i kontrast til den, der befinder sig uden for hans hoveddør. Og hertil hjælpes han i øvrigt i nutiden beredvilligt af f.eks. af de mængder af journalister, der har indset, at pseudobegivenheder og tilfredsstillelse af behovet for selvbedrag sælger langt bedre end budskaber om ulykke og krav om anstrengende eftertanke.⁸⁸

Let håndterlige tankeskabeloner bliver på den måde ofte til ledefyr også for folkets politiske handling i stedet for besværlig analyse.⁸⁹ F.eks. skabeloner i form af politiske eller religiøse ideologier, som forløser menneskelige følelser i et på overfladen rationelt ordnet system.

Propagandaens muligheder

Derfor er mennesket et taknemmeligt offer ikke blot for den professionelt arbejdende manipulator, men også for den gennemsnitligt udrustede politiske leder, som blot tilbyder sine proselytter påskudet til her og nu at blive siddende i lænestolen, lægge fedt på bugen og tænke på ingenting. Og som måske også er i stand til at opfinde nogle let forståelige, attraktive tankeskabeloner, der gør lænestolsakrobatik til en god gerning.

Derfor kan eliten som regel uden større problemer ved hjælp af de påvirkningssmidler, der står til enhver leders rådighed – „propaganda“ om man vil – passivere, måske endog forføre folket og derved trække det med i afgrunden.

På den menneskelige psyke kan der således spilles som på et klaver, hvis man véd, hvor tangenterne sidder.⁹⁰ Hvad melodien bliver, afhænger af pianisten. Dukker der en skruppelløs, egennyttig, ligeglad eller gal pianist op, kan der blive spillet

⁸⁶ Jf. også Konrad Lorenz, *Den civiliserede Menneskeheds otte Dødssynder*.

⁸⁷ Jf. f.eks. D.H. Meadows m.fl., *Grænser for Vækst*.

⁸⁸ Se også Daniel J. Boorstin, *Den syntetiske Verden, the Image*.

⁸⁹ Walter Lippmann, *Public Opinion*, især s. 3 ff og 53 ff.

⁹⁰ Om den psykologiske manipulations teknik henvises i øvrigt til forf. bog *Den offentlige Mening*, 1991, kapitel 4, og om de socialpsykologiske tendenser til sammesteds, kap. 2.

op til dans, selv om der var mere grund til en sørgemarch. Når de dansende så skvatter over deres egen ligkiste og brækker benene, begynder de – måske⁹¹ – at tænke. Men så er det for sent. Det har det faktisk været en del gange i historien.

Men disse lidet opmuntrende konstateringer kan vel i øvrigt sådan set ikke undre. Det moderne menneske som biologisk fænomen menes jo først at være opstået for 40.000 år siden. Vi repræsenterer næppe den ypperste fysiske og psykiske perfektion.

Det psykologiske forsvar

Et demokratisk samfunds ledere har det i deres magt at hindre, at samfundet ødelægges sine egne livsbetingelser ved at give efter for disse indbyggede menneskelige tilbøjeligheder og svagheder. Det kan de ved simpelt hen stædigt at fastholde deres egen og vælgernes opmærksomhed på forskellen mellem illusion og virkelighed, mellem lyster og rationalitet.

Men om lederne er *villige* til at påtage sig denne rolle, og om de vil *lykkes* i deres forehavende, er noget ganske andet. Det afhænger bl.a. af, om *konkurrenter* til lederposten søger at profitere på de primitive træk i menneskets sjæl. Hvis sådanne konkurrenter findes, og hvis en spekulation i tankeforfladigelse og deraf følgende destruktion endog sløres og præsenteres som en anerkendelsesværdig bestræbelse (for „fred“, „social retfærdighed“, „medmenneskelig forståelse“ eller hvad det nu til enhver tid måtte være), er der gode muligheder for, at folket alligevel glider ud i ødelæggelsen.

Defekterne i den menneskelige rationalitet fik rig lejlighed til at komme til udfoldelse i de glade 1960-ere og den periode, der fulgte ...

2.3. „68-ERNE“

En profil

På den nordiske arbejderkongres i Malmø i 1959 fremlagde Viggo Kampmann sine tanker om en drøftelse af arbejderbevægelsens opgaver i 1960-erne.⁹²

Han startede med en nærmest forbløffende realistisk vurdering af forholdene (f.eks. med udgangspunkt i den allerede dengang galopperende befolkningstilvækst). Og han konkluderer, at spørgsmålet om demokrati i hjemmene, i skolen og på

⁹¹ Studier af menneskets reaktioner i katastrofesituationer viser, at ca. 3/4 i første omgang reagerer ved at fornægte kendsgerningerne (undersøgelserne er refereret i Illustreret Videnskab nr. 9/1998).

⁹² Se Jens Kampmann, *Vore arbejdsopgaver i sekstiårene*, udgivet af Socialdemokratisk Forbund.

arbejdspladsen nok ville få en central stilling i de følgende år. *„Det er jo ikke den økonomiske udvikling som sådan, vi er bange for. Vi søger tværtimod at fremme den på enhver måde. Det er følgerne for vor tilværelse i arbejdet og i fritiden, i familien og i samfundet, der ængster os. ... Kan vi frigøre det enkelte menneske, bliver det også interesseret i politik og vil være med til at styre sig selv. Mislykkes dette, har diktaturet sin chance“.*

Med dette afsæt lægger han herefter op til ændring af skolen, dens *„undervisning og disciplin“*, som *„endnu mange steder er præget af samfundsformer, som vi har forladt“*. Ligeledes til et opgør med kvindens stilling og til *„industrielt demokrati“*.

Velstandsbølgen

I 1960-erne nåede det danske samfund et hidtil uset niveau for den materielle velstand. 1940-ernes „store årgange“ – dem, der i dag er ved magten – passerede skels år og alder og oplevede vilkår, som næppe nogen generationer før dem havde haft, ja, blot havde turdet drømme om. Disse unges muligheder var stort set ubegrænsede. De kunne leve, som de ville. De kunne studere det, de ville (uden adgangs begrænsning). De kunne opleve det, de ville. De kunne gøre, som de ville.

Og da således ingen nødvendighed bød noget som helst, forkastedes gamle normer raskvæk blandt toneangivende dele af de unge. Normløshed blev normen, alt blev efterprøvet, udforsket og udnyttet. Livet blev ét stort eksperiment. Filosofier og ideologier, som førhen nærmest betragtedes som pubertetsfantasier eller gale menneskers værk, måtte nu i kraft af deres udbredthed tages højtideligt og som noget, man måtte regne med – eller i al fald ikke gøre nar ad.

Det kan i lyset af det, der er sagt i det foregående om, hvorledes mennesker helst reagerer, sådan set ikke undre, at mange af denne generation udlevede livet, som det nu bød sig til. Men man skal heller ikke glemme, at fysiske goder, som kommer let, sjældent påskønnes efter fortjeneste, og at det som regel ikke er muligt fuldt ud at forstå værdien af det, man har, førend man har mistet det. Og en sådan på sin vis værdifuld erfaring nåede denne generation som regel ikke at få – hverken dengang eller senere.

Derfor svigtede forståelsen for nødvendigheden af at kende grænser, og i dens sted opstod modviljen mod at påtage sig ubehaget ved en konfrontation mellem egne ønsker og den omgivende verdens krav.

Ved udgangen af årtiet var status derfor gradvis blevet den, at den verden, disse unge levede i, så at sige ikke mere var af denne verden. De politisk interesserede blandt dem var i stor stil skredet ud i helt virkelighedsfjerne attityder. Ja, forstod næppe overhovedet, hvad ordet „virkelighed“ implicerer. Hvis man som ung dengang ville være med på noderne, var man nødt til at hyle med i dette kor. Valget stod for de fleste mellem enten sådant hyleri eller i al fald stiltiende accept af hylerne. Nogen tredje mulighed fandtes reelt ikke.

Karakteristisk nok kulminerede årtiet da også i det såkaldte studenteroprør i 1968. Vildt gik det til her. Og lidet observerede de revolterende og „medbestemmelses“krævende Ho Chi Minh, Mao, Castro og Lenin-dyrkende fantastier, at på samme tidspunkt, hvor de selv fjollede rundt i hashrus uden bukser på og skreg op

mod praktiseringen af de værdier, der havde bragt dem netop den frihed og velstand, der muliggjorde skråleriet, kastede deres studenterkolleger i Prag sig under kampvognenes larvefødter for at hindre nedtromlingen af det spæde politiske forår i Tjekkosllovakiet.

Nej, herhjemme var det vigtigere at afsløre Efterretningstjenestens tilstedeværelse i Kejsergade og at offentliggøre, hvor Forsvarets installationer befandt sig, i Politisk Revy.

Der *var* overhovedet ingen proportioner i denne udvikling. Og hvad værre var, så *mærkede* bannerførerne for det, der skete i Danmark, næppe heller nogen proportioner.

Dette betød vel i første omgang ikke så meget. Men det fik store virkninger på længere sigt. Et samfund kan jo nemlig ikke klare sig i det lange løb uden faste normer og disciplin. Og det lykkedes „68-erne“ at terrorisere alle hidtidige normer og disciplin af banen. Med dette som ballast borede de sig dernæst i årene, der fulgte, ind i samfundets indflydelsespositioner.

Således gik det til, at den danske forstand kom i en spændetrøje, der hverken hed fornuft eller erfaring, men derimod vilde fantasier og destruktion.

„Ungdomsoprøret“

Den 19. april 1968 besatte ca. 150 psykologi-studerende Studiegården i København, hvor de barrikaderede sig i Psykologisk Laboratorium med krav om 50% studenterindflydelse i universitetets styrende organer. Rektor – den tidligere kommunist Mogens Fog – forklarede i Frit Danmark, at det ikke alene drejede sig om et generationsopgør, men om en reaktion mod et samfundssystem, der føltes som en fremmed magt ovenfra. Han støttede i øvrigt studenternes krav, der tillige støttedes af Socialdemokratiet og de radikale. Arbejderne på B&W derimod sendte en delegation til universitetsledelsen og meddelte, at hvis der var brug for nogle stærke folk til at smide studenterne ud, skulle smedene nok komme.⁹³

I det hele taget var „arbejderne“ ikke med på vognen. De var i stedet koncentreret om at skaffe sig de goder – bil, fjernsyn og måske et lille hus – som velfærdsbølgen bragte inden for rækkevidde.

Den politiske strøm

Betegnelsen „68-erne“ har siden fæstnet sig som betegnelse for den del af en generation af unge, som forkastede de hidtidige normer i kampen for at opnå et nyt såkaldt socialistisk idealsamfund. Dette havde forskellige varianter, hvis respektive legitimitet deltagerne i omstøbningsprojektet skændtes indbyrdes om i det uendelige. Men om at tingene skulle ændres, herskede der ingen uenighed.

Muligheden for denne forbløffende tilslutning til kravet om en „samfundsforandring“ til fordel for en uklar socialistisk ideologi skabtes herhjemme allerede

⁹³ Se Henning Fonsmark, *Historien om den danske Utopi*, s. 298 f.

gennem dannelsen af Socialistisk Folkeparti (SF) i 1959. Her bevarede nemlig en god del af grundtankerne hos det gamle kommunistparti, DKP. Blot forkastede SF de for vælgerne uspiselige dele af kommunisternes politik, særligt bindingen til Sovjet.

Gennem 1960-ernes antiatomkampagner og ikke mindst gennem SFs ungdomsorganisation SUF (Socialistisk Ungdoms Forum) katalyseredes også lidt efter lidt en bredere bevægelse til venstre, herunder med egne medier (eksempelvis *Politisk Revy* og *Vietnam Solidaritet*), egen musik, egen litteratur over et hav af forlag o.s.v. Og med kampen mod EF fik udviklingen endnu en saltvandsindsprøjtning i form af et nyt påskud.

En af bæreakslerne i denne venstredrejning var de grupper, der opstod i kølvandet på *Kampagnen mod Atomvåben*, herunder *Gruppe 61*, i hvilke der nemlig gradvis opgenereredes et arsenal af holdninger ud over den snævre pacifisme, der var foretagendernes formelle grundlag. Især introduceredes den militante revolutionære ideologi støttet på antiamerikansk propaganda. Herunder blev der plads for markedsføring af marxistiske teoretikere som Marcuse, Bettelheim, Schaff m.fl., ligesom Che Guevara gjordes til idol sammen med et farverigt udvalg af guerilla-bevægelser ude i verden, „*Black Power*“ m.v. Og derfra gled man så videre i et uklart samspil med Hippie- og „*Flower-Power*“ bevægelsen samt narko-epidemien.

En anden bæreaksel opstod i 1967, da der udskiltes en „hardcore“ fra SF, nemlig Venstresocialisterne (VS), bestående af de folk, som ikke kunne acceptere det samarbejde med Socialdemokratiet, der var kommet i gang gennem S-SF-regeringen i 1966.

Og endnu en bæreaksel opstod i takt med Vietnamkrigens acceleration, som skabte en bredere protestbevægelse mod USA's rolle i denne forbindelse med knudepunkt i *De danske Vietnamkomitéer*.

En mængde mere eller mindre mystiske småpartier og politiske fraktioner på venstrefløjen så dagens lys i kølvandet herpå. Og hen ad vejen sugede den samlede venstrebevægelse det ene nye ideal til sig efter det andet – retfærdige og uretfærdige i broget blanding: Albanien og Kina, det palæstinensiske folk, det undertrykte Chile, Nicaragua, Cuba, Kampuchea o.s.v.

Status

I oktober 1977 kunne en af nøglepersonerne i de bestræbelser, der blev udfoldet for at imødegå den virksomhed østfra, som efter bedste evne søgte at gøde og udnytte de nye tankestrømninger i den danske ungdom, nemlig oberstløjtnant E. Harder, gøre status. Han kunne her konstatere, at Politisk Revys *Den røde Kalender* under afsnittet „*venstrefløjens adresser*“ angav små hundrede organisationer og grupperinger, over et halvt hundrede blade og tidsskrifter, 27 forlag, otte trykkerier og en del teatergrupper og musikgrupper, hvortil kom mere end 50 bogkaféer fordelt på 25 byer.⁹⁴ En liste over børnebøger og lærervejledninger anbefalet af Unge Pædagoger fyldte i 1975 5 sider. En oversigt blot over navnene på grupper

⁹⁴ Jyllands-Posten 21/10 1977.

og foretagender på venstrefløjen fylder for 1978/79 15 maskinskrevne sider omfattende alt fra *Kommunistisk Forbund*, *Debatselskabet Socialisterne* til *Komitéen for Revolutionen i Oman og Den arabiske Golf*, *Anarkistisk-syndikalistisk Bogcafe*, *Den anti-imperialistiske Indsamling*, *Folkefilmen*, forlaget *Arbejderringen*, Århus, orkesteret *Byens Drifter* i Vanløse, *Baggårdsteateret* i Svendborg og trykkeriet *Barfodsformidlingen*.

Tankestrømningerne

Samlende karakteriseres disse foretagender og deres proselytter som sagt af tilslutningen til et uklart krav om „samfundsforandring“ og i stor stil også af forgabelse i mystiske revolutionsteorier. Dette kombinerede de tillige i stor stil med et „bevidsthedsudvidende“ oprør af eksperimenterende art inden for kunst, personlig udfoldelse, boligforhold og familieformer m.v. „Happenings“, „legepladsaktioner“, husbesættelser m.v. – inkluderende hærværk, tyveri og anden kriminalitet – blev i konsekvens heraf ikke blot acceptable i miljøet, men naturlige, ligesom fri sex og narko blev det. Rent fysisk installerede – og til en vis grad forskansede – de sig med deres fagre nye livsformer i f.eks. Christiania, Thy-lejren, Tvind m.fl. steder.

På den måde blev guerillakrig og revolutionsromantik „trendy“. Det var magten i samfundet, det nu drejede sig om, og om opløsning af de konventioner og „fordomme“, som hidtil havde holdt samfundsmaskineriet i leje. Og det gjaldt her om at være så konventions- og samfundsomstyrtende som muligt.

Derfor blev det også en dyd at overtræde de love og regler, der var skabt af det „bestående“ styre (også kaldet „magthaverne“). For at „bevidstgøre“ „proletariatet“ *måtte* der jo nemlig skabes konfrontationer med myndighederne, herunder politiet, som efterfølgende kunne fremstilles som „overgreb“. Der *måtte* gennemføres aktioner, revolutionære stormøder på de højere læreanstalter o.s.v. – som herefter efterlignedes af teenagere andetsteds, hvor uklare visioner opstod i kølvandet på almindelig umodenhed, øl, hash og sex, som fik frit afløb.

Det hele rummede en afvisning af demokratiets og retsstatens spilleregler, uanset det skete under dække af de slagord, som tværtimod betegnede samme. Derfor gik gradvis den forståelse for forskellen mellem demokrati og totalitarisme i opløsning, som er den afgørende forudsætning for, at det overhovedet var meningsfyldt at modsætte sig indflydelsen fra øst. Virkeligheden gled i baggrunden for at blive afløst af verbalakrobatik helt ud i det absurde.

„Ungdomsoprøret“ blev på en måde også til et oprør mod demokratiets selvforsvarsmekanismer, herunder NATO, som jo nemlig stod for en styrkelse af „imperialismen“. Man gled over i „antiimperialisme“ og „antikapitalisme“ og herfra videre ind i totalitære, marxistiske baner.

Forholdene i Danmark adskilte sig vel nok ikke afgørende fra dem, der herskede i den øvrige vestlige verden. Nedbrydning af selvbeherskelsen, disciplinen og den kollektive bevidsthed blev imidlertid mere fatal hos os.

Marxismen

Karakteristisk for de kredse, der bar forløbet, var som sagt kravet om en „samfundsorienteret“ eller „kritisk“ holdning for nu at bruge de udtryk, kravet om marxistisk indstilling blev omskrevet til.

I henhold til disse idéer – i den udstrækning hvori der overhovedet fandtes sådanne bag det, der foregik – skulle studenterne være „revolutionens“ spydspids gennem dannelse af såkaldte „kritiske“ universiteter. Disse skulle så stå for en „progressiv“ indoktrinering. Og studenterne skulle ved demonstrationer og andre aktioner – så vidt muligt sammen med „arbejderne“ – provokere voldelige sammenstød, som ville „afsløre“ statens karakter af „undertrykkelses“institution. De skulle på den måde så at sige eksemplificere den civile ulydighed og blæse til generalangreb på selve samfundsmoralen. Målet var bl.a. at få arbejdstempoet sat ned og at skabe en mere udbredt ulydighed over for gældende regler, herunder i form af ulovlige strejker, boykotter, sabotage og i det hele taget udbrud af opsætsighed.

Det ideologiske grundlag for dette projekt var bl.a. den tysk-amerikanske filosof Herbert Marcuse. Denne advokerede for den opfattelse, at den teknologiske udvikling har sikret os det materielle grundlag for at virkeliggøre utopien. Der behøves imidlertid en frigørelse af sindet, som „kapitalen“ nemlig har koloniseret. Og dette skal ske gennem et forsvar i form af anvendelse af samme manipulation, som de undertrykte selv har været udsat for. Det bestående (kapitalistisk baserede) produktionssystem er en del af bevidsthedsfordrejningen, hvorfor dette system skal undergraves og i sidste ende fjernes. Marcuse så „den store vægning“, ungdomsoprøret repræsenterede, som et skridt hen imod den tilstræbte endelige frigørelse.⁹⁵

Ifølge den marxisme, hvorudaf holdningerne randt, er socialismen i øvrigt et stadium i historien, hvor proletariatet griber magten og undertrykker den hidtidige herskerklasse, kaldet „bourgeoisiet“, med hele sidstnævnte klasses samfundsmæssige opdækning i retssystemet, det politiske system samt moralsk/etiske og religiøse overbygning. Under socialismens overgangsfase („proletariatets diktatur“) tænkes der dannet et nyt menneske, som fører videre ind i det klasseløse kommunistiske samfund.

Marxismen tænker altså for så vidt kun i „klasser“ – og kun i to. Og den bortser ganske fra den menneskelige naturs mangfoldighed og individualitet, idet den påtvinger mennesket én eneste vej mod lykken med deraf følgende krav om rangordning ovenfra af alle værdier. Overalt, hvor marxismen – som regel ved kup eller erobring – fik magten, endte det hele da derfor også meget forudsigeligt på samme måde: Kampen for det klasseløse idealsamfund førte til massiv undertrykkelse og terror. Der udfældede sig blot en ny overklasse, mindst lige så brutal som nogen tidligere, og – med hjemmel i de gode hensigter – tillige urørlig, uafsættelig og med diktatoriske beføjelser til at bestemme over alting.

⁹⁵ Se Herbert Marcuse, *Frigørelsen* (skrevet i revolutionsåret 1968 og tilegnet de unge oprørere), på dansk i 1969. Det ideologiske grundlag for ungdomsoprøret og vejene til dets virkeliggørelse er i øvrigt glimrende beskrevet i Henning Fonsmark, *Historien om den danske Utopi*, s. 290.

Socialismen/marxismen fremtræder ikke desto mindre på det rent tankemæssige plan så tilforladeligt rigtig og tiltalende, så ren og opfyldende alle de krav, der kan stilles til en religiøs tro, at det ikke kan undre, at den blev aksel for de ideologiske eksperimenter blandt de unge i 1960-erne og årene, der fulgte. Det blev tværtimod „politisk korrekt“ hos den opvoksede elite at flirte for statssocialisme og kommunisme som romantiske alternativer til den vestlige samfundsordning.

Vandbærere og medløbere

Disse tankestrømninger havde – i al fald i starten – kun udbredelse hos en *del* af ungdommen, nok også kun en meget beskeden del. Men langt hovedparten af de øvrige unge var passive. Og det lille mindretal, der udgjorde resten, var så opsuget af dagen og vejen, at der ikke var tid til ideologiske modoffensiver.

Samtidig begyndte veletablerede kræfter at bevæge sig i den retning, de følte vinden blæse. Eksempler:

Socialdemokratiets trivselsudvalg

Et årti efter, at Viggo Kampmann havde fremlagt sine visioner for den nordiske arbejderkongres i Malmø, kom de eksistentielle samfundsproblemer igen på tapetet i Socialdemokratiet. Partiet havde på dette tidspunkt etableret et såkaldt trivselsudvalg. På opfordring fra dette udarbejdede psykologen Eggert Petersen i 1969 et konkret program for, hvorledes trivsel skulle skabes i det moderne industrisamfund.

Han tager her udgangspunkt i opfattelsen af, at den generelle trivsel ikke stod mål med vor sociale og økonomiske velfærd, og at der var en udbredt „*fremmedgørelse*“ blandt folk, ligesom der jo altså for øvrigt lå et problem deri, at mange unge gjorde oprør. Partiets arbejde for at tilgodese menneskets traditionelle forventninger om arbejde til alle, tryghed i ansættelsen, rimelig levestandard, social sikkerhed og retten til en bolig og uddannelse måtte derfor nu, mente han, suppleres med et arbejde på at tilgodese de mere moderne forventninger, der snarere drejede sig om frihed til selvudfoldelse – personligt, fysisk, intellektuelt, socialt og følelsesmæssigt.

Med henblik herpå mente han, at det samlede menneskelige miljø skulle ændres, herunder f.eks. familiemiljøet, boligmiljøet, uddannelsesmiljøet, kulturmiljøet, arbejdsmiljøet, det faglige miljø, retssystemet o.s.v. „*Det drejer sig om at erstatte den holdning, at folk bare skal tilpasse sig det bestående, med den holdning, der siger: hvorledes kan vi sørge for, at 'det almindelige menneske' får sine forventninger opfyldt ...*“. Men „*man må ... være klar over, at en trivselspolitik dybest set vender sig imod den – borgerlige – politik, der er udtrykt i slagordet om, 'at pengene ligger bedst i borgernes lommer'*“... „*Da alle de trivselsfremmende foranstaltninger koster penge, betyder en trivselspolitik en mindre stigningstakt i væksten af den personlige indkomst*“.

Dernæst foreslog han i programoplægget en række tiltag, der brød med hidtidige normer:

På *familieområdet* skulle der være lettere adgang til indgåelse og opløsning af ægteskab, indføres ret til fri abort, ret til fra den seksuelle modenhedsalder selv at bestemme sit seksualliv, begrænsning af forældremyndigheden bl.a. ved retslig ligestilling af børn og voksne, sikring af børnenes økonomiske uafhængighed og sikring af ungdomspensioner, som børnene kunne vælge som gruppe i stedet for familiegruppen, hvis de mente at trives dårligt dér, ligesom der skulle være en organiseret uddannelse til opdragere.

På *uddannelsesområdet* skulle skolens traditioner „*tilpasses nutiden*“ bl.a. gennem „*holdningskurser for lærerkollegiet*“. Børnene skulle have medbestemmelsesret på alle trin m.h.t. stofvalg og stof- og metodeanvendelse samt styringen af de sociale grupper. Læreruddannelsens videntcentering måtte forlades til fordel for et metodecentreret ideal. Alle eksaminer måtte afskaffes i den 12-årige enhedsskole, og konkurrenceindholdet måtte afsvækkes. Sagt med andre ord: De hidtidige kvalitetskriterier i skolens undervisning skulle ifølge oplægget opløses.

Inden for *arbejdsmiljøet* måtte endvidere alle med udgangspunkt i en personlig myndighedsalder på 15 år sikres minimumsløn, uanset om de arbejdede, uddannede sig eller rekreerede sig. Og for dem, der valgte at arbejde, skulle der sikres fuld løn ved sygdom eller manglende arbejdsmuligheder i indtil et år. Det offentlige fabrikstilsyn skulle endvidere udvides til at omfatte kontrol med alle forhold, der influerer på trivslen samt foretage en psykologisk-pædagogisk efteruddannelse af alle ansatte.

Endvidere måtte man inden for *retssystemet* kritisk overveje, hvilke forhold, der burde kriminaliseres. Særligt bemærker oplægget herved, at opfattelsen af, at der skal gives strenge straffe for f.eks. tyveri, svangerskabsafbrydelse og hash-rygning var forældet.

Der var altså tale om et program, som inden for rammerne af Danmarks største parti nu lagde op til en systematisk opløsning af de normer, på hvilke samfundets hidtidige succes havde været bygget. Samtidig accepterer programmet, at statsmagten skal kunne blande sig i den hidtidige private sfære – mest markant i relationen mellem forældre og børn. Der lægges tillige op til en holdningsopdragelse, hvis målsætning Eggert Petersen af indlysende grunde ikke siger noget om.

I centrale dele repræsenterer Eggert Petersen således et projekt, der ikke blot tilsigter at skabe nye vilkår for menneskelig velfærd. Nej, der sigtes på at åbne for skabelsen af et helt nyt menneske, formet efter ideologernes krav. Et projekt, der er både totalitært i sit grundsyn og „samfundsorienteret“ i ungdomsoprørernes forstand.

Oprør fra midten

Socialdemokratiets elite var imidlertid ikke ene om at bevæge sig ud i slige tankebaner. F.eks. sagde den radikale kulturminister K. Helveg Petersen i en kulturpolitisk redegørelse til Folketinget, at begrebet kultur skulle forstås i lyset af ønsket om at skabe den bedst mulige baggrund for de enkelte menneskers udvikling og styrke deres evne til at deltage i udformning af vores tilværelse. Vælgernes modenhed, engagement m.v. var altså nu i hans øjne et regeringsanliggende.

Og hvad var det da for et engagement, der skulle fremelskes? Det kan f.eks. læses i Niels I. Meyers, K. Helveg Petersens og Villy Sørensens bog, *Oprør fra Midten* (1978), hvor det moderne industrisamfunds problemer tages under behandling af 3 ikke-marxister.

Bogen rummer så at sige en plan for, hvorledes et nyt samfund – som forfatterne altså anså nødvendigt – skulle indrettes og styres. Oprettelsen skulle blot ikke ske ved revolution. Men forfatterne udelukker på den anden side, at problemerne kan løses med traditionelle midler. De er faktisk ligefrem fængslet af „eksperimenter“ såsom Tvind og Christiania, som efter deres opfattelse burde have mere officiel støtte, så de kunne føre os i retning af det „humane ligevægtssamfund“.

Endvidere har forfatterne visioner på det sikkerhedspolitiske område. De forudser her ligsom ungdomsoprørerne, at det ville komme til et opgør med den traditionelle tankegang, hvorefter nationernes eksistens bygges på et militært værn af stadig voksende størrelse.⁹⁶ Uafhængige analyser havde tværtimod – efter forfatternes opfattelse altså – vist, at „rustningskapløbet før eller siden ville føre til en alt ødelæggende atomkrig ... I stedet blev de gamle ideer om et ikke-voldeligt forsvar taget op til reel politisk overvejelse“. Bogen antager således, at et ikke-voldsforsvar er langt mere effektivt end et militærapparat, som den mener alligevel bliver sat ud af spillet på kort tid efter et angreb udefra. De sparede penge skulle så overføres til U-landsbistand.

I slipvandet

Selv det anarkistiske eksperiment Christiania opnåede altså at blive et elitært ideal. Christiania, hvis tilkendegivne målsætning ifølge bydelens første jubilæumsskrift var „at opbygge et selvstyrende samfund, hvor hvert enkelt individ frit kan udfolde sig under ansvar over for fællesskabet. Dette samfund skal økonomisk hvile i sig selv, og den fælles stræben må til stadighed gå ud på at vise, at den psykiske og fysiske forurening kan afværges“.⁹⁷ „Om man er pusher eller bartender, børnehusarbejder eller smed kommer forsåvidt ikke sagen ved. – Lad os ikke glemme, at vi finder nogle af de mest aktive blandt de medborgere, der lever af at sælge hash.“⁹⁸

Til jubilæumsskriftet for det hash-forherligende kaoscenter, der gemte sig bag de smukke ord, bidrog i øvrigt meget symptomatisk også Ritt Bjerregaard. Hun erklærede ikke at have nogen færdigstet mening om stedet, som hun dog betragtede som en „udfordring“ og et debatforum for „væsentlige samfundspolitiske spørgsmål“.⁹⁹

I kølvandet på slig nålestribet legitimation af ungdomsoprørets fantasiverden boblede efterhånden myriader af officielle og halvofficielle institutioner frem, som formidlede og understøttede de nye strømninger, og hvis persongalleri i øvrigt gik igen hos hinanden i stadig nye kombinationer.

⁹⁶ S. 143 f.

⁹⁷ Tillykke Danmark, 26. september 1981 fylder Christiania 10 år, s. 29.

⁹⁸ Sammesteds s. 32.

⁹⁹ Sammesteds s. 17.

F.eks. kan nævnes den sidenhen (i midten af 1970-erne) nedlagte *Landsforeningen for Mentalhygiejne*, gennem hvilken det lykkedes at få oprettet et særligt Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut, hvis resultater lod sig anvende som grundlag for lovforslag m.v. Af personkredsen udsprang endvidere det ene datterforetagende efter det andet, initieret og kontrolleret af samme personkreds.¹⁰⁰ Gertrud Galster, som i en årrække omhyggeligt fulgte miljøet, har således påvist en lang række personsammenfald mellem figurerne i og omkring Mentalhygiejnen og andre progressive foretagender, herunder VS-kredse, Christiania, forskellige narkoeksperimenter, progressive uddannelsesinstitutioner og folkeskole, kirkelige organisationer, dele af sundhedssektoren m.v. m.v.¹⁰¹

Jovist, der var grøde i tingene. Da det gjaldt, var der mange, som løb med i stedet for at stemme hælene i. „Ungomsoprørerne“ kom følgerig virkelig til at dominere.

Forbrydelsen

Bent Jensen har rammende karakteriseret Danmark som et land, hvor ingenting bliver taget alvorligt, og hvor man er manisk optaget af at have det rart og hyggeligt. Danskerne er tilpasningsduelige ud i det absurde, siger han: I den ene sæson taler man om den nødvendige socialistiske revolution og USA/NATO som de store, farlige dyr i åbenbaringen. I næste sæson taler man varmt om kapitalismens og NATO's fortræffeligheder og lægger bekvem afstand til socialismen – uden at lægge afstand til sig selv. Vi har gjort det til en livsform at dyrke middelmådigheden, det jævne og det udjævnende – „lad os nu ha' det rart-ideologien“, som han kalder holdningen.

En forbrydelse kan undertiden bestå blot i den slags ligegyldighed, overfladiskhed og passivitet, Bent Jensen beskriver så rammende, nemlig når den slags kommer til udfoldelse på et kritisk tidspunkt. Men mere konkret ligger forbrydelsen i den sammenhæng, vi her beskæftiger os med, især i manglen på vilje til at afstemme adfærden efter den ydre virkelighed.

Kombinationen af den massive majoritets ligegyldighed og de revolterende ungdomsoprøreres i den blå luft baserede fanatisme blev en farlig cocktail for os under den kolde krig. For heri lå *netop* ingredienserne til den ætsende væske, som kunne sætte en opblødning i gang af den art, de østlige påvirkningstjenster tilstræbte. Dette uanset at oprøret ikke havde nogen bred basis. Oprørerne havde nemlig i kraft af den almindelige laden stå til mulighed for at tiltage sig en placering som afgørende faktor og som talerør for noget, der udgav sig for og efterhånden også fik status som en bredt funderet, væsentlig og berettiget kritik mod vort demokratiske system. Efterhånden lykkedes det da som bekendt også denne poli-

¹⁰⁰ Se Aktion nr. 2/1977 og Gertrud Galster, *5-Kolonne*, s. 163 f.

¹⁰¹ En utrykt uddybning med navneangivelser foreligger fra Gertrud Galsters hånd og udgør en ren gyser, så vidt som at den er umulig at afvise som tankespind.

tiske minoritet trods sit kikkertsyn og øren, der kun lyttede indad, at placere sig i samfundets indflydelsespositioner.

Den strømning, der væltede ind over ungdomskulturerne i Vesten fra slutningen af 1960-erne med dens hale af grupperinger, partier, aviser, forlag, musikselskaber, boghandlere, støttegrupper m.v., alt med forbillede i et marxistisk idealsamfund, blev således et frugtbart miljø for påvirkningsoperationerne østfra. Oven i købet var Sovjet fra starten på linje med ungdomsoprørernes hard-core folk, så vidt som at disse jo var villige til at arbejde målbevidst for at undergrave det eksisterende samfundssystem med alle, herunder irregulære og evt. endog voldelige midler.¹⁰²

Denne udvikling kom i øvrigt uhyre belejligt for Sovjet. De kommunistiske ledere var nemlig efter Ungarns-opstanden i 1956 med påfølgende nedtur for kommunismen i Vesteuropa blevet tvunget til at finde en ny strategi. Og her havde de måttet satse på nyformning af den *opvoksende* generation frem for på videreførelse af udsigtsløse forsøg på at vinde de voksne. En regulær kamp om ungdommen tog i konsekvens heraf sin begyndelse – uden at den danske offentlighed i større udstrækning var bevidst herom:

Allerede i slutningen af 1950-erne lod revolutionære foregangsmænd lod sig indskrive som foredragsholdere på lærerseminarer m.v. – og senere ved snart sagt alle institutioner, hvor unge uddannedes til at have med børn og unge at gøre eller til virke med produktion og distribution af information. Tanken var, at de, der blev opdraget på den måde, efterhånden som de selv fik indflydelse i samfundet, kunne medbringe de indpodede marxistiske idéer med deraf følgende gradvis ændring af den almene opinion i samfundet til følge.

Inden vi bevæger os til selve påvirkingsoffensiven østfra, er det derfor nødvendigt at gå lidt tættere på det, der skete under „ungdomsoprøret“, således at læseren kan forstå samspillet mellem den bevidst planlagte offensiv mod hjernerne og den ungdomskultur, som opstod i henhold til selve tidsånden.

2.4. OMSTØBNING AF HJERNERNE

Børnene

Det etablerede Danmark var altså så småt kommet ind på tanken om, at de professionelle opdragere var bedre end forældrene til at tage sig af børnene. Fore-

¹⁰² Som chefen for det østtyske efterretningsvæsen Markus Wolf f.eks. har berettet: „*De sociale faktorer, der var til størst hjælp for os ved hverningen af amerikanere i Europa, var tressernes antikrigsprægede atmosfære og modstanden mod 'the establishment' plus den popularitet, som de politiske filosof Herbert Marcuses værker nød blandt unge intellektuelle.*“ (Manden uden Ansigt, s. 349). KGB-chefen i København, oberst Mikhail Ljubimov, frydede sig da også, når han fra sit vindue kunne høre demonstranterne ved den amerikanske ambassade råbe slagord, KGB ikke kunne have konstrueret bedre (se interviewet i Jyllands-Posten 19/9 1999).

gangsmænd på dette område blev en fast galleri af psykologer, psykiatere og socialrådgivere, *Børne- og Ungdomspædagogernes Landsorganisation* (BUPL) samt – naturligvis – de bevidste samfundsomstyrttere af alle fag.

Børneaktivister

Et karakteristisk element i forsøgene på at gennemdrive samfunds"forandringen" var således arbejdet på at løsrive de unge fra forældrene allerede i barnealderen, således at der blev plads til at forme dem i den rette tro. Naturligvis præsenteredes tingene dog ikke på denne måde – den formelle begrundelse var tværtimod henvisninger til barnets behov og rettigheder.

Med dette påskud søgtes der skabt fysiske rammer for, at børn kunne stikke af hjemmefra. Et ekstremt eksempel i denne retning er den såkaldte *Børnemagt* (*Børnefronten*, *Børnenes Befrielsesfront*), der befandt sig på Christiania, og som tilbød børn på flugt fra forældre og børneværn et „fristed“.

Børneaktivister blev på den måde pludselig et fænomen.¹⁰³ Angiveligt i et antal på ca. 300, som „*syntes at børn skal bestemme over sig selv*“, og som med dette udgangspunkt arbejdede på, at børn fik indflydelse på deres egne forhold, som det så smukt hed.¹⁰⁴ I begyndelsen af 1972 optrådte mindreårige fra *Børnenes Befrielsesfront* ligefrem i voldelig konfrontation med politiet i *Huset*, København, hvilket af progressive pædagoger opfattedes som et positivt tegn på de kære smås krav om medbestemmelse.¹⁰⁵

Udviklingen i denne retning støttedes af organisationen *Børns rettigheder i Samfundet* (BRIS).¹⁰⁶ I efteråret 1973 uddelte man herfra pjecer til skolebørnene med anvisning på, hvorledes de kunne flytte hjemmefra og skjule sig for politiet. BRIS mente også, at de omtalte børneaktivister var et sundhedstegn: „*Børn i dag er ved at blive klar over, hvem der har magten, og at det stort set er de voksne, der bestemmer alt. Og når børn opdager det, reagerer de meget voldsomt. Så voldsomt, at de kan kræve børnemagt nu lige som Børnenes Befrielsesfront gør det*“.¹⁰⁷

BRIS byggede på den opfattelse, at børnene var en undertrykt gruppe, og at „undertrykkelsen“ af dem var en del af den mere omfattende undertrykkelse samt den ulige fordeling af magt, materielle goder og muligheder i befolkningen som helhed. I idégrundlaget for organisationens virke – som er en projektion af det

¹⁰³ Se f.eks. Aktuelt 14/7 1973.

¹⁰⁴ B.T. 13/12 1972. Se også f.eks. Politiken 4/3 1973.

¹⁰⁵ B.T. 13/12 1972.

¹⁰⁶ Gertrud Galster har påvist en række personsammenfald mellem BRIS og Landsforeningen for Mentalhygiejne. I front for foretagendet stod bl.a. Tine Bryld (socialrådgiver; stærkt engageret i det moderne syn på narkomisbrug, udnævnt til narkokonsulent, Socialministeriets konsulent i Christiania, medlem af Det særlige Styringsråd for Christiania, bestyrelsesmedlem i Mentalhygiejnen og Fredsfonden, formand for bestyrelsen for Enkefru Plums Støttefond; i 1975 folketingskandidat for VS.) og Arne Skovhus. Støttefond for BRIS var *Børns Vilkår* med Frode Muldkjær som primusmotor.

¹⁰⁷ B.T. 13/12 1972.

marxistiske tankekompleks – hedder det således, at „*det grundvilkår, som er fælles for børn og voksne, er et samfund, hvor økonomisk vækst og profit prioriteres på bekostning af menneskelig trivsel og udfoldelse ... Vi mener med andre ord, at børn kan være ofre for flere forskellige undertrykkelsesmekanismer ... Gennem alle undertrykkelsesmekanismerne er det således det kapitalistiske klassesamfunds overordnede økonomiske målsætning, der styrer menneskers livsmuligheder ... BRIS står på børnenes side over for forældre og myndigheder, overfor lovgivningsmagten og overfor de træk ved samfundsstrukturen, som er undertrykkelsens betingelser og redskaber*“.¹⁰⁸ Organisationen støttedes i øvrigt med tipsmidler.

Tilsvarende foretagender med samme målsætning dukkede op i årene efter. Og tankegangen, de byggede på, nemlig at børnenes ve og vel varetoges bedst af alle mulige andre end lige netop forældrene, knæsatte efterhånden nærmest som officiel politik.¹⁰⁹

Børneteater

I det hele taget var der fra alle sider bud efter børnenes hjerner. En anden produktudviklingslinje i denne offensiv var det såkaldte børneteater, gennem hvilket samfundsomvælterne søgte at nå børnene på et tidligt tidspunkt i deres udvikling som muligt.¹¹⁰ Arne Skovhus¹¹¹ beretter herom i en kronik i 1977, at der er tale om et nyt tilbud til brug for børnehaver, fritidshjem og skoler. Tilbudet bestod i, at teatrene „*spiller stykker, der søger at bringe børnene ind i et enten socialt eller politisk engagement – ofte, hvor der er tale om større børn, med en efterfølgende debat. Og, når der er tale om småbørn, med efterfølgende legesituationer*“.¹¹²

I bogværket *Dramaturgi*¹¹³ gives en lærd håndsækning til tilpasningen af scene-kunsten i samfundsforandringens tjeneste. Et særligt afsnit i værkets bind 4 fokuserer således netop på børneteaterets muligheder, eller rettere – som forfatteren selv siger¹¹⁴ – det politiske børneteater: „*De former for børneteater, hvor teaterarbejdet*

¹⁰⁸ Ref. efter citat i Lolland Falsters Folketidende 4/6 1973. Jf. også folderen *Hvordan arbejder BRIS?* fra organisationen selv.

¹⁰⁹ I en piece *Osse dit ansvar* udsendt af Socialstyrelsen (men uden angivelse af denne kilde), understreges i øvrigt hvorledes „*vanrøgt*“ af børn i den forstand, som omtales i loven om børne- og ungdomsforsorg, også kan være af „*psykisk art*“ med deraf følgende anmeldelsespligt for borgerne over for børne- og ungdomsværnet.

¹¹⁰ Se herom i øvrigt Peter Hove i Sjællands Tidende 10/11 1973.

¹¹¹ Arne Skovhus var bl.a. direktør for Fiolteateret, med i bestyrelsen for BRIS, forkæmper for det politiske (socialistiske) teater. Medlem af Teaterrådet, chef for Statens Teaterskole. Med i SF, senere VS.

¹¹² Fiolteatret rejste f.eks. rundt med en børneforestilling „*Det halve kongerige*“, hvis formål var at nedgøre „*kapitalismen*“. Stykket drejede sig om en prinsesse, der forlader hjemmet for at blive fundet af en arbejder, der derefter afsætter kongen. Børnene forudsattes så at skulle leve med i stykket ved at råbe de rette ting i kor på de rette tidspunkter.

¹¹³ 4 bind udgivet i årene 1972-75.

¹¹⁴ Anette Wingård på s. 76.

placeres i en bevidst politisk sammenhæng. Det vil sige børneteater, der ud fra en bestemt opfattelse af børns udviklingsmæssige begrænsninger og muligheder gennem teaterspillet forsøger at give børnene forståelse for de sammenhænge, der bestemmer samfundet og børnenes egen placering heri, og endvidere arbejder på at anvise dem nogle handlingsmuligheder, så børnene bliver klar over, at de bestående forhold godt kan ændres.“ Nemlig – naturligvis – „den form for børneteater, der mest konsekvent arbejder på at lade børnene forstå det kapitalistiske samfunds klasse modsætninger og handle ud fra en sådan forståelse ...“.

I artiklen „program for et politisk børneteater“ i *Børneteateravisen* nr. 5, oktober 1973, forklarer en vis Aalter Benjamin tilsvarende i detaljer, hvorledes teateret kan udnyttes i den politiske børneopdragelses tjeneste. Tonen lægges allerede i indledningen: „Enhver proletarisk bevægelse, der omsider er undsluppet den parlamentariske diskussions mønster, betragter blandt de mange kræfter, som den med eet står uforberedt overfor, den nye generation som den allerstærkeste men også den allerfarligste. Den parlamentariske åndssløvheds selvskikkerhed kommer blot af, at de voksne passer sig selv. Over børn har fraser ingen magt. På et år kan man opnå, at alle landets børn gentager dem. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan man opnår, at de om ti eller tyve år handler i overensstemmelse med partiprogrammet. Og dertil hjælper fraser ikke det ringeste. Den proletariske opdragelse må bygge på partiprogrammet eller rettere: på klassebevidstheden. Men partiprogrammet er ikke noget redskab til klassebevidst børneopdragelse, fordi den meget vigtige ideologi kun når barnet som en frase.“ Og her kommer så illustrationen og levendegørelsen gennem teaterforestillinger for børn ind i billedet...

Tilsvarene søgte Danmarks Radios børnetimer at påvirke børnene politisk – i øvrigt som regel uden, at forældrene fattede det, idet de nemlig ikke satte sig ind i, hvad det var, der blev fyldt i poderne.

Børnebøger

Endvidere skabtes en hel ny børnebogslitteratur vinklet efter samfundsomstyrernes idéer. Tendensen illustreres måske bedst af foretagendet *Demos*. Dette oplyste således frejdigt, at man sigtede på at give børnene konkret viden om samfundet og dets klasse modsætninger og at øge deres forståelse for sammenhængene og samfundets grundliggende modsætninger mellem undertrykkerne og de undertrykte. At *Demos*-børnebøger faktisk gav denne konkrete viden, viste sig ifølge *Demos* deri, at bøgernes oplysninger forklarede samfundet ud fra en materialistisk samfunds- og historieopfattelse, og i at oplysningerne var bragt i overensstemmelse med det begrebsapparat, der er givet i marxismens politiske økonomi. Kun denne teori om samfundet, mente *Demos*, gav nemlig en korrekt forklaring på samfundets opbygning og udvikling.

Pædagogerne

Børnene og børneopdragelsen blev på den måde tumleplads for venstrefløjens eksperimenter, idet man helt fra de tidligste barneår søgte at indoktrinere de små

med de holdninger, som antoges at ville give dem den rette politiske opfattelse senerehen.¹¹⁵

En platform for offensiven var børnepædagogernes officielle organisations blad *Børn og Unge*. I bladets nr. 10 1972 præsenteredes formelt den ny målsætning, som indebar, at bladet ikke mere skulle være neutralt eller objektivt – hvilket nemlig ansås for „*menneskeligt umuligt*“. I stedet ville redaktionen nu anlægge en linje „*i overensstemmelse med de interesser, bladet har til formål at fremme*“. Dette skulle, fortalte redaktionen, komme til udtryk ikke blot i de ledende artikler, men også i udvælgelsen af emner til behandling i bladet. Hermed var der givet frit løb for en gradvis accelererende politik påvirkning af børnepædagogerne og videre fra samme.

Bladets nye linje kom sådan set ikke overraskende. I 1971 havde Pædagogstuderendes Landsråd – en sammenslutning af studerende ved børnehave og fritidspædagogseminarerne – nemlig udgivet bogen *Fra forpraktikant til socialpædagog*. Det konstateres heri,¹¹⁶ at „*Danmark er et klassesamfund ... Hvad er da pædagogens placering og rolle i dette samfund? – Har pædagogik noget med politik at gøre? Et står fast, vi står som medopdragere af børnene og dermed som medformidlere af nogle normer, vaner tænkemåder o.s.v. ... At beskæftige sig med børnenes opdragelsesvilkår er også at beskæftige sig med de værdier, samfundet hviler på. Givet er, at pædagogiske metoder kan bruges på forskellige måder, alt efter hvilket politisk og socialt forhold, man har til samfundet. Der er derfor tale om et valg. Vi må som pædagoger vælge, hvem vi vil støtte med vores opdragelse.*“

Til brug herfor skabtes med tiden et væld af materiale. Et godt eksempel er bogen *Pædagogik og Marxisme* (udgivet af Unge Pædagoger i 1974), i hvilken man kan læse om marxismens udvikling og teoretiske grundlag, om den marxistiske pædagogs strategi og taktik, og om hvordan marxistisk indoktrinering af børnene bedst foregår:

„*Den marxistiske pædagog fremmer arbejderbørnenes klassebevidsthed, inddrager de sammenhænge i undervisningen, som senere kan støtte dem i klassekampen, og den marxistiske pædagog søger at svække den borgerlige ideologi hos borgerskabets børn, forsøger at anviser en anden holdning til klassekampen, en holdning, hvor de forberedes på – så langt det er muligt – med de og de elever, at svinge deres egen klasse politisk og alliere sig med arbejderklassen, selv om de ikke selv bliver arbejdere.*“¹¹⁷

Effekten af alt dette er naturligvis klar – hvis da ellers projektet lykkes: Berøvet familien og dennes traditioner som åndeligt ståsted bliver der plads for, at de professionelle pædagoger og opdragere kan skabe et nyt, marxistisk menneske. Når familien opgives, så forsvinder jo også de eksisterende grundliggende værdier for barnet, herunder påskønnelsen af samfundet i dets eksisterende form.

¹¹⁵ Se f.eks. Mikkel Plums *Bombardér hovedkvarteret!* s. 196 ff. Se også Bente Hansens bog *Dengang i 60'erne – billeder fra dengang, tekster fra i dag*, 1978.

¹¹⁶ S. 137 f.

¹¹⁷ Niels Ole Finnemann s. 50.

Skolen

Allerede i begyndelsen af 1970-erne lå det klart, at marxisterne var i færd med at sætte sig på uddannelsesinstitutionerne lige fra børnehaver og til de højere læreanstalter.¹¹⁸

Dette fik folkeskolens direktør, A. Baunsbak-Jensen, op af stolen. I 1974 pegede han i Berlingeren på faren ved den ensidige politiske propaganda, der på dette tidspunkt udøvedes af et mindretal af lærere med ekstreme synspunkter. Han blev bakket op af undervisningsminister Tove Nielsen.

I en kronik i Berlingeren¹¹⁹ tog medlem af Det centrale Uddannelsesråd professor Steen Leth Jeppesen tråden op og konstaterede, at marxisterne i ly af den borgerligt/liberale tolerance allerede havde sat sig på vigtige forposter. Blandt disse fremhævede han dele af universiteterne, især dansk-, litteratur-, psykologi-, og sociologistudierne, hvor anderledes tænkende blev holdt nede, men også arkitekt-skoler, RUC og enkelte sociale højskoler. Han mente at se tilsvarende tendenser inden for folkebibliotekerne, dele af gymnasierne og hos forskellige private organisationer. Metoden var efter hans opfattelse udnyttelse af styringsreglerne *„dels ved at spille på et fornyelsessynspunkt, dels ved at udnytte befolkningens manglende interesse for vor tids mange nye demokratiske indretninger, og endelig ved ofte dygtig anvendelse af den autoritære ideologis gennemslagskraft i et ofte labilt politisk system, herunder mange redelige personers frygt for at blive stemplet som højreorienterede og reaktionære“*. Han konkluderede, at det nu ligefrem ville være nødvendigt med en demokratisk *„indoktrinering“* som modvægt.

„Kampen om skolen“

I Politisk Revy beskrev forfatteren Jesper Jensen¹²⁰ fra den anden fløj netop strategien for *Kampen om skolen*.¹²¹ Han omtaler denne kamp som 4-faset: Den indledes med protester imod ensidigheden og en optimistisk tro på, at holdning og god vilje er tilstrækkeligt til at ændre skolen. Dernæst kommer en antiautoritær fase, hvor man begynder at diskutere autoritet, manipulation og formynderi. Det lykkes herigennem at sætte skolens funktion i forbindelse med klassekampen, hvilket så åbner op for endnu en fase, hvor man diskuterer uddannelsessystemets styring. Her gælder det så om at udforme strategien for en fjerde fase, hvor skolen og uddannelserne skal tjene *„flertallets“* interesser, så der kan skabes et *„andet samfund“*. Skolen skal ikke formidle *„den herskende klasses“* illusioner, men derimod

¹¹⁸ Se f.eks. Mikkel Plums *Bombardér hovedkvarteret!* s. 196 ff.

¹¹⁹ 19/10 1974.

¹²⁰ Medlem af redaktionen for Politisk Revy, folketingskandidat for VS 1968. Udtalte i Politisk Revy i august 1970, at vi var allierede med selve fascismen, og at USA ikke blot var fascistisk som Hitlers Tyskland var det, men at USA også var fascismens skjold og sværd; i dag vil han bruge andre ord, og han vedkender sig at have været fascineret af Maos tanker, men han står i øvrigt ved selve grundholdningen i det citerede. Se Jyllands-Posten 9/3 1997.

¹²¹ Politisk Revy nr. 227, s. 12.

afspejle „*virkeligheden*“, siger han. „*Klassekampen i økonomi og politik skærpes i disse år parallelt med kapitalismens voksende krise. Spørgsmålet er: skal skolen være med til at forlænge livet for kapitalismen – eller skal den føres ajour til klassekampens nuværende stade?*“

Ifølge skolelovgivningen fra 1930-erne skulle skolen ganske enkelt lære eleverne nyttige kundskaber. Børnene skulle kort sagt *vide*. Hvad de vil bruge denne viden til, var ikke folkeskolens sag.

I Undervisningsministeriets såkaldte blå betænkning var der imidlertid anslået nye toner. Skolens opgave skulle ifølge denne være at fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker. Skolen skulle indrettes, så at karakterdannelsen gik forud for færdighederne – uden at det dog specifikt konkretiseredes, hvad det var for holdninger, der skulle bibringes eleverne. Men *holdningsopdragelse* af eleverne blev altså nu gjort legitim, samtidig med at det mål, der lå i at bibringe eleverne kundskaber, nedtonedes. Mellemksøksamen afskaffedes, og der indførtes en HF-eksamen, som gav direkte adgang til de højere uddannelsesinstitutioner. Mere konkret afskaffedes eller omlagdes efterhånden fag som historie, geografi og dansk litteratur.

Skoleuddannelsen i den traditionelle form som sigtende på at tilføre eleverne kundskaber blev på den måde en saga blot.¹²² Det kan derfor ikke undre, at det endte med, at halvdelen af eleverne i 9. og 10. klasse fik problemer med skriftlig fremstilling, og at 40% af kursisterne på de tekniske skoler og AMU-centre læste på et niveau, som svarede til den gennemsnitlige læsefærdighed i en almindelig dansk 5. klasse.¹²³

Ved at berøve de unge kundskabens gave opnåedes imidlertid en vigtig ting: De blev manipulerbare. Ved f.eks. at slette de unges historiske hukommelse og erstatte den med en holdningspræget „orienterings“undervisning, sattes jo en referenceramme i deres bevidsthed, som svarede til den ønskede samfunds„udvikling“. Ved at berøve dem evnen til let at læse og tilegne sig et stof og dermed vælge inden for et kæmpemæssigt, alsidigt informationsudbud, afhængiggjorde man dem af de styrede informationer, der blev sluset til dem i den form, de nu lettest forstod – f.eks. over TV.

Trykket fra venstre

Folkeskolen kom således under et voldsomt pres fra lærere, der søgte at anvende undervisningen i den politiske propagandas tjeneste. Først og fremmest tog disse tilhængere af en ny samfundsordning naturligvis fat om kollegerne:

I pjecen *Til dig, der er lærer* gav Unge Pædagoger f.eks. en hånd til oprettelse af fraktioner af socialistiske lærere, der „*sammen kan lægge taktik i forhold til nærmiljøet*“. Til sådanne „*UP-Basisgrupper for marxistiske interesserede pædagoger og pædagogisk interesserede marxister*“ gives der særlig vejledning. For som det hedder: „... *lærerne tager i stigende udstrækning proletariats parti i kampen mellem*

¹²² Se f.eks. Henning Fonsmark, *Kampen mod Kundskaber* (1996)

¹²³ Henning Fonsmark, *Kampen mod Kundskaber*, s. 18 f.

lønarbejde og kapital". Og en „basisgruppe“ kan naturligvis støtte den marxistiske lærer i denne udvikling. Basisgruppens funktion skal således være at „gøre pædagogerne bedre egnede til at undervise antikapitalistisk på marxistisk grundlag“, som det hedder.

Til brug for samme undervisning udsendtes tillige en bogliste over materiale, der kunne bruges i marxistisk orienteret opdragelse på de forskellige klassetrin. Heri kunne den lærer, der f.eks. ville undervise 1.-2. klasse i „*Feudal udbytning – revolution*“ eller i „*Feudal udbytning – guerillakrig*“, finde relevante bogtitler.

Men der savnedes da for øvrigt efterhånden ikke bøger, pjecer m.v. med den rette vinkling til brug for undervisningen – der publiceredes nærmest en malstrøm af den slags.¹²⁴ Mest kendt er den såkaldte *Historiebogen* (1971) fra *Demos*, en i tegneserieform fremstillet let fattelig omskrivning af verdenshistorien fra 1400-tallet og fremefter til brug for indpodningen af en historieforståelse, der passer ind i den marxistiske skabelon. Nævnes kan også *Historiens gang* (Skipper Klement, 1974), hvor Mikael Norling forklarer den „historisk materialistiske metode“, som interesserede kan anvende til selv at studere historien med. Bogens bind II slutter med blanke sider, hvor læserne tænkes at skulle tilføje eksempler på, hvorledes de selv har brugt denne metode til at forklare nogle historiske begivenheder, de har tænkt igennem. For at læseren ikke straks skal give fortabt over for den enorme opgave, det er at tænke, opstilles der dog umiddelbart forinden en række opbyggelige „læresætninger“. F.eks.: „*Det er menneskets indsats i kampen mod naturen og i klassekampen, der skaber den historiske udvikling*“, „*Den herskendes klasses forestillinger er de ledende i samfundet*“, „*det nye vokser frem af det gamles skød*“ og andre væsentlige betragtninger på højt niveau.

Og i bogen *Pædagogik og Marxisme*¹²⁵ samles og udbygges materialet fra et 4-dages-seminar om såkaldt alternativt undervisningsmateriale, som på marxistisk grundlag kan „gøre op med de eksisterende borgerlige materialer“. Heri genfindes de sædvanlige artikler om „*Læreren som marxist – marxisten som lærer*“ (Grethe Persson), „*Dansk marxismes udvikling*“ (Finn Ejnar Madsen), „*Marxismens teoretiske grundlag*“ (Niels Ole Finnemann), „*Den marxistiske pædagogiks forudsætninger*“ (Niels Ole Finnemann), „*Tendenser i skolens aktuelle undervisningspraksis*“ (Bo Fibiger) og „*Frem mod en marxistisk undervisning*“ (Jørgen Bram). Dertil kommer en kommenteret litteraturliste, som leder frem til yderligere litteratur om marxisme, pædagogik og uddannelse, uddannelsesøkonomi, sovjetpsykologi, kritisk psykologi og sociolingvistik. Endvidere gives en vejledning i litteratur, som belyser „*nødvendigheden af at udvikle en marxistisk psykologi*“, oversættelser af „*de bedste sovjetpsykologier*“ o.s.v. o.s.v.

Der skrives altså bindtykt om, hvordan selve undervisningen kan drejes i marxistisk indoktrinerende retning. I en artikel, *Frem mod en marxistisk undervisning*,¹²⁶

¹²⁴ Som smagsprøve, se f.eks. Flemming Andersen, *Gadekampen*, 1980. Se også f.eks. Horsens Folkeblad 8/11 1974, hvor folkeskolelærer Poul A. Jørgensen på foranledning af Baunsbak-Jensens appel gennemgår indoktrineringslitteratur af forskellig slags.

¹²⁵ Udgivet af Unge pædagoger i 1974.

¹²⁶ *Pædagogik og Marxisme*, udgivet af Unge Pædagoger i 1974, Jørgen Bram s. 58 ff.

redegøres ligefrem ganske ublufærdigt for, hvorledes dette skal ske ved hjælp af psykologi udviklet i Sovjet: „Vi kan tilegne os den og bruge den på vore forhold“.¹²⁷ „Lenin sagde, at det var pædagogernes opgave at skabe kommunismens aktive og bevidste bygmestre. ... Under de nuværende kapitalistiske samfundsforhold må vi og vore elever i stedet udføre det saneringsarbejde på det borgerlige fallitbo, der skal skabe fundamentet for den socialistiske – og senere kommunistiske samfundsformation.“¹²⁸

Også med relation til de enkelte skolefag gives vejledning i, hvordan undervisningen kan orienteres i marxistisk retning. Eksempelvis regning: „Der findes så mange gode regnestykker i Kapitalen (bogen af Marx, red.), at det ville være synd ikke at bruge dem“.¹²⁹

Der kom i det hele taget mængder af litteratur om, hvorledes den marxistisk opdragelse skulle foregå. I bogen *Pædagogik er Politik*¹³⁰ skriver Kjeld Rasmussen, Chr. Westergård og Ole Lindboe¹³¹ f.eks. herom: „Vi må nægte at tro på, at vi kan 'behandle' og 'pædagogisere' os ud af problemer, der er samfundsskabte og af fundamental social karakter. – med andre ord: Som pædagog/socialpædagog/socialarbejder må vi tage klar politisk-samfundsmæssig stilling – og drage handlings-konsekvenser af vores stillingtagen.“

Samtidig oprettedes hele uddannelsesinstitutioner med den rette vinkling på tingene, f.eks. *Det nødvendige Seminarium* (Tvind) og *Den rejsende Højskole* (Tvind) samt diverse efterskoler under Tvind. Selv på idrætsområdet trængte marxisterne ind (Gerlev Idrætshøjskole).

Endelig tog marxisterne naturligvis direkte fat om eleverne selv. I slutningen af 1960-erne udgav Jesper Jensen og Søren Hansen således *Den lille røde bog for skoleelever*¹³² med en voksens grundige anvisninger på, hvorledes elever kan komme uden om ubekvemme konsekvenser af skolesystemet. Bogen rummer endvidere en vejledning omkring brugen af narkotika m.v. og forsøger i øvrigt at indpuste en selvtillid i eleverne, som deres erfaringsgrundlag ikke berettigede, for at ægge dem til „kritisk“ indstilling til autoriteterne.

Bogens afsnit om „Din arbejdsplads“ – altså skolen – viser tonen: „Det er de voksne, der har bygget skolen ... Men der er ingen, der kan få magten over dig, hvis du ikke vil ... du kan handle, som du selv finder rigtigt. Hvis I er nogle stykker der holder sammen, kan I blive stærkere, og I kan få indflydelse på ting, som de voksne ellers bestemmer alene. ... Kun få skoler er steder, hvor børn og unge kan lide at være. Det kan I ændre på, hvis I går sammen.“ Karakterer du'r ikke: „Karakterer er svindel. Karakterer er bedrageri ... Skolen bruger eksamener og prøver til at skræmme jer til at

¹²⁷ S. 59.

¹²⁸ S. 69.

¹²⁹ S. 78.

¹³⁰ 1973, s. 127.

¹³¹ I 2000 forfatter til et afskyeligt værk *Blod og ære* om nynazismen, som han ublufærdigt kæder sammen med alle mulige sagesløse folk, der ikke har anden forbindelse med nazismen end den, forfatteren og hans politiske venner har konstrueret.

¹³² 2. udgave 1970.

bestille mere." Og det hele går naturligvis ud på at ændre samfundet: „Nogle tror, at man ikke kan lave skolen om, før man har lavet hele samfundet om. De har ret. Der er andre, der tror, at man ikke kan lave om på samfundet, før man laver om på skolen. De har også ret ... Virkelige forandringer, som er til fordel for elever og lærere, skal komme fra dem, som har brug for dem i deres hverdag. Det kan godt give konflikter. Mange vil sige, at konflikter er af det onde. Men det gælder kun konflikter, som ikke har et formål."

På den måde opblødtes skolebørnenes sind, så at de mistede muligheden for at orientere sig selvstændigt i tilværelsen.

De højere læreanstalter

Det er sjældent, et menneske forstår tingene ind til benet, førend han eller hun oplever dem på sin egen krop. Hvad angik de „samfundsforandrende" strømningers natur kom den oplevelse for mit vedkommende i slutningen af 1970-erne.

Jeg var på dette tidspunkt i gang med at analysere og systematisere den moderne arbejdsret, som indtil da havde ligget som løse stumper i form af en vildtvoksende masse kollektive arbejdsoverenskomster, social lovgivning og retspraksis. Området var ikke gennemarbejdet i samlende form, omend en række gode forfattere havde virket inden for hver deres felt i forskellige ender af systemet. På mange områder vidste vi af den grund egentlig ikke rigtigt, hvor vi var henne. Derfor havde jeg løbende samlet det materiale, der var kommet inden for rækkevidde under mit arbejde som jurist i Dansk Arbejdsgiverforening. Meningen havde fra starten blot været at skabe et redskab til at lette dagligdagen. Men den slags kan jo altså også blive til videnskab. I al fald påskønnede Århus Universitet arbejdets første del med en licentiatgrad, og på Københavns Universitet, hvor jeg i en årrække havde været kursislærer i arbejdsret, havde man nu sikret penge, som gjorde det muligt at holde fri den halve dag i et år for at sammenskrive en disputats.

Det er naturligvis ikke med let og ubekymret sind, et ungt menneske stiller op til et så ambitiøst projekt i et land, hvor kvalitet ofte måles bedst på intensiteten af gnomernes hylen – end mindre når han kommer fra et miljø uden tradition for øvelser på det niveau. Alskens misundelse, smålighed og brødnid risikerede jo at stille sig på tværs. Alt i alt forekom det imidlertid forsøget værd at skrive en afhandling med de kernepunkter, som var afgørende for forståelsen af, hvor vi befandt os, og hvordan vi kunne komme videre.

Efter et hårdt år afleverede jeg derfor med store blå, uskyldige øjne en brevordner indeholdende en sådan til bedømmelse på fakultetskontoret. Lidet vidste jeg – der jo ikke fattede samfundsforandringens nødvendighed – at videnskabelig kvalitet på dette tidspunkt efterhånden måltes på meget andet end resultaterne af søgen efter ny viden. Kvalitet var f.eks. nu også planlægning af bedømmelsesudvalgenes sammensætning i aktive og passive, „samfundsorienterede" og andre deltagere. Lige så lidt forstod en udenforstående, at det kunne være fatalt at negligere den

rigtige „*baggrundsteori*“. Ja, at en sådan mangel kunne gøre selv den mest besværlige og tankebrudskrævende indsats til blot en „*systematisering af teknisk betonede problemstillinger, der ikke stillede de store teoretiske krav*“.¹³³

Kort og godt, som den fremstormende venstrefløj i universitetsverdenen udtrykte det: Min møjsommeligt udarbejdede fremstilling af, hvad domstole og fagretlige organer faktisk dømte efter på de kildne punkter, og hvorledes reglerne hang sammen, var blot „*monopolbourgeoisiets alternative jurisprudens*“.¹³⁴

På universitetet sad professor, dr. jur. Ole Krarup med en sæk fuld af ambitioner om at tegne arbejdsretten. Han beskriver bedst sig selv gennem en portrætskitse i TV 10/7 1973, hvor han kalder sig en rebel på den yderste venstrefløj, privilegeret, men dog lidende under den såkaldte sen-kapitalistiske undertrykkelse.¹³⁵ Af samarbejdspartnere i Østtyskland blev han da også karakteriseret som en „*første klases faglig og kompetent politisk samtalepartner*“.¹³⁶ I lyset af hans ønske om at ændre samfundet i marxistisk retning var arbejdsretten blevet mere attraktiv for ham end den støvede forvaltningsret, hvor han havde sine kvalifikationer. Til fakultetets skræk udnævnte han endog på egen hånd i pressen sig selv til professor i arbejdsret.

Det var noget af en tilsnigelse, og dekanen måtte dementere. Man havde i København ingen, der var formelt meriteret i dette fag. Men Krarup fik sig dog anbragt i mit bedømmelsesudvalg, hvor han sammen med et par andre højtrangerende, men inden for arbejdsretten forudsætningsløse og i øvrigt ret uinteresserede danske bedømmere fik kørt det hele ud på et sidespor. Mit arbejde skulle således rettes til og suppleres både hist og her, fremgik det af det bedømmelsudkast, jeg fik i hænde – men uden at det var muligt at forstå hvorfor, hvordan og med hvilket sagligt formål.

Det var nok blevet derved, hvis ikke det havde været for to arbejdsretskyndige svenske medbedømmere, som var blevet sat ind i udvalget – velsagtens ud fra en forventning om, at de ikke ville blande sig i forholdene på Frue Plads. Man kan imidlertid gøre regning uden vært. De to forstod ikke ganske, hvad der foregik på Københavns Universitet, så da tingene spidsede til, blev jeg inviteret til Stockholm med afhandlingen i stedet. Dirrende af fryd kunne jeg derfor meddele fakultetskontret, at de københavnske lærde kunne rende og hoppe, idet jeg agtede at disputere ved Skandinaviens førende læreanstalt på arbejdsrettens område.¹³⁷

¹³³ Professor Ole Krarup i *Juristen* 1981, s. 33 ff.

¹³⁴ Finnen Niklas Bruun i tidsskriftet *Retfærd* nr. 15, s. 100. Bruun beretter i sin disputats *Kollektivavtal och rättsideologi*, hvorledes hans egen hovedproblemstilling udfældede sig for ham efter inspirerende samtaler på et hotelværelse i Moskva under en stipendierejse.

¹³⁵ Refereret i et indlæg i *Vestkysten* 18/7 1973.

¹³⁶ Udtalt af professor ved Greifswald Universitet Edeltraut Felfe (afskediget efter DDR's fald). Se Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 185 f.

¹³⁷ Krarups kritik af afhandlingen som udtrykt i sin renhed i artiklen i *Juristen* fra 1981 rummer intet af saglig betydning. Disputatsen var således af ganske traditionel retsdogmatisk art, og den betjente sig af en anerkendt retsvidenskabelig metode. Det danske bedømmelsesudkast respekterede end ikke de få anvisninger vedr. disputaters

Intrigen var ikke svær at få øje på, og den slags oplevelser avler selvsagt stålsathed over for verdensrevolutionens fortrap, hvor og i hvilke gevandter den end måtte vise sig, og uanset hvem den dækker sig bag. Man forstår, hvorledes ting kan hænge sammen, hvordan tolerante systemer lader sig udnytte, og hvad utidig slødsagtighed fører til. Og man er ikke disponeret for at begribe, at en samfundsforandring efter marxisternes model er til fordel for menneskeheden.

Det nye videnskabsgrundlag

Affæren er ikke enstående. Tværtimod er den symptomatisk for det, der efterhånden foregik ved læreanstalterne. Det kan forekomme mærkeligt, at selv videnskabens bastioner lod sig beluske. Den totalitære, marxistiske tankegang er jo dog ikke svær at afsløre. Og den er i fundamental modstrid med det, der har været vesteuropæisk videnskabs ideal siden renæssancen, nemlig kravet om objektivitet og princippet om, at det vigtigste videnskabelige mål er at opnå ny viden, ikke at fortabe sig i tågede teorier.

For marxisterne lod alt sig således omforklare i den højere sags tjeneste – også hvad god videnskab er. I bogen *Pædagogik er Politik* gives et eksempel på tankegangen. Heri skriver Ole Lindboe således:¹³⁸ „Den empirisk/positivistiske videnskabs udgangspunkt er en tro på, at det kan lade sig gøre at foretage en såkaldt

indhold, bekendtgørelsen om disse opstillede. Men Krarups adfærd er et lærestykke i, hvorledes en velsitueret seniorforsker, der er grebet af fikse politiske idéer, kunne finde på at manøvrere imod et ungt menneske, der under vanskelige forhold egentlig ikke gjorde andet, end det er videnskabens fornemste opgave at udrette.

Det var naturligvis mere attraktivt at tage mod tilbudet fra Sverige end at tilfredsstille alliancen mellem ond vilje og ligegyldighed i København. Inden for rammen af de begrænsninger, denne alliance afgav, ville det ikke være muligt at udvirke det „væsentlige fremskridt for retsvidenskaben“, som disputatsbekendtgørelsen krævede, hvori- mod en blåstempling fra det internationalt velanskrevne Stockholms Universitet var en gave fra himlen. Her fandt man det oven i købet positivt, at afhandlingen afholdt sig fra at søge støtte i abstrakte begreber og politiske skabeloner. Ydermere inddækkede den svenske hovedbedømmer, professor jur.dr. Folke Schmidt, Stockholm, overførelsen til Stockholm. Til Berlingske Tidende 9/9 1979 udtalte han således – og fastholdt trods rasende protest fra Ole Krarup – at de danske bedømmere ikke var kendt for at have beskæftiget sig specielt med arbejdsret, og slet ikke på internationalt niveau, samt at afhandlingen fortjente en bedre behandling og anden bedømmelse, end der var mulighed for i Danmark. Og til Arbejdsgiverforeningens tøvende direktion skrev Schmidt, at sagt i klarsprog var der begået en fejl på Københavns Universitet.

Der var kort sagt tale om en renlivet skandale i den akademiske verden, uanset mange behjertede kolleger og andre har forsøgt at fremstille det anderledes herhjemme.

Da Ole Krarup umiddelbart efter Folke Schmidts død i 1980 i sin anmeldelse bildte den juridiske offentlighed ind, at flytningen skyldtes lavere svenske disputatskrav, søgte og opnåede jeg i øvrigt formelt docentbetyg ved Stockholms Universitet. Denne grad markerer i Sverige et niveau, som svarer til den danske doktorgrad, inden marxisterne fik denne devalueret i København.

¹³⁸ 1973, s. 39.

objektiv beskrivelse af virkeligheden. En tro på, at hvis man samler tilstrækkelig mange kendsgerninger sammen, vil de kunne blive til en objektiv syntese, der beskriver en større eller mindre del af det menneskelige samfunds udvikling. – Men for at kunne beskrive en del af virkeligheden kræves der et begrebsapparat, et perspektiv og en problemstilling, som videnskabsmanden først må vælge! – Dette valg kan naturligvis kun være subjektivt ..."

Når denne skruppelløshed i opfattelsen af videnskabens opgave kombineredes med hensynsløshed i metoderne og sans for intrige, kan det ikke undre, at marxisterne nåede langt i universitetsverdenen. Men herved skal man jo altså også huske, at de i høj grad begunstigedes af mange gode kræfters eftergivenhed over for den omsiggribende kvalitetsløshed, de repræsenterede. Det gjaldt ikke blot de solide videnskabelige kræfter, der trods alt havde en betydelig magt, men som ikke ville påtage sig ubehaget ved at stå imod, medens tid var. Det gjaldt også politikerne, hvis føjelighed over for tidsånden fra 68 havde ført til en ny styrelseslov for de højere læreanstalter (1970). Med denne kom nemlig en misforstået lighedsfilosofi i højsædet, og der åbnedes for en omfattende nepotisme og magtfordrejning, der skaffede marxisterne dominerende indflydelse mange steder.

„Brug universitetet til revolutionære formål“

Det samfundsforandrende pres fandt mange veje inden for i universitetsverdenen. Ved de forskellige fakulteter etableredes således „kritiske“ (altså marxistiske) studentergrupper: Fagligt Forum inden for geografistudiet, Teologisk Fagkritik-gruppe etc.

På f.eks. faget historie blev det marxistiske idékompleks derfor gradvis gjort til forudsætninger, som videnskabelige afhandlinger måtte tage alvorligt, ja ligefrem bygge på. Og herfra spredtes denne mytologiske historieskrivning så videre til gymnasierne.¹³⁹

På samme vis gik det på andre uddannelsesretninger. Som det vil forstås, vaklede selv det hæderkronede juridiske fakultet ved Københavns Universitet. Her havde Ole Krarup installeret sig på Institut B, og med denne basis begyndte han at omskrive de juridiske grundværdier, så de kunne bruges til at legitimere samfundsforandringen. Efterhånden lykkedes det ham også at opbygge en stab af ligesindede, som i ly af de mere traditionelt orienterede kollegers manglende orken at leve med i Krarups evige intriger borede sig ind alle vegne og knæsatte en ny målestok for, hvad juridisk kvalitet var ved fakultetet. I Københavns Universitets studenterhåndbog 1977 kan man i tråd hermed under omtalen af jurauddannelsen læse om det problematiske i, at dette studium ikke beskæftiger sig med reglernes baggrund og hvilke interesser, de tjener, og at det fokuserer på de regler, der bevarer privatøkonomiske interesser. „Juraen er og bliver en samfundsbevarende faktor“, som det hedder s. 171 – hvilket naturligvis ikke er så godt, når man nu engang helst vil dette samfund til livs.

Til gengæld kan man i samme værk s. 215 konstatere, hvorledes bestræbelsen

¹³⁹ Se herom professor Niels Thomsen i Berlingeren 2/10 1999.

ved det lægevidenskabelige fakultet nu går i retning af at sikre de vordende læger indblik i, hvorledes sygdomme kan være samfundsskabte.

Studerterhåndbogen rummer i det hele taget interessant læsning. Allerede i indledningen s. 4 f får de nye studerende således under overskriften „*Velkommen til Københavns Universitet*“ at vide, at erhvervslivet sætter sine interesser igennem vendt mod studenterne, det teknisk-administrative personale og lærerne. Så studenterne er i virkeligheden udsat for overgreb på grund af „*kapitalismens krise*“, de er undertrykte og søges gjort passive, hvorfor de bør „*rejse en kollektiv modstand*“.

Politisk Revy hjalp beredvilligt med at organisere denne såkaldte modstand ved at udgive en pjece med vejledning til de studerende under overskriften „*Brug universitetet til revolutionære formål*“: „*Misbrug universitetet til revolutionære formål. Få studienævnene til at godkende kurser i marxisme og undergravende virksomhed*“, hedder det. Og „*pas på deres videnskabelighed. Den er kun et skjulested for de mest småborgerlige fordomme*“; „*Kast dig aldrig ud i en akademisk karriere, med mindre du er helt sikker på, at du kan bruge den imod systemet til fordel for arbejderklassen*“. „*Deltag i de øvelser, der giver dig politisk eller teknisk indsigt, som kan anvendes i venstrebevægelsens arbejde. Brug løs af universitetets mange hjælpefaciliteter: institutternes biblioteker, duplikatorer, papir, kopimaskiner, regnemaskiner ... Brug universitetets lokaler til politiske møder*.“ „*Brug din studietid på at drive politik og læse Kapitalen og lignende litteratur*.“ Og naturligvis: „*Samarbejd med de progressive lærere*“.

At det hele ikke var teori, viste sig ved en spørgeskema-undersøgelse blandt dem, der begyndte at studere samfundsfag i 1971 ved Københavns Universitet: Tre fjerdedel af de studenter, der oplyste partipræferance, placerede sig til venstre for Socialdemokratiet.¹⁴⁰

I Aktuelt er der redegjort for,¹⁴¹ hvorledes en højere uddannelse ligefrem kunne „*overtages*“ af marxisterne: Der foretages f.eks. indbrud på lærestedet for at finde „*beviser*“ mod de borgerlige og socialdemokratiske lærere med henblik på at ødelægge deres anseelse. Dernæst fremsættes i en urosituation løgnagtige påstande mod dem ledsaget af krav om medbestemmelse. Styrelsesreglerne laves følgerlig om af de borgerlige selv, fordi det offentlige afvejer, hvad man kan betale for at få ro. Der udnævnes nu lærere med den rette holdning, og hen ad vejen bliver det de revolutionære, der bestemmer, hvem der skal være lærer, og hvem der skal have eksamen. Forløbet angives hentet fra Københavns Universitet.

Mange universitetslærere skyndte sig at blive marxister for at undgå at komme i klemme. Lærere med meninger, der var forkerte i forhold til de nye normer, kunne ligefrem opleve, at deres bøger om natten fjernedes fra institutkontorerne og -biblioteket.¹⁴² Og efterhånden vandrede de kandidater, der var uddannet på det nye grundlag, ud i samfundet, hvor de i alle kroge begyndte at gøre deres indflydelse gældende.

¹⁴⁰ Aktuelt 13/5 1972.

¹⁴¹ Erik Høgh 28/10 1974.

¹⁴² David Favrholt i Berlingeren 21/9 1999.

Normernes opløsning

Men de normer, på hvilke det hidtidige samfund havde bygget, kom i øvrigt under pres over en bred front. Det er således karakteristisk for perioden, at alt, hvad der understøttede denne normopløsning, blev acceptabelt, undertiden endog tilstræbelsesværdigt for den nye elite, der var under opbygning.

Fri sex og fri hash

Det gjaldt f.eks. på det seksuelle område, hvor idealet nu blev en frigørelse, som opløste den traditionelle familie som ideal-basisgruppe i samfundet, og hvor alt, hvad der understøttede denne frigørelse, blev gjort tilstræbelsesværdigt. Og det gjaldt i relation til brugen af hallucinogener, som indtil 1960-erne overhovedet ikke havde været kendt i Danmark uden for meget snævre kredse.

Disse stoffer ændrer personligheden – selv svage narkotika som hash kan virke i denne retning. Konsekvensen er bl.a., at offeret mister viljen til at træffe beslutninger, og at alt bliver acceptabelt for ham eller hende. Stoffer er derfor også egnet til mørnelse af det menneskelige sind og modning af det for forandringer. Forfatterinden Gerda Vinding, som blev inkarneret hash-modstander, erindrede da også fra sin fortid i VS, hvorledes man på dele af venstrefløjen spekulerede i de politiske muligheder, udsprelsen af dette narkotika indebar: Det kunne medvirke til at skabe den revolutionære situation i Danmark, der ikke var i forvejen, mente man. Langvarig brug af hash gør nemlig folk utilfredse og desuden ændrer deres tankegang så meget, at de ikke kan tage beslutninger, hvorefter de er lette at påvirke til at vende sig mod det bestående samfund.¹⁴³

På bibliotekerne indkøbtes derfor bøger såsom „*Hash – en forbrugervejledning*“ og „*Forbyde Hallocinogener?, forbyd naturen at gro*“, hvorefter sidstnævnte efter en længere korrespondance med inddragelse af Bibliotekstilsynet ikke kunne holdes ude fra hylderne. Biblioteksloven krævede jo nemlig, at bibliotekerne skulle give brugerne mulighed for selvstændig meningsdannelse(!)

Hashliberale ansattes endvidere i stillinger som narkotikakonsulenter. Mest kendt er Tine Bryld, der gjorde sig til talsmand for, at hash ikke er årsag til misbrug af hårde stoffer, og at Justitsministeriet burde frigive stoffet.¹⁴⁴

– Narkotika indførtes for øvrigt ikke mindst via landene øst for Jerntæppet, hvilket i kraft af de derværende regimers greb om alle sider af samfundslivet ikke kan være sket uden deres vidende og medvirken.

Kunsten

Tilsvarende bragtes de traditionelle normer i opløsning inden for kunsten, hvor alt blev gjort acceptabelt. Meget kendetegnende modtog den såkaldte multikunstner

¹⁴³ Gengivet efter Gerda Vindings kronik i Thisted Dagblad 2/3 1971. Se tillige samme i pjecen *Hvor farlig er hash?* (udgivet af Landsforeningen til bekæmpelse af hash og narkotikamisbrug), s. 12.

¹⁴⁴ Aktuelt 15/8 1971.

Jens Jørgen Thorsen i 1983 IKEAs pris *Den gyldne Stol* – sammen med bl.a. Hanne Reintoft – med den begrundelse, at de „hver på sin måde havde ydet gode gerninger for de mange“; Thorsen kvitterede med at udbringe et leve for „Danmark som svinesti“.¹⁴⁵

Og inden for teateret så „gruppe“teateret dagens lys, d.v.s. et teater som spilles af en gruppe skuespillere. Denne gruppe har så „en fælles teknik og en fælles etik“, hvorigennem gruppen søger at „afsløre svineriet i det etablerede samfund“ og at „udbrede revolutionen (først ved at anskueliggøre revolutionens muligheder for de potentielt revolutionære)“. Af denne grund var man ikke interesseret i „det etablerede teaters kommercielt kyniske talentdyrkelse og alle de traditionelle teatertricks: smuk stemmeføring, scenekoketteri og andre selskabslege ...“.¹⁴⁶ – Det er vel i øvrigt dette nye skuespillerideal, som har forårsaget, at det i dag ofte er umuligt at tyde skuespillernes mumlerier i moderne TV-stykker.

Bøger og tidsskrifter

Fra begyndelsen af 1960-erne var der tillige skudt en vildtvoksende underskov af venstreorienterede tidsskrifter og forlag frem – op mod en snes i alt allerede i årtiets første halvdel rækkende fra de traditionelt socialdemokratiske blade som *Verdens Gang*, *Fri Ungdom* og *Socialistisk Horisont* over SF-organer som *SF* og *Debat* og til de kommunistiske skrifter *Tiden*, *Verden Rundt*, *Fremad* og *Bassen* samt *Clarté* fra den marxistiske fraktion af Studentersamfundet. Og fra *Atomkampagnen* kom *Alternativ* og *Impuls*.¹⁴⁷

Dette var imidlertid kun begyndelsen. På forlagssiden bliver man, som årene går, helt åndeløs: Her opstod f.eks. *Demos*, der som allerede berørt også udgav børnebøger, *Hanegal*, der ligeledes havde til formål at udgive bøger for børn, som på marxistisk grundlag beskrev den virkelighed, børnene levede i, *Røde Hane*, der skulle udgive socialistisk litteratur til de lavest mulige priser, *Skipper Klement*, hvis formål også var at udgive billige bøger af rette holdning, *Spar 2/Spar Knægt*, der trykte samfundskritiske børnekrimier, hvor intrigen og budskabet, spændingen og samfundskritikken skulle hænge sammen som to foldede hænder, *Tiderne Skifter* også med udgivelse af socialistiske børnebøger som mål, *Modtryk*, der mere generelt skulle dække kritik af den politiske økonomi, arbejderbevægelsens historie, klassekampen, kvindebevægelsen og videnskaben i det borgerlige samfund, og som i øvrigt formidlede en række afledede publikationer.¹⁴⁸

Men også den traditionelle forlagsverden steg på vognen. F.eks. udgav Borgens Forlag marxistisk prægede, snuskede børnebøger.¹⁴⁹ I 1975 udskrev forlaget ligefrem en børnebogskonkurrence, hvis programoplæg opfordrede konkurrence-deltagerne til at skrive om politiske aktioner på arbejdspladserne, revolution, ter-

¹⁴⁵ Ekstra Bladet 27/4 1983.

¹⁴⁶ Bertel Torne i *Information* 7/9 1968.

¹⁴⁷ Se hertil i øvrigt oversigten i *Politiken* 23/5 1963.

¹⁴⁸ Se i øvrigt oversigten i *Aktion*, *Liber*.

¹⁴⁹ Se *Libers* boglister i *Aktion*.

ror, politisk arbejde, proletariatet, massagepiger, homoseksuelle m.v. Der skulle også være mord, voldtægt og selvmord. Bent Hallers bog *Katamaranen* vandt.¹⁵⁰

Et af flagskibene på den yderste venstrefløj nemlig *Politisk Revy* etablerede sig i øvrigt netop i 1963. Herfra kom et væld af trykmateriale. Det rækker lige fra *Håndbog for aktivister* (Carsten Frederiksen, Kristine Riis, Erling Pedersen og Dorrit Røpke, 1982), hvor der bl.a. kan læses om, hvorledes man pumper det offentlige for penge, og til *Den røde kalender*.

I sidstnævnte kan man i 1977 ud over at holde rede på sin personlige tidsplan også holde sig a jour med de revolutionære mærkedage: Dagen for Første Internationales stiftelse, dagen for udråbelsen af den kinesiske folkerepublik, dagen for efterretningstjenestens beslaglæggelse af *Vietnam Solidaritet* og *Politisk Revy* o.s.v. Herudover rummer kalenderen – meget handy – en oversigt over venstrefløjens mangfoldige adresser, blade og tidsskrifter, bogcaféer, filmudlejningssteder m.v. Ligeledes kan man forvisse sig om sine rettigheder og pligter ved anholdelse, slå op i et *historisk-politisk minileksikon*, erfare om detaljerne i *Kominterns konstituering og revolutionære forsøg*, *Højreopportunismen i England og Kina 1925-28* samt meget andet vigtigt.

Der gik i det hele taget en bølge af såkaldt fornyelse gennem litteraturen, der, hvis forfatterne ellers ville være med på noderne, måtte indrettes i missionens tjeneste.

Morten Kyndrup, mag.art. i moderne og sammenlignede litteraturhistorie, skriver om denne „nye“ strømning i sin bog *Dansk socialistisk litteratur i 70'erne*. Han søger heri at give en håndsrekning til de marxistiske „litteraturformidlere“, så at opgaven med at omstøbe undervisningen i ideologiens tjeneste ikke vokser dem over hovedet. Bogen pinder 10 i så henseende relevante romaner fra 1970-erne ud, ligesom der gives praktiske forslag til, hvordan de skal analyseres.

En smagsprøve: „*Styrende grundstruktur i Firkanten (et af værkerne, red.) er en traditionel marxistisk opfattelse af det kapitalistiske samfund som udtryk for en hovedmodsatning mellem kapitalister og arbejdere. Hertil kommer et småborgerskab, som hverken subjektivt eller objektivt er politisk generelt bestemt. Forholdet mellem arbejderklasse og kapitalister manifesterer sig i en vedvarende kamp mellem objektivt modsat rettede samfundsmæssige interesser. Småborgere og mellemlag vil altid indgå i denne kamp, uanset om de bevidst vælger side eller ej ...*“.

Bogen slutter med en såkaldt tværgående karakteristik, hvor de behandlede bøger „tematiske koncentration“ til f.eks. offentligt liv og arbejdsliv, opdelt på arbejdsplads og samfundsudvikling „*eksplicit i socialistisk perspektiv*“, kvindeproblemer o.s.v. indpasses i skemaform.

Bibliotekerne

På bibliotekerne siver alt dette ind i på hylderne i ly af alsidighedsprincippet og behændigt formidlet af Bibliotekscentralens anbefalinger.

I 1972 udsender centralen to boglisteplakater, én om sex og en om kapitalisme/

¹⁵⁰ Se nærmere Gertrud Galster 5.-Kolonne, s. 91.

socialisme.¹⁵¹ Det giver anledning til en storm af protester, og flere biblioteker sender dem tilbage af frygt for lånernes reaktioner.¹⁵² Den ene plakat forestiller nogle (socialistiske) arbejdere, der omstyrter den onde kapitalisme, den anden alle mulige former for seksuelt samvær. Formelt reklamerer plakaterne for socialistiske børnebøger og børnebøger om seksualitet.

Arbejdsmarkedet

Og på arbejdsmarkedet kommer det fagretlige system under tryk. Mængder af marxistiske bøger med gode råd og tolkninger af det arbejdsretlige system dukker op. Disses bærende krav er, at der skal indføres en ny ordening mellem arbejdsgivere og ansatte efter recepten: Forhandling, mægling, *aktion* i stedet for den gamle, som hed forhandling, mægling *retsafgørelse*. Nu forkastes med andre ord også princippet om, at hvis to aftaleparter kommer op at skændes om, hvad deres aftale indebærer, er det op til en dommer at gøre ret og skel mellem dem. I stedet skal det afgøres med næverne. – Hvad meningen skulle være med overhovedet at lave aftaler på arbejdsmarkedet under en slig nyordning, hvor man alligevel ikke kan regne med, at indgåede overenskomster vil blive respekteret af den anden part, er ikke let at sige. Men det er naturligvis også det, opfinderne af den nye model tilstræber med deres krav.

De 20 år senere i medierne evigt citerede Jesper Due og Jørgen Steen Madsen er aktive for den nye linje. I deres bog *Vilkårene for den faglige kamp i Danmark. Forhandling, mægling, aktion*¹⁵³ anbefales således bekæmpelse af samarbejdslinjen, afskaffelse af Arbejdsretten samt opsigelse af hovedaftalerne og andre hovedoverenskomster. I stedet vil forfatterne have fri aktionsret for klubber, fagforeninger og forbund. Ingen faglig organisation skal, mener de, kunne påtvinges mægling mod dens vilje. Ingen politiske partier skal have monopol på fagbevægelsen. Og de faglige organisationer skal gøres til et led i den „antimonopolitiske“ kamp. „*For folket – mod monopolerne*“, som bogen slutter. De to, som har en fortid som hhv. elektriker (JD) og journalist (JSM) havnede i øvrigt – meget naturligt – på Københavns Universitet og i armene på det kommunistiske parti.¹⁵⁴

Men det fossede i det hele taget ud med litteratur til undergravelse af den hidtidige arbejdsmarkedsordning: *Sælg dig dyrt* om, hvorledes lønarbejdere kunne udnytte systemet (Bent Falbert og Torgny Møller, Borgens Forlag), *Arbejdskamp Arbejdsret* om Arbejdsretten som „*klassedomstol*“, (Knud Knudsen og Jørgen Bloch-Poulsen, Politisk Revys Forlag), *Håndbog i Aktionsret* (Kolding Højskoles Forlag 1981) o.s.v. o.s.v. Og det hele væves ind nogle af Ole Krarup konstruerede juridiske alibier.¹⁵⁵

¹⁵¹ Se *Bibliotek* 70 s. 1.

¹⁵² Se f.eks. Frederiksborg Amts Avis 23/11 1972, Horsens Folkeblad 27/11 1972.

¹⁵³ Udgivet af BUPL-forlaget Børn og Unge 1978.

¹⁵⁴ Ifølge Aktion 11/1978 siger Due i Land og Folk 20/10 1978, at forfatterne ser bogen som en forlængelse af DKPs program, hvilket nok skal være rigtigt.

¹⁵⁵ Se f.eks. hans bog *Arbejdsretten*, 1980, med en „*sammenligning mellem rettens camouflerende retsidealer og den praktiske virkelighed*“.

„Den frie presse“

Særligt alvorligt blev det, at også den almindelige nyhedsformidling langsomt skred ud. Herved mistede offentligheden jo nemlig muligheden for overhovedet at forstå, hvad der foregik.

Læseren af en avis og den, der lytter til radio eller ser TV, regner naturligvis normalt med, at journalisterne fortæller ham, hvad der foregår i verden. De få, der ved selvsyn har oplevet de begivenheder m.v., som aviser, TV og radio beretter om, har imidlertid ofte svært ved at se overensstemmelsen mellem virkeligheden og det bragte. De fleste undskylder denne fornemmelse med, at det set afhænger af øjnene, der ser. Dette er imidlertid ikke den fulde forklaring. Årsagen er, at der netop i 1970-erne og 1980-erne skabtes en journalistisk form, der har politisk påvirkning i stedet for objektiv nyhedsformidling som målsætning:

Den traditionelle nyhedsformidling

Nyhedsformidling (i bred forstand) har flere former. De vigtigste er reportagen, referatet og kommentaren. Og det var helt op til midten af 1970-erne en grund-sætning, at al reportage og referat skulle være *objektiv*, d.v.s. loyal over for begivenheden og den refererede. Eksempel: Hvis en person blev citeret, var idealet, at han skulle kunne samtykke i, at citatet var dækkende for det, han havde sagt. Journalistens egne holdninger måtte ikke afspejle sig heri. I hvert fald måtte det mærkes klart, hvad der var journalistens egen kommentar.

Hvad angår *udvælgelsen* af, hvilket stof der skulle bringes, var det endvidere ifølge de traditionelle journalistiske idealer et grundprincip, at *publikums* behov skulle være udslagsgivende. Afgørende for, hvad der kvalificerede sig som viderebringelsesværdigt, var således – groft sagt – følgende: Er det nyt, vil folk finde det væsentligt, og er det interessant for dem?

Forandringens vind

I midten af 1970-erne ændredes imidlertid idealerne. Inspirationen hertil kom fra en række venstreorienterede finske presseforskere, hvis grundtanke var, at pressen i det „*kapitalistiske*“ samfund bidrager til at opretholde magthavernes positioner. Den marxistiske (som i reglen kaldtes „*socialistiske*“) journalist kunne derfor ikke arbejde efter den „*borgerlige*“ presses traditionelle recept. Han måtte tværtimod prøve at få „*proletariatet*“ (altså læserne, seerne og lytterne), til at forstå, at det blev udnyttet og „*fremmedgjort*“, og at få samme såkaldte proletariat til at reagere over for „*udbytterne*“.

Den marxistisk inspirerede journalistiks mål var således *ikke* at sikre en objektiv nyhedsformidling som grundlag for vælgernes stillingtagen i et folkestyre, men derimod at *inspirere til en samfundsforandring*. Og pressen ansås som et meget vigtigt redskab til påvirkning af den offentlige mening i den ideologisk „*rigtige*“ retning og et middel til at få offentligheden til at virke for en samfundsomvæltning. En marxistisk (inspireret) journalsists mål *kunne* følgelig ikke være neutralt at forelægge vælgerne fakta, som de så selv skulle tage stilling til. Nej, helst skulle

vælgerne uden videre godskrive sig de (socialistiske) sandheder, de fik præsenteret af journalisten.¹⁵⁶

Sådan blev tingene naturligvis ikke fremstillet for offentligheden. I bevidstheden om, at folk oftest tror på, at et fænomens indhold svarer til den proglige betegnelse, der hæftes på det, anvendtes tværtimod i stedet positivordet „kritisk“ for den nye journalistiske form.

Den „kritiske“ journalistik

Denne „kritiske“ journalistik indebar, som det vil forstås, opgivelse af principper, der er grundlæggende for pressens virksomhed i et folkestyre, til fordel for de principper, som gælder for nyhedsformidlingen i totalitære samfund, der har defineret en bestemt samfundsform og et bestemt økonomisk system som det eneste rigtige.

Dette var et spring, som ikke umiddelbart kunne forventes accepteret af offentligheden, hvis det blev gjort åbent og på én gang. For at gøre den „kritiske“ journalistik spiselig startede dens arkitekter derfor med at omdefinere, hvad objektivitet overhovedet er. Med basis i filosofiske overvejelser over, at det jo alligevel er umuligt at være helt objektiv, fremstillede de det således som journalistisk tilladeligt, ja endog rigtigst, at forme reportagen og referatet efter, hvad der tjente „samfundet“ (læs samfundsomvæltningen). På den måde blev journalistiske metoder, som førhen ville være blevet betragtet som dårlige, ja endog uetiske, fordi de virkede manipulatorisk, først gjort acceptable og sidenhen ligefrem respektable.

Den „kritiske“ journalistiks metode gik imidlertid videre end til en blot og bar omkalfatring af objektivitetskravet: Da nu „samfundsudviklingens“ tarv måtte prioriteres over alt andet, spillede det i henhold til den nye journalistiske mode heller ikke nogen afgørende rolle, hvad læserne, lytterne og seerne *selv* interesserede sig for. Dette ansås nemlig ikke nødvendigvis at være „informativt“ for dem. Journalisten skulle tværtimod først og fremmest udvælge sit stof efter, hvad „samfundets“ behov krævede. Det blev derfor også lidt efter lidt legitimt at *fravælge* stof, som ikke rummede tilstrækkelige „informative“ elementer – og omvendt at *fremhæve* det, som kunne tjene „samfundsudviklingen“.

For at illustrere systemet: Hvis f.eks. en person med „forkerte“ meninger sagde noget fornuftigt, kunne han ikke regne med at få det sagt ud til offentligheden gennem de „kritiske“ journalister. For disse var tilbøjelige til kun at bringe sådanne *dele* af det, han havde sagt, som kunne få folk til at (mis)forstå ham på den måde, journalisten ønskede. Ligeledes blev virkningen, at sådanne „historier“ opprioriteredes, som ansås egnede til (evt. i passende tillempet form) at illustrere det „kapitalistiske“ samfunds utilstrækkeligheder og den „socialistiske“ ideologis fortræffeligheder til udbedring af dem.

Den slags historier skulle helst ligge inden for de felter, som i den kritiske journalistiks ideologiske bagland ansås velegnede. Der arbejdedes målrettet med

¹⁵⁶ Se om den marxistiske presseopfattelses grundlag f.eks. J. Herbert Altschull *Agents of Power*, 1984, s. 85 ff.

at udvælge temaer, inden for hvilke „historier“ var særligt egnede til at så mistillid til den eksisterende samfundsordning. Særligt interessante i denne forbindelse ansås naturligvis de temaer at være, der kunne indpakkes under tilforladelige begreber (der evt. omdefineredes til formålet) og som havde en naturlig genklang i offentligheden, så at den gennem „historierne“ skabte uro kunne forventes at ville rulle videre for egen kraft.¹⁵⁷ Blandt sådanne temaer var bl.a. påstandene om den udbredte „racisme“ og om „menneskerettighedskrænkelser“ i de vestlige lande.

Publikum kunne imidlertid i henhold til det nye koncept for nyhedsformidlingen næsten pr. definition ikke ventes at være interesseret i det, man søgte at stoppe ned i halsen på dem. Derfor var opfinderne af den nye journalistik tillige opmærksomme på, at „historierne“ helst skulle have en *form*, som kunne fange publikums opmærksomhed. Som middel til at sikre denne opmærksomhed anviser den „kritiske“ journalistik især spil på følelserne – altså „*emotionalisering*“ af stoffet. Men også en præsentation af det i samme let fatbare form, som kendes fra folkeeven-tyrene med disses faste helte- og skurkeroller, ansås anvendelig. „Historierne“ skulle med andre ord gerne illustrere en sort-hvid kamp mellem det „onde“ og det „gode“. Tilsvarende ansås det hensigtsmæssigt at indbygge journalistens „budskab“ i stof, der i første række havde rent underholdningsmæssigt sigte. – Altså at indoktrinere samtidig med, at man underholdt.

Eksemplifikation

Det vil nok være på sin plads at give nogle enkelte eksempler på tankegangen bag den „kritiske“ journalistik.

Det strategiske grundlag for denne og dermed for misbruget af journalistens „gatekeeper“ rolle er samlet i rapporten *Ikke et ord om ytringsfrihed*,¹⁵⁸ som er skrevet af en gruppe elever og lærere på Journalisthøjskolen.

I denne fremgår, at samfundsændringen skal skabes gennem behændig dokumentation og perspektivering af stoffet: Det drejer sig om „at *journalistens analytiske øje slår ned på hverdagsplanet og fremdrager eksempler på, hvordan den kapitalistiske samfunds-struktur griber ind og bestemmer hverdagslivet ... Meningen er, at journalisten ud fra en socialistisk grundholdning gennem sine artikler helt konkret dokumenterer de centrale menneske-fjendske og fornuftsstridige sider af det kapitalistiske samfund. Det, journalisten altså gør, er med andre ord at levere **dokumentation** for, at kapitalismen som samfunds-system bør bekæmpes ... Perspektiveringen kan i hovedtrækkene antage to former: den ene består i at give eksempler på handlinger, der viser, at det rent faktisk **er** muligt for folk på egen hånd – det vil sige uden om de etablerede organisationer – at organisere sig for at realisere krav, der rummer hvad man kan kalde system-overskridende behov. Den anden form består i at antyde, hvordan sådan noget kunne gøres i forbindelse med forhold, hvor det endnu ikke er sket ... Foruden at anvise konkrete handlings-muligheder har perspektiveringen i øvrigt en*

¹⁵⁷ Herom kan f.eks. henvises til Herbert A. Kampf, *The Challenge of Marxist-Leninist Propaganda* (i *Political Communication and Persuasion*, vol. 4 1987).

¹⁵⁸ Eigil Andersen m.fl., udgivet som bog på forlaget Modtryk i 1977.

sideordnet funktion. Ved at behandle, det vil sige omtale, citere og dermed indirekte 'reklamere' for grupper, som fører en eller anden anti-kapitalistisk kamp, kan perspektiveringen samtidig være, hvad man kunne kalde en 'legitimerings-hjælp' over for de mennesker, der er involveret i kampen. Med legitimerings-hjælp mener vi groft sagt, at en medie-mæssig opbakning omkring disse aktiviteter, kan være medvirkende til, at de mennesker, der deltager, føler sig opmuntret til at fortsætte, føler, at deres kamp har en mening ... Ideelt set, vil en socialistisk journalistik vise, at alle dele af samfundslivet hænger sammen og i sidste ende er bestemt af samfunds-systemets grundlæggende, undertrykkende natur ... Efter vores opfattelse kan journalisten nå længst, inden for det, vi har kaldt 'dokumentations-funktionen'. For at opfylde denne funktion vil journalisten oftest blive nødt til at arbejde inden for genrer som reportager, baggrundsartikler, features o.l. Det kan han eller hun gøre uden nødvendigvis at bryde rammerne for den traditionelle, borgerlige journalistik ... Karakteristisk for den socialistiske journalist er, at han eller hun ned-prioriterer det traditionelle, borgerlige nyhedsbegreb. Socialisten må nødvendigvis mene, at nyhedsbegrebet, som det forvaltes i den borgerlige presse, er udtryk for en fejlagtig opfattelse af, hvad der er væsentligt at informere borgerne – og specielt arbejderne – om. Den socialistiske journalist må derfor undlade at lægge vægt på de traditionelle nyheder inden for de forskellige stofområder“.

Særlig interessant er det lys, rapporten (i 1977) mener at se forude: „Grunden er i al sin simpelhed, at grænserne for den acceptable borgerlige journalistik kan flyttes – eller rettere: gøres flydende. Vi mener, det er vigtigt at holde øje med, at der netop i disse år – ironisk nok i den borgerlige presses eget og mest succesrige afkom, formiddagspressen – er tydelige tegn på, at de traditionelle normer for journalistik er under nedbrydning. Formiddagspressen – først og fremmest Ekstra Bladet – har radikalt frigjort sig fra de traditionelle forpligtelser til 'objektivitet', 'neutralitet', 'upartiskhed' o.l., en frigørelse, der på få år gjorde bladet til landets største dagblad. På samme måde har formiddagspressen gjort op med den stivnede opdeling af journalistisk arbejde i nøje afgrænsede genrer. Referat, reportage, kommentar, anmeldelse og feature kan uden vanskeligheder findes i ét og samme journalistiske produkt i Ekstra Bladet. Endelig har formiddagspressen sagt farvel til den 'seriøse' journalistik, der i næsten bogstavelig forstand er stavnsbundet til det officielle politiske og kulturelle liv – til de 'samfundsproblemer', den politiske og kulturelle elite finder det for godt at sætte på dagsordenen. Hvad man end vil mene om den måde, det bliver gjort på, så har formiddagspressen fundet et helt nyt spektrum af journalistisk relevante emner: fra sex over sociale aggressioner hos 'folk på gulvet' til de lyssky kulisser bag politikernes og pampernes offentlige illusionsnumre. Denne nedbrydnings-proces af de traditionelle normer for journalistik kan socialistisk orienterede journalister være med til at fremme – vel at mærke, samtidig med at de forsøger at kanalisere den ind i socialistiske baner ... Når vi mener, at der i alt dette findes en farbar vej for socialistisk indstillede journalister på de borgerlige aviser, så skyldes det, at det jo er oplagt for enhver – selv for de mest bornerte af de borgerlige chefredaktører – at formiddags-pressens aggressive, partiske og meget virkeligheds-nære journalistik sælger langt bedre end den hæderlige, påpasselige, stuerene og såkaldt objektive provins-journalistik. De økonomiske motiver til at 'give los' skulle altså ikke være så vanskelige at mane frem i chefredaktionens konto-

rer – og måske slet ikke i disse år, hvor skriften på væggen skriver 'bladdød'. Derimod er der både politiske og ideologiske grunde, som taler imod, at man i den traditionelle borgerlige dagspresse skulle sige farvel til en hel æra af saglig, forsvarlig og sober journalistik for at give sig kommerzialismen i vold. Derfor vil opgøret ikke blive åbent erklæret og udbasuneret i utvetydige vendinger fra chefredaktionerne – men sætte igennem trægt, næsten umærkeligt. Og offeret for denne udvikling bliver altså den traditionelle borgerlige journalistik, som vi har forsøgt at give en forestilling om i denne bog. Det er derfor nødvendigt, at socialistisk indstillede journalister lige som gør sig rede til i deres journalistik at 'udnytte' de samme kræfter og behov, som den gennemkommerialiserede presse lever af, til et socialistisk formål. I sidste ende for at demonstrere, at det kapitalistiske samfund med dets tilbagevendende kriser ikke er i stand til at tilfredsstille de grundlæggende menneskelige behov for socialt liv".¹⁵⁹

Der var således tale om udnyttelse af den journalistiske form, som var skabt inden for populærpressen, i samfundsforandringens tjeneste. Dette skete gennem udbredelse af populærpressens journalistiske idealer over en bred front inden for nyhedsindustrien og ved formålsretning af det redskab, populærjournalistikken udgjorde, i ideologiens tjeneste.

De nye journalister

Den nye journalistiske form appellerede naturligvis til ungdomsoprørerne, altså netop „68'erne“, med deres rod i venstreorienterede grupper, ideologier og partier. Disse „68-ere“ søgte endvidere som allerede berørt i stor stil netop i retning af jobs, hvor man har indflydelse på andre – herunder i medierne. De kom derfor efterhånden til at dominere journalistuddannelsen. Ved prøvevalg på Journalisthøjskolen op gennem 1970-erne og 1980-erne viste det sig således, at ca. 2/3 af de studerende efterhånden lå til venstre for Socialdemokratiet.¹⁶⁰ Således placeret i mediernes fødelinier gled de og dermed den „kritiske“ journalistik massivt ind på redaktionerne.

Dette vanskeliggjorde gradvis vilkårene for de traditionelt arbejdende journali-

¹⁵⁹ Presseforskeren professor Niels Thomsen skrev i Berlingske Tidende 17/12 1977, at det ville være farligt at betragte rapporten som en sommerspøg. Den måtte efter hans opfattelse snarere vurderes som „et logisk led i et program for journalisthøjskoleelevers fremtidige virksomhed. Det er en simpel variant af det ret åbenlyse politisk motiverede embedsmisbrug, som er blevet udbredt på danske kultur-, uddannelses- og medieinstitutioner i de senere år. Frem dine egne synspunkter med alle midler og ved hver en given lejlighed! For tilhængere af en autoritær samfundsopfattelse er dette jo indlysende. Hvis man er parat til at tilsidesætte parlamentarismen og retsstaten – hvorfor skulle man så respektere embedsforpligtelser og indgåede aftaler? Ja hvorfor skulle man ikke kræve retten til politisk embedsmisbrug i demokratiets og ytringsfrihedens navn?“

¹⁶⁰ Forholdet er beskrevet af skolens tidligere rektor Arne Ejbye-Ernst i *Pressens Årbog* 1981-82, s. 189 ff og kan næppe forklares alene ved sædvanlige studentikose holdninger (se herom *Er det virkelig sandt?* s. 130 note 20).

ster.¹⁶¹ Endvidere vanskeliggjorde det naturligvis kommunikationen med udenforstående, som ikke kendte til (eller begreb) forandringen i de journalistiske arbejdsformer. – For slet ikke at tale om de af dem, der var direkte modvillige over for de tankeskabeloner med hensyn til verdens indretning, der med den „kritiske“ journalistik så at sige blev indbygget i det redaktionelle arbejde. Fremdeles havde det den virkning, at politikere, organisationer, erhvervsledere m.fl., der var afhængige af en positiv pressedækning, meget langt blev presset til at betale beskyttelsespenge ved at eftersnakke de „kritiske“ journalister på de felter, der ikke var vitale for eftersnakkeren selv. Herigennem bestyrkedes konsensus omkring indretningen af de tankeskabeloner, de kritiske journalister markedsførte, herunder om, hvad det er rigtigt og forkert at mene hhv. offentliggøre.

Facit

Udfaldet var givet: Den dominerende journalistiske linje blev efterhånden, at det ikke var afgørende, om der bragtes facts frem i lyset, som interesserede folk. Det afgørende var derimod, hvorvidt det, der bragtes – altså „historien“ – fremmede en „udvikling“, som harmonerede med journalistens egen opfattelse af, hvad der fortjente fremme – typisk den udvikling, der stemte med tankegangene i den „kritiske“ journalistiks åndelige bagland. Den neutrale rapportør, journalisten, blev på den måde til vor tids på én gang både undersøgende, anklagende og dømmende magt. Manipulatoriske formidlingsmetoder blev acceptable. Og grænsen mellem sandhed og løgn blev noget, der kunne diskuteres.¹⁶²

Danmarks Radio

De elektroniske medier har en ganske særlig påvirkningskraft, fordi de jo har et i særlig grad autentisk præg. Samtidig er det svært efterfølgende at eftervise misbrug, fordi mediet er flygtigt.

I den periode, vi her beskæftiger os med, var det især Danmarks Radio, (DR), der i kraft af et lovhjemlet monopol forvaltede denne magtfaktor.

Det fremgik af den ved Murens fald gældende lov om radio og fjernsynsvirk-somhed, at DR ved programlægningen skulle lægge afgørende vægt på hensynet til informations- og ytringsfriheden, og at der i programudbudet skulle tilstræbes kvalitet, alsidighed og mangfoldighed. Ligeledes fastslog loven, at der ved informationsformidlingen skulle lægges vægt på saglighed og upartiskhed. I forlæn-

¹⁶¹ I pagt med udviklingen satte venstrefløjen sig i øvrigt også i 1980 på formandsstolen i Journalistforbundet, ligesom næsten alle lærerstillinger på Journalisthøjskolen efterhånden blev beklædt af personer med de nye journalistiske idealer.

¹⁶² Den tragiske forandring er af let forståelige grunde kun beskrevet få steder. Et førstehandsvidne, nemlig Dan Larsen, tidligere afdelingsforstander på Journalisthøjskolen – og en af de få, der ikke bøjede sig for trykket fra venstre – har dog har fået trykt to kronikker i Jyllands-Posten herom hhv. 18. og 19. januar 1994.

gelse heraf var der i 1977 vedtaget nogle almene retningslinier for programvirksomheden, der tilsagde det samme.¹⁶³

Alsidighedsprincippets opgivelse

Uagtet der også var etableret en styrelsesordning og et klagesystem, som skulle sikre disse princippers overholdelse,¹⁶⁴ udviklede DR's sendeflade sig ganske efter den kritiske journalistiks principper.¹⁶⁵

¹⁶³ Det hed heri:

„Danmarks Radios eneret til radio- og fjernsynsspredning og institutionens centrale placering i landets kultur- og samfundsliv pålægger den pligt til at bringe *saglig* og *upartisk* information, til at stræbe efter den størst mulige *alsidighed* i programudbudet og til at lægge afgørende vægt på *ytrings-* og *informationsfriheden* ved programlægningen.

Saglighed:

Kravet om saglighed i informationsspredningen indebærer en forpligtelse til at lægge vægt på det væsentlige og til, at sagsfremstillingen er korrekt og baseret på en kritisk holdning til de kilder, hvorfra oplysningerne hidrører.

Upartiskhed:

Upartiskheden i informationsspredningen forudsætter, at Danmarks Radio som institution ikke tager stilling i kontroversielle spørgsmål, at medarbejderne i Danmarks Radio ikke benytter deres stilling til at fremme personlige interesser, og at der stræbes imod, at opfattelser, der er så væsentlige, at de har krav på almen interesse, i et rimeligt balanceforhold kommer til udtryk i Danmarks Radios programvirksomhed.

Alsidighed:

Alsidighedsforpligtelsen indebærer ikke blot en forpligtelse til indenfor det samlede programudbud at bringe programmer fra så forskellige områder som nyhedsformidling, oplysning, underholdning og kunst, men også til, at der søges tilvejebragt et varieret udbud af genrer, holdninger og synspunkter, og at der gives den kunstneriske frihed frugtbare muligheder for udfoldelse. Alsidighedskravet må desuden forstås som en forpligtelse overfor minoriteters ret til at komme til orde med synspunkter og holdninger og som et krav om, at særinteresser ikke dyrkes ensidigt på bekostning af almenhedens synspunkter og holdninger.

Informations- og ytringsfrihed:

Informations- og ytringsfrihed skal have afgørende vægt ved programlægningen. Forsøg fra udenforstående på at øve pression mod programvirksomheden skal afvises. Sikringen af ytringsfriheden i Danmark står i nøje forbindelse med radio/tv's frie adgang til at indsamle informationer og nyheder og til at offentliggøre dem så korrekt som muligt“.

¹⁶⁴ Se herom nærværende forfatters bog *Den offentlige Mening*, s. 201 ff.

¹⁶⁵ Det var stort set umuligt at komme igennem med klager. Et illustrerende eksempel i denne retning er offentliggjort i skriftet *Fem år for Danmark*, DDF 1992, s. 33, hvor det vises, hvordan Hans Jørgen Jensen, der i 1985 blev generaldirektør for Danmarks Radio, kategorisk afviste at afhjælpe uligebehandlingen i udsendelsesprofilen inden for flygtningeområdet. Generaldirektøren dyrkede i øvrigt bon-kammerateriet med den østtyske TV-ledelse, hvem han besøgte i sin med chauffør udstyrede tjenestevogn. Se Per Michaelsen og Mette Herborg, *STASI og Danmark*, s. 218.

Nils Jæger konstaterer forholdet i sin bog *Det historiske svigt*,¹⁶⁶ hvor han gør opmærksom på, hvorledes DR efterhånden helt ensidigt fokuserede på kritik af de vestlige samfund, medens problemerne i øst fortiedes: „*Danmarks radio forvaltede, især under den kolde krigs sidste år, ikke det ansvar, der fulgte med monopolet og med befolkningens generelle opfattelse af DR som et i hvert fald tilstræbt objektivt nyhedsmedie. Der var frit slag for DR-journalisters personlige, i mange tilfælde venstreorienterede, holdninger i programmerne, der ofte havde karakter af partsindlæg, uden ambitioner om en bredere belysning af emnet. Kritik af ensidige indslag og programmer blev næsten automatisk tilbagevist med påstande om forsøg på censur ...*”

Forholdene illustreres måske bedst med en fortælling fra et førstehåndsvidne, Jens Jackie Jensen, som har en fortid som tillidsmand på det nu forsvundne kommunistiske dagblad *Land og Folk*. Han producerede gennem en årrække radioudsendelser for DR – nåede op på i alt 26 om den græske oldtid, Reformationen i Danmark, Napoleon og mange andre historiske anliggender. Men i midten af 1980-erne gik det galt. Årsagen var, at han – i øvrigt på bestilling fra DR selv – skrev manuskript til en udsendelse om sin vej til frafald fra det kommunistiske parti. Han kaldte den planlagte udsendelse *Anklagen – et anklageskrift mod den rødt sminkede fascisme*.

Det er let at gætte, hvad denne titel dækkede over, og produktionen af udsendelsen blev da også i lang tid saboteret internt i DR. Efter at en ledende DR-sabotør var afgået ved døden, lykkedes det imidlertid at få udsendelsen bragt. Den vakte vildt postyr i institutionen – uagtet det væltede ind med positive lytterreaktioner. Da han derefter også lavede en udsendelse om Sovjet-dissidenten Aleksander Solsjenitsyn, var det slut. Men naturligvis kom der ikke noget direkte afslag fra DR – produktionsvilkårene blev blot gjort så tilpas umulige, at der ikke kunne produceres noget.

Jens Jackie Jensen forsøgte herefter også at få *Anklagen* ud i TV. Men det var umuligt. Stort set alle kneb blev brugt for at hindre det.¹⁶⁷ Den gamle kommunist opgør med marxismen blev henvist til mere ydmyge medier.

Han konkluderer i et foredrag i Århus i 1993:¹⁶⁸

„*I Danmarks Radio er alsidig og objektiv information noget aldeles ukendt. I stedet udsendes der journalistik med tendens og engagement. Det vi sige belæringer og formaning. Manipulation og indoktrinering. I det uendelige. Et klassisk eksempel på folkeopdragelse.*

Den civiliserede samtale, meningsbrydning, den folkelige diskussion og debat er afskaffet og erstattet med ensretning og massiv meningsterror. Løgnen har fortrængt sandheden. Jeg ved ikke efter hvilke retningslinier, massemediernes fungerede i Sovjetunionen eller i andre totalitære stater. Men det kan vel ikke være meget anderledes end det, som i dag forefindes i Danmark.

¹⁶⁶ S. 153 ff.

¹⁶⁷ Se herom *Tidehverv* nr. 5 og 6 1992.

¹⁶⁸ Arrangementet søgtes i øvrigt forhindret af *Internationale Socialister* og SF-rådkvinden Lone Hindø.

Uden denne totalitære dominans over medierne kunne flygtningevanviddet ikke realiseres.

Det er summen af påvirkninger, der er grundlag for menneskets sympatier og valg. For en stor del af befolkningen er TV-skærmen den eneste kilde til information. Hvad der vises på TV-skærmen, fremstår som virkeligheden, også når det er et vrængbillede af virkeligheden. Hvad der forties eller forbigås, unddrages bevidstheden.

Det ved 68-erne, og det udnytter de med hårdhændet professionalisme.

Der produceres i hundredvis af sendetimer om året med savlende og enøjet propaganda til gunst for flygtninge og indvandrere.

Danskerne er sat under en konstant trommeild, infam og brutal hjernevask, der skal få dem til at godkende, ja nærmest betragte det som noget glædeligt og fordelagtigt, at deres land koloniseres med muslimer, at deres fædreland garrotteres, og at der udøves en grotesk og uoprettelig forbrydelse mod det danske folk. Et forræderi uden sidestykke i nationens tusindårige historie.

Man kan så mene om politikerne, hvad man vil. Men de er dog valgt af befolkningen. De kan, om viljen findes dertil, skiftes ud ved næste valg.

I modsætning hertil er medieherkerne i Danmarks Radio ikke valgt af nogen som helst. De er udvalgt af hinanden. De er ikke underkastet nogen form for folkelig, demokratisk kontrol. De er helgarderede og ligeså uafsættelige som upåvirkelige. De udgør et despoti, der har reduceret demokratiet til en karikatur.

Dette er 68-ernes totalitære despoti. Dette herrefolk af overmennesker, der føler sig berettiget til at diktere os almindelige danskere, hvad vi skal tænke, føle og mene, hvad vi skal tro og håbe.

Det er dem, vi daglig kan høre i højtaleren og se bag skærmen hyle op om racisme. Dette magiske skældsord, der kan udslynges imod enhver, der ikke vil underkaste sig tyranniet.

Det er dem, der hadefuldt hvæser om danskernes 'indre svinehund'. Og som bævrende af indignation taler om danskernes småtskårenhed, intolerance og fremmedhad.

Det er også dem, der med ansigtet lagt i de rette folder prædiker om 'Mennesker i nød'. Og om muslimer, der banker på vor dør.

Det er dem, der pædagogisk-sukkersødt bedyrer, at de fremmede er en berigelse, og at danskerne sandelig har meget at lære af muslimerne. Man skal høre meget, før ørerne falder af.

Når de selv trænger til en pause, kan de når som helst rekvirere artige og villige politikere, der gentager det samme nonsens, som 68-erne har leveret 117 gange. Der findes jo adskillige papegøjer i det folketing.

Desuden råder medierne over en hærske af skuespillere, forfattere, øjentjenere og eftersnakkere, der altid er beredte til med dydsiret forargelse at aflægge de ønskede vidnesbyrd. Nøjagtig som det var skik og brug i Sovjetstaten.

I det hele taget må det indrømmes, at det alt i alt er ret underholdende.

Det er selvfølgelig indlysende, at udlændinge, flygtninge og indvandrere har fri adgang til mikrofonerne.

Til gengæld har danskerne fri adgang til at betale licensen.

*Sådan fungerer Danmarks Radio. SF-senderen. Eller måske ville det være mere korrekt, om den tog navneforandring til Muhammedaner-kanalen.*¹⁶⁹

Således blev DR SS-officeren, der trækker sine svineskindshandsker på, medens han vifter sandheden ind i gaskammeret.

Den ideologiske legitimation

Det var ingen tilfældighed, at et statsautoriseret og ifølge loven alsidigt medie kunne udvikle sig på denne vis. Det var tværtimod omhyggeligt planlagt. Internt¹⁷⁰ i DR havde man ligefrem udarbejdet en analyse, af, hvorledes objektivitetsbegrebet kunne kæntres: Rapporten *Objektivitet – virkelighed – beskrivelse – formidling*.¹⁷¹

Det siges heri f.eks.: „*Det afgørende er, at ... (formålene med virkelighedsbeskrivelsen, forf.) kan være mere eller mindre rimelige eller legitime i forhold til stoffet og modtagerne. Et formåls rimelighed eller legitimitet afhænger af værdien af de konsekvenser som følger, hvis formålet realiseres. Hvis konsekvenserne af en realisering af et formål vurderes højere, end hvis formålet ikke realiseres, er formålet legitimt.*“

Journalistens (personlige) skøn skulle altså være afgørende for, *hvad* DR bragte, og *hvordan* det bragtes. En marxistisk orienteret journalist kunne følgelig legitimt anlægge det skøn, som var i overensstemmelse med hans politiske holdning.

Øst-kontakter

Yderligere bidrag til forståelsen af DR's specielle forvaltning af alsidighedskravet er dukket op efter åbningen af de østtyske arkiver.¹⁷²

Den første TV-direktør, Laurits Bindsløv, havde således med den østtyske ambassadør i København en fortrolig samtale netop om DR's administration af dette krav. Der indberettedes herom følgende til DDR's udenrigsministerium: „*Bindsløv udtalte, at han så sin opgave i at få Danmarks Radio/tv til at danne modvægt mod de borgerlige og konservative aviser og tidsskrifter – 'Aktuelt' og 'Land og Folk' var den eneste arbejderpresse – og således yde sit bidrag til alsidighed, selvom det skulle medføre kritik for venstreorientering.*“

Dele af korrespondancen mellem DR og DDR er også sluppet ud. Blandt arkivalierne i det tidligere Østtyskland befinder sig f.eks. et brev fra Poul Martinussen og Jørgen Pedersen fra DR's dokumentargruppe (anbefalet af souschefen under TV-direktøren Fibb Rowold og lederen af DR-Dokumentar Kjeld Veirup) og stilet til ambassadør Wolfgang Meyer, der var chef for presseafdelingen i DDR's udenrigsministerium. Brevet rummer en anmodning om støtte til en dokumentar-

¹⁶⁹ Talen er trykt i Tidehverv nr. 5 1992. I trykningen i Tidehverv er ordet „engagement“ i anden sætning af citatet imidlertid ved en fejl blevet til „arrangement“ (oplysning fra forfatteren).

¹⁷⁰ Papiret blev af indlysende grunde aldrig offentliggjort.

¹⁷¹ 1978, Gunnar Noren m.fl.

¹⁷² Se Mette Herborg og Per Michaelsen, *STASI og Danmark*, s. 213 ff.

film til bagatellisering af spionen Jörg Meyers indsats i Danmark. Meyer, der opnåede STASI's fortjenstmedalje, blev idømt 6 års fængsel og derefter udvist, og filmen skulle „vise, hvilke mekanismer, der træder i funktion i et lille skandinavisk samfund, når myndighederne tror, at de har fået en stor fisk i nettet“. DR-folkene erklærer sig i øvrigt åbne for et „eventuelt samarbejde med et DDR-filmteam under optagelserne“, og tilbyder oven i købet at betale de eventuelle ekstraomkostninger i denne forbindelse.¹⁷³

Den østtyske efterretningstjeneste Hauptverwaltung Aufklärung (HVA) rådede i øvrigt over et filmselskab, Studio H&S, der producerede såkaldte politiske dokumentarfilm som led i desinformationsvirksomhed over for Vesten. Ankermændene i foretagendet var Walter Heynowski og Gerhard Scheumann. Førstnævnte underviste i 1989 på et personalekursus DR-journalisterne (afholdt ved Uddannelsescenteret, chef Ruth Sperling). Initiativet ser ud til at være kommet fra DR's Jørgen Pedersen, der var personlig ven med Heynowski.

– Jørgen Pedersen fik senere i opdrag at lede LO's tv-projekt *Den armé, vi skaber* i anledning af organisationens 100-års jubilæum.¹⁷⁴

I det hele taget er adskillige DR-medarbejdere kompromitteret af et uforklarligt samarbejde østover.¹⁷⁵ Det gælder endog den nuværende TV-direktør Bjørn Erichsen.¹⁷⁶

¹⁷³ Aftrykt i Ekstra Bladet 28/8 1997. Se i øvrigt om affæren Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 107 ff.

DR-medarbejdere medvirkede også til at undergrave de vestlige kontraefterretning. Eksempel: Programmedarbejderne Birgitte Rahbek og Thomas Haugaard skriver i Aktuelt 24/1 1989 om, hvordan paranoide efterretningstjenester og upålidelige afhopere har bragt mere end én socialdemokratisk politiker til fald.

¹⁷⁴ Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 29/8 1997. Se også Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, 113 ff.

¹⁷⁵ Et nyere eksempel er Per Michaelsens og Mette Herborgs påvisning i Ekstra Bladet 26/3 2000 af, at Kjeld Ammundsen, senere redaktionschef i DR's kulturafdeling, medlem af bestyrelsen for Statens Filmcentral og rektor for Danmarks Designskole, var ansvarlig for diskussionsaftenerne for danske kommunister i Østtyskland på det østtyske kommunistpartis partiskole ved Rostock.

¹⁷⁶ Var i 1977-78 lærer for danske kommunister i Østtyskland på det østtyske kommunistpartis partiskole ved Rostock, se Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 26/3 2000. Var ifølge samme kilde lønnet sekretær i Vietnam 69, senere tilknyttet VS og derfra indmeldt i kommunistpartiet, hvor han blev folketingskandidat; formand for Den røde Højskole, Svendborg, som han selv var med til at stifte, fra 1981 programmedarbejder ved DR-TV (undervisningsafdelingen) med speciale i arbejderbevægelsens historie.

Erichsen skrev i 1977 følgende i bogen *Om Arbejderbevægelsen*: „Dette at ville forandre de nu eksisterende samfundsforhold er netop den marxistiske historieopfattelses udgangspunkt og mål“ (s. 14). Han citerer (s. 14) Marx for at have sagt „Filosofferne har kun tolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at forandre den.“ Og at forandre verden i marxistisk retning var (er?) netop Erichsens mål. S. 187 opsamler han sine synspunkter på perioden op til 1972: Kapitalismen var blevet statsmonopolisme, mente han, og statsapparatet anvendtes nu til at omfordele befolkning-

2.5. KONFLIKTEN MELLEM IDEOLOGIER

To samfundsmodeller

I 1969 mente en af ungdomsoprørernes bannerførere, Ivan Malinovski, at „*Danmark (er) i virkeligheden et fængsel, en koncentrationslejr, et helvede.* (Derfor er der brug for) *„håndbøger i sabotage, obstruktion, våbentechnik, storstadstaktik ... Jeg opfordrer almenheden til at styrte den siddende danske regering“*“.¹⁷⁷ Steen Folke (folketingsmedlem for VS) mente i VS-Bulletin i december 1971, at „*sabotagevirksomhed mod amerikansk ejendom i Danmark på længere sigt ville være bevidstgørende også i den danske afdeling af den internationale klassekamp*“.¹⁷⁸ En anden opinionsdanner, Ejvind Larsen, sagde så sent som i 1986: „*Jeg vil om det skal være, godt anvende voldelige midler for at tage produktionsmidlerne fra (kapitalisterne, red.)*“.¹⁷⁹

Udtalelserne er blot et par eksempler blandt mange i en syndflod af trusler fra den venstreorienterede elite, der masede sig frem og efterhånden blev toneangivende. De illustrerer den afgrundsdybe forskel i måden at se det omgivende samfund på, der efterhånden herskede mellem denne elite og mere jævnt tænkende danskere.

Det centrale element i den åndelige kamp under den kolde krigs sidste årtier var netop denne konflikt, der var en kamp mellem på den ene side den traditionelle vestlige samfundsopfattelse, ud fra hvilken det danske samfund var bygget op, og på den anden side totalitarismen, der dengang var repræsenteret af de østlige kommunistiske systemer.

Denne kamp blev for Danmarks vedkommende tabt i den forstand, at de to-neangivende kredse mistede orienteringen og forståelsen for de grundliggende forskelligheder i de to synssæt. Det, der kom til at karakterisere det danske samfunds udvikling i sidste århundredes sidste årtier, var således, at den danske elite

gens indtægter til monopolernes fordel; højkonjunkturerne resultater brugtes til at så nye illusioner om en krisefri og fredelig kapitalisme; gennem NATO tilstræbtes et militært og økonomisk samarbejde i overensstemmelse med monopolernes udbredelse og indflydelse på det daglige liv. Han noterer (s. 210) hvordan kommunisterne fik en „*voldsom fremgang*“ efter deres indsats mod EF i 1972. I 1974 vedtog de, bemærker han, et nyt parti-program på deres 25. kongres, hvor der fremlagdes en samlet strategi for den danske arbejderklasse i kampen for socialismen. Kort sagt, siger han (s. 214). „*Arbejderklassens modstander er kapitalen. Kapitalen er blevet til monopolkapital. Derfor må kampen rettes mod fjendens spydspids, monopolerne. I denne kamp må arbejderklassen vinde sin enhed, og den må samle alle de lag af befolkningen, der rammes af monopolernes udbytning. En sådan antimonopolistisk front under ledelse af arbejderklassen vil kunne isolere kapitalen og tvinge den på tilbagetog og derigennem tilvejebringe forudsætningerne for den endelige kamp for socialismen.*“

¹⁷⁷ Danmarks Radio i april 1969, refereret efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 30/8 1998.

¹⁷⁸ I 1997 mener han ikke at udtalelserne var særlig kloge, men at de skal forstås i en historisk sammenhæng, se Jyllands-Posten 9/3 1997.

¹⁷⁹ *Praksis* nr. 1 1986, refereret efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 30/8 1998 (jf. indsigelsen i Jyllands-Posten 6/9 1998, der ikke ses at ændre meningsindholdet).

massivt gled ind i et valg af en *anden* samfundsmodel end den, de sådan set hævdede at forsvare, uden at gøre sig klart, hvad valget dybest set drejede sig om, ja, tilsyneladende endog meget langt uden at forstå, at der overhovedet forelå en valgsituation.

Der kan derfor være anledning til at trække konturerne op:

Det vestlige, demokratiske tankesæt bygger på opfattelsen af, at menneskelivet hverken kan eller bør reguleres én gang for alle af en forud opstillet ideologisk eller religiøs formel, men at der bestandig må tages stilling til denne verdens fænomener ud fra en konkret undersøgelse af deres indhold, samt at denne stillingtagen tilkommer de enkelte borgere inden for rammerne af et folkestyre. Individets værdi står i det hele taget i centrum. Og på mere overordnet plan har folket ret til national selvbestemmelse.

Det totalitære tankesæt bygger derimod på opfattelsen af, at det er muligt at udtænke – eller måske naturgivent på historisk, moralsk eller religiøst grundlag findes – en ideel formel for, hvorledes menneskelivet skal leves, altså en helhedsideologi. Opfattelsen er endvidere, at denne formel udtænkes eller klarlægges af få, evt. en enkelt person („profeten“), samt at disse få, eliten, herefter har pligt til at søge samfundet indordnet i den ramme, formelen anviser. Den totalitære opfattelse rummer også tanken om, at helhedens vel går forud for den enkeltes vel.¹⁸⁰ Bliver der modstrid mellem de to, må hensynet til den enkelte vige. På samme måde må på mere overordnet plan hensynet til folket og nationen vige for de overnationale arrangementer, som er bærere af den rette ideologi.

Holdningsmæssigt har de to tankesæt helt modsatte udgangspunkter:

Det traditionelt *demokratiske* udgangspunkt er, at det enkelte individ principielt bør betros opgaven at tage vare på sig selv, ligesom det bør betros en andel i samfundsmagten. Ligeledes anses det enkelte menneske for at være denne opgave voksen og for at være ansvarligt nok til ikke at forvalte sin indflydelse på en måde, som afgørende krænker andre borgere. Ifølge dette første tankesæt er der derfor alene behov for at opstille visse yderste rammer for individernes udfoldelsesmuligheder og nogle grundliggende spilleregler for deres forhold til hinanden. Den private sfære, hvor enhver selv må om, hvad han vil, er så omfattende som muligt.

Det demokratiske tankesæt er således liberalt (i skandinavisk betydning), forstået på den måde, at der i princippet ikke stilles større krav til den enkelte, end hvad der er nødvendigt for at få helheden til at fungere. Resten af menneskelivet overlades til den enkeltes egen råderet, som så f.eks. kan tage forbillede i Kristendommens religiøse forholdsnormer, sædvaner eller et politisk partis ideologi. Men tankesættet er også empirisk: Det anerkender ikke fiktion som grundlag for politisk beslutning, men kun kendsgerninger udvundet med de metoder, som erfaringsmæssigt er bedst til at skaffe sikker viden. Endelig er det pragmatisk – altså tolerant i den forstand, at det også accepterer andre synssæt. Ja, det er pr. princip

¹⁸⁰ Jf. Lenin: „Vores moral er helt underlagt proletarietets klassekampinteresser.“ „Alt hvad der udrettes i proletarietets navn er retskaffent.“ Refereret efter Pavel Sudoplatov, *Uønsket Vidne*, s. 8.

endog åbent for tanken om evt. at justere sit eget indhold i henhold til sådanne andre ideologier.

Det *totalitære* tankesæt tager derimod udgangspunkt i tanken om, at samfundets tarv varetages bedst af en elite, som har den moralske ret og forpligtelse til at gennemdrive de af eliten udtænkte eller det efter elitens opfattelse naturgivne ideal over for de øvrige borgere. Heri ligger altså grundliggende en opfattelse af, at alle ikke er lige kloge og ansvarlige, hvorfor der er behov for en samfundsindretning, der afspejler elitens erfaringer og mål. Derfor er de midler retfærdige og tilladelige, som er nødvendige for at gennemdrive idealet for samfundets indretning.

Et samlende kendetegn for den totalitære model er altså, at den ikke er empirisk, men spekulativt funderet. Et andet kendetegn er intolerancen over for andre løsninger. Den totalitære model er så at sige – i den form, den nu måtte antage – i tilhængernes øjne pr. definition den eneste „historisk“ gyldige, „etiske“, „moralske“ eller „retfærdige“. Et tredje kendetegn er opfattelsen af, at alle midler er tilladelige, når blot de tjener skabelsen eller opretholdelsen af idealsamfundet. Endelig rummer den autoritære model normalt en totalformel for, hvordan mennesket skal leve sit liv. Den enkeltes privatsfære indskrænkes derfor i samfund med denne indretning dramatisk, ja forsvinder evt. helt, til fordel for ofte særdeles indgribende normer og retsregler med henyn til, hvordan borgerne skal opføre sig og tænke.

Heraf følger i øvrigt et karakteristisk fænomen: Tilhængerne af den totalitære model må normalt bruge megen tid på at kompensere for vanskelighederne ved at få virkeligheden til at stemme med deres teori. Det gør de f.eks. gennem omskrivning af historien og opstilling af en mytologi, der motiverer til accept af idealet, og som af pædagogiske grunde i øvrigt gerne forankres i stærke helte- og skurkeroller.

Forskellen udviskes

Den kinesiske kulturrevolution

og andre store forbilleder

Kineseren Jung Chang fortæller i bogen *Vilde Svaner*¹⁸¹ om Kinas såkaldte rødgardister, hvis udfoldelser hun var førstehandsvidne til:

Disse unge, siger hun, var et personligt redskab for Mao. Han forstod at udnytte ungdommens svagheder: Oprørskhed, frygtløshed, behov for at kæmpe for en „retfærdig sag“, tørstige efter eventyr og handling. – Men tillige uansvarlige, uvildende, lette at manipulere og med hang til vold. Mao håndterede dem med en højtravende retorik, som efter sin klang var velegnet til at forplante sig til Vesten („oprør mod autoritet“, „revolution i undervisningen“, „ødelæggelse af en gammel verden, så en ny kan fødes“, „skabelsen af et nyt menneske“ o.s.v.). Endvidere var han en mester i konspiratorisk manipulation og i agitation.

Hadebilleder er som bekendt ofte velegnede i opgejlingens tjeneste, og i så henseende anvendte Mao f.eks. skolelærerne. Elever blev ligefrem tilskyndet til at

¹⁸¹ S. 339 ff.

oprette fængsler, hvor det er sket, at „gammeldags“ indstillede lærere blev regulært tortureret. Men Mao opfordrede i det hele taget de unge til at rense Kina for alt, hvad der kom fra det tidligere samfund. En sand ophidselses-terror bredte sig derfor – mængder af forfattere, kunstnere, videnskabsfolk m.v. blev overfaldet som „reaktionære, borgerlige autoriteter“, og private hjem hærgedes.

Rødgardisternes vandalisme, uvidenhed og fanatisme strømmede på den måde ud over Kina. Uerstattelige kulturværdier, der bare var „gamle“, ødelagdes systematisk. Bogbålene flammede.

Alt dette så de danske 68-ere imidlertid ikke. Deres evne til at skelne det totalitære systems fremtrædelsesformer fra dem, der kendetegner demokratiet, og som de selv nød godt af, var stort set nul. I Danmark svævede i dag velrénnomerede intellektuelle på en lyserød sky. Nogen af dem oprettede endog et kollektiv, de kaldte *Maos Lyst*.¹⁸²

Og dette fik de lov til uden de store sværds slag, hverken åndeligt eller bogstaveligt. I den behagelige verden af ord, hvori de befandt sig, blev alting muligt. Derfor nåede f.eks. det nordvietnamesiske diktatur, som søgte at gøre Mao kunsten efter, at blive en „folkelig befrielsesbevægelse“, hvorved dets status som kultobjekt hos os var sikret. Ikke mindst i kraft af denne forveksling blandt vestens unge lykkedes det at få udskiftet halvdiktaturet i Saigon med heldiktaturet fra Hanoi. Først i midten af 1980-erne, med strømmen af flygtninge fra det tidligere Sydvietnam, med det under Hanoi genforenede Vietnams etablering af verdens 3. største stående hær (1,1 million mand), med dets besættelseshær på 120.-140.000 mand i Kampuchea – samt med en position som et af verdens fattigste lande – begyndte det så småt at gå op for nogen af de nu veltilfredse og velsituerede gamle ungdomsoprørere, at alt måske ikke var, som det skulle være.

Men det kunne de visselig have set allerede på det tidspunkt, hvor de med deres utidige sympati understøttede nedslagtningen af uskyldige mennesker i millionvis.¹⁸³ Den folkemordets teknik, som disse specialister i tænkevægning og selvdyrkelse beredte vejen for, lå nemlig allerede dengang godt beskrevet.¹⁸⁴ Den er meget enkel: Man stiller lokalbefolkningen – f.eks. i Sydvietnam – over for valget mellem den visse død og den uvisse fordel, som en tilslutning til diktaturstyret udgør; man maskerer sin angrebskrig som en national befrielseskrig; man bruger den brutalitet, som modparten ikke kan udvise – myrder f.eks. frimodigt løs på lokale skolelærere, sygeplejersker og andre, der ved deres blotte virke holder gang i et samfund med uønsket styre; man sikrer sig, at modpartens offentlige opinion gennem pressen holdes informeret om, hvad krig indebærer, og især hvad modpart-

¹⁸² Et kendt medlem af kollektivet, Ebbe Kløvedal Reich, udtalte i Information i juni 1968, at enten er man på oprørets side og reserverer sine betænkeligheder, eller også er man oprørets fjende. Den udtalelse ville han ikke komme med i dag og finder, at han var lige lovlig ukritisk over for Kulturrevolutionen, men at han var „lettere charmeret“ af Maos ideer, se Jyllands-Posten 9/3 1997.

¹⁸³ Se eks. Olivier Todd, *Cruel avril*.

¹⁸⁴ Se f.eks. Dan Kurzman, *Subversion of the Innocents*, 518 ff og herhjemme i f.eks. *Modstand og Frihed* (1983), red. Iben Holk og Ulrik Høj, s. 117 ff.

ens krigsførelse indebærer. Samtidig sørger man naturligvis for, at samme presse ikke underrettes om mere af det, der foregår på ens egen side, end hvad der er sundt for ens egne formål. Herefter, hokus pokus, tilbagestår kun at høste frugterne.

Kommunismen-nazismen samme sag

Der er således ingen forskel mellem det kommunistiske Paradis i de former, i hvilke dette har været kendt her på jorden, og andre tilsvarende paradiser, hvor et ophøjet ideologisk mål – f.eks. skabelsen af det „ariske“ menneske – er blevet sat i højsædet.

For at tage netop denne sammenligning, der i sin barskhed måske er mest velegnet til at ruske op i bevidstheden:

Mellem nazismen og marxismen/kommunismen er der slægtskab såvel i tankegrundlag som i metoder og fremtrædelsesformer.¹⁸⁵

De tyske nationalsocialister kan således på det ideologiske plan også anskues som vokset ud af Marx's antisemitisme. Karl Marx's skrifter havde i parentes bemærket et antisemitisk islæt – selv om disse dele er udeladt i en af de populære danske udgaver.¹⁸⁶ Blandt det fælles tankegods finder man endvidere statsplanlægningen, statsøkonomien, statsundervisningen, koncentrationen af den politiske og økonomiske magt og det totalitære menneskesyn. Fælles er også ambitionen om gennem revolutionen at bryde med fortiden og ønsket om ledelse fra de lavere sociale grupper.

Hertil kommer metodefællesskabet: Hverdagens masseundertrykkelse af den enkelte borger med raffinerede metoder, massemobiliseringen i den „gode“ sags tjeneste og forfølgelsen af enkeltgrupper – hvad enten det nu er en „klasse“ eller „race“ – med militær og sikkerhedspoliti.

Fælles for kommunismen og nazismen bliver herved også de to systemers samlede ydre fremtrædelsesform implicerende er totalitært étpartisystem, dyrkelsen af en ufejlbarlig fører, den skånselsløse forfølgelse af politiske modstandere, herunder med censur og løgn, hadet til de liberale demokratier, viljen til angrebskrig, mobiliseringen af økonomien i statens tjeneste, drømmen om skabelsen af et nyt menneske (henholdsvis „arisk“ og „socialistisk“), dyrkelsen af det monumentale i kunsten og arkitekturen, heltedyrkelsen og idealiseringen af det arbejdende folk.¹⁸⁷

Som Yvan Blot siger meget træffende i *Socialism och fascism – samma familj*: De

¹⁸⁵ Fænomenet er analyseret f.eks. af Yvan Blot i *Socialism och fascism – samma familj*.

¹⁸⁶ Se om denne bortcensurering Kelvin Lindemann i Berlingske Tidende 10/9 1978.

¹⁸⁷ Se i øvrigt om kommunismens rædelsesresultater, som langt oversteg nazismens – kommunismen har kostet ca. 100 millioner mennesker livet – Stéphane Courtois m.fl. i *Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror / The Black Book of Communism. Crimes. Terror. Repression*. Se i øvrigt Jørgen Ullerups interview med Stéphane Courtois i Jyllands-Posten 29/11 1997 og Morten Frich i Jyllands-Posten 16/11 1997 om historikerstriden vedrørende omfanget af kommunismens forbrydelser.

„socialistiske“ systemer har fascismen som konsekvens. En officiel, altomfattende ideologi. Et parti. En diktator. Statsstyring. Et enstrengt propagandasystem. Opfattelsen af, at verden drives af en „historisk nødvendighed“, som i princippet ikke kan ændres af mennesker, men som i realiteten defineres af partiet, om ikke andet så gennem nedtromling af dem, der er modstandere af samme nødvendighed.

De tyske naziledere var i øvrigt fuldstændig klar over de ideologiske paralleller.¹⁸⁸

Den store udskridning

Man skulle ikke tro, at mennesker på højt intellektuelt stadi ville være ude af stand til at se sligt. Ikke desto mindre savnede det, der skulle blive den danske elite, massivt evnen til at se.

Professor Bent Jensen har i bogen *Stalinismens Fascination og de danske Venstre-intellektuelle* (1984) i detaljer påvist, hvorledes store dele af den danske intellektuelle elite i sin tid også skred ud i forgudelse af det stalinistiske helvede i Rusland. Med 68-ernes entré på scenen blev det imidlertid værre end nogen sinde. Her forsvandt nemlig de dybt principielle forskelle mellem de to samfundsideologier mere generelt fra den offentlige bevidsthed. Herunder forduftede også forståelsen for de praktiske konsekvenser af sammenblandingen.

Denne forfladigelse trak lidt efter lidt det officielle Danmark med sig. Derfor blev det muligt at bevæge sig i totalitær retning og at bryde med det grundlag, på

¹⁸⁸ „Vor kamp mod bolsjevismen er ikke en kamp mod, men tværtimod en kamp for socialismen, en kamp som er inspireret af den dybe overbevisning om, at den sande socialisme kun kan virkeliggøres, såfremt den mest vulgære og kompromitterende ætling af socialismen ... først elimineres...“, Goebbels, *Bolsjevismen i Teori og Praksis*, L'Avenir de L'Allemagne, Sarlot 1936.

„Det er ikke Tyskland, der bliver bolshevisk, men bolshevismen, der bliver en slags national-socialisme“, mente Hitler. „Desuden er der mere, som knytter os til bolshevismen, end der er, som skiller os fra den. Der er frem for alt den ægte revolutionære følelse, som lever overalt i Rusland undtagen de steder, hvor der findes jødiske marxister. Jeg har altid regnet med den omstændighed og har derfor givet ordre til, at forhenværende kommunister straks skulle optages i partiet. Den småborgerlige social-demokrat og fagforeningernes ledere bliver aldrig gode national-socialister, men det gør kommunisterne altid.“. Se Rauschning, *Mine samtaler med Hitler*, s. 140 f.

Eller som Hitler også sagde: „Jeg er ikke alene marxismens besejrer, men også dens fuldbyrder ... Jeg har lært overordentlig meget af marxismen, og det betænker jeg mig ikke på at indrømme. Selvfølgelig mener jeg ikke dens kedsommelige, sociale doktriner eller dens materialistiske opfattelse af historien eller dens latterlige 'grænsenytteteorier' og så videre. Men jeg har lært af deres metoder. Forskellen mellem dem og mig er, at jeg virkelig har udført, hvad disse pennesmørere forsigtigt havde planlagt. Hele nationalsocialismen er baseret derpå. Se på arbejdernes sportsklubber, de industrielle celler, massedemonstrationerne, propagandabladerne, som er skrevet med særligt hensyn til de brede lags opfattelsesevne. Alle disse ny metoder i den politiske kamp er af udpræget marxistisk oprindelse. Alt, hvad jeg behøvede at gøre, var at overtage metoderne og forme dem efter vore formål.“ Se Rauschning, *Mine samtaler med Hitler*, s. 190.

hvilket det danske samfunds velfærd var skabt. Og derfor blev det muligt at spille hasard med landets sikkerhed.

De tankesæt, som med 68-ernes kasten sig ud på teoretiseringernes og abstraheringernes vilde vover fik fodfæste, hører således umiskendeligt til i den totalitære ideologis rustkamre – uanset deres evige henvisninger til „demokrati“, „medbestemmelse“ og deslige. For godt nok legitimerede angriberne på demokratiets bastioner sig højlydt *netop* med henvisninger til demokratiets positivord. Men begrebet „demokrati“ så vel som begreber såsom „medbestemmelse“, „solidaritet“ o.s.v. blev noget, der tolkedes på. Ja, ordene blev nærmest kidnappet og brugt som brækjern til at opnå det stik modsatte af, hvad deres sproglige indhold tilsagde. I det hele taget blev demokratiets idealer noget, der kun skulle praktiseres, når man var nødt til det, og som let kunne vrides, så at det tjente „sagen“.

I stedet for et valg mellem de to vidt forskellige ideologier med disses vidt forskellige konsekvenser blev der således opstillet et forsimplet valg mellem godt og ondt. Og *hvad* der var godt, og hvad der var ondt, defineredes i henhold til den opfattelsesverden, som var 68-ernes. Ond var således f.eks. „nazismen“ og „fascismen“ – og det som for at tjene „sagen“ manipuleredes ind i denne sfære. God var derimod „socialismen“. For overhovedet at blive anerkendt som politisk tænkende og eksistensberettiget *skulle* man derfor acceptere sundheden i skrigeriet på Ho Ho HO Chi Minh, Mao og Che Guevara. Diktaturerne blev spiselige. Og Sovjet blev helt pæn at se på.

Gordievskij beskriver fænomenet træffende:¹⁸⁹⁾ *„En fejl hos mange progressive i Danmark var at tro, at Sovjetunionen – trods visse ‘fejl’ og selv om det ikke altid opførte sig helt fejlfrit – i sin udenrigspolitik i det store og hele byggede på socialismens idealer, på et ønske om fred og nedrustning og proletarisk solidaritet. De troede også, at dette land var de undertrykte folks ven. Hvad angik Sovjetunionens indenrigspolitik mente disse mennesker, at Sovjet på trods af stalinismens ‘beklagelige excesser’ var i færd med at opbygge et nyt fremskredent klasseløst samfund, som udgjorde et eftertragtelssværdigt alternativ til den vestlige kapitalisme. Imidlertid opførte Sovjet sig som en aggressiv, chauvinistisk stormagt, som ekspanderede ikke blot med militære og politiske metoder, men også ved hjælp af diplomatiet, spionage i massemålestok og fræk propaganda. Propagandaen byggede i betydeligt omfang på kynisk udnyttelse af naive eller antidemokratisk sindede folk i Vesten. Internt i Sovjetunionen var styret i færd med målrettet at ødelægge landet. Det havde skabt en centraliseret kommunistisk økonomi, der ikke havde nogen form for udviklingsstimuli, og det brugte omkring halvdelen af nationalproduktet på krigsformål. Der var kun ét tilladt parti, der havde forvandlet sig til et bureaukratisk, delvist kriminelt oligarki; det havde monopol på magten og den fuldstændige kontrol over folk, som til gengæld hverken besad nogen ejendom eller havde nogen personlige friheder. De var fuldstændig retsløse.“*

Således var terningerne kastet i det Danmark, der blev et så frugtbart område for Sovjets påvirkningsoperationer.

¹⁸⁹⁾ Information 10/4 1992.

KAPITEL 3

„Aktivnyye meropriyatiia“

3.1. DEN EKSPANSIVE KOMMUNISME

3.1.1. (U)fredelig sameksistens

I 1908 udkom der en mærkelig bog. Den hedder *Dommens Dag*, var trykt af H. Hagerups Forlag og havde ingen angivet forfatter. Den er imidlertid uhyre vel-skrevet, så det kan ikke være den litterære kvalitet, der afholdt ophavsmanden fra at stå frem.

Bogen beskriver besættelsen af Danmark, som fandt sted 30 år senere den 9. april 1940. Det sker detaljeret og med en indlevelse i militære forhold, der viser, at forfatteren ikke var en tilfældig fantast. Endog temaet i det „OPROP“, tyskerne lod dale ned over de sovende danskere i 1940, er gengivet korrekt.

Alligevel valgte forfatteren altså at være anonym. Tydeligvis kendte han risikoen ved at komme med forudsigelser, det officielle Danmark ikke brød sig om.

Hvis danske politikere gennem tiden havde gjort sig den ulejlighed at sætte sig ordentligt ind i tingene, inden de bestemte landets sikkerhedspolitik, kunne meget have været undgået, som vi senere hen hellere ville have været foruden. Men det har aldrig været god tone at fortabe sig i den slags her i landet. Hellere bygger man på de forestillinger, der udvindes ud af blå luft, men som leder dérhen, man gerne vil.

Det er synd. For der er meget, man kan få at vide ved at læse. Under påvirknings-offensivens kritiske fase i begyndelsen af 1980-erne kunne enhver sådan set have skaffet sig indsigt i, hvad russerne var i gang med:

Lenin og freden

Lenin mente allerede inden den russiske revolution, at en bolsjevikisk magt-overtagelse ville medføre krig med andre lande. Hans begrundelse var den, at en revolutionær russisk regering jo – naturligvis – ville opfordre ligesindede i andre lande til at styrte deres respektive regeringer og derefter komme oprørerne til undsætning. Dette skulle ske på enhver måde – ved propaganda, ved udtryk for sympati, ved ydelse af materiel hjælp o.s.v. Også „socialforræderne“, hvormed mentes socialdemokraterne, skulle bekæmpes i en sådan sammenhæng.

Efter revolutionen erklærede Lenin da også krig mod „kapitalismen“ overalt. Han mente endog i mange år, at det kun var muligt at bevare magten i Rusland, hvis de forudsatte revolutioner i de vestlige lande brød ud. Og han gjorde ingenlunde nogen røverkule af sit hjerte:

„Demokratisk fred kan kun opnås af proletarietets regeringer, efter at de har overvundet bourgeoisiets herredømme“, sagde han. Og „vi marxister er ikke blandt dem, der er absolutte modstandere af krig“. „Krigens karakter bestemmes ikke af hvem aggressoren var, eller hvis territorium der er blevet okkuperet, den bestemmes af, hvilken **klasse** der fører krigen, og af hvilken politik der har hidført den“... „Vi har aldrig principielt afvist terror som våben, og vi kan ikke afvise dette våben. Terror er en form for militæroperation, som kan anvendes på en nyttig måde – ja som ligefrem kan være afgørende i visse faser af et slag“.¹⁹⁰

En ledende bolsjevik og formand for Sovjetunionens militære råd, M. V. Frunze, udtrykte det således: „Vi er den klasses parti, der går ud for at erobre verden: Vi er ligesom de tyske junkere, blot til venstre, i alt hvad angår hårdhed, beslutsomhed, konsekvens. ... Hvad er krig? Politikens forsættelse ...“.¹⁹¹

Der stod altså så at sige vold og krig – eventuelt verdenskrig – på dagsordenen.

Den forjættende „fredelige sameksistens“

I halvtredserne under ministerpræsident Krushchev blev tanken om en storkrigs uundgåelighed imidlertid opgivet. Følgerne af en verdenskrig var simpelt hen blevet for uoverskuelige. Derimod blev krig *som sådan* ikke opgivet som redskab. Lokale krige, opstande o.s.v. betragtedes tværtimod stadig som både nødvendige og uundgåelige. Ud fra denne tankegang opstilledes en ny doktrin, nemlig doktrinen om såkaldt „fredelig sameksistens“ med de vestlige stormagter.

Denne doktrin er i vid udstrækning blevet misforstået i vest, i kraft af at vesterlændinge jo normalt tilstræber at bruge ord, der er sprogligt dækkende for deres indhold, og følgelig regner med, at andre gør ligeså. Vi tror derfor, at den, der taler om fred, ønsker fred *overalt* og i alle *henseender*.

Ifølge doktrinen om „fredelig sameksistens“ gælder freden imidlertid *kun* i forholdet mellem *stater*. Hvor såkaldte „progressive befrielsesbevægelser“ dukker op, er krig derimod legitim. Som det stod at læse direkte i det officielle dagblad Pravda:¹⁹² „Vi anerkender fuldt ud retfærdigheden og progressiviteten i borgerkrige, krige som føres af den undertrykte klasse, imod den undertrykkende klasse ... Den marxistisk – leninistiske opfattelse af, hvad fredelig sameksistens er, indebærer ingenlunde en pacifistisk-lignende fremme af freden. Fredelig sameksistens indebærer mobilisering af hele socialismens kraft til fordel for en effektiv kamp“.

– Og på det psykologiske/ideologiske område, d.v.s. i forholdet til andre staters befolkninger, indebærer den fredelige sameksistens endog, at kampen skærpes. I

¹⁹⁰ Lenin refereret efter Jan Greig, *They Mean what they say*, s. 14 f.

¹⁹¹ Citeret efter Bent Jensen, *Sovjetunionen*, s. 101.

¹⁹² 9/10 1970

denne forbindelse henvistes f.eks. til Lenin, der nemlig også slog fast, at sådan som krigen ifølge Clausewitz kun er en fortsættelse af politikken med andre midler, er også freden kun en fortsættelse af kampen med andre midler.

Fred skulle der med andre ord uanset princippet om „fredelig sameksistens“ ikke være på „*klassekampens*“ område i de enkelte lande. Som det udtrykkes i en håndbog udgivet i Moskva, „*Spørgsmål i sovjetisk udenrigspolitikpropaganda*“:¹⁹³ Fredelig sameksistens er noget, som må anskues i „*ubrydelig enhed med hele verdens arbejdende massers internationale revolutionære kamps opgaver*“. Fredelig sameksistens var således „*ikke under nogen omstændigheder ensbetydende med politisk og social status quo i dette eller hint land*“. Det var „*en form for klassekamp ... på den internationale arena ..., en form for de socialistiske landes hjælp til arbejdernes klassekamp i de kapitalistiske lande*“. Kun når man forstår fredelig sameksistens som international klassekamp, var den „*i overensstemmelse med Sovjetunionens, den socialistiske lejrs og hele den verdensrevolutionære proces' interesser*“.

Ja, „fredelig sameksistens“ forstået på denne måde antoges faktisk af begrebets opfindere at skabe de allerbedste betingelser for „*arbejderklassens og alle demokratiske kræfters*“ kamp, d.v.s. for destabilisering, oprør, „*befrielseskrige*“ o.s.v. – samtidig med, at en altomfattende og for Sovjet ødelæggende krig med vesten blev undgået. Som det udtrykkes i et sovjetisk diplomatisk leksikon: „*Den fredelige sameksistens' politik tager sigte på relationer mellem stater. Den omfatter ikke de indre forhold i staterne, omfatter ikke arbejderklassens revolutionære kamp for socialisme i de kapitalistiske lande. Fredelig sameksistens mellem stater med forskellige samfundssystemer forudsætter ikke kompromis i ideologiske spørgsmål. Den borgerlige og den kommunistiske verdensanskuelse kan ikke forsones. Begrebet fredelig sameksistens som en tilstand af relationer mellem stater kan naturligvis ikke anvendes på de indre forhold i en stat og heller ikke på kolonifolkenes kamp for frigørelse*“.¹⁹⁴

Sovjets mangeårige udenrigsminister Gromyko sagde da også f.eks.: „*Fredelig sameksistens skaber de mest favorable konditioner for mobilisering af masserne i kampen imod imperialismen og for en varig fred. Den tjener til at styrke verdenssocialismen, de nationale befrielsesbevægelser ekspansion i de koloniserede og afhængige lande og folkeslag på bekostning af monopolbourgeoisiet og den voksende enhed blandt proletariatets forskellige grupper*“.¹⁹⁵

Flere af de senere sovjetiske ledere har udtalt sig på linie hermed. F.eks. sagde Brezhnev i en tale til centralkomiteén og den øverste Sovjet på Lenins 100-årsdag i 1970: „*Fronten i den anti-imperialistiske kamp bliver stadig bredere ... I denne situation er det særlig vigtigt at erindre sig Lenins opfordring til at benytte alle former for kamp, fredelige såvel som ufredelige, lovlige såvel som ulovlige*.“ Ligeledes: „*Visse venstre-*

¹⁹³ Refereret efter Bent Jensen i *Modstand og Frihed* (red. Iben Holk og Torben Høy) s. 31 ff. Se i øvrigt om Sovjets detentedoktrin Bertil Nygren *Fredlig sameksistens: Klasskamp, fred och samarbete*.

¹⁹⁴ Refereret efter Bent Jensen, *Sovjetunionen*, s. 106. Se tillige samme *Tryk og Tilpasning*, s. 23 og i øvrigt f.eks. Jan Sejna, *We will bury you*, s. 102 f.

¹⁹⁵ Ian Greig, *They mean what they say* s. 44.

ekstremister misforstår ordet *detente*. De tror, at vi overgiver os til kapitalisterne. De forstår ikke, at *detente* tværtimod giver os frie hænder – frie hænder for næsten alle kommunistiske bevægelser i verden, og det er det vigtigste".¹⁹⁶ Og: „Har vi på noget tidspunkt sagt, at vi ikke vil ty til magtanvendelse for at støtte progressive bevægelser i f.eks. Frankrig, England eller Sverige? Det er vore styrkers hellige pligt at beskytte og støtte progressive bevægelser".¹⁹⁷

Og Brezhnevs efterfølger Andropov bemærkede om de muligheder, den fredelige sameksistens gav for en ikke-militær offensiv: „Fredelig sameksistens er en form for klassekamp. Den indbefatter en bitter og stædig kamp på alle fronter – økonomisk, politisk og ideologisk“. „KGB opererer på et område, hvor der ikke er eller kan være nogen våbenstilstand eller pusterum".¹⁹⁸

Sovjets specielle opfattelse af, hvad fredelig sameksistens indebar, var da også udmærket kendt – og anerkendt – af Sovjets støtter ude omkring i verden. Lederen af det såkaldte Verdensfredsråd (en sovjetisk facadeorganisation) udtrykte sig f.eks. på den måde, at *detente* – altså afspænding – i virkeligheden betød en forskydning af magtbalancen til fordel for freden fremfor imperialismen. Opfattelsen af, at *detente* betød formindskelse af kampen mod imperialismen, var forkert, sagde han, *detente* betød tværtimod, at kampen forstærkedes, men i nye former, som indebar større muligheder.¹⁹⁹

Hensigterne var kort sagt skåret ud i pap. Kun den, der ikke ulejligede sig med at sætte sig ind i tingene, kunne misforstå dem.

Uophørlig kamp med ethvert egnet middel

Målet var således at ændre det internationale politiske system med ethvert middel, der var muligt og formålstjenligt. Og den „afspændingspolitik“, man talte så meget om i vest og lagde så meget hjerteblood i, ansås i øvrigt blot at udgøre det *for tiden* bedst egnede middel hertil, i ly af hvilket der kunne udrettes en masse til støtte for verdensrevolutionen, og som når som helst kunne afløses af andre metoder.

Kun fred indtil videre

Lederen af det sovjetiske kommunistpartis internationale afdeling, Boris Ponomarev, opfordrede således Moskvas tilhængere til altid at være rede til at skifte mellem fredelige og ikke-fredelige kampformer. Opfinderne af doktrinen om fredelig sameksistens anskuede således ikke denne som et *varigt* grundlag for de internationale relationer. Tværtimod var grundholdningen den, at kun målet lå fast, men at *ve-*

¹⁹⁶ Jan Sejna, *We will bury you*, s. 112.

¹⁹⁷ Refereret efter lord Chalfont i Bavn nr. 1/1981. Se i øvrigt Ian Greig, *They mean what they say*, s. 24.

¹⁹⁸ John Barron, *KGB Today*, s. 22.

¹⁹⁹ John Barron, *KGB Today*, s. 40.

jene til at nå disse mål meget vel kunne skifte undervejs. Og en æra af „fredelig sameksistens“ var ganske vist nødvendig en del af vejen.²⁰⁰ Men denne fredelige sameksistens skulle ikke opretholdes længere, end det var opportunt – d.v.s. indtil andre og mere effektive midler lod sig bringe i anvendelse. Sovjet skulle tværtimod være fleksibel og altid gå ad de veje mod målet, som til enhver tid måtte være de mest hensigtsmæssige.

Dette kunne naturligvis også ind imellem føre til midlertidige „strategiske tilbagetog“, som udadtil tjente til at give indtryk af, at den sovjetiske grundholdning var skiftet. Krushchev gav f.eks. på et tidspunkt den østtyske leder Ulbricht besked på at nedtone sine angreb på Bonn og modificere den kommunistiske aktivitet i Vesttyskland for derigennem at få nogle aftaler med Adenauer igennem.²⁰¹ En afhoppet KGB-officer, Dzhiirkvelov, fortæller, at der endog på et tidspunkt blev givet ordre til med alle midler at fremme valget af Giscard d'Estaing som fransk præsident på bekostning af socialisten Mitterand. Dette skete bl.a. ved hjælp af ansete franske, amerikanske, vesttyske og italienske blade.²⁰² Forklaringen var, at en hvilken som helst borgerlig præsident på *dét* tidspunkt ansås som nyttigere end en socialistisk.

I Izvestia²⁰³ forklarede tankegangen bag den slags retræter som følger: „*Lenin lærte os, at der er forskellige former for kompromis i politik: Der er de kompromiser, som retfærdiggøres af den øjeblikkelige situation, og som hjælper til at styrke arbejderbevægelsens geledder, og så er der de principløse, rådne kompromiser, som blot indebærer et tilbagetog over for klassefjenden.*“ I et sovjetisk værk udtrykkes det således: „*Under gennemløbet af hver fase i den revolutionære kamp kan taktikken skifte mange gange. Befrielseskampen kan ikke gennemføres i form af en uafbrudt fremadskridende bølge: Den udvikler sig i flod og ebbe, angreb og tilbagetog. Disse forandringer må indgå i proletarietets taktiske overvejelser; dets vigtigste opgave er at bestemme de veje og midler, former og metoder for kampen, som bedst svarer til den til enhver tid foreliggende situation, og som mest sandsynligt vil føre til strategisk succes i den sidste ende.*“²⁰⁴

På samme måde kunne der naturligvis også meget vel på én gang officielt føres „afspændings“ politik samtidig med, at trykket *under* overfladen blev øget. En KGB-afhopper, Aleksei Myagkov, beretter f.eks., hvordan Sovjet *samtidig* med, at man i sin officielle politik i 1970-ernes begyndelse søgte afspænding i forhold til Vesttyskland, udvidede KGB's aktivitet i dette land, idet man udnyttede den *tro* på afspænding, den officielle politik havde skabt.²⁰⁵

De mulige midler trods freden

Endvidere betragtedes som nævnt ethvert egnet middel som legitimt.

Som Lenin også sagde: „*Vi må begrænse os til propaganda, agitation og forbrød-*

²⁰⁰ Se Jan Sejna, *We will bury you*, s. 103.

²⁰¹ Jan Sejna, *We will bury you*, s. 115.

²⁰² *A Report on Active Measures and Propaganda 1986-87*, s. 88.

²⁰³ 1/10 1977.

²⁰⁴ Ian Greig, *They mean what they say*, s. 32.

²⁰⁵ *Jeg var KGB-officer*, s. 47 f.

ring, så længe vore kræfter ikke rækker til at gennemføre et fast, betydningsfuldt og afgørende slag i en åben militær eller oprørske konflikt". „Den bedste strategi i en krig er at udskyde operationerne, indtil fjendens moralske forfald gør et dødeligt slag både muligt og let“.²⁰⁶

Generalmajor Kozlov, Sulimov m.fl. udtrykker det på denne måde i *Marxismen-leninismen om Krig og Krigsmagt*: „Krigens inderste væsen er fortsættelsen af politikken med væbnede styrker. Dette er krigens vigtigste kendetegn. Derfor omfatter denne definition på krigens inderste væsen ikke mange af de vigtige midler for at sikre sejren i en krig – specielt ikke økonomiske, diplomatiske og andre kampformer ... krigens politiske mål opnås ikke blot af de væbnede styrker. Økonomisk og ideologisk kamp, åbent og hemmeligt diplomati og andre kampformer anvendes ikke blot for at fremme den væbnede kamp, men også for at komplettere den og at bryde fjendens modstandsvilje og dermed sikre sejren. Disse kampformer er alle værktøjer til udkæmpelse af krig, de er krigens bestanddele“.²⁰⁷

Således ansås „afspændingen“ ikke at være til hinder for anvendelse af såkaldt „revolutionær vold“ i de former, der måtte være mulige her og nu. Og dette begreb omfattede ikke blot fysisk voldsmagt, men *al* magt, d.v.s. både politisk, social, økonomisk, ideologisk o.s.v. Skulle magtanvendelse i én af disse former rent aktuelt ikke være lønsom, ansås vejen endvidere – indtil videre – at måtte gå over styrkedemonstrationer, propaganda, overtalelsesforsøg og destabilisering.

Anvendelsen af denne „revolutionære vold“ – d.v.s. ethvert egnet middel – var med andre ord i den sovjetiske selvpfattelse både legitim og nødvendig i verdensrevolutionens tjeneste. Ja, den var nærmest en hellig pligt i arbejdet på at virkeliggøre det idealsamfund, hvorigennem der skulle materialiseres en ny civilisation. Den omstændighed, at der rent aktuelt ikke herskede krigstilstand i vestlig forstand mellem øst og vest, var således ifølge traditionel kommunistisk tænkning ikke ensbetydende med, at Sovjet afstod fra at fremme sine mål ad de veje, som var mulige inden for rammen af, hvad vestlandene talte – i sovjetterminologien sammenfattet under betegnelsen „aktive forholdsregler“. Og denne ramme var, som det også vil blive påvist nedenfor, særdeles vid. Blot måtte det – indtil videre – ikke komme til en invasion af Vesteuropa med militære styrker, som ville påkalde sig et militært svar, der udløste 3. verdenskrig.

Formålet helliger midlet

Grundlaget for dette koncept for internationale relationer var en politisk ideologi, der ikke kendte nogen grænser for, hvordan man kan opføre sig i en højere „sags“ tjeneste. Et efter vor målestok aldeles skrappelløst politisk system, der oven i købet opfattede sig som værende i en løbende, fundamental og uløselig konflikt med den vestlige verden, og som både bevidst og ubevidst søgte sin egen legiti-

²⁰⁶ Refereret efter Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 130.

²⁰⁷ Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 87 f.

tet *netop* i korstoget mod denne. Et system, hvor intet kendtes ved sit rette navn, hvor rænker og intriger herskede i rettens sted, og hvor alt omformedes og indpassedes i et konstrueret ideologisk univers, så at sort når som helst kunne blive til hvidt og omvendt. Et system altså, som hvilede på holdninger, der efter vor målestok er komplet forskruede, og som oven i købet gang på gang gik i selvsving, idet systemets tjenere nemlig var afhængige af deres eget skaberværk og derfor tvunget til at arbejde hvileløst på at holde konstruktionerne, løgnene og fidusmageriet i live.

For fuldt ud at kunne fatte vanviddet, skal man nok også prøve at forstå det tankegrundlag, Sovjetunionen var bygget på:²⁰⁸

Ideologisk propaganda var selve akslen for opretholdelsen af Sovjets kommunistiske system indadtil,²⁰⁹ ligesom forsøgene på at udbrede kommunismen var det for alt, hvad der foregik i forhold til den omgivende verden. Og systemets apostle havde ingenlunde lagt skjul på, hvad de anså for legitimt. F.eks. sagde Lenin lige ud: „Vi forkaster al moral som udspringer af overnaturlige ideer, der ikke hviler på klasseforestillinger“²¹⁰ Og „kommunister må være parate til at yde ethvert offer og om nødvendigt til at bruge alle slags snuheder, rænker, kneb og illegale metoder for at omgå og skjule sandheden ... Kommunistisk politik er i praksis at hidse den ene fjende op imod den anden ... Vi kommunister må bruge det ene land mod det andet ... Mine ord sigtede på at vække had, aversion og foragt ... ikke på at overbevise, men på at bryde modpartens geledder op, ikke på at korrigere hans fejltagelser, men på at ødelægge ham, fjerne hans organisation fra jordens overflade...“²¹¹

Stalin uddybede det på denne vis: „Ord har ingen forbindelse med handling. Ord er én ting, handling en anden. Gode ord er ofte dække over onde gerninger. Oprigtig diplomati er lige så umulig som tørt vand eller jern af træ“. Denne tese gjaldt længe efter Stalin som overskrift i KGB's operationshåndbog.²¹²

Kommunister skulle kort sagt være villige til at yde ethvert offer, til om nødvendigt at anvende list, intriger, kneb, til at bruge illegale metoder og til at omgå eller skjule sandheden.

Vestlige politiske moralbegreber havde således ikke noget modstykke i den kommunistiske ideologi, der tværtimod hvilede på helt andre grundholdninger. Holdninger, hvor adskillelsen mellem vurderinger og facts var sløret, og hvor den „objektivt“ rigtige og moralsk bedste handle måde var den, som stemte med marxistisk tankegang og fremmede verdensrevolutionen.²¹³

²⁰⁸ Se f.eks. – overskueligt – Bent Jensen, *Sovjetunionen – historie, ideologi, økonomi og politik*, s. 100 ff. Se i øvrigt også Geoffrey Gorer og John Rickman, *The People of Great Russia* og Henry V. Dicks, *Observation on Contemporary Russian Behavior* i *Human Relations*, Vol V nr. 2. 1952., E.H. Carr, *The Bolsjevik Revolution* og V.I. Lenin *Udvalgte Værker* bind 9, 1976.

²⁰⁹ Se hertil f.eks. Alex Inkeles, *Public Opinion in Soviet Russia*.

²¹⁰ Refereret efter Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 45.

²¹¹ Refereret efter John Barron, *KGB, the Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 165.

²¹² Se Jan Sejna, *We will bury you*, s. 102 f. Om stalinæraens strategi se i øvrigt f.eks. William R. Kintner, *The Front is everywhere*.

²¹³ Jf. J.G. Pilon i *Political Communication and Persuasion* vol. 4 s. 29 ff. Om den kommu-

– Men ideologiske kampagner var jo da i øvrigt også for sovjetsystemet meget langt den eneste vej til indflydelse, eftersom den kommunistiske samfundsordning grundlæggende ikke virkede, og indflydelse derfor umuligt kunne opnås alene ved eksemplets kraft og systemets faktiske resultater.

Sovjetunionen var således i den internationale kommunikationsproces ikke et land på linje med de vestlige. Men dette lå naturligvis uden for fatteevnen hos dem, der var opdraget i en normal vestlig tankegang, og som ikke evnede eller ikke gad sætte sig ind i, hvad der egentlig foregik.

3.1.2. Mål og midler

Endemålet

I sovjetisk terminologi udelukkede begrebet „fred“ altså ikke, at der kunne føres god gammeldags fysisk krig. End mindre udelukkede det anvendelse af *andre midler*, der kunne føre til endemålet, som utvetydigt var en verdensomspændende kommunistisk magtovertagelse.

Total fred i vestlig forstand ansås således overhovedet ikke for mulig, førend kommunismen beherskede hele verden.²¹⁴ Denne målsætning kunne oven i købet læses direkte i den sovjetiske forfatning, hvoraf fremgik, at det var revolutionens (sovjetstatens) mål at danne en verdensomspændende sovjetrepublik.

I overensstemmelse hermed utrykte ledende kommunister sig: „*Kommunister skjuler ikke den kendsgerning, at deres endemål er elimineringen af det rådne kapitalistiske system og opbygningen af socialismen på global basis*“.²¹⁵ Eller som det siges af en teoretiker: „*Fredelig sameksistens indebærer ikke, at der sættes punktum for kampen mellem de to sociale systemer i verden. Kampen vil fortsætte mellem proletariater og bourgeoisier, mellem verdenssocialismen og imperialismen indtil Kommunismen har vundet en endelig og fuldstændig sejr på globalt plan*“.²¹⁶ Og som det hed i standardværket om sovjetisk udenrigspolitik: „*Helt fra første færd skrev sovjetstaten verdens'freden' på sit banner og gjorde kampen for fred til sit mål og til det overordnede fundament for sin udenrigspolitik. Når det nye kommunistiske system har triumferet over hele verden og et klasseløst samfund er etableret, er freden, drømmen gennem alle tider, den naturlige tilstand ... Freden kan kun garanteres når kommunismen er indført over hele jorden*“.²¹⁷

– Eller som udtrykt af vort hjemlige koryfæ på området den senere SF-partile-

nistiske tradition for bedrag og underjordisk virksomhed i sagens tjeneste se i øvrigt Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 35 ff.

²¹⁴ John Barron, *KGB Today* s. 40.

²¹⁵ V. Kortunov, *International Affairs* no. 8, 1974.

²¹⁶ Prof. F. Ryshenko, *Pravda* 22/8 1973.

²¹⁷ *Soviet Foreign Policy: Objectives and Principles*. Ref. efter *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

der Aksel Larsen i KB-hallen i november 1939: „... *Vi vil kæmpe for et frit og socialistisk Danmark. Sovjetrepublikken Danmark* ...“

Sovjets udenrigspolitik var således fundamentalt aggressiv og ekspansiv.²¹⁸ Man betragtede de vestlige forestillinger om det naturlige i en tilnærmelse mellem øst og vest ikke blot som naive, men også som antihistoriske og anti-sociale. I den traditionelle sovjetiske verdensopfattelse var der nemlig overhovedet ikke plads for anerkendelse af andre staters eller politiske systemers legitime interesser. Det eneste, det drejede sig om, var at sikre en kommunistisk magtovertagelse i alle verdens lande.

Organerne

Det ideologiske grundlag for internationale relationer var dermed anderledes end i den vestlige verden. Dette påvirkede også indretningen af de kanaler, man betjente sig af i relationerne til andre lande.

I Vesten lå det således i de officielle udenrigstjenesters hånd at sikre stabile mellemstatslige forbindelser, og der var grænser for, hvilke midler disse tjenester kunne gribe til. I overensstemmelse med tanken om, at der skulle gøres alt, hvad der kunne tjene til at fremme en verdensomspændende kommunistisk magtovertagelse, opereredes imidlertid i øst ikke blot gennem den officielle udenrigstjeneste, men også gennem andre organer. Og østpå tænkte man i det hele taget ikke blot i forholdet stat-til-stat, men i et større hierarki af internationale relationer: Parti-til-parti niveauet, stat-til-stat niveauet og folk-til-folk niveauet.²¹⁹ Som den sovjetiske udenrigsminister Eduard Shevardnadze sagde i en tale i 1988: „*Landets udenrigspolitik er ikke blot udenrigsministeriets anliggende. De resultater, der er opnået på dette område i de senere år, er frugten af velkoordinerede aktioner udført af adskillige organer for udøvelse af udenrigspolitik, alt under partiets ledelse*“²²⁰

Alle tilgængelige kanaler inddroges således i arbejdet. Det gjaldt ud over diplomatiet også efterretningstjenesten (KGB) og de talrige øvrige institutioner, et totalitært styre behersker: De sovjetiske medier,²²¹ de erhvervsmæssige sammen slutninger, fagforeningerne, ungdomsbevægelsen, de akademiske institutioner, den ortodokse kirke, sovjetiske „fredsgrupper“ og naturligvis det sovjetiske kommunistparti som sådan. Der institutionaliseredes på dette grundlag et enormt²²² apparat til at føre offensiven mod den vestlige meningsdannelse ud i livet.²²³

²¹⁸ Jf. også Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 23 f.

²¹⁹ Ref. efter *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²²⁰ Ref. efter *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²²¹ De sovjetiske nyhedsmedier og andre sædvanlige kommunikationsorganer deltog livligt i den åbne fordeling af materiale og i „dyrkningen“ af vestlige medier og journalister, jf. eksempelvis *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²²² Det er anslået, at apparatet nåede et blive mellem 20 og 30 gange større end det, USA var i stand til at organisere med henblik på modforholdsregler – jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²²³ Se hertil f.eks. Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 23

Denne offensiv organiseredes således i en vekselvirkning mellem politbureauet – som var topledelsen i det sovjetiske samfund – det sovjetiske kommunistpartis internationale afdeling, partiets særlige internationale informationsafdeling og en række andre institutioner og organer:

Tyngden i den praktiske opgaveløsning lå hos KGB (med søsterorganisationer i de øvrige kommunistlande – se om disse nedenfor), nærmere betegnet den såkaldte A-tjeneste og de hertil hørende „PR-linje“ aktiviteter ved sovjetambassaderne i udlandet. Her varetog man den fordækte del af indsatsen.²²⁴

Med henblik på at forbedre og effektivisere propagandaarbejdet i vest var der imidlertid også skabt et særligt organ, *partiets internationale afdeling*, til at varetage „parti-til-parti“ og „folk-til-folk“ relationerne. Dette implicerede både hemmelige og åbne aktiviteter. Det var således her, de overordnede propaganda- og desinformationstemaer samt de brede kampagner inden for området „aktive forholdsregler“ besluttedes. I denne forbindelse koordinerede afdelingen KGB's fordækte operationer med partiets åbne tiltag. Med dette formål for øje opretholdt den kontakt med mere end 70 udenlandske kommunistpartier, facadeorganisationer („front“organisationer) ude, venskabsforeninger i andre lande og „nationale befrielsesbevægelser“. Følgelig deltog afdelingen direkte, når en operation involverede sådanne udenlandske facadeorganisationer, venskabsforeninger eller kommunistpartier. Ligeledes sorterede de modsvarende sovjetiske organisationer – matrixorganisationer – herunder venskabsforeningerne hjemme – og sovjetiske institutter, der arbejdede med udenrigspolitiske spørgsmål, under afdelingen.²²⁵

Også *Den internationale Informationsafdeling* var etableret som led i forsøget på at styrke propagandaoffensiven. Under den sorterede de sovjetiske nyhedsbureauer (TASS,²²⁶ som var det „officielle“ nyhedsbureau, og NOVOSTI,²²⁷ (det „uofficielle“), aviserne Pravda og Izvestiya, Radio Moskva samt de sovjetiske ambassaders informationsafdelinger. Her varetog man altså de „hvide“ operationer (f.eks. mediekampagner) og koordinerede disse med de øvrige aktiviteter. Afdelingens reelle karakter fremgår imidlertid af det navn, hvorunder den var kendt internt i et sovjetiske bureaukrati: Afdelingen for Kontrapropaganda. Den stod i øvrigt for nogle af de mest besværlige og kontroversielle opgaver på dette område og var opdelt i sektorer bestemt efter funktions- og geografisk ansvarsområde.²²⁸

Politbureauet godkendte naturligvis de overordnede propagandatemaer og fulgte potentielt følsomme fordækte operationer.

KGB opererede som sagt for sit vedkommende endvidere gennem de tilsva-

ff; Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia* s. 17 ff; Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrörelsen* s. 70 ff; *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 6 f og 61; *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, august 1986, s. 13 ff; Aleksei Myagkov, *Jeg var KGB-officer*, s. 36.

²²⁴ Se nedenfor under 3.3.1 om de aktive forholdsreglers struktur og enkeltelementer.

²²⁵ Jf. også *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²²⁶ Se nærmere f.eks. Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*, s. 169 ff.

²²⁷ Se nærmere f.eks. Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*, s. 203 ff.

²²⁸ Jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

rende efterretningsorganisationer i en stribe andre østbloklande. Efter 2. verdenskrig opnåede man således kontrol over efterretningstjenesterne i Polen, Østtyskland, Tjekkoslaviet, Ungarn og i nogen grad også Bulgarien. Disse arbejdede herefter ud fra en identisk model. Mellem 1961 og 1964 etableredes f.eks. rundt om særlige desinformationsafdelinger svarende til KGB's. Satellit-tjenesterne måtte naturligvis også informere KGB om alt, hvad de foretog sig, og havde tilknyttet russiske rådgivere både i planlægningsfasen og ved vurderingen af gennemførte operationer (omend tjenesterne formelt var underlagt de respektive indenrigsministerier, premierministre samt kommunistpartier).²²⁹ I en vis udstrækning arrangeredes en arbejdsdeling under KGB's kontrol. F.eks. overlodes de mere følsomme opgaver inden for den internationale terrorisme ofte til vasalstaternes tjenester.

Magtovertagelsens veje

En ting er jo imidlertid vidtløftige programeklæringer og sindrigt opbyggede apparater til at føre dem ud i livet, noget ganske andet er, om bestræbelser kan lykkes.

Ses der bort fra muligheden for at udvirke magtovertagelsen ad sædvanlig demokratisk vej – hvilken mulighed i Danmark var stort set lig nul – kunne en sådan magtovertagelse hos os virkeliggøres på flere måder: Man kunne forestille sig en invasion. Man kunne forestille sig et kup (som f.eks. i Tjekkoslaviet i 1948). Eller man kunne forestille sig, at voksende folkelig uro ville munde ud i et oprør efter den model, som revolutionsromantikerne tegner, eller i hvert fald en destabilisering, som ville åbne sprækker, gennem hvilke videre fremtrængen kunne ske.

En invasion af Danmark ville uanset dens påskud udløse en væbnet konflikt med NATO. Denne fremgangsmåde var med andre ord udelukket. Og muligheden for at iværksætte kup mod den danske statsledelse måtte under de herskende forhold også anses for at være temmelig fjern.²³⁰ Tilbage stod muligheden for at opgenere uro, der kunne munde ud i noget, der måske lod sig udnytte.²³¹

De kommunistiske planlæggere måtte med andre ord – foreløbig – koncentrere sig om at fremme en destabilisering, som måske ville blødgøre det danske samfunds modstandskraft på længere sigt.

²²⁹ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 29. Deres aktiviteter bør ikke undervurderes, jf. Bittman, der udtalte på en kongreshøring i 1980: „Mange mennesker tror måske ikke, at små lande som Tjekkoslaviet, Ungarn og Østtyskland er i stand til at opretholde et efterretningsvæsen, som kan true USA og NATO. Men sandheden er, at de såkaldte satellitlande råder over vældige efterretningsorganisationer, der alle er væsentligt bidrag til at fremme sovjetisk indflydelse på globalt plan“.

²³⁰ Teknikken bag det vellykkede kup er velbeskrevet af Curzio Malaparte i *Technique of the Coup d'État* (1931) og Edward Luttwak i *Statskup – en praktisk håndbog*.

²³¹ Vejene til at skabe grobund for et oprør er studeret af en række forskere. Sammenfattende om oprørets psykologi kan henvises til Ole Borres bog *Oprørsteorier*.

– Men dette lå netop også i kerneområdet for de „aktive forholdsregler“. Ifølge retningslinierne for disse operationer var deres overordnede mål således at opnå: *„Svækkelse af modstanderen gennem underminering af hans politiske, militære, økonomiske eller moralske styrke; skabelse af nye splittelser eller udvidelse af de eksisterende splittelser i hans lejr; miskreditering af hans politik og af hans repræsentanter (ledere) i hans egen befolknings såvel som i hele verdens øjne; påvirkning af formuleringen og indholdet i hans politik og af dennes grænser gennem fodring af ham med desinformation og gennemførelse af skjult påvirkning ...“*²³²

Destabiliseringens teknik

„Destabilisering“ vil sige udøvelse af en indflydelse på samfundets institutioner, som indebærer, at disse begynder at fungere ringere end tilsigtet med den mulige konsekvens, at samfundet som sådant til sidst ikke kan fungere.

En bevægelse i denne retning lader sig udvirke på forskellig vis. Den fremmes f.eks., hvis der opbygges en følelse af skuffede forventninger i befolkningen og af, at den enkelte ikke har (tilstrækkelig) indflydelse på egne anliggender. Et skridt i så henseende er det, hvis regimets forestillingsverden ikke bevæger sig i takt med befolkningsflertallets, der derfor føler sig misregeret. En effektiv destabilisering forudsætter imidlertid også, at de traditionelle værdinormer, som holder samfundets strukturer og borgernes adfærdsmønstre på plads, bringes i opløsning, og at regimet mister evnen eller modet til at modvirke udskejelser i den anledning.

En aktiv bestræbelse på at udvirke sådanne forhold vil på det praktiske plan typisk implicere følgende aktivitet mod mållandet:²³³

– Infiltration af sympatisører i afgørende led i dets offentlige forvaltning og private virksomheder, faglige, kulturelle og andre organisationer samt oprettelse af celler sammesteds med henblik på at påvirke det løbende arbejde.

– Overtagelse af nøglepositioner.

– Opvigleri, d.v.s. dyrkelse af den eksisterende samfundsordens svagheder og stadig fremholdelse af disse for at avle konstant utilfredshed.

– Skabelse af splittelse mellem fraktionerne i det eksisterende magtapparat – først ude blandt græsrodderne og senere ind mod dette apparats centrum.

²³² Ladislav Bittman, *The Deception Game*, s. 6.

²³³ Se f.eks. Roger Cosyns-Verhagen i *Subversionens Teoretiska Grundvalar*, 1968 v./ Bertil Häggmann. Undergravelse defineres her som bestræbelsen på at spinde et netværk af organisationer over hele et lands territorium med det formål at oprette et apparat, som er i stand til at erstatte de lovlige myndigheder og afstedkomme disses senere fald gennem kup med eller uden bistand udefra. Undergravelsen formindsker og paralyserer i en vis udstrækning myndighedernes evne til at styre de administrative organer, forstyrrer det økonomiske og sociale liv og bringer myndighederne i vanry.

- Demoralisering, d.v.s. forsøg på at gøre tilhængere af den eksisterende ordning modfaldne og ubeslutsomme bl.a. gennem undergravelse af deres tillid til de eksisterende institutioner og bortfjernelse af deres lyst til at forsvare dem.
- Intrigieren, d.v.s. opgejling af små sammensværgelser med det formål at diskreditere de politiske modstandere (f.eks. gennem udspredelse af falske rygter og etablering af falske beviser for deres skyld).
- Initieren af administrativ obstruktion, d.v.s. langsommelig og fejlfuldt sagsbehandling, når dette er hensigtsmæssigt.
- Initieren af økonomisk obstruktion, d.v.s. forsøg på at stoppe eller forstyrre landets økonomiske liv (produktion, handel og samfærdsel) f.eks. gennem opgejling af politiske strejker.
- Initiering af civil ulydighed mod myndighederne og provokation af samme for om muligt at miskreditere dem i befolkningens øjne.
- Forførelse af de politisk uinteresserede til at tro, at de har samme hensigter som undergraveren (på facaden) i henseende til f.eks. kultur, patriotisme mv. – alt med henblik på at opnå deres støtte.
- Rygtespredning med sigte på at skabe en forvirret atmosfære og uro i befolkningen.
- Afbrydelse eller forsinkelse af post- og telefonforbindelser og andre kommunikationsveje.
- Korrumpning af offentligt og privat ansatte til fordel for undergraverne.

Rekonstruktion

Det kan være vanskeligt at overskue det sagte. Som støttepunkt for tanken ved læsningen af det følgende er det derfor praktisk at gengive en officiel rekonstruktion²³⁴ af det samlede forløb, der i henhold til konceptet for de sovjetiske operationer – af hvilke opinionspåvirkningsoperationerne altså kun var en enkelt del – ville lede op til en kommunistisk magtovertagelse i et vestland. En sådan rekon-

²³⁴ Ved rekonstruktion forstås, at man trækker de logiske linier mellem de faste holddepunkter (i form af f.eks. udtalelser fra afhøppere) og på dette grundlag konstateret, hvad der sandsynligvis findes på de områder, hvor verificerbare holddepunkter ikke lader sig finde.

struktion blev udarbejdet i Schweiz, hvis myndigheder oven i købet udgav denne „magtovertagelsens drejebog“ som folkepejece.²³⁵

Rekonstruktionen bygger på tanken om, at en aggression mod landet ville blive indledt med en ouverture af urimelige beskyldninger i sovjetpressen mod Schweiz' politik opfulgt af en blokade for livsvigtige produkter. Samtidig ville der blive forårsaget politisk uro og uro på arbejdsmarkedet. Et sovjetkontrolleret parti ville puste til gløderne og infiltrere fagbevægelsen. Man ville bringe dele af denne til sprængning og placere egne folk i fraktionerne. Man ville også infiltrere pressen og hverve sympatisører. Vitale samfundsfunktioner ville blive sat i stå gennem provokerede strejker. Temaet for offensiven mod pressen ville i denne fase være behovet for, at Schweiz indså nødvendigheden af en „tilpasning“ til den nye verden – d.v.s. indså, at den bestående „krise“ udelukkende var en følge af det herskende politiske og økonomiske system.

I næste fase ville man så søge at slå en kile ind mellem folk og øvrighed. Centrale og regionale myndighedspersoner ville herunder blive bagvasket og parlamentets virksomhed forstyrret og latterliggjort. Pressen ville blive mobiliseret til at så tvivl om gennemførte love. Der ville blive provokeret endeløse debatter om nødvendige lovtillæg. Sproglige minoriteter ville blive mobiliseret imod regeringen. Ved udbredelsen af rygter om spionage m.v. ville der blive oparbejdet en atmosfære af almen mistro.

Under hensyn til de herskende forhold ville det herefter være vanskeligt for de schweiziske myndigheder at mobilisere forsvaret. Det ville komme til grænseepisoder. Der ville forekomme sabotage mod industrier, civile og militære nøgleanlæg, samt transportmidler. Der ville ske uopklarlige mord. Ingen vidste mere, hvem de turde stole på, fjenden var nu overalt, men kunne intetsteds pågribes. Politiet kunne ikke mere klare sin opgave. Af frygt for repressalier eller af sympati med terroristerne støttedes det nemlig ikke mere af befolkningen. Den økonomiske situation blev stadig mere håbløs i det opståede kaos.

Til sidst kunne magten så overtages eller en invasion finde sted.

Den tilsvarende plan for Danmark har næppe været aldeles identisk, selv om hovedingredienserne kan formodes at have været de samme. Konceptet for „aktive forholdsregler“ i de forskellige lande måtte jo nemlig naturligvis tilpasses ikke blot de særlige fysiske muligheder, som frembød sig i det land, aktiviteten blev rettet imod, men også det dér eksisterende psykologiske klima. Det er f.eks. karakteristisk, at der i de store vesteuropæiske lande også har været mulighed for at fremme en egentlig terroristisk virksomhed. I Danmark var det derimod med enkelte undtagelser især defaitismen og pacifismen, der dyrkedes.²³⁶

²³⁵ En oversættelse af dele heraf foreligger i *Den anden form for Krig*, (Albert Bachmann m.fl.) samt Andreassen, Thorleif og Gunnar Moe, *Spioner og spionmål i Norge*.

²³⁶ Jf. John C. Clews, *Communist Propaganda Techniques*, s. 27.

De aktive forholdsregler

Sovjet arbejdede altså via almindelig destabilisering og beslægtede aktiviteter, herunder forberedelse af direkte aktion på et gunstigere tidspunkt:²³⁷

Hovedtræk

Der gennemførtes således overalt, hvor Sovjet direkte eller indirekte havde mulighed herfor, en målbevidst, uophørlig og kompromisløs offensiv mod Vesten. Scenen herfor var arbejdspladserne, uddannelsesstederne, foreningslivet, pressen, den politiske scene o.s.v., og formålet var at påvirke udviklingen i Sovjets favør.

Der var ingen begrænsninger i henseende til midlerne – alt var sådan set acceptabelt uden hensyn til moral og konvention, når blot det virkede. De „aktive forholdsregler“ omfattede²³⁸ derfor aktiviteter rækkende lige fra f.eks. fortrolige kontakter, skjult finansiering eller mediemanipulation og til voldelige specialaktioner samt regulære krigsforberedelser. De inkluderede f.eks.:

- Skjult og åben²³⁹ propaganda, således
- produktion og plantning af materiale og/eller meninger;
- udspreddning af helt eller delvis usandfærdige oplysninger med et autentisk præg, herunder løgne, halvløgne og forfalskninger samt forvridning af allerede fastslåede kendsgerninger;
- rygtekampagner;
- opfindelse af vittigheder med formålstjenlig pointe;²⁴⁰
- informations- og nyhedsblokader;
- radioudsendelser;
- demonstrationer;

²³⁷ Om aktiviteternes tankegrundlag se i øvrigt f.eks. Andrew M. Scott *The Revolution in Statecraft: Informal Penetration*, s. 45 ff.

²³⁸ Jf. f.eks. Thorleif Andreassen og Gunner Moe, *Spioner og spionmål i Norge*; Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 487; Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 292 ff; John Barron *KGB Today* s. 251 f; *Soviet Active Measures in the Era of Glastnost*; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 43 ff.; Ladislav Bittman *The Deception Game*; Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 3 f; Peppe Engberg, *Sovjet och Fredsrörelsen*, s. 65 ff.; Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 125 ff; Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 66 ff; Jeffrey Richelson, *Sword and Shield*, s. 137 ff; Gunnar Sjøstedt *Den icke-militära balancen: Et forsummat perspektiv*, s. 32 ff; Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia; Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 6.

²³⁹ Om den åbne propaganda se f.eks. Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia* og Peppe Engberg *Sovjet och fredsrörelsen* s. 101 ff.

²⁴⁰ Som begrundelsen var: „Ind imellem har en god vittighed større effekt end 10 lederartikler“. Citeret efter appendix til *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991. A Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations by the United States Information Agency*, 1992.

- underskriftsindsamlinger og læserbrevskampagner af „tværpolitisk“ karakter;
- udnyttelse eller ligefrem etablering af „tværpolitiske“ eller „upolitiske“ organisationer („facade-grupper“), samt skjulte økonomiske tilskud og anden støtte til sådanne;
- opmuntring af eksisterende politiske partier og organisationer især på venstre-fløjen;
- provokationer (f.eks. skabelse af „nazistiske“ aktioner som befolkningen ville vende sig imod²⁴¹) evt. efter forudgående infiltration;
- skabelse af arbejdspladsuro, strejker og små og store oprør overalt, hvor det lod sig gøre;
- kontrollerede „mellemfolkelige“ arrangementer, herunder konferencer m.v.;
- i nævnte forbindelser brug af indflydelsesagenter og påvirkelige personer inden for pressen, regeringsapparatet og andre steder, hvor opinionsdannere og personer med indflydelse på samfundets anliggender fandtes (f.eks. inden for den akademiske, økonomiske og videnskabelige elite);
- sabotage, terrorisme og snigmord med henblik på at opnå en psykologisk effekt;
- paramilitære operationer og understøttelse af guerillagrupper, terroristaktioner og invasionsforberedelse.²⁴²

Aktiviteten rakte altså fra det grove til det sublime, fra voldshandlinger og pågående desinformation og til langsigtede, bløde og sofistikerede indflydelsesoperationer. Den rummede „sorte“ tiltag (d.v.s. sådanne hvor den egentlige ophavsmænd, altså Sovjet, holdtes skjult, f.eks. forfalskninger og skjult mediemanipulation), „grå“ tiltag (hvor oprindelsen blot ikke fremgik åbent, f.eks. påvirkning gennem lokale kommunistpartier, sovjet-kontrollerede facadeorganisationer og akademiske institutioner, der arbejdede med udenrigspolitik) samt „hvide“ d.v.s. altså ganske åbne aktiviteter (f.eks. i form af offentliggørelser direkte gennem TASS og de sovjetiske medier).

Ethvert af disse midler kunne blive bragt i anvendelse med henblik på et konkret formål – f.eks. at kompromittere en vestlig leder, at opnå en bestemt politisk beslutning, at skabe politisk passivitet på et bestemt punkt eller at injicere en opfattelse i en konkret situation. En aktion kunne endvidere være meget begrænset eller uhyre omfattende. Den kunne f.eks. have form blot af en sovjetisk journalists enkeltstående og „tilfældige“ møde med en politiker, hvorunder journalisten sagde bare én ting, som var indrettet på at skulle fæstne sig hos samtale-

²⁴¹ Se f.eks. John Barron, *KGB, the Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 172 ff.

²⁴² De langvarige og systematiske ubådskrænkelser i Sverige viser f.eks., at Sovjet ikke opfattede den eksisterende tilstand som noget givet, men tværtimod drev en så intensiv forberedende aktivitet med henblik på at forskyde sit indflydelsesområde, at det nærmest må siges at have karakter af stående operative forberedelser til en egentlig invasion. Se f.eks. W. Agrell. *Hvorfor U-bådskrænkelserne?*

partneren.²⁴³ Men der kunne også være tale om omfattende og langvarige såkaldte kombinationsoperationer, hvor mange forskellige redskaber fra arsenalet toges i anvendelse.²⁴⁴

Operationerne skiftede i øvrigt i nogen grad karakter op gennem årene. Oprindeligt var sovjetregimets evne til at udnytte det vestlige meningsdannelsesapparat således ikke imponerende.²⁴⁵ Metoderne blev imidlertid op gennem 1970-erne stadig mere forfinede. F.eks. fik propagandaen en langt højere standard bl.a. derved, at den bevidst tilførtes et skin af objektivitet og fornuft. Raffinerede påvirkningsaktiviteter over et bredt spekter afløste også efterhånden den grove og let gennemskuelige propaganda, der havde præget Stalin-perioden. De sovjetiske planlæggere opdagede nemlig, at der var væsentligt større udsigter til at opnå resultater ved at spille på de indbyggede kræfter og tilbøjeligheder i de vestlige samfund end ved at søge at tromle sig igennem med traditionel kommunistpropaganda.

Der foregik på den måde et langsigtet arbejde for at fremme Sovjets politik, hvorunder sorte og grå operationer sættes ind i nøje planlagt vekselvirkning med åbne (officielle) sovjetiske politiske initiativer og diplomatisk påtryk (altså hvide tiltag). Herunder søgte man at identificere og dernæst udnytte fejltagelser og sårbare punkter i Vesten og i Vestens relationer til 3.-lande. Væsentligt i sammenhængen var følgende:

Krigsforberedelse i fredstid

En del af bestræbelserne tilsigtede at forbedre udgangspositionen for en evt. egentlig krig.

Der søgtes således etableret en „5.kolonne“ i Vesten og støttemidler og -faciliteter sammesteds. Formålet var i tilfælde af en større konflikt at kunne forstyrre kommunikationer, ødelægge vitale installationer, ja, måske endog hindre de politiske myndigheder i at træffe nødvendige beslutninger i det afgørende øjeblik.²⁴⁶

En sådan 5.kolonne kunne f.eks. bestå i veluddannede, ideologisk skolede og dermed målrettede statsborgere i det pågældende land. Men den kunne også bestå i østborgere, som i forvejen placeredes de rette steder.

Tanken i sidstnævnte var indlysende: Hvis det f.eks. lykkedes at placere samlede

²⁴³ Levchenko i Chalie Nordblom, *Krig i fredstid*, s. 73 f.

²⁴⁴ Et illustrativt eksempel: Formanden for den sovjetiske fredskomiteé Yu. Zhukov pegede i det sovjetiske skrift *International Affairs* 1984 nr. 4, som hensigtsmæssige veje i „fredskampen“ bl.a. på fordelene ved at lade de sovjetiske synspunkter lancere gennem videnskabsmænd, sportsfolk, kulturpersonligheder m.v. og ved at forsøge at få disse med i et „fælles“ arbejde. Ligeledes, mente han, at der kunne trækkes på FN (således FN's nedrustningskampagne), og at kampagnerne for menneskerettigheder burde udnyttes, eftersom „retten til livet“, jo er den vigtigste menneskerettighed.

²⁴⁵ Se f.eks. om vanskeligheden ved at nyttiggøre stof fra TASS Ole Prehn og Jonna Byskov Nielsen, *TV-avisen*, s. 164 f.

²⁴⁶ Se f.eks. om de danske kommunister nedenfor under 3.4.3.

besætninger på vestlige skibe – således som polakkerne tilbød økonomisk trængte redere på favorable vilkår – ville skibet ikke være vestligt længere, end besætningen ønskede. Og hvis det var lykkedes Sovjet at placere omfattende reparationsfaciliteter på Færøerne med passende personel – således som man i h.t. en i 1987 indgået fiskeriaftale erhvervede ret til – ville Færøerne i det givne øjeblik ikke mere være på danske hænder. Hvis det lykkedes at placere det nødvendige materiel – radioer, våben, sprængstof m.v. – de rette steder, ville man også kunne lade sin militære fortrop ankomme i al åbenhed under civil forklædning – som turister, sportsfolk o.l. De ville jo så først udgøre en kampstyrke i landet i det øjeblik Sovjet ønskede.

I Norge undrede man sig f.eks. over den ihærdighed, visse sovjetfirmaer viste for at skaffe sig lagerkapacitet langt udover de handelsmæssige behov. Og i Drammen har der endog været afholdt en sovjetisk landsætningsøvelse under påskud af, at der var tale om en fejlekspedition af de landsatte køretøjer.²⁴⁷ Svenskerne har tilsvarende undret sig over, hvorledes et sovjetisk bilfirma trods stadige underskud var i stand til at blive ved med at opretholde et forhandlernet – på lokaliteter nær svenske forsvarsanlæg. Mærkelige begivenheder er også forekommet omkring de danske Lada-forhandlere og i forbindelse med prøvekursler af disse biler – der har haft tilbøjelighed til at få motorstop i nærheden af danske forsvarsanlæg.²⁴⁸

Sovjet oprettede endvidere såkaldte spetsnaz-enheder, som i stort tal blev uddannet til at infiltrere andre lande forud for en væbnet konflikt. Opgaven var bl.a. at myrde nøglepersoner, og der blev allerede i fredstid arrangeret støttefaciliteter hos sympatisører.²⁴⁹

I den udstrækning, hvori der var mulighed for det, søgtes det militære forsvar naturligvis også nedbrudt indefra. I Danmark prøvede man f.eks. at skabe et alternativ til militærnægterbevægelsen, der nemlig i sig selv ikke antoges at føre til en tilstrækkelig alvorlig reduktion af danske forsvars effektivitet. *Bliv politisk soldat* hedder f.eks. en i 1976 anonymt udgivet pjeces, som sigter på at „bevidstgøre“ de danske Jens’er. Angiveligt ifølge pjecen skal disse nemlig forstå, hvorledes det kapitalistiske samfund opretholdes gennem stigende vold, hvorledes militærnægterbevægelsen har spillet fallit, og hvorledes ægte antimilitaristisk arbejde derfor må udføres. Dette kan ske, fortælles det, f.eks. gennem besættelse af passende poster som talsmænd og ved diskussioner med kammeraterne, hvorunder „den daglige undertrykkelse (sættes) i sammenhæng med den undertrykkelse og de kampe, der foregår i samfundet som helhed“. Derved skulle der skabes en allestedsnærværende

²⁴⁷ Se f.eks. Andreassen og Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 228 ff.

²⁴⁸ Dragan Jovius, *Sovjetspionage i Sverige*, s. 57 og 64. Om sabotageplaner se i øvrigt f.eks. Ørnulf Tofte, *Spaneren*, s. 82 ff.

²⁴⁹ En beskrivelse heraf findes i Andreassen og Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 140 ff. Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, s. 75 ff og Charlie Nordblom, *Krig i fredstid*, s. 238 ff. En af de nøglepersoner, der skulle myrdes i Danmark, var den nedenfor under kapitel 4.2 omtalte oberstløjtnant Erling Harder, der indtog en nøglerolle i vort psykologiske forsvar. Den person, der var tiltænkt denne snigmordsopgave viste sig at være en fredsommelig udseende medarbejder i Helsingør kommune.

opposition inden for forsvaret, som kunne „udbrede forståelsen af militærets rolle i klassesamfundet og agitere for fulde demokratiske rettigheder ... f.eks. retten til at strejke ...“

Informationskontrol

Dernæst søgte man at opnå indflydelse på eller kontrol over de vestlige landes informations- og beslutningsapparat eller dele af samme. Et sådant helt eller delvist herredømme ville jo nemlig ikke blot kunne fremtvinge ønskværdige beslutninger, men også hindre eller forhale uønskede beslutninger og i det hele taget spore informationsstrømmen til Sovjets fordel.

En indlysende gevinst af denne art var det naturligvis, såfremt det lykkedes at udvirke en sådan træghed i mållandets beslutningsapparat over for ydre trusler, at den tærskel, der i givet fald skulle overskrides, førend han påbegyndte mobilisering, ville blive forhøjet.²⁵⁰ Men det var i det hele taget en gevinst, hvis det lykkedes at indgive den anden part et andet indtryk af Sovjets *hensigter*, end der var dækning for, eller at føre hans meningsdannelse et helt andet sted hen, end der var grundlag for i den foreliggende faktiske situation. En fuldt tilfredsstillende effekt var det således, hvis det f.eks. kunne lade sig gøre på det rette tidspunkt at skabe „politiske vanskeligheder“ for modparten inden for nøgleområder. Og sådant ville kunne opnås ikke blot gennem direkte indflydelse i politiske nøglepartier, men også indirekte gennem den pressedækning, hvoraf de fleste politiske beslutningstagere er afhængige.

Om arbejdet i denne retning i Danmark henvises til det allerede oven for under 2.4. berettede om udviklingen inden for pressen og medierne.

Undergravelse af autoriteterne

Der lå således også et mål i at belaste de vestlige landes beslutningsprocesser på en sådan måde, at de ikke fungerede, og at belaste beslutningstagerne og institutionerne, så at deres autoritet gik tabt.

Sådant søgtes f.eks. udvirket gennem intimidering og mistænkeliggørelse. Man søgte at sværte demokratiets institutioner og nøglepersoner og at fremmane af en ny „massernes vilje“ hos den „undertrykte“ befolkning, således at samfundets grundpiller så at sige eroderedes bort. „Hvad enten målet var den vesttyske regering, storindustrien, et tidsskrift eller et politisk parti, var hensigten altid at underminere den offentlige troværdighed i nationens nye og stort set uprøvede institutioner og på den måde så tvivl om Vestens politiske orden“, fortæller f.eks. den østtyske efterretningschef Markus Wolf om aktionerne mod Vesttyskland.²⁵¹ I denne forbindelse skulle de vestlige efterretningstjenester bringes i vanry og deres arbejde vanskeliggøres,

²⁵⁰ Se om mulighederne for gennem beslutningsmanipulation at forsinke en politisk beslutning om mobilisering Gunnar Sjöstedt, *Den icke-militära balancen: Et försummat perspektiv*, s. 108 ff.

²⁵¹ Markus Wolf, *Manden uden Ansigt*, s. 284.

ligesom vestlige militære forsvarsforanstaltninger i det hele taget skulle besværliggøres.

Men undergravelsen havde også form af nedbrydelse af de værdinormer, hvorpå de vestlige samfund hvilede. Og ligeledes gav den sig udslag i tilskyndelse til konflikter i arbejdslivet, regionalt, etnisk, mellem unge og gamle o.s.v. o.s.v. Det ansås i denne forbindelse naturligvis ikke for at være nogen skade til, at Vesten blev ramt af terroristaktiviteter – således som det skete i flere lande vestpå, herunder i Danmark – men ikke i østblokken.

Der henvises, hvad dette angår, til det ovenfor i kapitel 2 omtalte, og med henblik på de centrale beslutningsprocesser i Folketinget til ovenfor under 1.3. om Socialdemokratiets knæfald og nedenfor kap. 3.5.2 om Det radikale Venstres kolaboration omkring raketdagsordenerne.

Økonomisk undergravelse

Fremdeles lå der et mål i at undergrave vestlandenes økonomi eller at skabe økonomisk afhængighed. Desto flere økonomiske byrder de påførtes (på miljøområdet, energiområdet, indvandrerområdet o.s.v.) desto bedre.

Som enhver, der kan huske perioden, véd, var venstreekstreme grupperinger da også dybt involveret i aktivisme inden for disse felter. Ligeledes var de involveret i forsøgene på at skabe konflikter på arbejdsmarkedet og på at nedbryde det her eksisterende fagretlige system. Men der er også eksempler på, at der inden for den økonomiske krigs område er brugt aktive forholdsregler i mere konkrete formåls interesse: I november 1982 søgte KGB f.eks. at trykke de vestlige kornpriser ved at sprede rygter om, at de sovjetiske kornkøb kun ville blive 35 millioner ton i stedet for de påregnede 44 millioner.²⁵²

KGB opererede i øvrigt også i en vis udstrækning mod EF.²⁵³

Nedbrydning af folket

Endvidere medvirkede man til at nedbryde de vestlige befolkning som sådan, f.eks. ved understøttelse af narkokriminalitet m.v. Herved skal huskes f.eks. den understøttelse, narkosmuglere nød øst for Jerntæppet.

Almindelig efterretning

Endelig er forudsætningen for, at det er muligt at sætte effektivt ind over for en modstander, inden dennes opmærksomhed er blevet skærpet i forbindelse med en krise i udvikling, at man besidder et altid aktuelt billede af hans situation, militære forlægninger, personeltilstand m.v. Dette behov er så stort, at indsamlingen af

²⁵² Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 137.

²⁵³ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 140 ff.

dette efterretningsgrundlag meget let vil kunne antage en karakter, som ligner operative forberedelser til invasion.

Sådanne forberedelser udfoldedes med stor styrke af Sovjet mod det neutrale Sverige.²⁵⁴ Dette har ført til den antagelse, at Sovjet i relation til Sverige allerede havde opdaget det svenske forsvars manglende evne til at etablere et effektivt forsvar af hele territoriet med kort varsel.²⁵⁵ Men gennem den vedholdende, nærgående aktivitet sløredes i øvrigt den svenske offentligheds fornemmelse af aktuel fare, samtidig med at varslingstiden ved en alvorligt ment offensiv operation blev nedsat.

Fokus: Påvirkningsoperationer

Den del af de nævnte aktive forholdsregler, denne bog specielt beskæftiger sig med, er den, som har at gøre med påvirkning af meningsdannelsen. Fælles for disse aktiviteter var, at de tilsigtede at forvride modstanderens – mållandets – realitetssans, altså at manipulere med meningsdannelsen hos udvalgte personer, ledelser, herunder regeringen, eller evt. med hele opinionsdannelsen det pågældende sted.

Sagt med andre ord: En operation af denne art var i princippet vellykket, hvis den indebar, at mållandets beslutninger og politik baseredes på illusioner og forkerte eller urealistiske præmisser af en sådan art, at det gavnede Sovjets interesser. Og formålet var at få modstanderen til at foretage sig noget, som ville være uopnåeligt på baggrund af en rationel diskussion – ja, som måske end ikke kunne opnås gennem magtanvendelse.

Der var kort og godt tale om et forsøg på massiv intellektuel og moralsk infiltration.

Udformningen af den overordnede målsætning har ladet sig konkret dokumentere i relation til det østtyske STASI, som jo fungerede på linje med KGB. Her var den således formelt skitseret som følger: *At* sårbar gøre og tilsværte andre lande, regeringer, politiske grupper og enkeltpersoner, *at* ophidse befolkningen mod statsinstitutionerne og forstyrre og påvirke den politiske beslutningsproces i mållandene, *at* forstyrre relationerne mellem ikke-kommunistiske lande, særligt mellem lande i vesten og den 3. verden, samt *at* diskreditere vestlige efterretningstjenester og gøre dem usikre.²⁵⁶

For at sige det mere populært var målet således mere generelt bl.a. at blødgøre vestlige politiske ledere, så de blev modtagelige for sovjetisk pres på bestemte områder – f.eks. at „modne“ dem for passende idéer (såsom f.eks. tanken om en „atomvåbenfri zone i Norden“). Endvidere var målet at fremme ensidig nedrustning og neutralisme. Særligt skulle der skabes splittelse mellem USA og Vesteuropa, f.eks. gennem fremavling af europæisk antiamerikanisme. Herunder dre-

²⁵⁴ Jf. f.eks. W. Agrell *Hvorfor U-bådskrænkelserne?*

²⁵⁵ Samme, s. 54.

²⁵⁶ Jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

jede det sig om at gøde opfattelsen af, at USA's politik var den væsentligste årsag til spændinger, internationale konflikter og kriser, samt af at USA var en imperialistisk og militaristisk magt.²⁵⁷

Omvendt skulle naturligvis Sovjets hensigter og verdensrevolutionære mål, begivenheder, der kunne kompromittere Sovjet i offentlighedens øjne, samt Sovjets militære kapacitet skjules eller tilsløres.²⁵⁸

3.2. DEN „STRATEGISKE LANGTIDSPLAN“

Planens historie

Første Hoveddirektorat (A) under KGB udarbejdede på overordnet niveau en formel langtidsplan for forsøgene på at nå disse mål – altså ultimativt en magt-overtagelse ad bagvejen – og denne plan godkendtes derefter af den sovjetiske topledelse, politbureauet. Under vejledning fra sovjetiske rådgivere formulerede hvert satellitland herefter sin egen langtidsplan, der skulle tilgodeses pågældende

²⁵⁷ En CIA-analyse rekonstruerer de langsigtede strategiske mål som følger: *At undergrave USA's politik og fremstille USA som et aggressivt, imperialistisk land, at isolere det fra dets allierede af venner og at diskreditere dem, der samarbejdede med USA, at få USA's mål til at fremstå som uforenelige med den 3. verdens behov og at underminere den politiske vilje i de vestlige lande til at beskytte deres interesser over for sovjetiske tiltag.*

Slige rekonstruktioner er imidlertid sådan set ikke nødvendige, idet de overordnede mål for denne del af påvirkningsaktiviteten nu er direkte kendt. Se bl.a. Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 46. Jf. også *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 8 og 60 samt Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 24 f.

Målene var ifølge disse kilder:

- At vende verdensopinionen mod USA's udenrigspolitik.
- At skabe gunstige vilkår for Sovjets udenrigspolitik ved at forvirre verdensoffentligheden om den sovjetiske politiks egentlige natur.
- At isolere USA fra sine naturlige allierede og venner i Vesteuropa ved at skabe nye sprækker og udnytte eksisterende uoverensstemmelser.
- At paralysere NATO indefra ved at overbevise NATO-lande om, at USA's militærstrategi stred mod deres interesser.
- At udvide 3.-verdenslandene traditionelle mistro til USA og Vesteuropa for at hindre tættere økonomisk politisk og militært samarbejde og ved at vise, at USA mål og politik stred med den 3. verdens interesser.

Endnu i midten af 1980-erne var et af de 3 højest prioriterede mål at understøtte uenigheder inden for NATO. Se Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 632.

²⁵⁸ Se om sidstnævnte f.eks. Michael Mihalka, *Soviet Strategic Deception* i *The Journal of Strategic Studies* no. 1, 1982, samt Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia* s. 40.

lands „nationale interesser“ samt de behov, der var en konsekvens af landets „internationale ansvar“ i helhedsbilledet.

Den grundlæggende „strategiske langtidsplan“²⁵⁹ skabtes oprindeligt i 1960-erne, men blev siden tilpasset i overensstemmelse med ændringer i forholdene. Den opridsede hovedmålene uden i detaljer at konkretisere, hvorledes de skulle nås.²⁶⁰ Den er som allerede omtalt foran under 1.4 i sin oprindelige form kendt bl.a. gennem en tjekke, general Jan Sejna, som hoppede af i 1968.

Planen har karakter af en „drejebog“ for, hvorledes magtovertagelsen gradvis skulle udvirkes. Heri findes en stillingtagen til, hvad der skal ske på de forskellige områder – både militære og ikke-militære – foruden en stillingtagen til forholdene i hvert enkelt af de vestlige lande samt udviklingslandene.

Sejna har beskrevet planens oprindelse i sin bog *We will bury you*.²⁶¹ Den blev ifølge ham oprindeligt lavet efter ønske fra satellitlandene, der nemlig var utilfredse med, at østblokkens bestræbelser ikke var samordnede, hvilket førte til betydeligt „ressourcespild“. Første udkast til planen blev diskuteret mellem de implicerede lande i 1966.

Fra 1967 kom der herefter regelmæssige direktiver fra Sovjet til hvert satellitland m.h.t. pågældende lands rolle i planen. Denne rakte i første omgang frem til midten af 1990-erne og byggede på en forudsætning om, at det ikke ville være muligt at indhente USA's militærteknologiske overlegenhed inden da (omend forsøget på at lukke det eksisterende gab på dette område blev prioriteret højt). På det erhvervsmæssige område prioriteredes produktionen af varer, der kunne indtjene vestlig valuta, højt, og det samme gjorde bestræbelserne på at gennemtrænge kapitalistiske markeder – evt. til dumping-priser.

Faserne

Planen opdeler i øvrigt indsatsen i faser:

I første fase, som kaldtes „*Perioden for forberedelse af fredelig sameksistens*“ skulle den isolation, som Sovjet var kommet i efter Stalinperioden, brydes. Man anså Khrushchevs fortjeneste at være, at han havde fået Vesten til at tro, at østblokken var villig til at erstatte militær konkurrence med økonomisk konkurrence.

Fase 2 kaldtes „*Den fredelige sameksistens kamp*“. Målet var her at skabe uenighed mellem vestlandene og at fremme social opløsning i disse. Frankrig skulle manøvreres ud af NATO, og en gennemtrængning af de vestlige socialdemokratier skulle svække landenes bånd til USA og understøtte deres lyst til at finde en modus vivendi med østblokken. Gennem infiltration i fagbevægelse og studenterorganisationer skulle der skabes nye konfliktområder. Antiamerikanismen i Europa skulle fremmes, og man skulle herigennem undergrave USA's lyst til at bidrage

²⁵⁹ Den fulde titel er „*Den strategiske langtidsplan for de næste 10-15 og følgende år*“.

²⁶⁰ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 45 f.

²⁶¹ S. 101 ff. Se også Lord Chalfort, *Kommunismens strategiske plan for erobring af den vestlige verden*, optrykt i Bavenen nr. 1/1981.

til forsvaret af Europa. I øvrigt forudså man, at der nok ville komme en aftale om rustningsbegrænsning. Ifølge planen skulle østblokken derfor i fase 2 sætte alt ind på at forøge sit militærpotentiel for at komme en sådan aftale i forkøbet.

I fase 3, „*Perioden for dynamisk social forandring*“, var målet at „*knuse håbet om falsk demokrati*“ og at gennemføre Vestens totale demoralisering. Gennem venskab med Vesten, især USA, skulle man søge at opnå den størst mulige økonomiske og teknologiske hjælp herfra, samtidig med at kapitalistlandene skulle overbevises om, at de ikke havde behov for militære alliancer. USA's militære engagement i Europa skulle afvikles i denne periode, ligesom de vesteuropæiske landes lyst til at afholde de nødvendige militære udgifter skulle elimineres. Til dette formål kunne Warszawapagten evt. (formelt) opløses. Der forberedtes for denne eventualitet et net af bilaterale arrangementer under COMECONs (den østlige økonomiske samarbejdsorganisation) auspicer.

Det vil føre for vidt at beskrive planen videre – man befandt sig ved tøbruddet i slutningen af 80-erne tydeligvis endnu i fase 2-3. Men det bør nævnes, at den sidste fase i planen hedder „*Den globale demokratiske freds æra*“.

Gennemtrængningen af socialdemokratierne

I forbindelse med udarbejdelsen af den generelle plan lagdes en speciel strategi for, hvorledes de vestlige socialdemokratier skulle gennemtrænges. Denne opgave ansås for meget vigtig.²⁶²

De bestræbelser, der i så henseende blev udfoldet over for det vesttyske socialdemokrati, fremholdes i planen som skoleeksempel på, hvordan socialdemokratierne skulle bøjes væk fra deres traditionelle antikommunisme.²⁶³ I en første fase skulle forbindelserne med dem således dyrkes under dække af den „fredelige sameksistens“. En faktisk alliance med socialdemokratierne ansås således nødvendig – selv om det endelige mål naturligvis var at ødelægge dem.²⁶⁴ Østbloklandenes politik over for socialdemokratiske initiativer skulle derfor samordnes, således at det kom til at se ud, som om man gik ind på disse. Herigennem skulle socialdemokraternes prestige forøges. For at undgå, at socialdemokraterne ligefrem blev stemp-

²⁶² En udtalelse af en veteran fra det britiske Labour illustrerer kommunisternes opfattelse af socialdemokratierne: „*Kommunistpartiet er de socialistiske og demokratiske partiers svorne og uforsonlige fjende. Når det omgås dem, sker det for at ødelægge dem. Kommunisten betragter ikke socialisten som en allieret i en fælles sag. Han betragter ham som en nar, som et foreløbigt hjælpemiddel, som noget, man kan slænge hensynsløst til side, så snart man har nået sit formål*“. Se Chapman Pincher, *Spionene iblant oss*, s. 247. Labour svingede senere til venstre efter labourlederen Hugh Gaitskells mystiske død i 1963.

²⁶³ Jan Sejna, *We will bury you*, s. 116 f.

²⁶⁴ I et sovjetisk værk, der behandler forholdet til socialdemokratierne mere generelt, hedder det i overensstemmelse hermed bl.a., at udholdende, stædigt og vedholdende tryk fra kommunisterne mere end en gang har tvunget socialdemokratiske ledere til at slå ind på en fælles vej med kommunisterne. Se Dragan Jovius, *Sovjetspionage i Sverige*, s. 138 ff.

lede som pro-kommunistiske, skulle de dog også lejlighedsvis angribes. Tjekkerne og østtyskerne skulle samtidig kanalisere penge til understøttelse af den socialdemokratiske venstrefløj.

Operationsområde Danmark

Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at Skandinavien havde en høj prioritet i langtidsplanen.²⁶⁵ Ifølge dennes anvisninger var det primære strategiske mål i denne forbindelse at så splittelse mellem de større NATO-magter og de nordiske lande.

Andre kilder bekræfter, at specielt Danmark af geografiske grunde var et vigtigt mål: „*Danmark var en meget vigtig arena under Den kolde Krig. Landet var jo en del af NATO's nordlige flanke, nøglen til Østersøen, og russerne tillagde aktiviteterne i hele Skandinavien enorm strategisk betydning. Den russiske residency (KGB's repræsentation i København, red.) var førsteklasses og meget aktiv under hele Den kolde Krig...*“, fortæller Vasilij Mitrokhin.²⁶⁶ KGB-general Oleg Kalugin siger tilsvarende: „*Det primære mål var at undergrave NATO og skærpe uenigheden internt i alliancen. Frankrig med dets forbehold over for NATO var hovedmålet efterfulgt af Skandinavien, hvor Danmark havde en central rolle*“.²⁶⁷

Alle østeuropæiske efterretningstjenester blev da også repræsenteret i København, hvor de bearbejdede politiske mål.

Årsagen til den høje prioritering af netop os i relation til de operationer, der rummedes inden for „aktive forholdsregler“, var vurderinger i det sovjetiske udenrigsministerium. Allerede umiddelbart efter 2. verdenskrig regnede ambassadøren i København således med, at Danmark i tilfælde af en krise eller krigssituation ville være at finde på vestmagternes side. Han så det derfor som sin opgave at svække og løsne vor tilknytning til vesten. Moskva troede imidlertid ikke på, at de danske kommunister, DKP, kunne kuppe sig til magten, sådan som det var sket i en stribe østeuropæiske lande. Derimod mente man, at DKP måske gennem enhedsforhandlinger med Socialdemokratiet kunne overtage styringen af dette parti indefra.²⁶⁸ Og denne linje med forgreninger og tilpasninger arbejdede man så med byzantinsk tålmodighed videre udfra efter op gennem årene.

Ifølge den formelle langtidsplan regnede man i øvrigt i denne forbindelse med at kunne bygge på den unge generation i Socialdemokratiet, hos de Radikale og i Socialistisk Folkeparti. Derimod mente russerne ikke, at der kunne rokkes meget ved holdningerne hos det gamle socialdemokratiske partilederskab.

Tjekkerne blev udpeget til at gøre en særlig indsats i Danmark. Af de 5 illegale (altså agenter der arbejder under falsk identitet), som i 1960-erne blev uddannet af det tjekiske forsvarsministerium, var de 3 således udset til at arbejde med det

²⁶⁵ Jan Sejna, *We will bury you*, s. 122 ff.

²⁶⁶ Berlingeren 19/9 1999.

²⁶⁷ Jyllands-Posten 19/9 1999.

²⁶⁸ Bent Jensen ifølge artikel af Bent Blüdnikow i Weekendavisen 23-29/1 1998.

danske socialdemokrati. Det langsigtede mål for dem var (i 1967) at infiltrere generationen af yngre politikere.

Til brug for operationerne mod os udarbejdedes løbende analyser af det danske opinionsklima.²⁶⁹ Det fremgår bl.a. af disse, at Sovjet interesserede sig meget specielt for offentlighedens rolle ved udenrigspolitikken udformning og for mulighederne for at aktivere denne offentlighed i en gunstig retning. Og også her fremgår det, at man var uhyre interesseret i mulighederne for at „dreje“ Socialdemokratiet – herunder i antiamerikansk retning – ved at „neutralisere“ dets såkaldte højrekræfter. Partiet ansås i øvrigt for at være i særlig grad påvirkeligt for passende strømninger i offentligheden, især fagbevægelsen. Vietnambevægelserne og anti-EF-bevægelsen blev nævnt som anvendelige forbilleder i denne forbindelse. Endvidere interesserede man sig for mulighederne for at begrænse NATO-medlemskabets „negative“ konsekvenser.

De konkrete operationer i Danmark er også til dels kendt. Således er den danske residenturas indsats i 1977 belyst gennem Gordievskij.²⁷⁰ Blandt operationerne opregnes i et hemmeligt brev af 16/1 1977: 21 indflydelsessamtaler, 9 taler i Folketinget, 20 offentlige taler, 10 taler i radio og TV, 46 publikationer, 4 „dokument-operationer“ (d.v.s. artikler og forfalskninger produceret af A-tjenesten), 2 bøger, 6 møder og demonstrationer, 2 udstillinger. Det angives, at et antal foranstaltninger var sat i værk af residenturaen designet til at øve indflydelser på „de højere escheloner i den danske regering angående de vigtigste internationale problemer“. Ud fra tilgængelig information bedømmes resultatet som en succes i visse tilfælde. Efter residentens mening burde disse muligheder også udnyttes i fremtiden, men arbejdet måtte, mente han, udføres på en mere målrettet måde.

Hvorledes dette skete, fremgår af Københavns-residenturaens arbejdsplan for 1978, som er kommet frem gennem Gordievskij, der refererer den efter et hemmeligstemplett brev af 8/12 1977 til KGB-centeret i Moskva.²⁷¹

Blandt de primære mål var ifølge denne arbejdsplan gennemtrængning af det danske udenrigsministerium og statsministerium. Men herudover ansås det vigtigt at fortsætte den systematiske indsamling af løbende politisk information i første række vedrørende USA, NATO og EF samt spørgsmål, der direkte relaterede til Sovjetunionen. Efterretningsindsamlingen skulle også omfatte tendenserne i Danmarks politik over for Sovjet og andre socialistiske lande. Og residenten planlagde at levere centeret i Moskva regelmæssige analyser af den politiske situation i Danmark samt oplysninger om Socialdemokratiets planer, om stillingen inden for de borgerlige partier, om „højrekræfternes“ forsøg på at undergrave kommunistpartiet og om forbindelserne mellem Sovjet og Danmark.

Ifølge brevet ville vægten inden for området aktive forholdsregler bl.a. blive lagt på forsøget på at øve indflydelse på danske politiske og sociale kredse, der

²⁶⁹ Se bl.a. Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 132 f og 177 ff.

²⁷⁰ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, s. 34 ff.

²⁷¹ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, s. 28 ff.

beskæftigede sig med afrustningsspørgsmål, øst-vest relationer m.v., samt på at skabe støtte til de sovjetiske fredsforslag, nedrustningspolitikken samt kampagnerne mod neutron-bomben, krydsermissilerne og de andre nye våbentyper, som USA udviklede på dette tidspunkt. Udpegede danske fredsorganisationer, som var dannet med KGB-støtte og havde aktiv deltagelse af KGB-kontakter, var tiltænkt en vigtig rolle i denne forbindelse. Men der skulle tillige lægges vægt på at udstille menneskerettighedskrænkelser i USA, ligesom man sigtede på at „forøge effektiviteten i den kanal gennem hvilken der kan øves indflydelse på statsministeren ...“. Endelig skulle der lægges vægt på at udvide vejene til at opnå indflydelse på den offentlige mening til Sovjets fordel.

Historien gentager sig

De fleste følte – og føler vel stadig – en vis blufærdighed ved at tale om disse ting. Det hænger antagelig sammen med, dels at det drejer sig om fordækte aktiviteter, som ofte er svære at eftervise for ikke at sige bevise, dels at selve den omstændighed, at sådanne aktiviteter foregik, var så inderligt i modstrid med alle vore forhåbninger. Den vestlige opinion rummer derfor pr. natur en tilbøjelighed til at lade som om, at sligt *ikke* foregik. Der er derfor også en tilbøjelighed til at affærdige oplysningerne om de „aktive forholdsregler“ som latterlige, udslag af forfølgelsesvanvid eller af overdreven trang til spænding. Dette er for så vidt ejendommeligt, eftersom slige midler er blevet anvendt hele vejen op gennem historien. Blot et par eksempler:

Sun-Tzu

Allerede før vor tidsregning sammenfattede mandarinen Sun-Tzu *Nogle principper for krigsførelse mod en fjendtlig stat*.²⁷²

- 1) Beklik alt det, som anses for at være godt i den fjendtlige stat.
- 2) Indbland statens herskende klasse i korruption og gør dens ungdom afhængig af stimulanser og narkotika.
- 3) Undergrav respekten for statens ledere ved at skabe skandaler og fremkalde forargelse.
- 4) Giv ikke afkald på den hjælp, som statens bærme kan yde.
- 5) Brug alle midler og udtænk nye til at hindre eller vanskeliggøre regeringens virksomhed.
- 6) Skab lokale konflikter ved enhver lejlighed og på alle planer i den fjendtlige stat.
- 7) Påvis og understreg modsætningerne mellem unge og gamle i den fjendtlige stat.
- 8) Gør fjendens traditioner latterlige, undergrav autoriteterne i den fjendtlige stat.
- 9) Organisér sabotage og arbejdsvægringer i den fjendtlige stat.

²⁷² Se i øvrigt Sun Tzu, *The Art of War*.

- 10) Undergrav fjendens kampvilje ved løfter om materiel velfærd og blid musik.
- 11) Forklar både mænd og kvinder, at alle gamle værdier er fordomme.
- 12) Skaf sympatisører ind i systemet og få underretning om fjendens planer.

Nazityskland

Og i den nære fortid brugte Nazityskland under betegnelsen „den udvidede krigs strategi“ tilsvarende metoder, der ligefrem blev officialiserede. I Rigskrigsministeriets udgivelse i 1938 af en bibliografi, *Bibliographie der geistigen Kriegsführung*, hedder det således: „Kampen med åndelige våben kender ikke til fred. Det er fortsættelsen af krigen eller dens forberedelse med andre midler. Den er krigen i freden. Dette faktum retfærdiggør den stærke interesse, som man ofrer spørgsmålet om den åndelige krigsførelse“.²⁷³

Hitler selv lagde linjen i noget, der kan opfattes som en programudtalelse: „Hvad er krig andet end list, vildledning, bedrag, angreb og overraskelse?“. Sådanne midler mente han meget vel kunne erstatte eller supplere våbenmagt.²⁷⁴

Detaljerne i idégrundlaget for denne del af 2. Verdenskrig er kendt gennem flere udtalelser, gengivet bl.a. af en fremtrædende afhopper fra det 3. Rige, nemlig Herman Rauschning: „Doktoren (Goebbels, red.) ... har vidunderlige ideer. I fremtidens krig, siger han, vil der ikke findes nogle fronter og heller ikke kæmpes efter forsvarssystemet i dybden som i 1918. Krigen vil virkelig blive total, dvs. den vil komme til at foregå overalt. Han ræsonnerer på følgende måde: Fjendens folk vil på forhånd blive bearbejdet psykisk. Man vil så uenighed i de herskende klasser. Man vil sikre sig støtte af en oppositionel gruppe. Måske kan man iværksætte kup, forårsage dramatiske regeringsforandringer, iscenesætte strejker og uroligheder. Pludselig land-sættes talrige afdelinger specialuddannelse tropper fra luften. De angriber ikke fjenden, men søger at undgå ham. Den strategiske plans mål er ikke mere som i tidligere krige at knuse de fjendtlige stridskræfter. Målet i fremtidens moderne krig bliver at på én gang sætte sig i besiddelse af eller ødelægge alle det politiske, økonomiske og sociale livs nøglestillinger. Kommunikationerne må ødelægges, og livet bringes til at stagnere. Det er i stedet for fjendens stridskræfter, som må gå til angreb over hele landet for at prøve på at tage de okkuperede stillinger tilbage“.²⁷⁵

Også Hitler selv var inde herpå:²⁷⁶ „For fremtiden vil hele nationer stå overfor hinanden og ikke blot fjendtlige hære. Vi vil underminere vores fjenders fysiske helbred, ligesom vi vil nedbryde deres moralske modstandskraft. ... Vore egentlige krige vil i grunden alle blive udkæmpet, inden de militære operationer begynder. Jeg kan godt tænke mig, at vi kunne holde et fjendtligt England nede på den måde. Eller Amerika“.

Og: „Hvordan man skal få gennemført fjendens moralske sammenbrud, inden kri-

²⁷³ Jf. Torsten Husén, *Massepsykologiske problemer*, s. 36 f. Se i øvrigt Andrew M. Scott *The Revolution in Statecraft: Informal Penetration*, s. 30 ff.

²⁷⁴ Herman Rauschning, *The Voice of Destruction*, s. 97.

²⁷⁵ Herman Rauschning, *Mændene omkring Hitler*, dansk udgave 1944.

²⁷⁶ Jf. Rauschning, *Mine samtaler med Hitler*, s. 20, 25, 26, 85 ff, 153 ff, 274.

gen begynder – se, det er et problem, der interesserer mig. Enhver, der har oplevet krigen ved fronten, ønsker så vidt muligt at undgå ethvert nyt blodoffer. Alt, hvad der hjælper med til at bevare kostbart, tysk blod, er godt. Vi skal ikke vige tilbage for at planlægge revolutioner ... Vi vil have venner, der kan hjælpe os i alle fjendtlige lande. Det vil være os en let sag at få den slags venner. Åndelig forvirring, modstridende følelser, ubeslutsomhed, panik – det er vore våben. Naturligvis kender De revolutionernes historie. Den er altid ens: Den herskende klasse kapitulerer. Og hvorfor? Fordi de lider af defaitisme, de har ikke længere nogen vilje. Det, man har lært af revolutionerne, er i virkeligheden den ny strategis hemmelighed" ...

Fremdeles: „Når fjenden er demoraliseret indefra, når han står på randen af en revolution, når det trækker op til sociale uroligheder – så er det rette øjeblik kommet. Han må kunne udryddes med et eneste slag. Luftangreb af enorm massevirkning, overraskelse, panik, sabotage, attentater indenfor landets grænser, mord på ledende mænd, overvældende angreb på alle svage punkter i fjendens forsvar, pludselige angreb, der alle kommer i samme sekund uden hensyn til reserver eller tab – sådan bliver fremtidens krig. Et kæmpemæssigt, altudslettende slag. Jeg regner ikke med konsekvenserne. Jeg tænker kun på dette ene"...

Og ligeledes: „Det vigtigste er at få fat i fremtrædende personer eller hele klikker. Jeg skulle tro, at det i grunden var tilstrækkeligt. Jeg må skabe en indflydelsessfære. Det er det hele, men det er jo heller ikke så lidt. Politisk fremgang af den art, som jeg tilstræber, kan kun opnås gennem planmæssig korruption af overklassen. Forretningsfordele, kærlighedsforhold, ambition, det vil sige magtbegær, er de tre hovedmidler, hvormed vi sikrer os indflydelsesrige personer i alle lande“.

På Rauschnings bemærkning om, at man ikke måtte overvurdere det underjordiske arbejdes værdi, svarer Hitler, at det kan overhovedet ikke overvurderes: „Hvis disse herrer med deres opslidte ideer bilder sig ind, at de kan fortsætte samme politik som den ærlige købmand, så lad dem bare det. Men jeg beskæftiger mig med magt-politik – det vil sige, jeg gør brug af alle midler, der forekommer mig nyttige uden at kere mig det ringeste om det sømmelige eller æresbegreber. Og hvis folk kommer til mig og tuder, ... fordi jeg bryder mit ord, ikke tager hensyn til overenskomster og bruger list, bedrag og forstillelse, så svarer jeg dem blot: 'Værs'god! Gør selv det samme. Det er der ingen, som hindrer dig i'. De herrer må da forstå, at jeg ikke mere kan bruge det nittende århundredes borgerligt demokratiske og monarkistiske politik, der holdt sig til forslidte regler og konventioner. Man må da i det mindste gøre sig klart, at et revolutionært regime aldrig har holdt sig indenfor de konventionelle rammer. Jeg gennemfører en magtpolitik, der, hvis jeg ønsker det, støtter sig på en åben, skånselsløs styrke, og jeg vidste ikke, at nogen bildte sig ind, de kunne hindre mig deri. Jeg kan ikke få ind i mit hoved, at der er større forskel på at bruge list og forstillelse eller erklære åben krig. Den ene gælder for at være anstændig og må desværre af og til benyttes mellem dannede mennesker, og den anden er forkastelig. Hvorfor? Forskellen er det rene hjernespind og kællinge-moral. Det er rigtig nok, at jeg i øjeblikket har den fordel fremfor disse borgere og demokrater, at jeg ikke holdes tilbage af pedantiske og sentimentale hæmninger. Skulle jeg så være ædelmodig og sætte disse fordele til, blot fordi mine modstandere ikke er nået så vidt? Den, der bliver bedraget, plejer jo ikke at undre sig over, at han bliver bedraget“.

Endelig om tyske grupper og sympatisører i andre lande siger Hitler i en tale til repræsentanter for disse: „Som frontlinjen i vor tyske kampbevægelse vil De gøre det muligt for os at bringe vore stillinger i orden og begynde skydningen. De har nu alle de pligter, som vi ældre mænd måtte bære i den sidste krig. De er hærens lytteposter. De vil få visse opgaver langt forude for kamplinjen. De skal skjule vore forberedelser til angreb. De må betragte Dem selv som værende i krig. De vil være underkastet krigsrettens domme. I dag er De måske den allervigtigste afdeling af den tyske nation. Nationen og jeg vil altid være Dem taknemmelig for de ofre, De muligvis må bringe for det tyske riges fremtid ... Det er en god idé at have mindst to tyske foreninger eller selskaber i hvert land, for så kan det ene altid reklamere med sin loyalitet overfor det land, man er i, og opdyrke den sociale og økonomiske forbindelse, medens det andet kan være radikalt og revolutionært. Dette sidste selskab må være forberedt på ofte at blive svigtet af mig og andre tyske myndigheder. Jeg ønsker stærkt at understrege, at jeg gør ingen forskel på nationale tyskere og tyskere, der har fået indfødsret i et fremmed land. Tilsyneladende må denne indfødsret respekteres, men det vil være Deres opgave at træne alle tyskere uden forskel til at sætte deres loyalitet mod Tyskland over deres loyalitet mod den fremmede stat“.

Rauschning refererer endvidere samtaler med flere af Hitlers nærmeste medarbejdere, bl.a. Hanfstängel. Han siger herom: „De mindede mig om, at enhver stat ved passende metoder kunne splittes indefra, så der kun krævedes ringe styrke til at fremkalde et sammenbrud. Overalt fandtes der grupper, som ønskede selvstændighed enten i national, økonomisk eller blot politisk retning. Kampen for søden eller misbrugt magtsyge var sikre revolutionære våben, hvormed fjenden kunne faldes i ryggen. Endelig var der forretningsmændene, som kun levede og åndede for deres indtægter. Ingen fædrelandskærlighed kunne holde disse fristelser stangen. Desuden kunne man altid kamouflere midlerne. Det var aldeles ikke vanskeligt at skabe et eller andet patriotisk slagord, der dækkede over alle den slags foretagender og samtidigt overvandt alle betænkeligheder hos de mænd, der var glade ved at smøre deres hudløse samvittighed med den slags balsam. Og endelig var der hele spørgsmålet om penge og organisation ... Jeg gjorde mig ikke begreb om, hvad der kunne udrettes gennem det såkaldte gode selskab. jeg undervurderede også englændernes mangel på fantasi og på psykologisk sans. Det var yderst vanskeligt at få dem til at tro på muligheden af indre sammensværgelser ... Vore eneste fjender er demokratierne, sagde Hanfstängel leende. Og ved De, hvorfor? Fordi de er de svageste. Man skal altid vælge sig en svagere modstander. Det er hemmeligheden ved sejren“.

Strategien for Hitlers „udvidede krig“ sammenfattes af Nic. Blædel som følger:²⁷⁷ „Krigen indskrænker sig ikke til militære aktioner, den begynder allerede i fredstid med åndelig krigsførelse, der er 'en mellemting mellem krig, propaganda, revolutionær opløsning og diplomatisk aktion'. Da der i demokratierne ikke findes nogen overbevisning i ordets virkelige forstand, dvs. således at man vil sætte livet ind for den, vil enhver demokratisk stat kunne opløses indefra. Der må derfor skabes et stort propaganda- og revolutionssystem, hvis opgave er at besætte de økonomiske og politiske nøglestillinger i fjendens land, således at det er udhulet og undergravet og

²⁷⁷ Forbrydelse og Dumhed, s. 128 ff.

dets vilje lamslået i det øjeblik, den militære krig begynder. 'Vor strategi vil bestå i at ødelægge fjenden indefra, at tvinge ham til at besejre sig selv', og dette vil lykkes, thi 'vi vil have venner alle steder, der vil hjælpe os'. Men alt dette forstår udenrigsministeriets gamle 'julenisser' med deres papirer ikke noget af. Nej, den rigtige ambassadør skal være en kobler og falskner, han skal skaffe besked om de ledende personligheder: 'Modtager den og den penge? Kan man købe ham på anden måde? Er han forfængelig? Har han erotiske anlæg? Hvilken type af kvinder foretrækker han? Er han homoseksuel? Dette sidste er meget vigtigt, thi den slags mennesker kan man knytte til sig med uløselige bånd. Den næste – har han i sin fortid noget, han vil skjule? Er han påvirkelig for pengeafpresning? Har han særlige tilbøjeligheder eller lidenskaber: Sport, visse griller eller spleen? Holder han af at rejse?' Og Hitler fortsætter: 'Det virkelige arbejde, det eneste, som er af afgørende betydning, består i at knytte til sig i det fremmede land personer, ja, endog grupper og partier af betydning. Jeg skaber i alle lande en indflydelseszone. Det er det hele, men det er nok. Den politiske succes, som jeg behøver, opnås kun ved de herskende og besiddende klassers systematiske korrupsion, penge, nydelsessyge, forfængelighed, dvs. appetit på magten, se det er vor propagandas klaviatur, og i krigen, der kommer, vil jeg høste frugterne af dette underjordiske arbejde, thi ingen af mine modstandere vil være i stand til at stille noget lignende op mod mig'."

Finder man da sådanne personer? Jo det gør man. F.eks. Lady X, Comtesse Y eller Mrs. Z og disses ærgerrighed: „Hver af dem håber på at blive den første, der modtages af Føreren. Fra det øjeblik den privilegerede er modtaget, vil hun i sin kreds anses for sagkyndig, og hendes mening om den nationalsocialistiske bevægelse vil være lov".

Rauschning bemærker på linje hermed syrligt: „Det såkaldte 'gode' eller 'højere' selskab i alle lande er fuldstændig forblindet i sin dom og forvolder derigennem megen skade. Det har ingen sans for proportioner. Dets medlemmer fører et uansvarligt sommerfugleliv og giver sig af med politik, ikke så meget af magtbegær som af lyst til at spille hasard og betragtes som indflydelsesrige. En tid synes de, alt efter hvers smag, at Hitler eller bolsjevismen er uhørt interessant. Tankeløst dømmer de alt og alle, men trodser ethvert forsøg på at trænge i dybden i en sag. Hvis det ikke var sådan, at disse i egne øjne så betydningsfulde vigtigpetere spredte forvirring over alt, behøvede man ikke at tage dem for alvor. Men i så kritiske tider som vore bliver det 'højere selskab' et revolutionerende element".²⁷⁸

En af dem, der advarede, Robert Dell, bemærker ligeledes den beskedne vægt, enstemmige dystre officielle rapporter fra Tyskland om forholdenes udvikling havde over for de lejlighedsbesøgendes beroligende forklaringer, når de kom hjem – inspirerede som de jo var af ikke selv at have set jøder pryglet eller kommunister hængt.²⁷⁹

²⁷⁸ Hermann Rauschning, *Mændene omkring Hitler*, s. 24.

²⁷⁹ *Germany Unmasked*, s. 14.

3.3. DE „AKTIVE FORHOLDSREGLER“

3.3.1. Hovedtræk

Struktur

De aktiviteter, der rummedes under overbetegnelsen aktive forholdsregler, var gennemtænkt på alle leder og kanter, og hertil hørte naturligvis, at der også blev opstillet en teoretisk struktur omkring dem med hertil hørende begrebsapparat, så at alle involverede kunne vide, hvad de talte om. I de interne instrukser defineredes udtrykket „aktive forholdsregler“ således som *hemmelige aktioner i udlandet for at støtte Sovjetunionens politik ved specielle metoder*. Det præciseredes i denne forbindelse specielt, at aktiviteterne også omfattede aktiv psykologisk påvirkning (d.v.s. tilskyndelse af nogen til handlinger til fordel for Sovjet), desinformation, kompromittering, demoralisering og afledning.²⁸⁰

Bittman beskriver i overensstemmelse hermed aktive forholdsregler som hemmelige operationer indrettet med henblik på at udstrække Sovjets indflydelse og magt verden over; de var et offensivt redskab for sovjetisk udenrigspolitik og tilstræbte systematisk at ødelægge relationerne mellem nationer, at diskreditere kritikere af Sovjet og at påvirke andre regerings politik i Sovjets favør.²⁸¹

Aktiviteten, beretter Bittman videre, faldt rent praktisk i to kategorier. For det første omfattede den aktioner, som initieredes og udførtes af KGB, og som for det meste betjente sig af traditionelle desinformationsteknikker. For det andet omfattede den aktioner, som initieredes, koordineredes og dirigeredes af det sovjetiske kommunistpartis internationale afdeling. Begge aktiviteter, siger han, udnyttede på det psykologiske plan de i vesten udbredte forestillinger om, at internationale forhandlinger skal foregå i oprigtighed og ærlig hensigt, forestillingerne om, at der nødvendigvis må være gensidighed i internationale relationer, om pressens rolle og om, at der både gælder og fra alle sider anerkendes et universelt krav på frihed og uafhængighed. Disse forestillinger trak man således grove veksler på, uagtet de i øst blot betragtedes som propaganda-slogans uden substans.²⁸²

Hvad specielt angår KGB's indsats, skelner Bittman inden for påvirkningsoperationernes område mellem 1) desinformation, 2) propaganda og 3) indflydelsesoperationer.²⁸³ *Desinformation* var påvirkning gennem falsknerier (evt. forfalskninger i form af modificerede autentiske dokumenter), rygtesmederier o.l. *Propaganda* var tilrettelæggelse af temaer, der var hensigtsmæssige for Sovjet og attraktive for målgruppen, opfindelse af tilforladelige argumenter, som målgruppen gerne skulle godskrive sig, hvad enten de sovjetiske ophavsmænd selv troede på dem eller ej, og injicering af begge dele f.eks. gennem pressen. Udtrykket „*indflydelses-*

²⁸⁰ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 58.

²⁸¹ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 43 ff.

²⁸² Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 44 f.

²⁸³ *The Deception Game*. Jf. Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 28 ff.

operationer" brugtes som bredere betegnelse for forsøgene på at udøve påvirkning – herunder evt. ved hjælp af desinformation og propaganda – i form af injicering af de sovjetiske synspunkter i fjendens ledergrupper gennem kontrollerede agenter, fortrolige kontakter eller godtroende personer, som manipuleredes til at fremme Sovjets interesser.

Som helhed indsprøjtedes på den måde i vesten et bredt spekter af information, desinformation, slogans og argumenter af alle slags rækkende fra det uhyre grove til det meget forfinede, og indholdsmæssigt strækkende sig over et bredt spektrum: Tilsværtning, forsonlighed, skrækpropaganda o.s.v.²⁸⁴

Desinformation

Ordet desinformation er hos os forbundet med megen mytedannelse. Begrebet defineredes imidlertid af KGB selv som følger: „Strategisk desinformation ... sigter på at vildlede fjenden vedrørende statens grundliggende politiske spørgsmål, den militær-økonomiske situation og de videnskabeligt-teknisk landvindinger i Sovjetunionen; visse imperialistiske landes indbyrdes forhold og forhold til andre lande ...“²⁸⁵ „Desinformation“ holdtes endvidere begrebsligt adskilt fra konventionel propaganda derved, at desinformationens ophavsmand altid holdtes skjult, og at der normalt også benyttedes fordækte midler til at sprede den. – Det er derfor, desinformationsoperationerne blev langt ind under KGB.

Ifølge Bittman²⁸⁶ var desinformation i den forstand, hvori begrebet opfattedes øst for Jerntæppet, et omhyggeligt tilrettelagt falsk budskab, som sluttes ind i modstanderens kommunikationssystem med sigte på at snyde dennes beslutningstagende elite eller offentligheden. Sådan desinformation kunne forekomme på det politiske, økonomiske, militære eller endog videnskabelige område. Ilya Dzhirkvelov beskriver fænomenet således: „Desinformation går fortrinsvis på de overordnede mål, nemlig at modvirke en regerings politik, at fremprovokere politiske konflikter mellem stater for at ødelægge deres relationer, at diskreditere statsmænd og politikere, at organisere bevægelser og begivenheder, som kan ødelægge et lands politiske stabilitet, at diskreditere uønskede organisationer (særligt efterrettningsorganisationer og disses personel), at gennemføre politisk og økonomisk afpresning og så videre. Det er en kompliceret sag, som kræver en masse grundigt forberedelsesarbejde såvel som veje til distribution og offentliggørelse af materiale. Desinformation er ikke blot en vel præsenteret politisk løgn – som jo altså let kan afsløres – men en samling facts og begivenheder, som det kan være svært at modstå, og som kan få alvorlige konsekvenser for den anden part.“²⁸⁷

En manual udformet af en GRU-officer ved indledningen til operationerne

²⁸⁴ Ref. efter *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

²⁸⁵ Citeret efter Amy W. Knight, *The KGB*, s. 284.

²⁸⁶ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 49 ff.

²⁸⁷ *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 304 f.

sondrer i øvrigt mellem strategisk politisk, militær, teknisk, økonomisk og diplomatisk desinformation.²⁸⁸

Desinformationens formål var altså at få offeret til at skade sig selv og egne interesser. For at få succes antoges desinformationsbudskabet at skulle svare i hvert fald delvis til almindeligt accepterede synspunkter i målgruppen. Uden et betydeligt indhold af *plausibel, verificerbar information* ansås det nemlig vanskeligt at opnå offerets tillid.²⁸⁹ Det er derfor karakteristisk, at desinformationsbudskaberne ofte også indeholdt megen *sand information* – ja, måske endog kritik af sovjetblokken. Budskaberne indrettedes imidlertid således, at de forledte målpersonerne til at undlade kritisk analyse af de bedrageriske dele.

Hvad endelig selve valget af desinformationsbudskaber angik, var KGB ifølge Bittman tilbøjelig til at se på to ting: Først og fremmest interesserede man sig for, hvilken opmærksomhed det pågældende budskab i sig selv havde uden for sovjetblokken – altså hvad den aktuelle offentlige debat dér drejede sig om, og hvad den heraf følgende politiske tone var. Og dernæst interesserede man sig for, om budskabet efter sin indretning virkede til at tvinge mållandet til at ændre sin politiske kurs på en måde, som direkte eller indirekte var til Sovjets fordel.²⁹⁰

I øvrigt var den desinformation, der anvendtes over for den 3. verdens lande, som regel grovere end den, som var designet til at bruges i vesten, og som nemlig så vidt muligt undgik grove forvridninger, der for let ville påkalde sig en afsløring på vore breddegrader.

En hvilken som helst kommunikationskanal kunne blive brugt til at udsluse

²⁸⁸ Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old*, s. 41.

²⁸⁹ Desinformation er, siger Bittmann, en slags spil, i hvilket deltagerne spiller én af tre roller:

Udføreren (af operationen), modstanderen (en fremmed stat, dets ledelse eller måske endog enkelte af dens borgere), og den umedvidende agent (som ikke kender til den rolle, han i virkeligheden er tillagt og som udnyttes af udføreren for at ramme modstanderen – og som måske fejlagtigt rammes af modstanderens modforholdsregler).

Metoden er den, at udføreren gennem den umedvidende agent søger at ramme modstanderen, som evt. slår igen mod agenten – der således provokeret på eget initiativ fortsætter angrebet på modstanderen. Eller modstanderen, der rammes direkte af udføreren, bringes til at tage fejl af ham og agenten og slår derfor til mod denne med en lignende modreaktion fra pågældende til følge.

Udføreren kan således under visse omstændigheder godt slå til direkte mod modstanderen, som simpelt hen er uvillig til at forstå, hvad han er udsat for. I stedet tolker han det skete som en konsekvens af egne mangler eller som et naturligt led i begivenhedernes forløb, hvorfor han overhovedet ikke erkender angrebet som et angreb.

Udføreren kan naturligvis også slå til mod modstanderen og den umedvidende agent samtidig, idet han regner med at dette vil udløse en serie af slag mellem modstanderen og den umedvidende agent (idet udføreren sørger for at overbevise både agent og modstander om, at de selv er hhv. udfører og modstander).

Karakteristisk for alle situationer er imidlertid, at udføreren skjuler sin egen rolle – hvilket ofte lader sig gøre om ikke andet så derved, at der, selv om ofrene får mistanke om rette forhold, sjældent er noget bevis i så henseende.

²⁹⁰ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 56.

desinformationen, hvis blot den var egnet. Men eftersom formålet ofte var at udløse en kædereaktion i massemedierne, blev der sædvanligvis gjort meget ud af at vælge netop det helt rette forum for søsætningen af budskabet. Ofte blev aviser eller magasiner foretrukket, eftersom materiale herfra har en højere grad af blivende anvendelighed, ligesom det p.g.a. af det trykte medies den større udførlighed end de elektroniske medier er lettere at styre trykte budskaber.

Propaganda

Fænomenet

Ved „propaganda“ forstod man temaer/opfattelser, de sovjetiske planlæggere gerne ville have offentligheden, opinionsdannerne og lederne i den vestlige verden til at godskrive sig. Propaganda kunne sådan set godt rumme elementer af desinformation.

Også propagandaen udformedes efter nøje overvejelse over, dels hvad Sovjet ønskede at opnå, dels hvorledes budskaberne skulle indrettes for at få dem til at stemme med bærebølgerne hos målgruppen. *„Det er meget lettere at forstærke en vis opfattelse, som allerede er udbredt i målgruppen, end at forsøge at ændre modtagernes billede eller opfattelse radikalt“*, som Levchenko siger. *„KGB udnytter og oppuster derfor tvivl, indvendinger og argumenter, som modtageren allerede selv rummer“*.²⁹¹

Lars R. Møller beskriver metoden træffende: *„Når sårbare tilgængelige potentielle målgrupper er blevet valgt, udvælger man et eller flere temaer. Temaer skal være troværdige og skal derfor baseres på detaljeret baggrundsviden samt et præcist kendskab til den aktuelle situation, især som den opfattes af målgruppen. Temaer skal overbevise målgruppen til at antage opfattelser og/eller udføre handlinger, der forekommer målgruppen fornuftige og realistiske ...“*.²⁹² Om mulighederne i så henseende specielt i Danmark siger Gordievskij: *„Danmark er et liberalt samfund med en stærk venstrefløj, så i realiteten behøvede KGB og ambassaden ikke at overanstrenge sig. Der var en masse fremdrift i offentligheden, som hurtigt lod sig kanalisere over i krav om våbenkontrol, støtte til sovjetiske fredsinitiativer, angreb på den amerikanske regering samt modstand mod Fællesmarkedet, atomvåben, det militære beredskab i Nordatlanten og Østersøen etc.“* ... *„I dette miljø opmuntrede KGB hver eneste kampagne.“*²⁹³

Korrekte informationer eller udsorterede dele af sådanne kunne meget vel indgå også som led i propaganda, hvis det mentes at kunne tjene formålet. Men de var altså i så fald „styrede“, som det kaldtes i sovjetisk terminologi, d.v.s. sorterede til formålet.²⁹⁴

Propagandabudskaberne blev alt efter anliggendets art markedsført åbent eller fordækt. KGB udførte således den del af propagandavirkomheden, hvor man

²⁹¹ Jf. Charlie Nordblom, *Krig i fredstid*, s. 119.

²⁹² *Operation Hurricane*, s. 121.

²⁹³ Jyllands-Posten 18/10 1990.

²⁹⁴ Ref. efter *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

efter sagens natur var nødt til at skjule stoffets sovjetiske oprindelse. Injiceringen i målgruppen fandt i disse tilfælde sted f.eks. gennem fortrolige kontakter eller egentlige agenter. Var en „historie“ eller et synspunkt på den måde først anbragt, sørgede man tillige for at få den oppustet og evt. også videreekkoet i andre lande.

Temaer

Der foreligger flere analyser, som søger at klarlægge, hvilke tankegange det var, sovjetpropagandaen forsøgte at injicere i den vestlige offentlighed – altså hvad propagandtemaerne var. Dette er bl.a. sket gennem analyse af sovjetisk presse.²⁹⁵

F.eks. har følgende temaer ladet sig identificere, som er blevet søgt stoppet ind i den vestlige offentligheds og elites hjernekanaler på en måde, så at ofrene følte det som egne tanker:

- Den sovjetiske militærdoktrin er defensivt orienteret; Sovjetunionen har en egeninteresse i gensidig våbenkontrol; Sovjetblokkens militæropbygning skyldes udelukkende frygt for vestlig aggression; nedrust Vesten, og så vil alt blive godt.
- Sovjets militære potentiel er så enormt, at der alligevel ikke kan stilles noget op over for det.
- Vestlandene er aggressive; der er militarisme i Vest; der savnes positiv vilje til at forhandle med Østblokken.
- Kommunistblokken er bange, fordi den misforstår Vesten. Det er derfor op til Vesten at gøre tilnærmelser og vise god vilje. Vesten låser sig fast i negative holdninger, så det er op til vesten at være mere imødekommende; de sovjetpositive kredse i vesten er „realister“.
- Kampen står imellem USA og Sovjet, og derfor bør alle andre holde sig neutrale; der er grundlæggende modsætninger inden for NATO; USA spekulerer i at føre en atomkrig begrænset til Europa for derigennem at spare eget territorium; Europa er derved blevet USA's gidsel (som modstykke lancerede Moskva idéen om en atomvåbenfri zone i Norden).²⁹⁶
- „Ideologien er død“ i Sovjet; Sovjetunionen har forandret sig – individet og ikke partiet tæller i USSR; der eksisterer ikke mere en international kommunisme.

²⁹⁵ Se f.eks. Brian D. Dailey og Patrick J. Parker, *Soviet Strategic Deception*, s. 55 ff; Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrörelsen*, s. 111 f; Herbert A. Kampf, *The challenge of Marxist-Leninist Propaganda*, i *Political Communication and Persuasion*, Vol. 4, 1987; Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia*. Se i øvrigt også Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*, s. 419 ff.

²⁹⁶ Nærmere om sidstnævnte f.eks. professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 2/2 2000 ud fra fund i åbne øst-arkiver.

- Der er både duer og høje i Kreml.
- Kommunismens succes er resultatet af sociale uretfærdigheder og blev fremmet af sådanne i Østeuropa.
- Vi kan ikke ignorere den 1 milliard kommunister, der bebor østblokken, så vi må nøjes med at bekæmpe den ubetydelige del af disse, der er *sande* kommunister; man må anerkende Sovjets meget høje teknologiske stadi og stilling som førende socialistisk magt.
- Atomenergi er verdens alvorligste problem. Vi bør hellere koncentrere os om det end om at være forskrækkede for kommunisterne.
- Vesten blander sig i østlandenes indre anliggender m.h.t. menneskerettighederne; menneskerettighederne krænkes også i vest.²⁹⁷
- Der er racisme i vest.
- Svaret på sovjetisk infiltration i U-landene er økonomisk hjælp til disse.

KGB eftersøgte ihærdigt ord og udtryk, der var egnede som forankring for disse temaer. Man greb f.eks. det vestligt opfundne udtryk „*tillidsskabende foranstaltninger*“ i luften og udnyttede det maksimalt. Evt. opfandt man selv medieattraktive udtryk, som var egnede til at spore udviklingen („*neutronbombe*“, „*atomvåbenfri zone*“).

Men slagordene og de forskellige slogans er i øvrigt lette at identificere: „Kampen for freden“, „total afrustning“, „forbud mod anvendelse af kernevåben“, „national selvstændighed“, „nej til EF“, „Danmark ud af NATO“, „afskaffelse af værnepligten“, „ungdomsoprør“, „nedbrydning af de borgerlige normer“, „studenter/arbejdersolidaritet“, „fredelig sameksistens“, „antikolonialisme“, „antiimperialisme“, „revanchisme“, „antifascisme“, „antiracisme“, „antikapitalisme“, „Østersøen – fredens hav“, „hellere rød end død“ o.s.v. o.s.v.

Opregningen er i parentes bemærket ikke udtømmende – der var jo umådelig mange strømninger i Vesten, som lod sig udnytte, ikke mindst når KGB kunne regne med, at den vestlige offentlighed havde en tilbøjelighed til naivt at bedømme Sovjets hensigter ud fra egne forudsætninger („*spejlbilled*“fejlen).

Propagandaen gik i øvrigt naturligvis ikke blot på helt overordnede forhold. Der fastlagdes også propagandtemaer med tilknyttede slogans og argumenter med henblik på specielle situationer. Eksempel: I 1982 pålagdes London-residenturaet at fremme følgende betragtninger med relation til deployeringen af ameri-

²⁹⁷ Se f.eks. vedr. et postulat om krænkelse af menneskerettighederne i USA – som bl.a. indebar formidling af breve via en frisindet politiker i København til den amerikanske præsidentfrue – Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 559.

kanske krydser-missiler: 1) At krydsermissiler er offensive, ikke defensive våben, 2) at amerikanerne insisterede på at deployere dem og nægtede at indlade sig i seriøse forhandlinger om dem, 3) at Sovjetunionen ville opdage deres forlægning fra britiske baser under en øst-vestkrise og tolke det som et signal om forestående atomangreb, hvilket man sandsynligvis ville søge at komme i forkøbet med et eget atomangreb, 4) at USA's deployering af krydsermissiler i England risikerede at involvere landet i USA's indledning af en atomkrig, imod Englands ønsker.²⁹⁸ Tilsvarende da fredskampen senere blev koncentreret om at stoppe eller sinke det amerikanske rumforsvarsinitiativ (det såkaldte „stjernekrigsprojekt“).²⁹⁹ Her gik bestræbelsen på at indgive de NATO-allierede indtryk af, at dets gennemførelse ville kunne medføre tilbagetrækning af den amerikanske atom-paraply fra Europa, at det indebar en skærpelse af våbenkapløbet, at Europa blev støvsuget for forskere til projektet, og at dette indebar forbrug af ressourcer, som ellers skulle have været brugt på udviklingsarbejde i den 3. verden.

Operationernes omfang

Hans Engell (tidligere forsvarsminister og justitsminister) har ud fra det, der kom frem efter Murens fald, indrømmet, at oplysningerne alene om det østtyske STASI's virksomhed i Danmark i dag får det til at løbe koldt ned ad ryggen på ham: „*De brugte tilsyneladende langt flere kræfter på at undergrave den fri verden, end vi havde forestillet os. Det er ikke overraskende, at STASI og andre østlige efterretningstjenester benyttede misinformation for at skabe splid. Men omfanget er kommet bag på de fleste*“.³⁰⁰

Baggrunden for denne konstatering er, at KGB fra 1970-ernes begyndelse havde lagt øget vægt på anvendelse af aktive forholdsregler, herunder ikke mindst meningspåvirkningsoperationer. Levchenko siger ligefrem, at Jurij Andropov – den senere generalsekretær for kommunistpartiet – ændrede KGB til at være en slags reklamebureau.³⁰¹ Dette indebar ikke, at man opgav andre tiltag. Men det indebar en styrkelse af lige netop *de* aktiviteter, det de vestlige pluralistiske samfund havde vanskeligt ved at imødegå.

Meningspåvirkningsoperationerne nåede således med årene et meget betydeligt omfang. Allerede i årsrapporten for 1961 noterede residenten i Paris, at KGB var ansvarlig for 230 avisartikler (samt 11 bøger og pamfletter, 32 spørgsmål og statements i parlamentet, 9 offentlige møder og et antal plakater og flyveblade).³⁰²

²⁹⁸ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 137.

²⁹⁹ William J. Casey, *Sovjet Use of Active Measures* i *Current Policy* nr. 761, *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*.

³⁰⁰ Berlingske Tidende 24/7 1991.

³⁰¹ Interview i Politiken 31/3 1983. Se i øvrigt f.eks. Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia*, s. 187 ff.

³⁰² Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 605.

Vestlige efterretningskilder hævder imidlertid, at i 1980 var KGB nået op på ca. 1.000 desinformationskampagner årligt, herunder dem der var bygget på indflydelsesagenter og udnyttelse af såkaldte „nyttige idioter“ i vesten.³⁰³ Og en afhopper beretter, at der alene i Danmark i slutningen af 1980-erne gennemførtes flere hundrede påvirkningsoperationer pr. år.³⁰⁴ Det er også anslået af en amerikansk kongreskomité, at Sovjet dengang årligt investerede 3-4 milliarder dollars i meningspåvirkningsaktiviteterne,³⁰⁵ der skønnes at have involveret 15.000 mennesker verden over. Se også nedenfor under 3.4 om det bagved liggende apparats størrelse.

3.3.2. Kortlægning af det danske apparat

Det siger sig selv, at denne omfattende aktivitet ikke foregik på må og få. Der brugtes tværtimod megen tid på at tegne diagrammer af modstandernes opinionsdannelsesapparat, således at der kunne sættes ind på den mest lønsomme vis.

Søkkortet tegnes

Et eksempel vil belyse dette:

Det fremgår af papirer, som senere er hentet ud af de østtyske arkiver, at KGB interesserede sig for „*udviklingsperspektiverne for en ny dansk forsvarspolitik*“. Man fulgte med andre ord f.eks. perspektiverne omkring de danske fodnoter tæt.³⁰⁶ For at kunne gøre dette, måtte KGB imidlertid kende konstellationerne i og omkring det danske folketing, ligesom man måtte have indblik i relationerne mellem Danmark og vore allierede.

I 1976 udarbejdede KGB-residenten i København, Mikhail Petrovich Ljubimov, derfor en 3-års operationsplan for, hvorledes det danske udenrigsministerium og statsministeriet skulle gennemtrænges.³⁰⁷ I et hemmeligt brev³⁰⁸ opridser Ljubimov i denne forbindelse detaljeret, hvad der skal gøres, indledende med en beskrivelse af de pågældende ministeriers fysiske placering og faciliteter. Han gør endvidere opmærksom på, at udenrigsministeriet råder over information, som var afgørende for KGB, f.eks. vedrørende NATO, relationerne mellem øst og vest, til USA, forholdene inden for EF m.v. Dernæst udpeger han de afdelinger i ministerierne, som

³⁰³ Jf. Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 25/7 1991.

³⁰⁴ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 61.

³⁰⁵ Roy Godson i *Political Communication and Persuasion*, vol. 4 s. 43. Jf. også *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 59, f.

³⁰⁶ Berlingeren 12/1 2000.

³⁰⁷ Se Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, s. 25 ff.

³⁰⁸ Nr. 687/PR, 13/10 1976.

er vigtigst i sammenhængen, og opridser, hvilke skridt der vil blive taget: Brug af konfidentielle og operationelle kontakter til indsamling af information om de to ministerier og til at kortlægge veje til embedsmændene dér, opsamling af officiel information om ministeriernes aktiviteter, struktur, reglerne om deres rekruttering og denne selv, deres tekniske tjenester, deres personaleuddannelse og de ansattes adgang til hemmelige dokumenter. Efter en preliminær undersøgelse ville KGB prøve at identificere sådanne personer, som fortjente yderligere opmærksomhed, og som måske i sidste ende kunne rekrutteres. Ligeledes ville man undersøge mulighederne for aflytning af lokalerne.

At sådanne planer for kortlægning af danske institutioner og forholdene dér ikke var det rene fantasi, der førte ud i ingenting, kan læses eksempelvis i rapporter fra agenten „Herbert“ til hans opdragsgiver STASI i Østberlin.³⁰⁹ Disse rapporter drejer sig således i stor stil om den socialdemokratiske partiledelses holdning til tildragelserne i det vesttyske socialdemokrati omkring NATO's dobbeltbeslutning og andet, den danske regerings og Socialdemokratiets holdning til Reagan-administrationen samt den socialdemokratiske partiledelses holdning til udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål og til afspændingsprocessen som helhed.

Herbert var antagelig østtysk diplomat, men hans rapporter vurderes ikke desto mindre at bygge på stor fortrolighed med forholdene i den socialdemokratiske partitop.³¹⁰ Så han har haft gode forbindelser i miljøet.

Kilderne

Der foregik altså et omfattende kortlægningsarbejde, hvis overordnede formål var at finde ud af, hvor der med fordel kunne sættes ind. Gennem dette arbejde udmøntedes bl.a. en oversigt over aktørerne i det danske opinionsdannelsesapparat. I det søkort, der tegnedes på den måde, ville KGB's ledelse se, hvilke strenge der til enhver tid bedst kunne spilles på, hvordan og hvor med et givent mål for øje. Eksempelvis lod det sig herudfra bedømme, hvorledes en bestemt information bedst kunne sluses ind i det danske samfund, og hvorledes man bedst kunne fremme foretrukne personers vej til centrale positioner i diagrammerne.

Mange forestiller sig nok, at dette søkort blev tegnet gennem regulær spionage. I stor stil udformedes det imidlertid på grundlag af åbne og halvåbne kilder:

Åbne kilder

Kortlægningen tog således udgangspunkt i de almindelige, offentligt tilgængelige oplysninger om, hvem der varetog hvilke funktioner på redaktioner, i organisationer, partier o.s.v. Det billede af den rent formelle magt- og indflydelsesstruktur, som tegnede sig på dette grundlag, fuldstændiggjordes dernæst gennem undersøgelser af, hvorledes de *virkelige* magtforhold var mellem disse personer og i de

³⁰⁹ Jyllands-Posten 3/1 2000.

³¹⁰ Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 30/12 1999.

respektive grupperinger. Herunder søgtes der også udarbejdet en karakteristik af de forskellige aktører med henblik på at få opklaret, hvem af dem der måske lod sig nyttiggøre, med henblik på hvervning af pågældende.³¹¹ Formålet var at finde den rette mand, tidspunkt, sted og strømning, som en aktion kunne bygges på.

Hyggesamtaler

Denne supplerende undersøgelse foregik meget langt gennem samtaler med relevante danskere under hyggeligt samvær i „samarbejdets“ og den „gensidige forståelses“ ånd.

Mange politikere og opinionsdannere kan berette om en nærgående og ihærdig opmærksomhed – evt. garneret med frokoster og andet venskabeligt samvær – som vanskeligt kan forklares på anden måde end i lyset af dette oplysningsbehov. Dette gælder f.eks. SF's forsvarspolitiske ordfører gennem en årrække, Pelle Voigt, som har beskrevet forløbet i Weekendavisen³¹² samt over for en svensk forfatter.³¹³

Voigt fortæller således om, hvorledes hans samtalepartnere fra den anden side havde en enorm interesse for alt mellem himmel og jord – og i relation til ham specielt for venstrefløjpartiernes interne forhold. Kontakterne gav ham, siger han, fornemmelse af en „*omfattende aktivitet, der rækker ind i snart sagt alle politiske og journalistiske kredse*“. Han vurderer KGB's arbejde som ganske kvalificeret og ambitiøst i bestræbelserne på at etablere kontakter og påvirke opinionsskabere. Han bemærker dog også, at aktiviteten i det store og hele virkede mod hensigten p.g.a. den klodsethed, hvormed den udførtes.

Voigts forklaringer udgør et karakteristisk eksempel på en selvbevidst politiker, der næppe forstår, hvad hans samtalepartnere egentlige formål var, hvordan de arbejdede, og at man måske slet ikke søgte at hverve ham som agent. Han overser også, at det ikke er muligt for ham at bedømme effekten af de KGB-aktioner, der er lykkedes, netop fordi de *ikke* var klodsede. KGB havde således i den periode, vi her beskæftiger os med, ikke noget imod at præsentere sig som klodset på ét område, hvis dette indebar, at der kunne arbejdes i så meget desto større uforstyrret-hed på andre. Voigts vurdering med hensyn til modpartens klodsethed er da også i lodret modstrid med erfaringerne hos andre, der har oplevet tilnærmelser.³¹⁴

Denne naivitet parret med uvidenhed er et karakteristiske fænomen hos de ikke helt få, der under henvisning til et ønske om at virke i fredens og den interna-

³¹¹ Se i øvrigt nedenfor under 3.4.5 om den fremgangsmåde, der anvendtes ved kortlægning af enkeltpersoners karakter og potentiale.

³¹² 30/8 1986.

³¹³ Charlie Nordblom, jf. *Krig i Fredstid*, s. 186 ff. Se også Østre Landsrets domme af 11/1 1990 (3. afd., sagerne 278 & 279/1988) samt Pelle Voigt i Jyllands-Posten 1/12 1987. I øvrigt Rune Bech i Jyllands-Posten 4/9 1988 og Helle Lyster i Aktuelt 22/8 1988.

³¹⁴ Se f.eks. interviewet i B.T. 27/1 1984, hvor disse folk karakteriseres som „*utroligt dygtige og veluddannede*“.

tionale forståelses interesse havnede i kollaboratørens rolle. Et andet eksempel af denne art er Lasse Budtz, der beretter, at der under hans maksimalt 10 møder med den østtyske ambassadør for at udveksle oplysninger „ikke blev udleveret *antydningen af fortrolige oplysninger under møderne ... De østtyske diplomater orienterede mig om, hvordan situationen var i deres land, og jeg svarede på deres spørgsmål om mine synspunkter på vores politiske situation. De kunne f.eks. finde på at spørge om, hvor længe jeg troede, at regeringen ville blive siddende, eller hvordan vi så den udenrigspolitiske situation.*“³¹⁵ – Og herefter øsede Budtz så beredvilligt af sine erfaringer og viden og følte sig formentlig vældig tilfreds med den respekt, han mente at aftvinge samtalepartnerne på den anden side af det veldækkede bord.

Men kontakterne ind i det danske meningsdannelsesapparat samlede sig da i øvrigt ikke udelukkende om venstrefløjspolitikere. Den konservative Hans Engell var også i sin tid som leder af den konservative pressetjeneste udsat for tilnærmelser. Det hævdes også, at en lang række af Folketingets medlemmer, funktionærer og journalister har fået følere.³¹⁶ Det skal således have været endda meget let at få gaver og invitationer til dyre frokoster, hvis blot man befandt sig et interessant sted. Hvad, der var interessant, afhang af situationen.

Infiltration

Var der mulighed for det, gik KGB imidlertid også videre. F.eks. kunne man finde på at infiltrere relevante organisationer for derigennem at få direkte viden om, hvad der foregik i disse. Blot et enkelt eksempel: Agenten „Apollo“, alias Jan Aage Jeppesen, meldte sig ind i Det konservative Folkeparti, hvis materiale han systematisk sendte til sine kontakter i Østtyskland.³¹⁷

3.4. APPARATET

I min reol står en porcelænskanin med strittende øren.

Engang i december 1998 stod jeg i et koldt klasselokale i Moskva – i et højhus, der efter dansk målestok bragte tanken hen på en udtjent fabriksbygning. Uden for vinduet kunne man kigge ned i en fabriksskorsten. Der var – dengang – næsten ingen af de faciliteter, som kendes fra danske læreanstalter. Til gengæld var studenterne umådelig interesserede.

Emnet var „retten i samfundet“, som jeg havde lovet at fortælle om i forbindelse med et arbejde på at få en russisk erhvervsjurauddannelse på benene. Jura hænger jo sammen med så meget andet. Og her i Moskva var der oven i købet

³¹⁵ Jyllands-Posten 31/12 1999.

³¹⁶ Berlingske Tidende 28/1 1984 og B.T. 27/1 1984.

³¹⁷ Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 23/3 1999 samt i *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 139 ff, særligt s. 152.

frihed til at fortælle og diskutere alting – også ting, der falder for den „politiske korrektheds“ sabel i det Danmark, hvor man jo udsættes for alskens kratluseri og repressalier, hvis man siger højt, at Kejseren løber rundt i den bare skjorte.

Det viste sig at være ganske meget, der skulle forklares de unge mennesker, i hvis hjem det åbenbart var flovt at tale om tiden inden 1990. Hvis man taler om noget, kommer det jo måske også igen.

Disse unge – og deres lærere – savnede en stor del af den viden, der for en vestlig jurist er en selvfølge, og uden hvilket juraen bliver en meningsløs opstabling af formelle regler. Det var imidlertid ikke muligt at fortælle alting, så jeg nøjedes med at berette noget af det, jeg selv havde set. De unge mennesker vidste f.eks., at de ikke var alt for godt lidt i nabolandene. Men hvad svarer man unge mennesker, som spørger, hvorfor deres naboer ikke kan lide dem?

En gruppe blandt studenterne kom op efter timen. Det er skik i Rusland, sagde de, at når en ven rejser, skal han have en gave. Så de ville gerne give mig en kanin af porcelæn, som ganske vist ikke var så meget, men den kunne jo dog holde mig med selskab på den meget lange rejse til det fjerne Danmark. Og når jeg kom hjem, kunne den også minde mig om, at de eksisterede.

Disse unge russere betaler i dag prisen for sovjetregimets kæmpemæssige forbrug af penge og intelligens på en komplet idiotisk måde, så at deres land i dag savner centrale forudsætninger for at bygge et samfund op til vestligt niveau:

3.4.1. KGB

Finsk arkitektur har høj status ikke blot hos os. Lige før Sct. Hans 1972, nemlig den 20. juni, flyttede KGB's Første Hoveddirektorat ind i nye omgivelser – en stor bygning i Jasenovo sydøst for Moskva, tegnet af en finsk arkitekt.

Den Y-formede kontorblok havde på den ene side mødesal og bibliotek, på den anden poliklinik, idrætsanlæg og svømmebassin. Arealet var omgivet af dobbelt hegn med vagthunde imellem og bevæbnede vagtposter ved indgangene, som kontrollerede de ansattes plasticidentitetskort. Det rummede ud over bygningerne alt til faget henhørende lige fra en stor buste af Lenin på en granitblok – senere suppleret med et monument til ære for den „ukendte efterretningsofficer“ – og til en pittoresk anlagt sø. Inden døre var alle faciliteter til rådighed – inklusive naturligvis privat sauna for topcheferne.

De ansatte blev afhentet i Moskvas centrum af særlige busser, hvorefter de mødte mellem kl. 8 og kl. 9. Man arbejdede så til kl. 18, hvor busserne kørte tilbage, medens politiet holdt al anden trafik tilbage på ringvejen. Toplederne benyttede dog naturligvis ikke busserne, men kørtes på arbejde i limousiner med privatchauffører.

Alt var således ordnet på et højt niveau – lige med undtagelse af kantinepersonalet, som nemlig stjal af maden. Dens mage fandtes ikke uden for pigtrådshegne. De ansatte i kantinen nægtede ligefrem at møde igen, førend ledelsen stoppede kropsvisitationen ved udgangen. Det blev man så nødt til at finde en ordning på – uden mad og drikke du'r helt en som bekendt ikke.

Opgaver

De afgørende dele af de fordækte påvirkningsoperationer foregik gennem KGB.³¹⁸ Forkortelsen står for „Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti“ (statssikkerhedskomiteén). Organisationen havde under forskellige navne eksisteret siden 1917³¹⁹ og var tænkt som kommunistpartiets „sværd og skjold“ indadtil og udadtil. Den politiske strategi for arbejdet og de væsentligste taktiske beslutninger bestemtes direkte af sovjettoppen, nemlig politbureauet.

Opgaverne var langt mere omfattende end dem, der var tillagt efterretningsorganisationerne i de vestlige lande. KGB var således så at sige overalt i og uden for Sovjet – herunder også i ethvert sovjetisk fly, skib, idrætsgruppe eller andet, som besøgte udlandet. Man varetog herunder bl.a. politisk, økonomisk, teknisk og militær efterretning i udlandet, overvågning af sovjetborgere og emigranter ude og infiltration af de respektive landes efterretningstjenester. Hertil kom så den fordækte del af de „aktive forholdsregler“.

KGB var i hele denne aktivitet ubundet af etiske eller retlige bånd svarende til dem, der kendes i Vesten, men opererede i stedet ud fra de kommunistiske moralbegreber, der er beskrevet oven for under 3.1.1. Organisationen var derfor skruppelløs efter vestlig målestok – ja, benyttede endog tidligere nazistiske, tilfangetagne eksperter fra Hitlers Rigssikkerhedstjeneste.³²⁰ Dette førte undertiden ud i helt surrealistiske tilstande. Især avlede det en hang til konspirationsteorier hinsides enhver rimeligheds grænse. Endvidere belastedes KGB af utilstrækkelig indlevelse i vestlige forhold, hvilket gang på gang førte til grove fejltolkninger af begivenheder i vest.³²¹ Eksempelvis var man i 1980-erne fuldt og fast overbevist om, at vestmagterne planlagde et nukleært første-slag mod Sovjetunionen. Af den grund beordrede centeret i Moskva gennemført intensiv efterretningsvirksomhed til fremskaffelse af nærmere oplysninger om dette indbildte angreb – og konkluderede ud

³¹⁸ Se ovenfor under 3.1.2. om de organer, gennem hvilke offensiven førtes ud i livet.

³¹⁹ Se mere generelt om KGB: *A Report on Active Measures and propaganda 1986-87*; Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 636 ff; Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*; John Barron, *KGB Today*; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 17 ff; William R. Corson og Robert T. Crowley, *The New KGB*; Richard Deacon, *A History of the Russian Secret Service*; Peter Deriabin og T.H. Bagley, *KGB. Masters of the Soviet Union*; Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 159 ff; Brian Freemantle, *KGB*; Amy W. Knight, *The KGB*; Philip Knightley, *The Second Oldest Profession*, s. 4 f; Thorleif Andreassen og Gunnar Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 6 og 11; Aleksei Myagkov, *Jeg var KGB-officer*, s. 36. Se i øvrigt Dragan Jovius, *Sovjetspionage i Sverige*, s. 13 ff og Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrørelsen*, s. 81. Herpå bygget på dansk Lars R. Møller, *Operation Hurricane*, s. 243 ff.

³²⁰ Således Obersturmbannführer Wilhelm Leimer, der i 1943-44 oprullede hovedparten af den tjekkiske modstandsbevægelse.

³²¹ Se herom f.eks. Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 556 f.

fra de pauvre resultater heraf ikke, at der ingen planer var af denne art, men tværtimod at planerne blot holdtes særlig godt skjult.³²²

Op gennem 1970-erne intensiveredes operationerne, og i denne forbindelse lykkedes det trods alt gradvis at forbedre standarden. Faktisk have KGB i denne periode held til at rekruttere inden for alle socialgrupper og politiske kategorier vest for Jerntæppet – inklusive amerikanske forretningsfolk, videnskabsmænd, ja, endog CIA-medarbejdere. Det skal her huskes, at perioden prægedes af Vietnamkrigen og Watergate med deraf følgende frustration og usikkerhed i vide kredse, hvilket lod sig udnytte. På dette grundlag og i øvrigt med bistand fra satellitlandene lykkedes det at iværksætte mængder af operationer indrettet på at skabe forvirring og på at diskreditere USA og andre NATO-lande ved hjælp af forfalskede dokumenter, velplacerede indflydelsesagenter og manipulation af massemedierne.³²³

Organisation

KGB var inden for de „aktive forholdsreglers“ område organiseret nogenlunde som følger:³²⁴

Første Hoveddirektorat

Ifølge Ladislav Bittman var ansvaret for de fordækte operationer i udlandet (altså f.eks. rekruttering, uddannelse og styring af illegale agenter, industrispionage, sabotage og kontakt til sovjetborgere i udlandet) placeret på KGB's Første Hoveddirektorat, der beskæftigede ca. 20.000 officerer.³²⁵ Direktoratet var opdelt i linjeafdelinger, der hver havde ansvaret for operationerne i bestemte lande og geografiske regioner. F.eks. sorterede Norge og Danmark under Arktisk Gruppe i 3. afdeling. Hertil kom nogle særlige tjenester, afdelinger og underafdelinger udskilt i henhold til deres funktion.³²⁶

Påvirkningsoperationerne fik som allerede berørt forøget vægt fra slutningen af 1950-erne. Anledningen var, at sovjetledelsen på dette tidspunkt erkendte, at den risiko, der ville være forbundet med gennemførelsen af en regulær krig med NATO, var uacceptabel, hvorfor man søgte andre veje til at opnå verdensherredømmet.³²⁷

³²² Se f.eks. dokumentationen i Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*.

³²³ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 1 f.

³²⁴ En vis usikkerhed hersker bl.a. p.g.a. de forskellige kilders varierende terminologi og uens erfaringsbaggrund. Som grundlag for en rekonstruktion af KGB's sandsynlige organisation kan imidlertid nu også anvendes de oplysninger, der er kommet frem om organiseringen af STASI's tilsvarende tjeneste, der som tidligere berørt var kalkeret efter KGB.

³²⁵ Se f.eks. Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 18.

³²⁶ Butkov, Mikhail V., *KGB i Norge*, s. 15 f.

³²⁷ Se i øvrigt Chapman Pincher, *Spionene iblant oss*, s. 128.

I maj 1959 samledes derfor omkring 2.000 af de ledende KGB-officerer, indenrigs- og forsvarsministrene samt centralkomiteemedlemmer, og her præsenteredes et nyt, overordnet program for KGB's virksomhed. Blandt de mål, der nu blev opridset, var mobilisering af sikkerheds- og efterretningstjenesterne med henblik på at påvirke de internationale relationer, at destabilisere hovedfjenderne og at svække alliancen mellem dem. Både KGB og den sovjetiske intelligensia skulle ifølge oplægget også involveres i bearbejdelsen af udlændinge. Og den nyoprettede desinformationsafdeling – se om denne nedenfor – skulle indlede et tæt samarbejde med andre relevante afdelinger i partiet og regeringsapparatet landet over. Der skulle endvidere iværksættes fælles politiske operationer med efterretnings-tjenesterne i den øvrige kommunistblok.³²⁸

A-tjenesten

For at bære dette koncept var desinformations- og meningspåvirkningsaktiviteterne i 1959 blevet udskilt organisatorisk i et særligt aktivitetsområde, nemlig afdeling D, der oprindeligt bemandedes med 50 officerer.³²⁹ Herunder sorterede bl.a. sort propaganda (altså falsknerier og desinformation). I slutningen af 1960-erne, medens afdelingen var under ledelse af general Ivan Agayants, forbedredes afdelingens status imidlertid. Især som anerkendelse af dens held med at mobilisere verdensopinionen mod Vietnamkrigen blev den således opgraderet til tjenestegren (kendt som A-tjenesten).³³⁰ Og her placeredes fra nu af ansvaret for koordineringen af påvirkningsoperationerne og for opdagningen af den åbne sovjetpropaganda med fordækte midler. Afdelingen rådede med henblik herpå over egne faciliteter til produktion af forfalskninger, opdigt m.v.

Det blev altså A-tjenesten, der kom til at sidde med ansvaret for planlægning af meningspåvirkningsoperationerne i udlandet, for udarbejdelse af nødvendigt materiale hertil og for analysen af resultaterne. Men tjenestens initiativer kunne sådan set være taget på grundlag af idéer undfanget hvor som helst i systemet: I en ambassade, i politbureauet eller blandt tjenestens egne folk. Der blev periodisk afgivet beretning til politbureauet, hvor A-tjenesten efter sigende nød betydelig bevågenhed – politbureauemedlemmerne deltog endog undertiden selv som aktører i aktionerne.

A-tjenesten var opdelt i afdelinger – 8. afdeling havde f.eks. ansvaret for påvirkningsoperationer på det økonomiske plan. Disse afdelinger formulerede opgaverne og delegerede dem videre til residenterne (de lokale KGB-ledere) ude i verden.³³¹

³²⁸ Se f.eks. Brian D. Dailey og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, s. 13 f.

³²⁹ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 486.

³³⁰ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 527; *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 7 og 61. Jf. også John Barron, *KGB Today*, s. 449.

³³¹ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 59.

Residenturerer i udlandet

Ved Sovjets ambassader rundt om i verden var der således etableret såkaldte KGB-residenturaer, der hver især blev ledet af en chef (rezident). Ifølge Gordievskij var der i Danmark til stadighed ca. 40 efterretningsagenter med officersrang i KGB og GRU (den militære efterretningstjeneste).³³² Også disse lokale residenturaer var opdelt i „linjer“ – svarende til opdelingen af direktoraterne og afdelingerne ved KGB's hovedkvarter („centeret“) i Moskva. Under PR-linjen hørte den politiske efterretningsvirksomhed, hvor man beskæftigede sig med indsamling af hemmelige og åbne oplysninger om den politiske udvikling i de respektive lande, ligesom man stod for de lokale indflydelsesoperationer. Linjen havde høj prioritet i ambassadernes arbejde – det er anslået, at næsten halvdelen af de lokale KGB-officerer var beskæftiget på dette område.³³³

A-tjenesten i Moskva-centeret var igennem de lokale residenturaer tæt informeret om nuancer i livsstil, sprog m.v. i de lande, den havde sin opmærksomhed rettet imod.

Andre placeringer

Også andre dele af KGB kunne naturligvis involveres i operationer af den art, opmærksomheden i denne bog er samlet om. Nævnes kan f.eks. 12. afdeling under Første Hoveddirektorat, som rummede et stort antal veteraner fra udlandstjenesten, der var velkendte med fremmede forhold og fremmedsprog, og som var vant til at færdes ubesværet blandt mennesker af anden nationalitet. Placeret i dækpositioner f.eks. i Videnskabernes Akademi og andetsteds havde de naturlig kontakt til udenlandske gæster i Sovjet og naturlig anledning til at rejse til vestlige universiteter m.v. i „forsknings“øjemed eller for at deltage i internationale arrangementer. På den måde kunne de opspore og forfølge gode emner og ideer overalt.

Medarbejderne

KGB

Skønnet over antallet af KGB-medarbejdere varierer en del og er da også behæftet med al mulig usikkerhed. Antallet af udlandsmedarbejdere – der voksede voldsomt i ly af detenten fra begyndelsen af 1970-erne, og som jo altså arbejdede under forskellig forklædning (som diplomater, journalister, handelsmænd, forskere o.s.v.) – er imidlertid anslået at have været helt op til ca. 250.000, medens det samlede medarbejdertal antages at have været op til ca. 1 million. Gennemgående var der ikke rekrutteringsvanskeligheder, idet prestigen, den relativt høje løn, magten og muligheden for stationering i Vesten tiltrak mange unge mennesker. KGB-personellet ændrede af samme grund efterhånden karakter: Unge, veluddannede folk

³³² Jf. hans artikel i Information 10/4 1992. Også *Next Stop Execution*, s. 152.

³³³ Romerstein, Herbert og Stanislav Levchenko, *The KGB Against The 'Main Enemy'*, s. 278. Se i øvrigt om PR linjen samme værk s. 298 ff.

med afvæbnede humor – ofte endog rettet mod Sovjet – en venlig adfærd og tilsyneladende uskadelige begyndte at markere sig.

Første Hoveddirektorat og A-tjenesten

Første Hoveddirektorat havde en egentlig mandskabsstyrke på omkring 3.000 i midten af 1960-erne, men i midten af 1980-erne var antallet ca. 12.000.³³⁴ Ansøgere til stillinger i direktoratet blev omhyggeligt udvalgt og uddannet.³³⁵ Den specielle Tjenestegren A voksede i årene 1975-1985 fra ca. 50 til 110-120 officerer,³³⁶ og i slutningen af 1980-erne skal tjenestegrenen være vokset yderligere.³³⁷

A-tjenesten fungerede som en stabstjeneste, hvilket indebar, at det meste arbejde foregik i direktoratets respektive geografiske afdelinger. Tjenesten sendte derfor normalt heller ikke selv officerer til udlandet – hvilket også reducerede risikoen for, at vitale folk hoppede af, og for vestlig infiltration af nøglefunktioner. Derimod arbejdede man gennem udstationerede officerer fra andre tjenester, især dem, der var ansvarlige for den politiske efterretningstjeneste (PR). Fra centeret i Moskva spredtes desinformation på den måde gennem PR-officerer ved de lokale sovjetiske ambassader. Officererne ved den politiske efterretningstjeneste på residenserne i udlandet forventedes at bruge omkring 25% af deres arbejdstid på slige aktive forholdsregler.³³⁸

Til det regulære KGB-personel ved ambassaderne kom så naturligvis de mange almindelige sovjet-diplomater, som havde bifunktioner for organisationen, herunder i forbindelse med påvirkningsoperationer. Se i øvrigt nedenfor under 3.4.5 om østpersonel i vesten.

A-tjenestens personelkvalitet skal have været meget varierede. Ca. halvdelen af officererne var specialister på tjenestens område, medens nogen af resten nærmest var blevet forflyttet bort fra andre arbejdsfelter. Arbejdet i tjenesten betragtes i nogen grad som en karriæremæssig blindgyde, bl.a. fordi det normalt ikke bød på udstationering i Vest. Mange af de tjenstgørende officerer havde derfor beskeden eller ingen erfaring med vestlige forhold, hvorfor de i udpræget grad led under tendensen til at bore sig fast i konspirationsteorier om de kapitalistiske og zionistiske komplotmagere.³³⁹ Ikke desto mindre husede A-tjenesten også en del af KGB's mest talentfulde officerer udvalgt på grundlag af deres kreativitet, sprogfærdighed, analytiske eller skrivemæssige færdigheder eller deres grundige kendskab til et bestemt emne eller en bestemt nation. KGB strakte også de ellers stramme grænser for, hvad organisationens personel måtte og ikke måtte, når det drejede

³³⁴ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 630.

³³⁵ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 633.

³³⁶ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 647.

³³⁷ Jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

³³⁸ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 3 og Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 292.

³³⁹ Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 292 f.

sig om disse folk, og accepterede endog til en vis grad excentricitet, som ville være uhørt på andre poster.

3.4.2. STASI

Et system af tilsvarende organisationer i satellitlandene opererede som sagt under KGB's auspicer. En af de vigtigste og i dag bedst belyste er det østtyske STASI.³⁴⁰

STASI d.v.s. Ministerium für Staatssicherheit (Statssikkerhedsministeriet) i Østberlin var tillagt særlige opgaver i Danmark. De aktive forholdsregler sorterede under ministeriets HVA (Hauptverwaltung Aufklärung, generaldirektorat for efterretningsvæsen) med general Markus Wolf som chef, nærmere betegnet afdeling 10. Denne afdeling var formelt oprettet allerede i 1956 med det formål at påvirke vestlige medier og vildlede østblokkens modstandere i vesteuropa og USA.³⁴¹ Den var opdelt i underafdelinger, som hver især havde ansvaret for forskellige sektorer (økonomiske aktive forholdsregler, ditto mod fremmede efterretningstjenester o.s.v.).³⁴²

STASI beskæftigede ca. 250.000 officerer og uofficielle medarbejdere.³⁴³ Det ville svare til, at en tilsvarende dansk tjeneste skulle have tilknyttet 73.000 ansatte og meddelere.

STASI's særlige skandinaviske afdeling styrede fra en snes kontorer operationerne mod Norden. Både russerne, polakkerne, tjekkerne og rumænerne var lettere at håndtere for den danske kontrafterretning, fordi de altid opererede fra deres respektive ambassader i Danmark, hvilket STASI ikke gjorde.³⁴⁴

STASI's særlige afdeling for desinformation havde ganske megen fremgang. To tidligere officerer i organisationen berettede f.eks. i begyndelsen af 1990-erne, hvordan STASI stod bag en række af Vesttysklands største politiske skandaler – beredvilligt formidlet af journalister og politikere. Man anvendte i Vesttyskland venstreorienterede blade til udslusning, men oprettede også nogen selv, evt. under falsk flag (d.v.s. præsenterende sig som socialdemokratiske eller endog som stærkt højreorienterede).³⁴⁵

³⁴⁰ En mængde materiale vedrørende denne organisation er i dag i vestlige hænder og kan skaffes gennem forbundsregeringens befuldmægtigede vedr. STASI-arkiverne (adresse: Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR, Abteilung Bildung und Forschung, Postfach 218, 10106 Berlin).

³⁴¹ Markus Wolf, *Manden uden Ansigt*, s. 282.

³⁴² Jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

³⁴³ Oplysningen givet ved åbningen af udstillingen om STASI på Frederiksberg Rådhus 10/10 2000.

³⁴⁴ Jf. hertil Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 14/11 1993.

³⁴⁵ Se f.eks. Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 25/7 1991.

3.4.3. Kommunistpartiernes rolle

I januar 1983 holdt Danmarks Kommunistiske Ungdom (DKU), København, konference. Der udformedes i denne forbindelse et oplæg til DKU's 35. kongres.

Papiret tager udgangspunkt i en tidligere beslutning om, at „*kampen for freden*“ nu skulle være en af ungkommunisternes hovedopgaver. Og der redegøres for strategien i den „*faglige og politiske kamp*“. Succesen afhænger af, forklares det, om DKU kan udvikle „*masseorganisationernes*“ evne til at opfange utilfredsheden blandt de unge. Det gælder derfor om at forny og forstærke indsatsen i ungdommens organisationer. Ligeledes skulle DKU efter oplægget være opmærksom på de nye bevægelser, der dukkede op netop i disse år, og som DKU måtte søge at udvikle, således at de blev til en del af den „*samfundsforandrende kraft*“. Hvad angik „fredskampen“ konstateredes i øvrigt, at DKU havde arbejdet på at få oprettet fredsgrupper og at få erklæret skoler for A-våbenfri zoner. DKU's indsats i fredsbevægelsen havde, hedder det, betydet et opsving i antallet af fredsgrupper, og i deltagelsen og engagementet i fredskampen blandt de unge.

Sagt med rene ord: Kommunisterne opsamlede og pustede til ungdomsuroen og søgte at styre den i en retning, der tjente Moskvas politik. Og man udnyttede i den forbindelse også andre organisationer, ligesom man om nødvendigt ligefrem selv konstruerede nogle til formålet egnede foretagender.

Venstrefløjen bortset fra SF udgjorde ved valgene i 1970-erne omkring 6% af vælgerne, hvorefter de faldt til de 3-4%, den førhen havde udgjort. Dette levnede ikke megen plads for indflydelse på det parlamentariske plan. Danmarks kommunistiske Parti (DKP) var endvidere et problematisk redskab for regulære, åbne propagandaaktiviteter, eftersom dets sympatier jo var kendte: Partiet var stiftet i 1919 under navnet Venstresocialistisk Parti og trådte i 1920 ind i Kommunistisk Internationale (KOMINTERN). DKP's betydning lå derfor på en anden led.³⁴⁶

Som det vil fremgå oven for under 3.1.2, var de lokale kommunistpartier ifølge den sovjetiske opfattelse blandt de redskaber, der stod til rådighed for udvirkelse af det tilstræbte verdensomspændende kommunistiske herredømme. De var derfor pr. definition en integreret del af det apparat, gennem hvilket „aktive forholdsregler“ kom til udfoldelse.

DKP fungerede da også i praksis som Moskvas forlængede arm³⁴⁷ – gennem

³⁴⁶ De vestlige kommunistpartiers rolle i de fordækte aktiviteter er omdiskuteret. Ifølge Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 360 ff – der udgjorde en i KGB centralt placeret kilde – ydede kommunistpartierne imidlertid systematisk hjælp ved efterretningsoperationer, som de normalt betragtede det som en „broderlig“ forpligtelse at give. Til gengæld fik de økonomiske subsidier fra Sovjet.

³⁴⁷ Se om DKP's rolle f.eks. Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 164 ff, og Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 213 ff, og Bent Jensen i *Hvem holdt de med?*, s. 62 ff.

I et interview i Jyllands-Posten 18/10 1990 fortæller Gordievskij: „I Danmark var reglen, at det kommunistiske partis ledere, Knud Jespersen, Ingmar Wagner med flere, blev orienteret om det sovjetiske partis politik ved regelmæssige møder i ambassaden eller un-

partiet sattes således sådanne ting i værk, som kun lod sig udrette fra en dansk platform. – Men partiet anvendtes naturligvis med den forsigtighed, der betingedes af, at det ikke var formålstjenligt at få kommunisterne eksponeret alt for tydeligt i rollen som håndlangere.

Bent Jensens undersøgelser viser, at DKP var et ganske nyttigt instrument for Moskva.³⁴⁸ I den mere uskyldige ende sendte partiet rutinemæssigt f.eks. love, betænkninger og statistiske oplysninger til Kreml – man fungerede så at sige som en slags lokal informationscentral for Sovjetunionen. Det stod endvidere for godkendelsen af medlemmer i delegationer, der skulle rejse til Sovjet, så at sovjestyret ikke risikerede at få kritiske personer ind i landet. Men Bent Jensen har også fundet beviser for, at partiformanden Aksel Larsen (senere leder af SF) i 1950-erne informerede Sovjet om danske militære foranstaltninger, f.eks. til styrkelse af Bornholms forsvar og om arbejdet i Folketingets Forsvarsudvalg.³⁴⁹

Meget tyder i øvrigt på, at partiet op til vor indtræden i Atlantpagten var i færd med at sammensætte sabotagegrupper med henblik på bekæmpelse af eventuel engelsk og amerikansk militærhjælp til Danmark. Regeringen frygtede på dette tidspunkt en russisk besættelse. Med en sådan eventualitet for øje havde DKP placeret folk centrale steder. Partiets centralkomité var endog af den sovjetiske ledelse blevet tilsagt mindst 1 times varsel i tilfælde af et sovjetisk besættelsesforsøg.³⁵⁰

De dystre beretninger om DKP's egentlige karakter bekræftes af den østtyske spionchef Markus Wolf, ifølge hvem østtyskerne og deres danske medløbere nemlig var parat til at sabotere danske vejbroer, kraftværker og militære anlæg. „Disse sovende sabotagegrupper skulle fra DDR aktiveres under en krig eller i en krisesituation ... Det var organiserede kommunister eller tidligere kommunister, der var med i grupperne, og til daglig levede de et helt normalt liv.“³⁵¹

DKP's tjenstvillighed illustreres af en hændelse fra partiets senere år: KGB-residenten i den sovjetiske ambassade i København bad den daværende formand for DKP, Knud Jespersen, om at være behjælpelig med at finde 2-3 fuldstændig pålidelige, hengivne danske kommunister, som kunne trænes til at blive topspioner. – Og Jespersen var meget opsat på at løse opgaven.³⁵²

der rejser til Sovjetunionen. På ambassaden kunne de komme to eller måske tre mand. Her fik de forelagt dokumenter, baseret på indberetninger fra centralkomiteens internationale departement, som informerede om denne eller hin linje i dette eller hint anliggende. Der var ikke tale om læsestof til underretning, men om høfligt formulerede instruktioner, som de ikke kunne afvise al den stund de også modtog store pengesummer til driften af deres parti.“ Instruktionerne gik videre til de forskellige facadeorganisationer – jf. nedenfor under 3.4.4.

³⁴⁸ Interview med Bent Blüdnikow i Weekendavisen 23-29/1 1998.

³⁴⁹ Jyllands-Posten 30/8 1998, jf. sammesteds 2/9 1998, Se også Bent Jensen i *Bjørnen og Haren*, s. 557.

³⁵⁰ Tage Kaarsted, *De danske Ministerier*, s. 427. Se i øvrigt Bent Jensen, *Bjørnen og haren*, s. 329 f.

³⁵¹ Interview med Søren Larsen i B.T. 5/9 1997.

³⁵² Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 367.

Sovjet har selv karakteriseret DKP som en betydelig politisk kraft med stor indflydelse i fagbevægelsen og blandt de intellektuelle. Den sovjetiske invasion i Ungarn i 1956 berøvede imidlertid partiet troværdigheden i befolkningen, og de troende søgte derfor i stort tal tilflugt i andre partidannelser. Denne udvandring af gamle kommunister til andre græsmarker var dog næppe blot en ulempe for den samlede bestræbelse, idet de pågældende jo medbragte deres ideologiske og holdningsmæssige arvegods til deres nye partier. Og placeret i andre partidannelser i ly af disses øvrige medlemmer kunne de gamle DKP'ere stadig have betydelig indflydelse – nu oven i købet i skæret af en formelt afbrudt forbindelse østover. Synspunkter, som i realiteten tjente østblokkens interesser, kunne med dette som platform lettere lanceres og vinde fodfæste – ja, kunne endog uden større vanskeligheder indpasses i flere af de pågældende partiers politiske programmer.³⁵³

DKP selv måtte imidlertid efter 1956 føre en mere tilbagetrukket rolle og havde tydelige interne vanskeligheder. „*Kammeratskabet, engagementet og visionerne forsvinder. Kliker og manipulationer, intriger og beregnende kynisme træder i stedet*“, som et eksmedlem af partiet og forhenværende folketingsmedlem for samme, Tove Jørgensen har udtrykt det.³⁵⁴ I 1980-erne vurderedes medlemstallet til højst 3.000, selv om det officielt blev angivet til 10.000. Partiet var forstøvet såvel i struktur som i ledelse. Ikke desto mindre var det i stand til at organisere – undertiden vellykkede – kampagner imod NATO-interesser (f.eks. Enhedskommandoen i slutningen af 1950-erne, den kernevåbenfri zone, „NATO ud af Norden“, i 1969, neutronbomben og dobbeltbeslutningen i 1970-erne).³⁵⁵

Når dette kunne lade sig gøre, skyldtes det ikke mindst dygtigt gennemført infiltration i en række faglige og andre organisationer netop således, som 1983-oplægget fra DKU i København anviser.³⁵⁶ Eksempel: I 1984 gennemgår journalist Flemming Hansen i en artikel i B.T. den rolle, DKU efterhånden var kommet til at spille inden for elevorganisationerne. Han afdækker, hvorledes DKU reelt havde sat sig på Landsorganisationen af Elever (LOE), hvor man i en årrække havde erobret formandsposten og vendt organisationen i aktivistisk retning. Det skete på grundlag af de færdigheder, de implicerede ungkommunister havde erhvervet gennem deres skoling øst for Jerntæppet, samt ved fastholdelse af dem i elevorganisationerne længe efter, at de havde forladt uddannelsesstederne. På samme måde var det lykkedes dem at overtage gymnasieelevernes organisation DGS, som herefter havde etableret et system, som i realiteten indebar automatisk tilslutning til organisationen og på den måde, at kontingentet herefter betaltes af de offentlige tilskud, der kunne opnås i kraft af medlemstallet. Den konkurrerende

³⁵³ Om kommunisternes påståede manglende indflydelse på arbejderbevægelsen, se socialdemokratiets daværende næstformand Birte Weiss i Jyllands-Posten 9/1 1991.

³⁵⁴ Berlingske Tidende 1/3 1987.

³⁵⁵ Se nærmere Bent Jensen i *Tryk og Tilpasning*. Om partiets profil i 1970-erne se i øvrigt nærmere f.eks. Poul Emanuels håndbog for medlemmerne: *DKP – organisation og rolle* (Forlaget Tiden, 1974).

³⁵⁶ Se f.eks. Ekstra-Bladet 4/4 1983 om aktiviteterne mod pædagog- og lærerområdet m.v.

gymnasieorganisation GLO derimod holdt sig loyalt til reglerne og optog kun medlemmer individuelt.

Konspirative metoder var således en del af DKP's profil. Blot et enkelt eksempel til illustration: I Amagerbladet 7/12 1973 imødegås et valgindlæg med form af en tilkendegivelse under overskriften „42 Amager-lærere anbefaler kommunisterne“. Det påvises i imødegåelsen, hvorledes de 42 anbefalere kun for en dels vedkommende overhovedet var lærere, og at de, der underskrev sig som „forældrerepræsentanter“ i virkeligheden ikke var valgt til noget som helst, men blot havde børn på de pågældende skoler.

Forfatteren til nærværende har selv haft samtaler med kommunister, der er „hoppet af“. Et billede af partiet tegnes meget godt af en af dem, K.V., der var medlem i en årrække op til begyndelsen af 1970-erne:

Han kunne berette, at DKP koncentrerede sig om at bore i og udvide samfundets svagheder. Som det hed sig mellem kammeraterne: „*Des flere, der kommer på overførselsindkomster fra det offentlige, desto mere skal arbejderne betale i skat, og desto surere bliver de*“. Partiet beskæftigede sig, siger han, så vidt muligt slet ikke med de positive sider i samfundet, men kun med negative ting. Hvis en arbejder f.eks. fik egen bil, så var det ikke fordi, det gik ham godt i samfundet, tværtimod var det fordi, „*kapitalen*“ havde fået fat i ham og gjort ham afhængig.

De lokale DKP-ere vidste ifølge K.V. ikke noget om, hvad der egentlig foregik øst for Jerntæppet. Kilden til viden om fakta i så henseende var nemlig udelukkende partiets informationer. *Fakta om Sovjetunionen* og lignende skrifter fik man gratis. Det lå også i luften, at afhoppere fra Sovjet var kapitalistiske lakajer, der havde penge i USA, og som var hoppet af for at nyde godt af deres formue. Når nogen kom i tvivl om, hvad sandheden var, blev partiavisen *Land og Folk* banket i bordet: Se selv, her står det sort på hvidt!

Østlandene var således mageløse samfund, hed det sig – alle havde arbejde, der var børnehavesteder og boliger til alle o.s.v. DKP-medlemmerne læste ikke andet, hørte kun deres egne meninger og kom aldrig uden for cirklerne. Med en borgerlig, f.eks. konservativ, kunne der diskuteres, og han kunne nu og da give en diskussionsmodpart ret. Men med en kommunist kunne der ikke diskuteres, for dér var sandheden givet på forhånd, og den kunne der ikke afviges fra. „*Da jeg begyndte at tænke selv, gik det galt – så var jeg ikke mere en god kammerat*“, berettede K.V.

Der måtte kort sagt ikke stilles spørgsmål. Når f.eks. partiideologen Ib Nørlund kom på besøg, måtte der ikke spørges om noget „ukorrekt“. Der kom ganske enkelt ingen svar på sådanne ukorrekte spørgsmål – i stedet fik man at vide, at det var dumt at stille dem. Tingene var styret ovenfra. Hvis man kom med egne upassende idéer til rejsesekretæren, Freddy Madsen fra Århus, gik de bare ikke igennem. Så fik man besked: Nu skal I bare høre, hvad der er rigtigt, og hvordan tingene skal laves. K.V. illustrerede tilstandene med en sammenligning: „*DKP arbejdede på samme måde, som Scientology gør ifølge aviserne i dag*“.

K.V. kunne i øvrigt også berette, at der arbejdedes målrettet på at sabotere Danmarks NATO-medlemskab – på samme måde som de autonome arbejder i dag. Der blev endog udøvet regulær sabotage, f.eks. mod en elektronikvirksomhed, der leverede dele til F-16 jagerfly.

Graden af idealisme inden for DKP's mure er i øvrigt belyst bl.a. i et interview med den tidligere chef for KGB's agenter i Danmark Mikhael Ljubimov. Han siger således om de danske kommunister: *„Mange af dem var ærlige og idealistiske mennesker, men der var også nogle, der blot brugte partiet som indtægtskilde. De kom på gratis ferie ved Sortehavet, og jeg mistænker dem for at have brugt nogen af KGBs penge til privat forbrug.“*³⁵⁷

Det er da også karakteristisk, at da Sovjetimperiet begyndte at krakelere, skete det samme med DKP,³⁵⁸ hvis koryfæer vandrede andetsteds hen.³⁵⁹

3.4.4. Facader

I et interview fortæller Gordievskij, hvordan DKP's ledelse blev orienteret om det sovjetiske partis politik og fik instruktioner: *„Der var ikke tale om læsestof til underretning, men om høfligt formulerede instruktioner, som de ikke kunne afvise al den stund de også modtog store pengesummer til driften af deres parti. Instruktionerne gik videre til en række grupper, bl.a. Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed, Kvinder for Fred, Aldrig mere Krig og Nej til Atomvåben, ofte gennem tillidsfolk, som ikke var kommunister. I KGB og på ambassaden anså vi alle disse grupper, med større eller mindre ret, for frontorganisationer.“*³⁶⁰

Der fandtes i Danmark en række organisationer med åbenlys forbindelse østover. Det gjaldt især de såkaldte venskabsforeninger – f.eks. Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.³⁶¹

Venskabsforeningerne koncentrerede sig især om at skabe kontakt til kredse i vest, som kunne engageres i et „kulturelt“ eller andet samvirke samt til fremme af den fælles „forståelse“. De havde normalt en stærk kommunistisk deltagelse og virkede i realiteten til at opbygge et populært billede af kommunistlandene.³⁶² Herunder formidlede de venskabsbesøg af forskellig art – og blandt deltagerne i de arrangerede besøg bag Jerntæppet kunne der i øvrigt drives talentjagt efter personer, som lod sig engageres dybere for østlige interesser, evt. ligefrem for efterretningsorganisationerne.

Alt, hvad der foregik gennem venskabsforeningerne, havde imidlertid en let

³⁵⁷ Pierre Collignons interview Jyllands-Posten 7/6 1998.

³⁵⁸ Se f.eks. Jørn Mikkelsen i Berlingske Tidende 1/3 1987.

³⁵⁹ Eksempel: Frank Aaen, fhv. redaktør af partibladet Land og Folk, pr. 1998 MF for Enhedslisten. Aaen benægter at have kendskab til, at Sovjet og DDR finansierede DKP, ligesom han benægter, at Sovjet blandede sig i, hvad der blev skrevet i Land og Folk. Heller ikke kender han til, at østtyskerne søgte at hverve blandt de unge partimedlemmer, der var på skolingsophold i DDR. Se interview i Jyllands-Posten 28/8 1998. Hans samarbejde med østtyskerne er detaljeret beskrevet af Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 20/12 1998.

³⁶⁰ Jyllands-Posten 18/10 1990.

³⁶¹ Nærmere Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 217 ff.

³⁶² Se f.eks. Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 128 ff. og mere generelt f.eks. Jeffrey Richelson, *Sword and Shield*, s. 152 ff.

aflæselig afsender på, og det var ikke altid praktisk. Væsentlige dele af påvirkningsprogrammerne søgtes derfor ført ud i livet gennem sovjetstyrede facadeorganisationer af den art, Gordievskij omtaler, eller gennem foretagender, der dog var sovjetinfluerede i en eller anden grad, uden at det fremgik udadtil.³⁶³

Formålet

En række af fordelene ved sådanne facadeforetagender (med et udtryk overtaget fra engelsk ofte lidt misvisende kaldt „frontorganisationer“) blev opridset allerede af Komintern i et sekspunktprogram fra 1928: 1) De kan vække interessen hos de millioner af apatiske og ligeglade mennesker, der ikke er interesserede i kommunistpropaganda, men som kan tiltrækkes på anden måde. 2) De kan virke som brobyggere til sympatisører, som endnu ikke har taget det endelige skridt til at tilslutte sig kommunistpartiet. 3) De kan som masseorganisationer udvide kommunistpartiets indflydelse i sig selv. 4) De kan udgøre forbindelsesleddet til dem, der sympatiserer med Sovjet og med kommunismen. 5) De kan modarbejde antikommunisterne. 6) De kan uddanne kommunistiske kadre og tillidsmænd.³⁶⁴

Facadeorganisationer forudsattes med andre ord at være velegnede til så at sige at angribe „bagfra“. Som en Komintern-mand, Otto Kuusinen, udtrykte det: „*Hvordan kan vi (angribe i ryggen), hvis hovedparten af arbejderklassens ungdom ikke følger os, men f.eks. de katolske præster?*“ Svaret var ifølge Kuusinen skabelsen af særlige organisationer til formålet.³⁶⁵

Man spekulerede imidlertid også i, at gennem en legitim lokal organisation – eller et parti – kunne man legalisere en næsten hvilken som helst meningspåvirkningsaktivitet i mållandet. Det gjorde i så henseende ikke så meget, at foretagendet evt. havde beskedne dimensioner – dette ville jo tværtimod kunne føre til, at dets virkelige betydning blev overset. Det gjorde heller intet, at det tiltrak en del ubrugelige, naive medløbere, for det ville blot bidrage til at tilsløre det egentlige formål. – Og det var for øvrigt sådan set en styrke, at organisationen på den måde evt. udadtil så ud, som om den bestod af mange grupper, som alene havde organisationens officielle (facade)formål til fælles.³⁶⁶ Lykkedes det ligefrem at oprette et politisk (facade)parti, ville der måske også derigennem kunne opnås „*parlamentarisk*“ indsyn i forsvarets og efterretningstjenestens forhold i værtslandet.

Samlet kan det således om facadeforetagenderne siges, at der gennem dem kunne

³⁶³ Se om disse mere generelt f.eks. Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network* og samme, *Campaigns against Western Defence* samt *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 79 ff og *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, august 1986, s. 35 ff. I øvrigt Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 111 ff.

³⁶⁴ Jf. John C. Clews, *Communist Propaganda Technique*, s. 92 ff, hvor også de karakteristiske træk, som tjener til at afsløre en sådan organisation for det, den er, oplistes.

³⁶⁵ Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 112.

³⁶⁶ Joseph Burkholder Smith, *Portrait of a Cold Warrior*, s. 163.

etableres et udadtil uangribeligt administrativt apparat og en kommunikationsvej til og fra et stort antal mennesker – herunder personer, der ville have holdt sig på afstand, såfremt de havde kendt bagmændene. Når det var en organisation med egen identitet, der stod for udarbejdelsen af informationsmateriale, lobby-virk-somhed, mobilisering af offentlige „aktioner“, gennemtrængning af medierne o.s.v., var det endvidere *organisationen*, der så ud som den egentlige afsender, og dens budskaber ville af offentligheden blive opfattet i lyset af organisationens officielle – og naturligvis ædle – formål. Talrige mennesker kunne ventes at ville slutte op netop bag organisationer med tilforladeligt lydende formålsbestemmelser – og at være tilfredse med blot lejlighedsvis at have fornøjelsen af at deltage i kongresser o.l. Som del af facaden ville der evt. også kunne knyttes tilforladelige og prominente offentlige personer til organisationen – som statister i ledelsen, som anbefalere o.s.v. Disse kunne i og for sig godt være ganske ubekendte med organisationens virkelige karakter – det afgørende var jo blot, at den reelt styredes af de rette folk, som bagmændene var sikre på. Disse håndgangne folk kunne så træffe de egentlige beslutninger og drive organisationen – typisk i ly af facadepersonernes manglende lyst til at lægge ryg til det praktiske arbejde.

Levchenko fortæller da også, hvordan sigtet med facadeorganisationer ikke mindst var at involvere og nyttiggøre liberale og aldeles uskyldige mennesker, som var utilfredse med bestemte politiske og militære aspekter i deres regerings politik. Han anslår, at 99,99% af deltagerne i disse organisationer var absolut ærlige og uskyldige. De vidste bare ikke, hvem i deres ledelse eller helt uden for på 3. eller 4. hånd, der var agenter for KGB.³⁶⁷

Det var i øvrigt som regel let at få en facadeorganisation accepteret for sit retfærdige og på overfladen samfundsgavnligt facadeformål. De fleste mennesker tager jo nemlig som udgangspunkt, at det, de ser på overfladen, også er dækkende for indholdet. Specielt politikere finder det endvidere som bekendt ofte fristende at tilslutte sig smukt lydende standpunkter, uanset det er uklart, hvad deres videregående konsekvenser er, og hvorfra de egentlig stammer.

Hertil kom, at angreb på og indgreb over for en organisation med en velklingende formålsparagraf lettere ville fremstå som uretfærdige og som angreb på det velædige formål i sig selv. Og eventuelle prominente personer, som det måtte være lykkedes at knytte til organisationen, ville naturligvis i et sådant tilfælde forsvare den med næb og klør for at undgå at blive afsløret som naive medløbere.

Organisationer med et formål, alle kunne tilslutte sig, var derfor i høj grad anvendelige. Derfor interesserede man sig også for allerede eksisterende organisationer af denne art, som lod sig udnytte. Sådanne organisationer kunne yderligere have den fordel, at de i forvejen rådede over pengebeløb, der kunne spores i ønskelige retninger. F.eks. kunne de bruges til at skabe jobs til underhold af personer, der havde andre og vigtigere opgaver. De rådede måske også over et godt reklameapparat, som kunne nyttiggøres til at betone de rigtige temaer i den offentlige debat. Og i ly af organisationens hæderværdige formål ville små drejninger i organisatio-

³⁶⁷ Interview i Politiken 31/3 1983. Se i øvrigt *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, s. 57 ff samt John C. Clews, *Communist Propaganda Techniques*, s. 88 ff.

nens aktivitetsprofil ofte kunne gennemføres hen ad vejen, uden at det ville påkalde sig al for megen kritisk opmærksomhed.

– Samme muligheder for at få adgang til betydelige beløb – evt. oven i købet af offentlige kasser – åbnede sig i øvrigt inden for f.eks. undervisningssektoren (aftenskoler, højskoler o.s.v.), når blot man kunne opstille et godt formål til at ansøge om pengene.

Derfor oprettede KGB (og håndlangere) efter behov facader, ligesom man søgte at infiltrere og overtage allerede eksisterende foretagender med en passende profil.

Typologi

Facadeforetagenderne fra den kolde krigs tid falder i forskellige grupper:

Egentlige facadeorganisationer

Der kunne være tale om egentlige facadeorganisationer, altså ideelle foreninger o.l. oprettet ene og alene for at fremme Sovjets politik og som dække for sovjetiske aktiviteter.³⁶⁸

Disse var typisk udrustede med neutrale navne: *Unge kvinder for Fred, Rådet for Verdensfred, Afro-Asiatiske Folks Solidaritetsorganisation, Fagforeningernes Verdenssammenslutning, Verdenssammenslutningen for demokratiske Kvinder, Den internationale Journalistorganisation, Det internationale Studenterforbund* etc. etc.

Et typisk eksempel på en sådan egentlig facadeorganisation er *Verdensfredsrådet*,³⁶⁹ som skabtes i slutningen af 1940-erne med henblik på at lancere en „*ban the bomb*“-kampagne, og som anerkendtes af FN som „*nongovernmental*“, hvorefter den deltog livligt i „*diskussioner*“ om „*nedrustning*“ og „*kolonialisme*“. Rådet betjente sig også i vid udstrækning af „*nyttige idioter*“ til at tegne facaden udadtil.

Organisationen udvist fra Frankrig i 1951 for undergravende virksomhed, men flyttede så til Prag og herfra til Wien, hvor den imidlertid også blev smidt ud for aktiviteter rettet mod den østrigske stat. I 1968 etableredes så et hovedkvarter i Helsingfors.

Verdensfredsrådet fraveg på intet tidspunkt den sovjetiske politiske linie. Kun Vesten blev kritiseret i de mange kampagner, rådet iværksatte eller understøttede. Rådet havde heller ikke synlige indkomstkilder, der kunne dække de ikke ganske

³⁶⁸ Se f.eks. Jeffrey Richelson, *Sword and Shield*, s. 149 ff og Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network*.

³⁶⁹ Jakob Andersen i *Hvem holdt de med?*, s. 29 f; samme i *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 64 ff; Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 525 ff; John Barron, *KGB Today*, s. 262 f; *Desinformation for Fred*; Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrörelsen*, s. 139 ff; Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network*, s. 57 ff; Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 114 ff.

ubetydelige udgifter til publikationer, møder m.v. – herunder driften af et kontor i Geneve (siden 1977). Det er anslået, at den i 1979 fik et tilskud af størrelsesorden på små 50 millioner dollars fra Moskva.³⁷⁰

Verdensfredsrådet havde i øvrigt til sig knyttet et mylder af underorganisationer, ligesom det var forbundet med en række andre internationale organisationer (f.eks. Den internationale Journalistorganisation).

I Danmark var en af forbindelserne *Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed*. I et interview fortæller Gordievskij, at instruktioner fra Sovjet gennem det danske kommunistparti slusedes videre til Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed. „*At Samarbejdskomitéen var en frontorganisation er hævet over en hver tvivl*“, siger han.³⁷¹

Komitéen fik bl.a. tilslutning fra Typografforbundet, BUPL, militærnægterforeningen og Radikal ungdom.³⁷² Den nød så sent som i 1989 skattebegunstigelse efter ligningsloven som „almennyttig“ organisation. Det blev også ved dom fastslået, at et dansk fagforeningsmedlem ikke kunne undslå sig for gennem sit kontingent til fagforeningen at yde bidrag til dens arbejde.

Komitéen havde gang på gang held i sine foretagender. Et typisk eksempel: Det lykkedes den at få ledende socialdemokrater til at skrive under på et „*atombrev*“ til en besøgende amerikansk destroyer.³⁷³ Det var også Samarbejdskomitéen, som organiserede kontakten til gymnasier og HF-kurser og formidlede materiale til opslag, uddeling og undervisning, skabte forbindelse til foredragsholdere, film o.s.v.³⁷⁴

Overtagne foretagender

Endvidere kunne en facade som sagt opnås gennem infiltration og overtagelse af en i forvejen bestående organisation uden kommunistisk tilknytning. Som Lenin sagde: „*Vi må yde ethvert offer og om nødvendigt ty til alle former for kneb, snuhed, illegale metoder omgåelse og hemmeligholdelse af sandheden for at trænge ind i fagforeningerne, forbliver dér og udføre kommunistiske opgaver*“.³⁷⁵ Også offentlige institutioner og offentlige organer, hvis styrelse lod sig overtage, var selvsagt interessante objekter for infiltration, fordi de kunne være et godt springbræt videre, og fordi en offentlig autoritet naturligvis i særlig grad lod sig udnytte.

³⁷⁰ Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network*, s. 282.

³⁷¹ Jyllands-Posten 18/10 1990. I en skrivelse fra KGB-residenten i København (nr. 907/PR.) til et departement under KGB's Første Hoveddirektorat udtales i øvrigt, at *Jyllands-komitéen for Fred og Sikkerhed* blev dannet med KGB's deltagelse, og at KGB's kontakter var aktive i ledelsen for Samarbejdskomitéen. Se Jakob Andersen i *Hvem holdt de med?*, s. 30 og samme i *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 64 ff.

³⁷² Se i øvrigt Jyllands-Posten 29/6 1986, Bent Jensen *Tryk og Tilpasning*, s. 218 f og Jakob Andersen i *Hvem holdt de med?*, s. 29 f.

³⁷³ Jyllands-Posten 29/6 1988.

³⁷⁴ Jf. komitéens rundskrivelse til lærerrådsformændene af 19/11 1980.

³⁷⁵ Ian Greig, *They mean what they say*, s. 16 f.

Overtagelsen (eller den evt. delvise udnyttelse) kunne ske ved, at Sovjet-loyale folk sikrede sig afgørende poster i pågældende organisation eller institution, d.v.s. etablerede sig dér i h.t. dens helt normale procedurer. Når kontrollen var opnået, udnyttedes så det udadvendte potentiel. På samme måde kunne den reelle magt naturligvis overtages i en meningsdannelsesvirksomhed, f.eks. en avis, ved at sluse pålidelige folk ind dér gennem normale ansættelsesprocedurer.

Kommunisterne brugte derfor mange vitaminer på at opnå kontrol over organisationer, hvis arbejde ud fra deres målsætning kunne bringes ind i baner, der tjente Sovjets interesser. Dette gjaldt f.eks. inden for den del af fredsbevægelsen, der var poppet op uden for sovjetisk organisatorisk styring. Et typisk eksempel er *Generaler for Fred*, som var en gruppe højtstående vestlige generaler og admiraler, der var uenige i NATO's atomdoktriner. Gruppen havde stor indflydelse på afrustningsdebatten, og den blev infiltreret og sponsoreret af STASI. For at skabe indtryk af balance i den blev en sovjetisk general simpelt hen forflyttet fra sit almindelige arbejde til jobbet som fredsgeneral – hvilket han i øvrigt ikke var begejstret for.³⁷⁶ Herhjemme meldte generalløjtnant G.K. Kristensen sig under fanerne hos *Generaler for Fred*.³⁷⁷

Jens Toft fortæller i øvrigt i SF's jubilæumsbog *Socialisme på dansk*,³⁷⁸ hvordan „fredsbevægelsens folk strømmede ind i SF i startåret. Det var folk fra Dansk Fredskonference, en organisation, som bedst kan sammenlignes med nutidens Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“, siger han.³⁷⁹

Deltagere i invaderede organisationer har over for nærværende forfatter berettet, hvorledes de oplevede, at personer med de typiske marxistiske holdninger gradvis satte sig f.eks. på regnskabs- og sekretariatsposter, hvorefter ledelsen – som var taknemmelig for at opnå det energiske arbejdskrafttilskud – så fodredes.

Udnyttelige organisationer

Endelig var der naturligvis en række organisationer, der vel ikke mere eller mindre styredes direkte fra Moskva gennem håndlangere, der var trængt ind i foretagendet, men som dog stærkt influeredes fra denne kant, fordi det var lykkedes at indsluse de rette bærebølger.

Sådanne foretagender var typisk skabt af idealister/naivister inden for forskellige professioner (læger, journalister, kunstnere o.s.v.) – herunder langt uden for de egentlige kommunisters og kommunist sympatisørers rækker – som i samarbejdet og den internationale forståelses navn så det som deres opgave at præsentere Sovjet i det bedst mulige lys (og ofte også vestlige regeringer i det modsatte). Med dette udgangspunkt var de normalt lette for Moskva at manipulere. Også de be-

³⁷⁶ Markus Wolf, *Manden uden Ansigt*, s. 293 ff. Se også Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 58 ff.

³⁷⁷ Jf. Bent Jensen i *Jyllands-Posten* 2/2 2000.

³⁷⁸ S. 32.

³⁷⁹ Se i øvrigt f.eks. *Festivals for Sovjet*.

tragtedes derfor af Sovjet som en vigtig støtte. Evt. kunne der være et vist ledelsesmæssigt personfællesskab med de egentlige frontorganisationer (typisk Verdensfredsrådet), gennem hvilken indflydelsen kanaliseredes.

Matrix-organisationer

En særlig form for facadeorganisation er de matrix-organisationer, der oprettedes i landene øst for Jerntæppet med det formål at se ud som penderter til tilsvarende foretagender i vesten. Deres egentlige karakter afsløredes imidlertid ofte ses gennem personsammenfald. Eksempel: Chefen for den sovjetiske fredskomite ved 1980-ernes slutning, Genrikh Borovik, havde en fortid i KGB, selv om han på overfladen optrådte som journalist og dramatiker og havde et respektabelt job som chefredaktør for kulturmagasinet *Teater*.³⁸⁰

Styringen af de egentlige facadeorganisationer i udlandet ville evt. foregå gennem en sådan sovjetisk *matrixafdeling* af den pågældende internationale facadeorganisation. Men formålet med matrixen kunne i øvrigt være at opnå en bedre platform for kontakt med personer og organisationer i vest ved at give disse et indtryk af, at kontakten havde en anden forankring i Sovjet end den virkelige.

Blandt eksemplerne på matrix-organisationer var det østtyske Fredsråd under Verdensfredsrådet og det nedenfor under 3.5.2 omtalte østtyske *Bondeparti*, der brugtes til at give indtryk af, at DDR havde et flerpartisystem, og som modelleredes således, at det kunne få Det radikale Venstre til at opfattet partiet som et østtysk søsterparti. Et papirparti så at sige, der bl.a. blev brugt til at etablere intime kontakter til naive, men nyttige danskere.

Erhvervsvirksomheder

Endelig blev en del virksomheder, typisk inde for mediebranchen, direkte eller indirekte overtaget af Sovjet med henblik på at udnytte deres normale merkantile placering.

Et stort antal vestlige aviser og tidsskrifter i Vesten finansieredes østfra, såvel som forskellige former for presseservice m.v. I de fleste tilfælde var forbindelsen østover ikke synlig på overfladen.³⁸¹ I årene mellem 1976 og 1979 styrede KGB f.eks. et eksklusivt lille tidsskrift *Synthesis* i Paris. I abonnementslisten var der 299 deputerede, 139 senatorer, 41 aviser, 14 ambassader og blot 7 almindelige medborgere. Tidsskriftet, der på overfladen fremtrådte som gaullistisk (nationalt og delvis antiamerikansk) blev skrevet på grundlag af styresignaler – altså signaler om ønskelige linier i indholdet – formidlet af den sovjetiske ambassade i Paris.³⁸² Sammensteds kørte man bladet *La Tribune des Nations*, som havde abonnenter

³⁸⁰ Jyllands-Posten 31/1 1988; sml. Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network*, s. 259.

³⁸¹ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 77 f.

³⁸² Tilfældet er refereret efter Gunnar Sjöstedt, *Desinformation, vilseledning och nationell säkerhet* og Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia*, s. 133 ff. Se også Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 82 f.

både i regeringsdepartementerne og hos fremmede ambassader.³⁸³ Og det satiriske tidsskrift *Le Canard Enchaîné* var inficeret af den tjekkoslovakiske efterretningstjeneste, som i begyndelsen af 1960-erne ligefrem rekrutterede en af seniorskribenterne som indflydelsesagent. Tidsskriftet anvendtes bl.a. til tilsvining af politiske modstandere, latterliggørelse af CIA og NATO-ledere – samtidig med at mindre, anti-sovjetiske historier gav bladet en aura af politisk uafhængighed.³⁸⁴

Lejlighedsfacader

De nævnte former for infiltration bygger på en eller anden grad af direkte personinvolvering og på en mere varig organisationsstruktur. Det er imidlertid væsentligt at være opmærksom på, at facaden ikke behøvede være stabil – endsiges dække over noget som helst. Og infiltrationen kunne blot have form af indslusning af relevant materiale passende steder, hvorfra det så blev overtaget og brugt.

Velkendt er det materiale, som udsendtes af *Lærere for Fred* til brug for etablering af såkaldte fredsuger i skolerne. Men undervisningsmateriale med den rette indretning produceredes i øvrigt i stor udstrækning af mystiske, antagelig slet ikke eksisterende grupper – „Lærergruppen i Albertslund“, „Forældregruppen ved xx-skole“ eller hvad der nu måtte falde for. Med denne afsender introduceredes det herefter frit i de danske skolars såkaldte orienteringstimer. Hele programmer for aktivitetsforløb af forskellig art er blevet udarbejdet til sådan brug og med reelt anonym afsender.

Fredsbevægelserne

Koncept

Lenin skrev i sin tid om fredsbevægelser, at disse „*kan blive vore medløbere. Vi kan gå sammen med dem mod socialchauvinisterne.*“³⁸⁵ Tankegangen belyses f.eks. af en udtalelse fra eksekutivkomitémedlemmet Dimitrij Manujlskij i 1931 til eleverne i Moskvas skolen for Politisk Krigsførelse: „... *For at sejre behøver vi overraskelsesmomentet. Borgerskabet må dysses i søvn. Derfor skal vi puste til ilden i den patetiske fredsbevægelse som hidtil har eksisteret De kapitalistiske lande, som er dumme og dekadente, vil med fornøjelse arbejde med på deres egen undergang. De vil gå i fælden og forsøge at knytte nye venskabsbånd. Og så snart deres støttekorsét er blottet, slår vi til med vor knytnæve.*“³⁸⁶ Eller som Khrushchev sagde: „*Glem aldrig den appel, forestillingen om nedrustning har i Vesten. Alt hvad du behøver at sige: Det går jeg ind for – og du får rigtig belønning.*“³⁸⁷

³⁸³ Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 602.

³⁸⁴ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 84 f.

³⁸⁵ Refereret efter *Modstand og Frihed* (red. Iben Holk og Ulrik Høj), s. 63.

³⁸⁶ Refereret efter P.H. Bering, *Fredsbevægelser*, s. 14.

³⁸⁷ Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Birds*, s. 210.

Den evige fredsbevægelse

Området blev da også gennem tiden et yndet objekt for sovjetisk infiltration og oprettelse af facadeorganisationer:

Som påvist af Bent Jensen i *Stalinismens fascination* var „fredens sag“ således en af de vestlige venstre-intellektuelles vigtigste sager i 1930-erne³⁸⁸ til trods for, at Stalins handlinger ikke ligefrem kunne siges at være fredsbevarende.³⁸⁹ Alt, hvad Stalin foretog sig, blev kaldt for fred – selv Stalin/Hitlerpagten af 1939, som legitimerede overfaldet på Polen, Finland og Randstaterne, blev i DKP's organ *Arbejderbladet* gjort til en „fredspagt“. Og dagen før overfaldet udtalte Axel Larsen, at „fredskræfter“ var blevet stærkere overalt i verden. Ib Nørlund (senere partisekretær for DKP) udtalte endog, at den krig, den polske regering førte for at forsvare sig mod overfaldet, var en „imperialistisk krig“. Og forfatteren Martin Andersen Nexø talte om Stalins „fredelige udrensning omkring Østersøen“.³⁹⁰

Senere hen blev så også kampen imod Danmarks indmeldelse i NATO og imod den amerikanske deltagelse i Koreakrigen til standsning af den kommunistiske invasion af Sydkorea gjort til del af „fredskampen“. Alle egnede grupper blev mobiliseret, f.eks. kvinderne, „faglige grupper“ o.s.v. Den ene fredskongres efter den anden rullede af stabelen med appeller til alle progressive vestintellektuelle. Mogens Fog blev formand for *Fredens Tilhængere*. Og klart nok var fredens fjender „kapitalist“landene, som hævdedes bevidst at opbygge et skræmmebillede af de „socialistiske“ lande udelukkende for at få tilslutning til deres krigsforberedelser.

Derfor kan aktivitetsprofilen i den fredsbevægelse, der udviklede sig i Vesteuropa i slutningen af 1970-erne og begyndelsen af 1980-erne, ikke undre:

Baggrunden for NATO's forsvarsstrategi blev efterhånden doktrinen om såkaldt „fleksibelt forsvar“. I dette koncept lå, at NATO ville imødegå et konventionelt angreb med konventionelle våben og herefter afpasse reaktionen i forhold til de operationer, Warszawapagten indledte. Truslen om evt. at svare med atomvåben var et helt centralt element i afskrækkelsen, idet NATO's konventionelle styrker var alt for svage til at kunne standse et konventionelt Warszawapagt-angreb. Efterhånden søgte NATO imidlertid at udvikle særlige atomvåben, der kunne klare de langt overlegne panserstyrker fra øst (Warszawa-pagten rådede i 1976 over ca. 20.000 kampvogne imod NATO's 7.000). Det drejede sig om en bombe, der gennem neutronstrålevirkning på personel kunne neutralisere mængderne af Warszawapagt-panser uden at forvolde de omfattende materielle ødelæggelser, trykbølgen fra almindelige atomvåben afføder, og som i helt uforholdsmæssig grad ville ramme civilbefolkningen, især i Vesttyskland, hvor en invasion østfra i givet fald skulle standses. USA konstruerede derfor en bombe, som kunne affyres med stor præcision fra en kanon, og som med en eksplosion af beskeden størrelse virkede

³⁸⁸ S. 137 ff.

³⁸⁹ Om fredsbevægelsernes historie, se kort Jørgen Teglers i *Veje til Fred*, red. Heurlin og Nørretrandes, s. 137 (der dog ejendommeligt nok ikke finder sovjet-inspirationen reel, tværtimod ses konstateringer af denne inspiration som „mistænkeliggørelse“).

³⁹⁰ Bent Jensen i *Jyllands-Posten* 23/8 1989.

dræbende på alt inden for en radius af kun én amerikansk mil. Strålingen fra en bombe af denne type ville endvidere forsvinde ret hurtigt. Bomben ville med andre ord neutralisere den betydelige sovjetiske overvægt inden for de konventionelle våben. For at undgå, at amerikanerne veg tilbage fra at besvare et overvældende østligt angreb på lokaliteter i Vesteuropa med atomvåben, søgte NATO endvidere at få placeret atombevæbnede missiler i selve Vesteuropa.³⁹¹

Som redskab til imødegåelse af denne atomstrategi var en fredsbevægelse med passende indretning, der kunne operere over for den vestlige offentlighed, naturligvis et særdeles egnet våben for Sovjet. En sådan bevægelse, der arbejdede for nedrustning i både øst og vest, ville jo nemlig kunne forudses at have effekt i vest, medens man naturligvis i øst selv bestemte, hvilken effekt den skulle have, bl.a. fordi der ikke tillodes uafhængige fredsorganisationer på eget territorium.³⁹²

Fredsbevægelsen i Danmark var organiseret i et utal af grupper. En hovedfløj opererede i tilknytning til den sovjetdominerede *Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed*, der dannedes i 1974 af folk, der lige forinden havde deltaget i verdensfredskongressen i Moskva. En anden hovedgruppe var *Nej til Atomvåben*, der dannedes i 1980 i modstand mod NATO's dobbeltbeslutning, og som var sovjetkritisk og samarbejdede med dissidentgrupper øst for Jerntæppet.

Den samlede effekt af „freds“aktiviteten var imidlertid som forventet. Gordievskij, der som oberstløjtnant i KGB deltog direkte i styringen af påvirkningsagenter og udbredelse af desinformation i Danmark, beskriver, hvor forbløffet hans arbejdsgiver var over den succes, organisationen i denne periode havde med at incitere „fredsarbejdet“ i vest. Man noterede således stor fremgang med anvendelse af påvirkningsagenter, der deltog i f.eks. demonstrationer og møder, offentliggjorde avisartikler og stillede spørgsmål i parlamenter.³⁹³ I april 1986 konstaterede formanden for den sovjetiske Fredskomit  da også, at den internationale fredsbevægelse nu fungerede som en fjerde kraft i den globale revolutionære proces ved siden af de „socialistiske“ lande, den internationale kommunistiske bevægelse og „befrielses“bevægelserne i den 3. verden.³⁹⁴

Teknik

Den fredsbevægelse, der til en vis grad opstod spontant i Vest, opmuntredes intensivt – herunder gennem hårdt styrede sovjetiske matrix-organisationer. Nyhedsbureauet Tass refererede således uforst ttet fra et møde i den sovjetiske fredskomit ,

³⁹¹ Om strategien se i øvrigt Lars R. Møller, *Operation Hurricane*, s. 293 ff og 381 ff.

³⁹² Se om hvorledes de undertrykte befolkninger der så på fredsbevægelserne Monica Papazu i Jyllands-Posten 3/4 1990.

³⁹³ Se William Schwarck i Jyllands-Posten 28/2 1990. I øvrigt f.eks. P.H. Bering, *Fredsbevægelsens Bagmænd*.

³⁹⁴ Jf. formanden for den sovjetiske fredskomit , Yo. Zhukov i, *International Affairs*, nr. 4, Moskva 1986, s. 97. Se i øvrigt Bent Jensen i Jyllands-Posten 12/4 1988 om fredsbevægelsen og Socialdemokratiet – set fra Sovjet samt Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 631 f.

hvordan de sovjetiske fredsforkæmpere anså det for at være deres vigtigste opgave at støtte og udbrede den sovjetiske udenrigspolitik.³⁹⁵

I denne forbindelse organiserede Sovjet (gennem stråmænd) et stort antal fredsforeninger, -komitéer -aktioner o.s.v. i vest – naturligvis under tillidsvækkende navne og gerne forankret omkring tilforladelige personer. Desuden foregik der en omfattende sovjetisk infiltration i de spontant opståede vesteuropæiske fredsbevægelser og i disses arbejde – herunder støttet på udbredelse af falsknerier, indflydelsesagenter og skjult finansiering af aktiviteter.³⁹⁶ Blandt de særlige målgrupper for det sovjetiske udenrigsministeriums afdeling for koordinering af fredskampagnerne i vest var ifølge beslutning fra den 26. partikongres socialdemokrater, fagforeninger og de demokratiske, fredsvenlige kræfter, Kreml regnede som „nyttige idioter“.³⁹⁷

Der var tilsyneladende næsten ingen grænser for, hvor langt „fredskampen“ ad disse veje kunne udbredes: Skolerne måtte lægge for, uddannelsesstederne, bibliotekerne, radio og TV, fagforeningerne, teaterverdenen³⁹⁸ o.s.v. o.s.v. Ej heller var der mange grænser for, hvad de omtalte „nyttige idioter“ kunne finde på. Overlæge Frits Schjøtt fra *Danske Læger mod Kernevåben* beskyldte f.eks. sovjet-dissidenten Sakharov for at sabotere fredsbestræbelserne og agitere for kaprustning.³⁹⁹ I 1984 udtalte en fremtrædende deltager i fredsbevægelserne, folketingsmand Jens Toft (SF), sig om den danske regerings „nyeste provokation“ på Bornholm, der efter hans opfattelse var et „gigantisk bidrag til oprustningen“.⁴⁰⁰ Og *Det økumeniske Fællesråd* udsendte en avis, *Forbøn for Fred*, med klargørelse af det nødvendige i at arbejde med fredsproblematikken.⁴⁰¹ Endvidere dannede den Plumske Fredsfond *Fredsfondens Vennekreds* med henblik på „at forbedre mulighederne for at støtte arbejdet for fred og for en alternativ sikkerhedspolitik, som brede kredse i det danske samfund finder mere og mere nødvendigt“.⁴⁰² Fonden ansås i realiteten identisk med den stærkt venstreorienterede Plum-fond,⁴⁰³ men den opnåede i sin særlige ko-

³⁹⁵ Jyllands-Posten 29/6 1986.

³⁹⁶ John Barron, *KGB Today*, s. 289 ff.

³⁹⁷ Nils Eric Boesgaard og Ole Dall i Berlingske Tidende 24/7 1991 med udgangspunkt i en artikel i Der Spiegel, bygget på to fhv. medlemmer af STASI, Günther Bohnsack og Herbert Brehmer.

³⁹⁸ Jf. f.eks. Fiolteateret stykke „Skibet er ladet med“ (1978), som var vendt mod NATO og „oprustningsvanvidet“ – se Aktion nr. 10 1978.

³⁹⁹ Bent Jensen i Jyllands-Posten 14/1 1990.

⁴⁰⁰ Bent Jensen i Weekendavisen 27/2 1998. Jens Thoft har i Weekendavisen 13/3 1998 benægtet en anden påstand om ham fremsat i artiklen, men ikke den citerede. Året efter gav Keld Albrechtsen i øvrigt en tilsvarende støtte i anledning af et amerikansk militærorkesters besøg på øen.

⁴⁰¹ Se hertil Søren Lodberg Hvas i Berlingske Tidende 8/4 1984.

⁴⁰² Meddelelse fra bestyrelsen, som bl.a. bestod af Niels Munk Plum og Ritt Bjerregaard.

⁴⁰³ Fonden var dannet med henblik på at støtte fredsbevægelsen. Den var styret af en gruppe, som for størstedelens vedkommende udgik fra *Nej til Atomvåben*. Niels Munk Plum har i tidens løb økonomisk understøttet den venstrefløj, som lå på linje

mité deltagelse af f.eks. SID-formanden Hardy Hansen, forfatteren Klaus Rifbjerg,⁴⁰⁴ den senere forligskvinde Mette Koefoed Bjørnsen, rektor ved Københavns Universitet Ove Nathan, sangerinden Sanne Salomonsen, højskoleforstander Finn Slumstrup (senere Flygtningehjælpen), reklamemanden Morten Jersild, forfatteren Ole Wivel og forbundsformand Kirsten Stallknecht.⁴⁰⁵

Meget langt var den drivende kraft bag alt dette de danske kommunister. En ledende DKP-er pralede ligefrem hermed over for sovjetiske repræsentanter: „Ikke en eneste større demokratisk, offentlig aktion er mulig uden DKP's deltagelse fra oven og nedefter. Sådan har det altid været, når vi har stillet os den opgave at mobilisere den offentlige mening“.⁴⁰⁶ Det var da også kommunisterne, der stod bag oprettelsen af de fredskomiteer m.v. over hele landet, som havde et betydeligt held til at rive andre med sig. Eksempel: En under indflydelse heraf af SiD organiseret „fredskonference“ i Aalborg tænkte at skulle munde ud i et krav om en nordisk fredszone. – SID tog herefter kravet om en nordisk kernevåbenfri zone på sit program.⁴⁰⁷

En række antiamerikanske initiativer var allerede organiseret af kommunisterne, og nye var på bedding, indrapporteredes det fra Sovjetambassaden i København og til Moskva i september 1981, og PET havde ingen særlige organisationer til at splitte fredsbevægelsen.⁴⁰⁸ På dette grundlag gik man derfor fortrøstningsfuldt i gang med at invitere „progressive“ forskere og journalister til Sovjet, ligesom man gennemførte udveksling af „kulturdelegationer“.⁴⁰⁹ I det hele taget planlagde man at yde en mere operativ støtte til organisationer og enkeltpersoner, der fulgte den

med VS. Han var medstifter af *Politisk Revy* og i bestyrelsen for dagbladet *Information*, Berlingske Tidende 26/2 1984.

⁴⁰⁴ Rifbjerg fik i øvrigt udgivet 6 bøger i Østtyskland, hvor de gik glat gennem censuren – bortset fra at nogle erotiske passager blev strøget med Rifbjergs accept. Direktøren for Rifbjergs østtyske forlag var STASI-agenten Jürgen Gruner. Han rejste i 1983 til DDR som den østtyske forfatterforenings gæst (med rejse og ophold betalt af det østtyske regime) – samme forening som ekskluderede medlemmer, der støttede den landsforviste sanger Wolf Biermann. Rifbjerg præsenteredes i denne forbindelse på et propagandaarrangement „Forfattere for Fred“ i Maxim-Gorki-Theater, med det formål at forhindre, at NATO's dobbeltbeslutning blev ført ud i livet, og omtaltes i den forbindelse i partiorganet Neues Deutschland blandt de forfattere, der var kommet til Østberlin for at hæve stemmen mod „den imperialistiske krigstrussel og NATO-oprustningen“. Se Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 22/12 1999.

⁴⁰⁵ Se Berlingske Tidende 26/2 1984 og 15/4 1984.

⁴⁰⁶ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

⁴⁰⁷ Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 217.

⁴⁰⁸ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

⁴⁰⁹ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

sovjetiske linje.⁴¹⁰ I årsrapporten for 1981 noteres, at den sovjetiske desinformation gennem indflydelsesagenter m.v. havde sat sig spor.⁴¹¹

Det er således ikke uden grund, at fredsbevægelsen tabte pusten, efter at Sovjet lagde strategien om og prøvede at påvirke betydningsfulde nøglepersoner individuelt i stedet for at gå gennem „masse“bevægelser.⁴¹²

– Retfærdigvis skal dog siges, at langt fra al styring østfra forløb som tilsigtet. Et eksempel herpå er den danske „*Next Stop Nevada*“-aktion. Under dette navn samledes således en „*fredsdelegation*“ på 55, som besøgte USA, hvor den deltog i mange aktiviteter med det formål at skabe modvilje mod USA's prøvesprængninger. Gruppen hævdedes at være bredt baseret – med støtte fra bl.a SF, Socialdemokratiet og Det radikale Venstre. Initiativet til arrangementet blev imidlertid taget på Verdensfredsrådets 1986-kongres i København, og det nød afgørende støtte fra kommunistpartiet og de heraf udsprungne organisationer.⁴¹³ Til Sovjets uro kørte bevægelsen imidlertid senere videre med tilsvarende besøg i USSR.

Facit

På den måde manipulerede Sovjet fredsbevægelsen og tilførte den grokraft langt ud over, hvad der var naturligt grundlag for. „*Jeg bliver ofte spurgt, om STASI virkelig kunne etablere en massebevægelse. Det kunne de selvfølgelig ikke, men de kunne trænge ind i centrene, formulere resolutioner, vælge talere og skrive artikler*“, siger den tyske historiker og forfatter Hubertus Knabe, der har forsket i STASI-aktiviteterne.⁴¹⁴ Samlende konstaterer professor Bent Jensen ud fra fund i de åbnede øst-arkiver, at Moskva og Østberlin med DKP som lydigt instrument aktiverede fredsbevægelsen og finansierede dens aktiviteter for ad den vej at påvirke den offentlige mening og udsætte Socialdemokratiet for så stærkt et pres, at partiet ville give efter.⁴¹⁵ At dette lykkedes, fremgår allerede oven for under 1.3.

Andre nyttige organisationer

Også andre organisationer end fredsbevægelserne påkaldte sig sovjetisk opmærksomhed. Betingelsen var blot, at organisationens samlede aktivitetsprofil eller enkelte af dens aktiviteter var interessante, enten fordi viden herom kunne nyttiggøres i anden sammenhæng, eller fordi aktiviteten kunne bringes ind i ønskelige baner.

⁴¹⁰ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

⁴¹¹ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 1/2 2000 på grundlag af materiale fundet i de åbnede øst-arkiver.

⁴¹² Se om fredsbevægelsens deroute f.eks. Thomas Bo Pedersen i Aktuelt 12/6 1988.

⁴¹³ Se nærmere *Soviet Influence Activities, A Report on Active Measures and Propaganda 1986-87*.

⁴¹⁴ Berlingske Tidende 30/12 1999.

⁴¹⁵ Jf. hans artikel i Jyllands-Posten 4/2 2000.

Det var således absolut ingen betingelse, at organisationen kunne bringes til at virke som marionet – det var nok, at der blot kunne opnås et eller andet. F.eks. var den blotte omstændighed, at organisationen var anvendelig til at lancere (og dermed renvaske) falsknerier og digt, nok. Foretagender, der ikke kunne bruges til noget, modarbejdedes omvendt. Dette gjaldt således til en vis grad de dele af den socialistiske bevægelse, der ikke var Moskva-orienteret.⁴¹⁶

Verdensrevolutionens varmemestuer

En særlig placering indtager mylderet af politiske venstrefløjsorganisationer,⁴¹⁷ til hvilke Moskva havde et had/kærlighedforhold. Had fordi sovjetkommunismen ofte lå i åben strid med disse konkurrerende foretagender, kærlighed fordi de trods alt rummede et væsentligt potentiel i den detabiliserende og revolutionære kraft. Til belysning af, hvem det drejer sig om, kan nævnes nogle eksempler ført op til dato – men med al den usikkerhed, der ligger i, at de gang på gang end ikke kunne blive enige med sig selv om, hvem de var (og evt. er), og hvad de stod for:

– *Danmarks Kommunistiske Parti/Marxister-Leninister (DKP/ML* -, undertiden kaldet Marxistisk-Leninistisk Parti): Stiftet 1978 med Albanien og Stalin som forbillede af udbrydere fra KAP.

„Den virkelige socialismes vitalitet, livskraft og fuldstændige overlegenhed bevises i dag af det socialistiske Albanien, verdens eneste socialistiske land, hvor proletariatets herredømme er en kendsgerning ...“, hed det i partiets centralkomités beretning fra dets 2. kongres.⁴¹⁸

Det siges i programmet bl.a.: *„Med partiets stiftelse blev denne kraft skabt, som uden tøven gik i gang med at løse sin strategiske opgave: At forberede den proletariske revolution, omstyrtelsen af det borgerlige diktatur gennem den væbnede revolution og oprettelsen af det ny klasseherredømme, som baner vejen for afskaffelsen af al undertrykkelse og udbytning, for ophævelsen af alle klasser ... Fra starten har DKP ikke opfattet sig som et propagandaparti, men som et kampparti, som et virkeligt fortropsparti, som den revolutionære handlings parti“*.⁴¹⁹

Udgav bladet *Arbejderen* (senere vistnok *Dagbladet Arbejderen*).

– *De danske Vietnamkomitéer (DDV)*: Officielt stiftet af De storkøbenhavnske Vietnamkomitéers landskonference i 1968 med sovjetagenten Otto Sand som leder. Med afsæt i protesterne mod Vietnamkrigen virkede foretagendet „antiimperialistisk“ og antivestligt.

⁴¹⁶ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 170 ff.

⁴¹⁷ Herom også oven for under 2.3. Se om de vigtigste f.eks. Mikkel Plum, *Bombardér hovedkvarteret!*, s. 444 ff.

⁴¹⁸ Refereret efter citat i Berlingske Tidende 13/6 1983.

⁴¹⁹ Centralkomitéens virksomhedsberetning 1981.

– Demos:⁴²⁰ Præsenterer sig selv således:

„Foreningen Demos blev stiftet i 1979 med det formål at videreføre de politiske erfaringer som vi fik i arbejdet med De Danske Vietnamkomiteer og i forlaget Demos, der blev stiftet i 1969. Vi arbejder på et socialistisk og anti-imperialistisk grundlag, og er uden fast tilknytning til nogen af de eksisterende grupper på venstrefløjen. Vi bruger foreningen til at bekæmpe højrekræfterne og samarbejder med andre grupper om at ændre samfundet i socialistisk retning.“⁴²¹

„Vi betragter os som et led i en større helhed – den revolutionære venstrefløj ... Her i butiksfællesskabet, også kaldet butikken – de unge kalder det Shoppen – er der jo ikke kun os. Der bor også Fællesinitiativet mod Racisme, Antirepressionsgruppen, Big Brother og Autonomt Info. Samt en række mindre grupper, der har postboks her ... Samlende vil jeg sige, at det her er et af de få steder, hvor den gamle venstrefløj møder det autonome miljø, der opstod i firserne“.⁴²²

Demos dokumentationsgruppe fortsatte i sin tid efter udgivelsen af en bog, *Rustningsindustri og Krigsforskning i Danmark* med at indsamle materiale om den danske våbenindustri. Dette blev dog aldrig offentliggjort, men havnede gennem en professor i Greifswald hos STASI.⁴²³

– Enhedslisten: Dannet omkring Murens Fald som en sammenslutning af Venstre-socialisterne, DKP, DKP/ML, KAP og SAP. Samarbejder ifølge egne oplysninger på Internet (i 1996) med REBEL, RØD UNGDOM og RØD-GRØN UNGDOM.

– Internationale Socialister (IS): Mener at: „Under kapitalismen tilegner den herskende klasse sig de værdier, arbejderklassen skaber, fordi de har kontrollen over produktionen og alle andre samfundsområder. Derudover tjener den borgerlige stat borgerskabets interesser gennem et udviklet undertrykkelsesapparat. – Skal disse forhold ændres, må arbejderklassen selv gennem revolutionær omvæltning kollektivt overtage kontrollen. Den borgerlige stat må fjernes og en arbejderstat sættes i stedet, som bygger på arbejderklassens egne revolutionære og demokratiske organisering, på arbejdspladserne arbejdsråd. Dette nye demokrati er garantien for, at kapitalismen afskaffes til fordel for det klasseløse kommunistiske samfund.“⁴²⁴

„Vi afviser, at socialismen kan opbygges i ét land. En revolution kan kun overleve, hvis den spredes ud over de nationale grænser. Den fundamentale modsætning går mellem den herskende klasse og arbejderklassen på verdensplan. Splittelser i arbejderklassen i form af race, køn seksualitet og fag tjener borgerskabet og kan først endeligt ophæves under socialismen ... Socialismen kræver organisering i et revolutionært parti af dem, der vil arbejde for revolutionen. Idag er vi kun et lille mindretal, men erfaringerne viser, at klassekampen hurtigt kan vende og så skabe grobund for, at store

⁴²⁰ Den grå eminence i Demos er Erik Jensen, der stadig optræder i pressen i forskellig klædebon: Som forfatter, seminarielærer, historiker, forsker i højrebevægelser m.v. m.v.

⁴²¹ Demos Nyhedsbrev nr. 27, 1993.

⁴²² VS partiblade nr. 1 1991.

⁴²³ Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 37 f.

⁴²⁴ Socialistisk Arbejder Avis, september 1987.

dele af arbejderklassen tiltrækkes (af) revolutionære ideer. Opbygges partiet først da, ender kampen med nederlag.”⁴²⁵

„Kampen for forbedringer i dag og for socialismen i morgen kræver sammenhold blandt folk. Diskrimination overfor kvinder, bøsser, lesbiske, indvandrere eller flygtninge splitter arbejderne og styrker derfor vores fælles modstander. ... Vi tror ikke på – som Socialdemokratiet og SF – at vi kan få socialisme gennem Folketinget ... Magthaverne vil med vold og undertrykkelse fastholde deres magt. Det kræver derfor en revolution, hvis alt skal overtages og styres af folk selv ... Kapitalismen hænger sammen i set stort internationalt net ... Derfor skal kapitalismen også bekæmpes internationalt ... Derfor er vi også Internationale Socialister.”⁴²⁶

– *Kampagnen mod Atomvåben*: Dannet efter tilskyndelse fra forfatteren Carl Scharnberg, der tog forbillede i den engelske anti-atommarcher, og repræsenterede en af de tidligste udenomsparlamentariske bevægelser.

– *Kommunistisk Arbejderforbund marxister-leninister (KAm-l)*: Dannet 1973 af grupper fra KF-ML ud fra den opfattelse, at der ikke var noget ægte revolutionært kommunistisk arbejderparti i Danmark. Kina- og Albanienvenligt.

– *Kommunistisk Arbejderkreds (KAK)*: Stiftet 1963 af Godtfred Appel, der var blevet ekskluderet fra DKP i anledning af, at han kritiserede partiet for revisionisme. DKP, der hyldede den sovjetiske kommunistiske model, hævdedes således at have forrådt selve fundamentet i leninismen, ifølge hvilken socialismen skulle indføres ved revolution, idet bourgeoisiet aldrig vil afgive magten frivilligt. Kredsen samarbejdede med Kinas Kommunistiske Parti og støttede marxistiske „befrielsesbevægelser“ i den 3. verdens lande.

KAK forudsattes at skulle være et kadreparti, hvor medlemmerne skulle skoles til at være revolutionens fortrøp, da det ikke kunne være et masseparti, idet arbejderklassen i Vesteuropa/USA ansås at være bestukket af en den tilkastet revolutionsforsikring hidrørende fra superprofitterne fra udbytning af U-landene. Denne arbejderklasse ansås ikke at have interesse i at lave revolution, men tværtimod i at deltage i udbytningen.

Aktivist fra KAK lod sig rekruttere til aktioner for *PFLP* (the Popular Front for the Liberation of Palestine), der stod for afvisningen af en fredsordning med Israel og gennemførte massive terroraktioner.⁴²⁷

– *Kommunistisk Arbejderparti (KAP)*: Skabt i 1976 under inspiration fra det maoistiske Kina og som videreførelse af Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister (KF-ML). Gik imod enhver teori om fredelig overgang til socialismen.

Det hedder i programmet bl.a.: „*Kommunistisk Arbejderpartis mål er at tilkæmpe sig ledelsen af arbejderklassens kampe og føre disse frem til den sociale revolution, til*

⁴²⁵ Socialistisk Arbejder Avis 6/7 1992.

⁴²⁶ Socialistisk Arbejder Avis 8 1992.

⁴²⁷ Se nærmere Jakob Andersen i Ekstra Bladet 29/5 1999.

oprettelsen af proletariatets diktatur, og til opbygningen af det socialistiske samfund i fortsat kamp mod klassefjenden med det klasseløse kommunistiske samfund som endemålet"... Teorier om og forsøg på ad fredelig vej at gennemføre socialismen har altid ført til nederlag for arbejderklassen. Arbejderklassen kan ikke tage den borgerlige statsmaskine i besiddelse og sætte den i bevægelse for sine egne formål. Tværtimod må arbejderklassen sønderknuse det borgerlige statsapparat og erstatte det med arbejderklassens egen statsmagt, proletariatets diktatur. Arbejderklassen må forberede sig på væbnet kamp i opgøret med borgerskabet" (Hvad vil Kommunistisk Arbejderparti og Program for Kommunistisk Arbejderparti).

Man ville (ifølge formanden) have „socialisme på dansk“, vendte sig både mod USA og Sovjet og arbejdede meget i fredsbevægelserne.⁴²⁸

Udgiver af *Arbejder Avisen*, senere *Kommunistisk Tidsskrift*.⁴²⁹

– *Kommunistisk Arbejdsgruppe (KAG)*: Dannet 1978 efter strid i KAK bl.a. om synet på de forskellige befrielsesbevægelser (KAG ville f.eks. støtte PFLP, hvilket KAK på tidspunktet ikke ville, fordi PFLP havde udtalt sig positivt om Sovjetunionen). Ville støtte befrielsesbevægelserne og gled efterhånden ind i væbnet kriminalitet.

– *Kommunistisk Forbund (KF)*: Stiftet i 1973 af VS' leninistiske fraktion. Stod for en „revolutionær socialistisk linje i arbejderklassens kamp“.⁴³⁰

– *Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister (KF-ML)*: Stiftet i 1968 efter strid i VS, som ifølge stifterne ikke var tilstrækkeligt maoistisk og anti-sovjetisk, og med Benito Scocozza som formand.

– *Kommunistisk Parti i Danmark (KPID)*: Stiftet 7/11 1993 som fortsættelse af det partiforberedende arbejde, Kommunistisk Forum havde udført. Dette forum var dannet af en kreds af medlemmer fra Danmarks Kommunistiske Parti som en reaktion mod den højredrejning, partiet gennemgik i tiden op til Murens fald. Udgiver bladet *Kommunist*.

– *Marxistisk Leninistisk Enhedsforbund (MLE)*: Dannet i 1972 af folk fra slumstormerbevægelsen, der ønskede den væbnede socialistiske revolution og oprettelsen af proletariatets diktatur. Partiet solidariserede sig med Kina og Albanien

– *Palæstinakomiteén*: Dannet 1970 med adresse sammesteds som De danske Vietnambbevægelser. For PFLP der støttede „det palæstinensiske folks befrielseskamp mod zionismen, imperialismen og de arabiske reaktionære“.⁴³¹

⁴²⁸ Iflg. Berlingske Tidende 13/6 1983.

⁴²⁹ Iflg. Berlingske Tidende 13/6 1983.

⁴³⁰ Mikkel Plum, *Bombardér hovedkvarteret*, s. 447.

⁴³¹ Mikkel Plum, *Bombardér hovedkvarteret*, s. 446.

– *Socialistisk Arbejderparti (SAP)*: Stiftet 1980 som en videreførelse af Revolutionære Socialisters Forbund, der var den danske sektion af 4. Internationale (en trotskistisk, revolutionær verdensomspændende organisation), og med sovjetstaten som ideal.

I partiprogrammet hedder det bl.a.: „Godvilligt vil det lille mindretal af kapitalister imidlertid ikke opgive det system, som giver dem alle fordelene. Derfor må arbejderklassen og flertallet i befolkningen, som lider under kapitalisternes system, kæmpe mod dem. De må erobre magten i samfundet gennem revolution.“... „Derfor er arbejderbevægelsens vold altid af **defensiv** karakter. Den finder kun sted, hvor den er absolut påkrævet. Aktionerende, solidariske arbejdere, der forsvare deres klasseinteresser, står således milevidt fra det borgerskab, som ved mindste påskud står parat med alt fra schäferhunde til kernevåben“...“Stillet over for spørgsmålet, om vi er for vold, svarer SAP utvetydigt nej! Men samtidig svarer vi også nej til spørgsmålet, om vi anbefaler masserne at bøje sig for trusler om vold“...⁴³²

Man tordnede mod USA: „Død over USA-imperialismen. Leve den iranske revolution“, ligesom man solidariserede sig med Eritreas befrielse, IRA i Nordirland, sandinisterne i Nicaragua, oprørerne i El Salvador og Fidel Castros Cuba.⁴³³

Arbejdede især inden for fagbevægelsen og fredsbevægelserne og i nær forbindelse med BZ-bevægelsen.⁴³⁴

Udgav *Klassekampen* (nu indgået i samarbejdet om *Den Røde Tråd*). Udgiver af *Socialistisk Information*, *Grænseløs* og lejlighedsskrifter f.eks. *Kampen mod Racisme* *Fascisme* og *Fremmedhad* (vedtaget på 11. kongres, 1993).

– *Socialistisk Folkeparti (SF)*: Stiftet i 1959 som alternativ til DKP og med dettes formand Aksel Larsen som leder.

– *Studentersamfundet*: Dannet i 1882 af politisk radikale studenter og i 1960-erne samlingssted for revolutionære også uden for studentermiljøet. Videreførte efter konkurs i 1968 i *Det nye Samfund*.

– *Socialistisk Ungdoms Forum (SUF)*: SF's første ungdomsafdeling, som radikaliseredes op gennem 1960-erne indtil et endeligt brud med partiet i 1968.

– *Trotskister*: Nogle af venstrefløjsorganisationerne, f.eks. Internationale Socialister, har rod i den trotskistiske opfattelse af, at Stalin forrådde revolutionen, idet socialismen kun kan indføres i verdensmålestok, hvorimod Stalin hævdede, at den måtte opbygges i ét land af gangen. Forskellige trotskistiske organisationer har i tidens løb været meget aktive og praktiske i deres direkte kamp. Således har et tidligere medlem af trotskistisk organisation, P.F., berettet over for nærværende forfatter: „Disses bevæggrunde er stort set kun barrikaderomantik: At lave rav i gaden. Jeg vil ikke frakende en del trotskister en vis form for idealisme, men den er diffus

⁴³² SAP's program Socialistisk program for 1980'erne.

⁴³³ Jyllands-Posten 3/3 1998.

⁴³⁴ Iflg. Berlingske Tidende 13/6 1983.

og binder sandsynligvis i en tilbundsgående neurose samt oprørstrang mod autoriteter som følge af forkælelse. Det er sådanne træk, jeg vil tillægge nutidens BZ'ere og 'antiracist'".

– Vietnam 69: Stiftet i 1969 af den bløde fløj inden for de grupper, der dannede De danske Vietnamkomitéer.

– Venstresocialisterne (VS): Stiftet 1967 af udbrydere fra SF.

Angav at bygge på „marxistisk teori og metode“. „VS anerkender, at klassekampen er den afgørende drivkraft i historien ... VS' grundlæggende opgave er at arbejde for virkeliggørelsen af den socialistiske revolution i Danmark og internationalt ... Venstresocialisternes hovedopgaver (er) – at styrke kampen i hverdagen. Dels gennem at opbygge Enhedslistens ekstra-parlamentariske ben, dels indgå i de konkrete kampe i samarbejde med andre revolutionære og progressive bevægelser – at fortsætte udviklingen af en revolutionær strategi for socialisme. Dels gennem udvikling af egne positioner og dels gennem debatten med andre revolutionære“.

I partiprogrammet hed det: „Det er en illusion at tro, at man kan indføre socialismen ad parlamentarisk vej.“⁴³⁵ Og: „Revolutionens gennembrud afhænger af det aktuelle styrkeforhold mellem klasserne og af, om arbejderklassen og det revolutionære parti er i stand til at handle målbevidst for at overtage produktionsmidlerne, knuse den borgerlige statsmagt og hindre kapitalistklassen i at sætte en modoffensiv i gang. Derfor må arbejderklassen bevæbnes ... De skærpede konflikter kan munde ud i borgerkrigs-lignende tilstande, som gør langvarig væbnet kamp nødvendig.“⁴³⁶

Udgiver af VS-Bulletin og Solidaritet.

Man kan undre sig over de holdninger, der er repræsenteret gennem de citerede udtalelser. En afhopper fra de revolutionære kredse, P.F., har imidlertid over for nærværende forfatter forklaret det således: „Jeg vurderer, at Jehovas Vidner og overdogmatiske marxister-leninister ... dybest set er ens, idet de begge lider af et svagt Ego, som de får kompensation for gennem en stærk tro, der giver svar på alle livets spørgsmål.“ Og om deres fortsatte stædige kamp – nu mod „racisme“ og anden ondskab, siger samme kilde: „De vil gerne udstille deres egen 'godhed' ved at skabe sig fjendebilleder. Fjenden er blevet det danske folk, da man jo nu ikke mere rigtigt kan benytte 'den amerikanske imperialismen'. Socialister er disse mennesker på ingen måde, uanset hvor meget de end hævder det. De er svage og feje mennesker, der søger styrke i gruppen af ligesindede. Det kræver ikke megen fantasi at drage paralleller til Hitlers brunskjorter ... Jeg har talt med en del af disse typer og forelagt dem uigendrivelige fakta, men det var ganske nytteløst. De vil ikke tro eller vide noget, der går imod deres fastlåste ideologi.“... „Fælles for dem alle er et Ego så svagt, at de ikke kan/tør tænke en selvstændig tanke. De søger tryghed og styrke i gruppen og er derfor manipulerbare.“

⁴³⁵ Fra partiprogrammet 1978; refereret efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 30/8 1998.

⁴³⁶ Partiprogrammet fra 1971, refereret efter Mikkel Plum i *Hvem holdt de med?*, s. 70.

En anden frafalden, K.V., siger: „Hvorfor nogen fortsat hænger fast i disse venstre-miljøer er det ikke svært at forstå: Når man ingenting har, vil man gerne have, at alting skal deles. Det er meget langt folk, der ikke kan komme længere, og som ikke kan begå sig erhvervsmæssigt“.

Udnyttelige foretagender

Der er i øvrigt vidnesbyrd om forskellige former for Sovjet-infiltration eller venstrefløjs-infiltration i et bredt spekter af politiske partier, miljøbevægelser, humanitære og mellemfolkelige organisationer m.v.

Opinionsdannerne i den revolutionære bevægelse opererede således fra 1960-ernes begyndelse fortrinsvis ad andre kanaler end deres egne organisationer. De gik f.eks. fra dette tidspunkt i rigt mål igen som foredragsholdere ved lærerseminarier og andre institutioner, der uddannede personale til undervisning og oplysning af børn og unge. Der blev også sat ind på at få placeret personer med den rette indstilling i lærer- og andre stillinger, som indebar mulighed for at påvirke den offentlige meningsdannelse – specielt blandt ungdommen (jf. i et hele ovenfor under 2.3 og 2.4).

I Sverige konstateredes sovjetisk infiltration f.eks. i anti-kernekræftbevægelsen og i kirkelige organisationer.⁴³⁷ I Danmark er det hævdet, at f.eks. *Folkebevægelsen mod EF* var et attraktivt operationsområde⁴³⁸ – ja, denne bevægelse skulle endog have modtaget tilbud om økonomisk støtte fra sovjetisk side. Dette skal bl.a. have ført til, at Folkebevægelsens blad *Det ny Notat* blev domineret af venstresynspunkter. Beskyldningerne er hver gang blevet afvist af Folkebevægelsen. En journalistlev på bevægelsens omtalte blad har imidlertid i bogen *Ikke et ord om ytringsfrihed* bekræftet, at det forholdt sig som påstået: „Min generelle politiske holdning (der var venstreorienteret, forf.) var slet ikke altid i overensstemmelse med – skal vi kalde dem de 'toneangivende' personers. De fleste på avisen var DKP'ister eller sympatisører med partiet i Dronningens Tværgade“, skriver han.⁴³⁹

Et andet eksempel på en organisation, som sandsynligvis er blevet udnyttet, er Mellemfolkeligt Samvirke (MS). Efter 1968 forlod stort set alle organisationer til højre for Socialdemokratiet MS (omend flere af dem kunne mønstre personligt valgte medlemmer i deres repræsentantskab). Den domineredes herefter af de personlige medlemmer, der ansloges til ikke at udgøre mere end 3.500.⁴⁴⁰ Organisationen rådede over små 150 millioner kr. årligt af statslige midler og udsendte for disse ulandsfrivillige. Programmerne, disse deltog i, havde tyngde omkring lande med „socialistisk“ styreform. Samvirket var også involveret i forskellige politiske aktiviteter, f.eks. Sydafrikakomiteernes „Boykot Shell“ aktion og en „Boykot Israel“ aktion. Den stillede kontorfaciliteter til rådighed for PLO og var

⁴³⁷ Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 158 ff.

⁴³⁸ Se herom bl.a. Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 219

⁴³⁹ S. 36.

⁴⁴⁰ Kristian Nystrøms analyse i Jyllands-Posten 22/3 1988, sml. dog organisationens svar 26/4 1988 i Jyllands-Posten. Den 6/5 1990 varsler organisationen nye toner.

drivkraft bag kampagnen for en mangedoblet bistand til det sandinistiske Nicaragua.

Som mulig genstand for udnyttelse kunne endvidere nævnes WUS (World University Service – i „*Den røde kalender*“ kaldt „*de studerendes bistandsorganisation*“). Organisationen angav selv, at „WUS er en dansk solidaritets- og bistandsorganisation, der arbejder med projekter og personalerekruttering til en række lande og befrielsesbevægelser i Latinamerika og det sydlige Afrika“. WUS sagde, at den stod for en „*progressiv professionalisme*“. Den interesserede sig for steder i verden, hvor WUS fornemmede en anti-imperialistisk kamp, f.eks. det sydlige Afrika, hvor man samarbejdede med de kommunistiske bevægelser som SWAPO i Namibia, MPLA i Angola, FRELIMO i Mozambique og ANC i Syd-Afrika. Den beskæftigede sig endvidere med Chile, Bolivia og ikke mindst Nicaragua. Organisationen fik over 80 millioner kr. årligt fra den danske stat.⁴⁴¹

Der var således ingen grænser for, hvem de sovjetiske planlæggere interesserede sig for. Og søgefeltet rakte i øvrigt fra rene påvirkningsplatforme og til de regulære terrororganisationer, der også havde en plads i de „aktive forholdsregler“.⁴⁴²

3.4.5. Øst-personel i Vesten

Mikhail V. Butkov, der selv var i branchen, har beskrevet en KGB-officers dagligdag i påvirkningstjenesten ved sovjet-ambassaden i Oslo:⁴⁴³

Han kom på selve ambassaden flere gange om ugen, hentede telegrammerne med instrukserne fra Moskva, diskuterede disse med KGB-residenten og besluttede herefter, hvorledes tingene praktisk skulle gribes an. På den måde fastlagdes det f.eks., hvilke norske informationskilder, der kunne bruges, hvem der skulle have kontakten med dem og hvordan, hvilken historie der kunne bruges til at dække over de pågældendes forbindelse til Moskva, o.s.v. Man ville normalt over for sådanne norske kontakter kun henvise vagt til organisationer i Sovjet, „højtstående“ bekendte af forskellig slags o.s.v. Sovjet og KGB som begreber måtte normalt slet ikke nævnes for kontakten.

En del af arbejdet bestod i opfølgning. Lykkedes det f.eks. at provokere en Stortingsdebat, så man efter, om der var noget ekko i pressen, og man spurgte de norske kontakter ved næste møde, hvem disse havde diskuteret tingene med. Formålet var ad denne vej at finde mulige nye påvirkningsagenter og informations-spredningskanaler.

⁴⁴¹ Erik Dagø i Jyllands-Posten 6/11 1989, jf. i øvrigt Politiken 15/4 1990.

⁴⁴² Fra nordisk område kendes f.eks. den siden slutningen af 1970-erne udviklede såkaldte *Achillesdivision* i Norge. Denne udgjorde en organisation, som med syv landsdelsgrupper gennemførte øvelsesvirksomhed med 35 kraftanlæg som mål. Sigtet var efter alt at dømme at kunne lamme store dele af det norske samfund. Operationen var uhyre veltilrettelagt og støttedes bl.a. af en håndbog på 372 sider med detaljeret beskrivelse af, hvordan dæmninger, turbiner, rørledninger m.v. skulle ødelægges. Se bl.a. Andreassen og Moe, *Spioner og spionmål i Norge* s. 185.

⁴⁴³ Se hans bog *KGB i Norge*, s. 56 ff. Se også Oleg Gordievskij, *Next Stop Execution*.

En væsentlig del af det grundlæggende arbejde – herunder inden for de aktive forholdsreglers område – udførtes af regulære KGB-officerer som Butkov. Uden for Sovjet var disse som allerede fortalt puttet ind f.eks. på diplomatiske poster,⁴⁴⁴ som journalister eller i sovjetiske foretagender af forskellig slags. Den abnormt store bemanning af sovjetiske ambassader og visse handelsvirksomheder i udlandet lader sig i det hele taget kun forklare i kraft af, at der herfra blev drevet aktiviteter langt ud over det regulære diplomati.⁴⁴⁵ Eksempelvis var russerne i København oppe på at have ca. 20 gange flere folk end den danske ambassade havde i Moskva. Det blev anslået, at 40-50% af alt sovjetisk ambassadepersonale havde spionage og lignende opgaver.⁴⁴⁶

Officerer

En del af denne overbemanding bestod som sagt af regulære KGB-officerer.

Disse havde langt flere penge til rådighed end de regulære diplomater og nød tillige en højere status i ambassadehierarkiet. De kunne f.eks. invitere interessante journalister, politikere og andre emner til dyre selskabeligheder. Oleg Gordievskij oplyser at have haft ubegrænsede midler til rådighed hver måned for frokoster med danskere.⁴⁴⁷

Officererne ville normalt tale udstationeringslandets sprog – undertiden endog påfaldende godt. Der investeredes nemlig store beløb i sprogskoler til dem. Det var i øvrigt de samme skoler, som uddannede de kommandosoldater, der i en given situation skulle optræde i mållandet – evt. i dettes egne uniformer.

KGB-officerer, som har gjort tjeneste i Skandinavien, avancerede senere til betydelige poster. Dette er i sig selv et udtryk for, at der foregik en betydelig virksomhed netop i denne region.⁴⁴⁸ Samme konklusion kan man drage af den omstændighed, at det KGB-personel, der tjenestegjorde i Danmark, efter deres uddannelse og niveau i Kreml-hierarkiet lå markant over, hvad der normalt sendtes til et land af så beskeden størrelse.

De veluddannede KGB-officerer var værdifulde og gik derfor i nogen udstrækning også på omgang i de vestlige lande. Efter at to af dem, nemlig Makarov og Tsjebotok, i midten af 1970-erne måtte forlade deres ambassadeposition i København, dukkede de f.eks. op igen i Norge.

Det var i øvrigt ikke nogen alvorlig belastning hjemme i Sovjet at blive udvist af et vestligt land i anledning af en for aktiv profil. Derimod var det en belastning at

⁴⁴⁴ Se også ovenfor under 3.4.1.

⁴⁴⁵ Se f.eks. fra Norge, Andreassen og Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 190 ff.

⁴⁴⁶ Foged-Christiansen, *Muldivarpekrigen*, s. 99 og Chapman Pincher *Spionene iblant oss*, s. 109. Se i øvrigt Charlie Nordblom, *Krig i fredstid*, s. 425 ff; Roy Godson i *Political Communication and Persuasion* vol. 4, s. 42; Peppe Engberg *Sovjet och freds rörelsen*, s. 77 f.

⁴⁴⁷ Oleg Gordievskij's bog *Next Stop Execution*, s. 154.

⁴⁴⁸ Jf. også det norske Morgenbladet 20/5 1988.

gøre grove professionelle fejl eller at levere sjuskeri.⁴⁴⁹ Listen over udvist sovjetisk ambassadepersonel er enorm.

Diplomater, handelsrepræsentanter, journalister, videnskabsmænd m.fl.

KGB-officererne suppleredes med et stort antal regulære diplomater, handelsrepræsentanter og journalister m.v., som tillige – eller måske udelukkende – beskæftigede sig med efterretningsarbejde herunder aktive forholdsregler.⁴⁵⁰

I 1970-erne var der 24 diplomater på Sovjets ambassade i København, hvoraf kun 6 skal have været egentlige diplomater, medens resten var agenter med opgave at rekruttere danske kontakter og agenter. Men afklaringen af, hvem der var hvad, var vanskelig allerede af den grund, at der jo ikke holdtes nogen klar adskillelse mellem diplomatiske og efterretningsmæssige funktioner: *„For sovjetdiplomaten er der ingen adskillelse mellem diplomati og efterretningsopgaver ... Alle udenrigsministerielle embedsmænd på ambassaderne, konsulaterne, i FN, ved handelsmissionerne følges ad og er underkastet ordrer fra KGB“*.⁴⁵¹

Levchenko har anslået, at 40-50% af alle udsendte sovjetjournalister enten var KGB-folk eller arbejdede for den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU. Disse mennesker var ikke nødvendigvis særlig dygtige eller veluddannede. De ville ofte have fået deres stilling i kraft af protektion, herunder familieforbindelser, som havde skaffet dem ind i de attraktive jobs i de vestlige lande. Alligevel udgjorde de et problem for vestlige kontrafterretningstjenester i kraft af deres store antal. Sovjet ville således normalt kunne sætte flere mand ind i en operation i et vestligt land, end pågældende vestlige kontrafterretningstjeneste havde til at modstå den med.

I øvrigt udsendtes jævnligt sovjetiske journalister, videnskabsmænd og andre akademikere, *„fredsforskere“* o.s.v. på midlertidige besøg, f.eks. *„foredragstournéer“*. Også disse personer kunne have forskellige grader af tilknytning til KGB.

Illegale

Endelig betjente KGB sig af egentlige illegale, d.v.s. østfolk som arbejdede i Vesten under falsk – hos os dansk – identitet. Et eksempel på en agent af denne art var Greta Nielsson alias Valentina Nikolajevna Malinovska, der opererede i København i hele tolv år. Med dække i en souvenirbutik i Fiolstræde var hun *„føringsofficer“* for en snes danske agenter.

⁴⁴⁹ Levchenko, interview i Berlingske tidende 24/4 1983.

⁴⁵⁰ Om sovjetdiplomatens arbejde se f.eks. Shevchenko, Arkady N., *Breaking With Moscow*.

⁴⁵¹ Jf. den afhoppede sovjetdiplomat Vladimir Sakharov, *High Treason*, s. 81.

3.4.6. Danskere på gale veje

Agenter, konfidentielle kontakter og nyttige idioter

Som det fremgår af Butkovs beretning, spillede lokale kontakter en nøglerolle for KGB's operationer i udlandet.

Ifølge det socialdemokratiske folketingsmedlem Robert Petersen – en af „kustoderne“ – „vadede“ KGB's agenter ligefrem ind og ud af Christiansborg. Han blev selv, fortæller han, opsoget allerede efter 14 dage i Tinget – siden adskillige gange. Underligt nok var det op til medlemmerne selv, hvad de skulle holde tæt med ved den slags lejligheder – der var ingen retningslinjer. Diplomater fra Østtyskland og Nordkorea inviterede også ustandselig de danske politikere på gratis besøg i deres lande. – Robert Petersen noterede i øvrigt i tilknytning til disse iagttagelser den socialdemokratiske kolbøtte i sikkerhedspolitikken og den usaglige kampagne, der blev ført i dele af dagspressen mod NATO.⁴⁵²

Det er ikke til at vide med sikkerhed, hvad det var for „agenter“, Robert Petersen taler om. De danskere, der kom i KGB's søgelys, havde ikke nødvendigvis nogen mulighed for at vide det. Sovjet og KGB opererede som allerede berørt både med regulære officerer og gennem almindelige diplomater, journalister og mange andre. Og en KGB-officer fortalte for øvrigt normalt ikke, hvem han arbejdede for. I stedet fik offeret en dækhistorie.⁴⁵³ Langt mindre blev der udstedt papir på, at man var blevet anerkendt som „indflydelsesagent“ eller „betroet kontakt“. Ja, KGB kunne endog finde på at bilde offeret ind, at det var helt andre – f.eks. CIA eller Israel – der stod bag („falsk flag“-operation). En dansk kvinde, Marianne Gram, er f.eks. blevet hvervet af STASI til at pumpe en EF-medarbejder for oplysninger under foregivende af, at hun repræsenterede en dansk græsrodsbevægelse.⁴⁵⁴

Uoplyste som de som regel var om KGB's arbejdsmetoder havde de berørte danskere en mindre mulighed for umiddelbart at forstå, hvilken rolle de søgtes bragt ind i, og hvad deres nytteværdi var for KGB. Sudoplatov forklarer operationsmiljøet træffende: „Grænsen mellem værdifulde forbindelser og bekendtskaber og fortrolige forhold er meget usikker. I den traditionelle russiske terminologi findes der et specielt udtryk, *agenturnaja rasvedka*, som betyder at materialet modtages via et netværk af agenter eller føringsofficerer, der handler under dække. Undertiden kommer de mest værdifulde oplysninger fra en kontakt, som ikke er agent i ordets egentlige betydning – det vil sige arbejder for os og bliver betalt af os – men som alligevel i arkiverne anses som agent og kilde til oplysninger.“⁴⁵⁵

Levchenko bruger da også begrebet „indflydelsesagenter“ både om regulære

⁴⁵² Jyllands-Posten 12/1 1992.

⁴⁵³ Markus Wolf beretter, at hans tjeneste naturligvis aldrig kunne drømme om at henvende sig til betydningsfulde personer med en anmodning om at blive formel kilde. „Men så længe, han sludrede med sine gamle venner og kolleger, der rapporterede til os, behøvede vi det heller ikke“. Sludreverne kontakter kunne oven i købet blive tildelt et dæknavn. *Manden uden Ansigt*, s. 147.

⁴⁵⁴ Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 21/2 2000.

⁴⁵⁵ *Uønsket Vidne*, s. 208.

agenter, fortrolige kontakter og umedvidende medspillere.⁴⁵⁶ Og han beretter, at en del af hans lokale kontakter ikke erkendte – eller ikke vidste – at de arbejdede for KGB. Ofte udviste de berørte, som jo ellers var velorienterede i politiske spørgsmål, en rent ud forbløffende evne til at bedrage sig selv, fortæller han.⁴⁵⁷ Det krævede kort sagt eftertanke at finde ud af, at man var på vej ud på den tynde is.

Dette var fatalt. For KGB behøvede ikke kontrollerede og styrede agenter. Chefen for KGB's anglo-skandinaviske afdeling, Viktor Grusjko, frarådende ligefrem ind imellem sine operative medarbejdere at forsøge at hverve en værdifuld kontakt som agent i klassisk forstand, uanset om udsigterne hertil var gunstige, eftersom det kunne skabe unødige problemer og lægge pres på manden.⁴⁵⁸ De danske medspillere var således nyttige, uanset om de måske ikke opfattede kontakten som kontroversiel. For de kunne alligevel bruges ved kortlægningen af vort opinionsdannelsessystem eller til sluse KGB-budskaber og måske endog -materiale ind i medier, arkiver, databaser o.s.v. under deres eget navn.

Der er imidlertid megen mytedannelse omkring disse aktiviteter, og mange tror, at østmagterne kun opererede med medvidende „agenter“ og „spioner“. Det kan derfor være praktisk at gå lidt tættere på de 3 typer af aktører, der typisk kunne blive tale om i Danmark.⁴⁵⁹

1) Agenter

I vestlig terminologi opfattes en „agent“ ofte som en person, der er direkte, professionelt knyttet til landets efterretningstjeneste – I USA tales f.eks. om „CIA-agenter“ som betegnelse for embedsmænd i denne tjeneste. I KGB's terminologi var *egne* efterretningsfolk imidlertid ikke „agenter“. De var officerer, medarbejdere i en speciel virksomhed i operativ tjeneste og evt. hververe af agenter i pågældende land, som kunne være kilder til information. En „agent“ var derimod en udenlandsk eller sovjetisk borger, som af ideologiske, materielle eller psykologiske grunde var blevet trukket ind i et hemmeligt og vel at mærke bevidst samarbejde med KGB (herunder beslægtede øst-organisationer). Pågældende optrådte derfor med efterretningsmæssig disciplin – var så at sige under kommando – og overholdt de konspiratoriske regler.⁴⁶⁰

Agenter blev betroet f.eks. at hente og bringe pakker, at udpege militære anlæg, lytteposter m.v., at kopiere fortroligt materiale fra industrien, Folketinget eller

⁴⁵⁶ *On the Wrong Side*, s. 238 f. Se også Chapman Pincher, *Traitors*, s. 34 ff og Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s. 275.

⁴⁵⁷ Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 72.

⁴⁵⁸ Viktor Grusjko, *Mitt liv i KGB*, s. 143.

⁴⁵⁹ Herbert Romerstein og Stanislav Levchenko, *The KGB Against The 'Main Enemy'*, s. 303, opererer – jf. amerikanske efterretningskilder – med en lidt afvigende opdeling, idet der i lande, til hvilke Sovjet havde specielle forbindelser, således at den aktive rekruttering var underkastet politiske begrænsninger, tillige anvendtes såkaldte „specielle kontakter“. Også Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s. 120.

⁴⁶⁰ Se Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 97, og Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s. 275.

ministerierne. Men de kunne naturligvis også bruges til at give inside personoplysninger til brug for udarbejdelsen af de diagrammer, der gjorde det muligt at se, hvem der kunne sættes på i en indflydelsesoperation.⁴⁶¹ Endelig kunne de selvfølgelig bruges til at udøve påvirkning, i hvilken egenskab de var særdeles værdifulde, fordi de jo umiddelbart fremstod som loyale borgere, der blot gav udtryk for deres egne meninger.⁴⁶²

Forud for hvervningen af en regulær agent lå der som regel en kompliceret og vanskelig proces rækkende over en foreløbig undersøgelse af personen og hans potentiel, gradvise hvervningsforsøg og sluttelig indrullering og placering af han i den agentkategori, hvortil han skulle høre. Hans foreløbige granskningsdossier blev i takt hermed efterhånden omregistreret til et operativt bearbejdningsdossier, som ajourførtes i hele den periode, samarbejdet med ham varede. Se i øvrigt om hvervningen nedenfor under 3.4.6.

I KGB's definitioner opereredes med agenter af flere typer: Dokumentagenter, påvirkningsagenter, hvervningsagenter o.s.v. Endvidere opereredes med hhv. hovedagenter og hjælpeagenter. „Hovedagenterne“ var dem, som hjalp med at løse hovedopgaven (f.eks. indsamling af hemmelige oplysninger), „hjelpeagenter“ var derimod de agenter, der brugtes til at understøtte arbejdet (f.eks. ved at give personoplysninger om folk, der kunne blive vigtige hovedagenter).

De i pressen omtalte „indflydelsesagenter“ var altså – såfremt de i øvrigt levede op til betegnelsen – folk, som arbejdede efter præcise ordrer, og som kontrolleredes nøje. De ville endvidere typisk befinde sig i betydningsfulde stillinger inden for eller i tilknytning til regeringen og det økonomisk- journalistisk- videnskabelige- eller sociale hierarki i mållandet, så de i kraft af placeringen var i stand til på den ene eller den anden måde at påvirke beslutningsprocesserne eller den offentlige mening dér. En sådan agent kunne imidlertid også have til opgave at give KGB politiske oplysninger, som skadede hans eget lands sikkerhedsinteresser. Han kunne f.eks. give KGB råd om, hvordan politikere og standpunkter kunne påvirkes i Sovjets favør.⁴⁶³

En agent var altså i princippet en person, som var sig *bevidst*, at han arbejdede for en fremmed magt – hvad enten det nu var penge, forfængelighed, politisk overbevisning, afpresning eller andet, der drev ham dertil. Der var derfor ikke så mange, der strengt beset kunne leve op til betegnelsen. I praksis udvandedes de formelle krav imidlertid noget. Årsagen var, at KGB-officerernes karriere og fortsatte ophold i udlandet afhang af, at de kunne fremvise resultater, herunder i form af vellykkede hvervninger. Derfor var der en fristelse til at fremtille opnåede kontakter som mere, end der var bærekraft for. Den finske præsident Urho Kekkonen kvalificeredes således af KGB som agent i kraft af sin bestandige omhu med at præsentere sig som en ven af Sovjetunionen og villighed til evt. at indføje ting, der kom fra den lokale resident, i sine taler.⁴⁶⁴ På samme måde betragtede KGB den

⁴⁶¹ Se f.eks. Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 14/11 1993.

⁴⁶² Se også *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

⁴⁶³ Se Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 2, s. 137.

⁴⁶⁴ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 458 f.

tidligere engelske premierminister Harold Wilson⁴⁶⁵ og den senere norske statsminister Jens Stoltenberg, uagtet denne fuldt ud overholdt direktiverne fra den norske efterretningstjeneste.⁴⁶⁶ Der skulle med andre ord ikke nødvendigvis meget til for at blive agent i KGB's øjne. Men de til Moskva indrapporterede „agenter“ blev dog forsøgt kontrolleret både i den lokale residentura og i Moskva-centeret.

2) Fortrolige kontakter

Kontakter, der ikke samarbejdede i konspiratorisk form og langt mindre underkastede sig instruktioner fra KGB, klassificeredes principielt kun som fortrolige (undertiden kaldet konfidentielle eller betroede – *doveritelnaja svjas*).⁴⁶⁷

Denne betegnelse dækker over en ret bred kreds af personer, som KGB-folk havde et fortroligt forhold til, og som i kraft heraf var særligt anvendelige i en eller anden sammenhæng, uden at de pågældende nødvendigvis var sig den tiltænkte rolle for Sovjet bevidst. Derimod kunne en fortrolig kontakt godt være sig bevidst om, at han *også* fremmede Sovjets mål, som han eller hun nemlig f.eks. ville finde sammenfaldende med sine egne. Ligeledes ville en fortrolig kontakt normalt være bevidst om, at det var Sovjet, der var kontakt til, og pågældende kunne også få nogen hjælp og belønning – sidstnævnte f.eks. i form af hjælp til fremme af pågældendes egne politiske eller personlige formål.

Højt placerede personer i følsomme stillinger kunne derfor uden større problemer befinde sig i denne gruppe. Kontakter af denne type var følgelig særdeles værdifulde. Chefen for KGB's anglo-skandinaviske afdeling, Viktor Grusjko, siger ligefrem, at de kunne give KGB meget, som regulære agenter ikke kunne. For et af en agent opsnappet dokument siger f.eks. ikke noget om langsigtede tankestrømninger eller om de idéer, som udvikles i hovederne på de enkelte politikere. Men det kan en fortrolig kontakt derimod let berette.⁴⁶⁸

Butkov beskriver⁴⁶⁹ kontakter af denne type på den måde, at det var folk, som gik ind i arbejdet af karriøremæssige, personlige eller andre hensyn for at drage nytte af det. Pågældende forfulgte f.eks. egne politiske mål, som han eller hun kunne nå som følge af hjælp fra sin sovjetiske forbindelse. De gav ikke KGB hemmelige dokumenter og modtog heller ikke penge, men nok gaver. En KGB-officer præsenterede sig derfor ikke for en konfidentiel forbindelse som det, han var, men derimod som f.eks. diplomat eller journalist – eller blot som ven. De konfidentielle kontakter oplærtes i modsætning til agenter heller ikke i spionageteknik, og KGB's metoder afsløredes i det hele taget ikke for dem. Endvidere blev „opgaverne“ til dem stillet f.eks. form af forespørgsler – der kommanderedes selvsagt

⁴⁶⁵ Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 554.

⁴⁶⁶ Jyllands-Posten 25/10 2000.

⁴⁶⁷ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 40, og Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s. 275.

⁴⁶⁸ *Mitt liv i KGB*, s. 147.

⁴⁶⁹ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 94 f.

ikke med slige folk. En konfidentiel kontakt kunne således kun „styres“ efter ret løse retningslinjer. Begge parter viste forsigtighed i indbyrdes samkvem, men skjulte på den anden side ikke deres indbyrdes forbindelse, som blot ikke annonceredes højt og lavt. KGB sørgede også for en dækhistorie for opretholdelse af forbindelsen.

En fortrolig kontakt kunne altså f.eks. være en person, der var villig til at acceptere/vurdere visse ting som facts og til derfor at viderebringe dem, eller som var villig til i venskabelige former at tale om stemninger og bløde punkter blandt vore politikere, journalister og opinionsdannere. Også Butkov finder dem derfor – hvis de da ellers var placeret rette sted – særdeles nyttige, herunder ved indsamlingen af følsomme politiske oplysninger.⁴⁷⁰ De kunne faktisk, siger han ligesom Grusjko, give adskillig information, som var mere interessant end mange tophemmelige dokumenter, og de kunne være yderst effektive i påvirkningsoperationer, hvis de benyttedes klogt og forsigtigt.⁴⁷¹

KGB var derfor uhyre interesseret i at opnå kontakter netop af denne type. I midten af 1980-erne instruerede chefen for Første Hoveddirektorat, Kryuchkov, ligefrem residenserne om, at de hellere skulle søge at opbygge store mængder af kontakter, der blot var villige til at tale åbent om de officielle hemmeligheder, end at bruge tid på den meget langsommere og mere arbejdskraftkrævende dyrkelse og rekruttering af regulære hemmelige agenter.⁴⁷²

3) De „nyttige idioter“

Da det således var resultaterne, der talte, mere end de anvendte personers mere eller mindre bevidste og formelle involvering med Sovjet, betjente KGB sig naturligvis også af personer, der lod sig bruge uden overhovedet at være klar over, at de gik Sovjets ærinde, endsige følte nogen forbindelse østover. „*Umedvidende enkelt-personer*“ kalder Levchenko dem.⁴⁷³

Et blot nogenlunde udbredt medspil fra sådanne personer inden for centrale områder i rette øjeblik kunne være overordentlig effektivt. Et klassisk eksempel er historien om, hvorledes det lykkedes KGB ved hjælp af en såkaldt Roemo-agent – Jevgenij Beljakov, kaptajn i KGB – med afsæt i de muligheder, et officielt norsk statsministerbesøg i Sovjetunionen gav, at betage, muligt forføre, statsminister Gerhardsens kone, Werna Gerhardsen, Norges politiske førstedame. Hun blev herefter anvendt til at blødgøre sin mands holdninger med hensyn til Norges rolle inden for NATO. De venlige smil og den charmerende opvartning bidrog til at skabe et ganske andet indtryk af forholdene i Rusland, end der var dækning for, og fru Gerhardsen blev tilsyneladende et ret føjeligt redskab for KGB.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 94 f.

⁴⁷¹ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 94 f.

⁴⁷² Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 23.

⁴⁷³ *On the Wrong Side*, s. 239.

⁴⁷⁴ Jacobsen, Alf R., Finn Sjøe og Ronald Bye, *De visste alt. Rapporter fra niende etasje*, s. 23 ff.

Et andet eksempel er de betydningsfulde personer, som lod sig hyre til (mod honorar naturligvis, og evt. gennem stråmand) at udføre bestemte undersøgelser, eksperimenter el.lign. Resultaterne af disse ville let bøje sig i retning af bestillerens ønsker og kunne herefter præsenteres for publikum med den autoritet, udfærdisgerens identitet tilsagde.

Ej heller kontakter i denne kategori behøvede KGB bringe i en situation, hvor de risikerede at blive bevidst om den rolle, de var tiltænkt. Det lykkedes i kraft heraf charmerende folk fra KGB – i anden klædedragt – at skaffe sig og opretholde et omfattende kontaktnet ikke blot blandt politiske uerfarne inden for ungdomsorganisationerne, men også blandt etablerede politikere, pressefolk, personer ansat i stat og kommuner og organisationer, som det var muligt at få en „dialog“ med. Det ser i det hele taget ud til at have været let at få politisk interesserede danskere ind i et sådant samspil.

Vi står her over for den gruppe, der set fra vor side kunne kaldes medløberne eller de politiske kollaboratører. Lenin så dog lidt mere brutalt på tingene og kaldte dem simpelt hen „nyttige idioter“. Men som Gordievskij siger om dem: *„Langt størsteparten af disse kontakter kan ikke betegnes som forrædere eller agenter. De var naive, godtroende mennesker, som ikke anede, de blev udnyttet.“*⁴⁷⁵

De personer, der placerer sig i denne gruppe, karakteriseres især af, at de var psykologisk manipulerbare. Det kunne f.eks. være på den måde, at de var lette at sætte en idé i hovedet, som de så ekkoede videre – måske fordi de ligefrem gjorde den til deres egen. Eller derved at de lod sig bruge som statister i en aktion (f.eks. en demonstration, en kampagne eller en politisk kursændring i et parti) eller til at skabe et kunstigt gruppepres i organisationer og partier i en for Sovjet gunstig retning.

Det var i sagens natur lettere at få folk til blot at løbe med på denne måde end at bringe dem ind i rollen som konfidentielle kontakter. En medløber kunne jo nemlig hævde, at hans eller hendes forbindelse til Sovjet var rent tilfældig – hvis der overhovedet var en direkte sådan kontakt. Han eller hun kunne også både over for sig selv og over for omverdenen dække sig ind under, at det, pågældende foretog sig, blot var udslag af hans tilladelige politiske holdninger i et frit samfund – eller at han/hun blot lå under for almindelig reklame og lobbyvirksomhed.

Agenter eller hvad?

Det er vanskeligt og til dels uden mening at forsøge at klassificere de kendte eksempler på danske Sovjet-kontakter entydigt inden for rammen af dette skema. Dels administreredes dette som sagt ikke med skarphed af KGB selv. Dels kunne en dansk kontakt jo altså være i en mere eller høj grad af god eller ond tro, som ikke lader sig eftervise. – Og dels er en del af de kontakter, som KGB selv fandt konspirative, legitime i et pluralistisk demokrati.

For at man kan forstå naturen i det, der foregik, er det således nødvendigt at gå

⁴⁷⁵ Jyllands-Posten 18/10 1990.

lidt tættere på nogle af de konkrete tilfælde, der har været bragt frem i disse sammenhænge:

Det er ikke vanskeligt at finde eksempler på personer, som har bragt sig i en rolle, som indebar støtte til den sovjetiske politik, uden at de pågældende formentlig var sig dette bevidst.

Pavel Sudoplatov giver et tankevækkende eksempel fra den følsomme efterkrigsperiode, hvor det lykkedes at bringe nogle af de vestlige atomforskere ind på en linje, som indebar støtte til Sovjets politik:⁴⁷⁶ „*I Fuchs plantede vi den tanke, at Fermi, Oppenheimer og Szilard skulle tale imod atombomben. De følte sig sikre i deres stillinger og vidste ikke, at de blev brugt. De begyndte som antifascister og blev politiske talsmænd for Sovjetunionen.*“

På tilsvarende vis kan man antagelig betragte det medløberi og kammerateri med fjenden, som foregik i Det radikale Venstres top, og som beskrives nedenfor under 3.5.2, uden at nogen af de implicerede vel har gjort sig dybere overvejelser over helheden i det, de bidrog til. For gennem denne kollaboration skabtes et gruppepres i og omkring partiet til fordel for fjenden, som meget vel kunne være blevet fatalt, hvis Muren ikke var brudt sammen i kraft af vore alliancepartners fasthed.

En tilsvarende rolle havnede fagbevægelsens top i. Medens LO-formanden Thomas Nielsen ikke ville have noget som helst med østtyskerne at gøre, skiftede strømmen således i hans efterfølgers, Knud Christensens tid. Gradvis åbnedes døren da til det østtyske (facade)fagforbund FDGB efter ihærdige tilnærmelser fra dette. I 1981 begyndte to LO-sekretærer at komme på DDR-ambassaden i København, og efterhånden blev vejen banet for fastere kontakter. Efter at den østtyske ambassadør i flere år havde bearbejdet LO-formanden, lykkedes det i 1986 at få denne til Østtyskland – til trods for, at Frie Faglige Internationale, som LO var tilsluttet, havde besluttet, at dets medlemmer ikke måtte samarbejde med de faglige (fup)organisationer i de kommunistiske diktaturstater. Ifølge rapporter fundet i de åbnede østtyske arkiver karakteriserede Knud Christensen samtalerne som venskabelige, hjertelige, nyttige og åbne – ja, erklærede ligefrem, at han havde lært meget og var begejstret over det, han havde set.⁴⁷⁷ Det var selvsagt en stor sejr for det østtyske pseudofagforbund at få denne anerkendelse af det danske LO, fordi man derigennem nu kunne henvise til, at et stor faglig sammenslutning i Vesten fandt organisationen værdig at samarbejde med.

Også Specialarbejderforbundet viklede sig v./ formanden Hardy Hansen ind i et lidet flatterende samarbejde østover – kronet med, at han optrådte på podiet under FDGB's 30. arbejderkonference i Rostock i 1989. Han var da også blandt de top-socialdemokrater, som DDR-ambassaden inddrog i fortrolige samtaler om dansk sikkerhedspolitik.⁴⁷⁸ – Men Hardy Hansen forblev i øvrigt blot i traditionen: Den tidligere formand for Dansk Arbejdsmandsforbund, medlem af LO's forretningsudvalg og æresmedlem i Socialdemokratiet Alfred Petersen havde bl.a. for-

⁴⁷⁶ *Uønsket Vidne*, s. 221.

⁴⁷⁷ Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 23 ff.

⁴⁷⁸ Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 29 ff.

synet den sovjetiske ambassade med oplysninger, herunder fortrolige, om fagbevægelsen og Socialdemokratiet og deltog ivrigt i faglig aktiviteter på den anden side af Østersøen, fra hvilken platform han advokerede for, at Danmark skulle ud af NATO.⁴⁷⁹

Et andet konkret eksempel på utidigt medspil daterer sig til 1981, hvor KGB anonymt sendte en række journalister og politikere forfalskede⁴⁸⁰ dokumenter, der så ud som hemmeligt NATO-materiale. Ifølge dette ville amerikanske styrker i Europa tage magten, såfremt kommunisterne vandt for meget frem. Det fremgik også af dem, at visse danske byer ville blive udsat for et amerikansk atomangreb i tilfælde af krig. Formålet var naturligvis at skabe splittelse i NATO og harme mod USA's „militarisme“. Dokumenterne blev trods deres tvivlsomme karakter brugt af Gregers Dirckinck-Holmfeldt i dennes TV-program „Kanalen“ præcis sådan, som det var tilsigtet af falsknerne i KGB.⁴⁸¹ Ligeledes erkender Steen Folke (MF for VS)⁴⁸² at have stillet kritiske spørgsmål til ministeren på baggrund af det, selv om han antog, det stammede fra KGB.⁴⁸³

Gruppen af utidige medspillere er i øvrigt meget omfattende. Ifølge Michaelсен og Herborg i *STASI og Danmark* og *Ugræs* er endog Venstres Poul Hartling blevet brugt af STASI, nemlig da han i 1976 i al fortrolighed – under en hemmeligholdt rejse til Østtyskland – over for den næstmægtigste mand i Østtyskland udtrykte påskønnelse af DDR's resultater „på det økonomiske, kulturelle, sociale og politiske område“ og roste den danske kommunistformand.

Karakteristisk for gruppen er, at den formentlig med stor oprigtighed mente ikke at være på den forkerte side af kridtstregen. Lasse Budtz, som mange vil opfatte som prototypen på en medløber, udmeldte sig f.eks. af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed i 1978 med den begrundelse, at Komitéen var en sovjetisk frontorganisation. Men karakteristisk er altså også, at disse mennesker lod sig manipulere til en handlemåde, som var i modstrid med centrale danske sikkerhedsinteresser.

En del er i tidens løb blevet beskyldt for at være agenter – eller er konkret afsløret i denne rolle:⁴⁸⁴

Det gælder f.eks. Steen Rasmussen, toldbetjent, der fandt sin store kærlighed i Østtyskland, hvorefter STASI lagde pres på ham for at han kunne bevare relationen. Han brugtes bl.a. til at identificere PET-personel, at klarlægge toldvæsenets

⁴⁷⁹ Bent Jensen, *Bjørnen og Haren*, s. 596 og Mette Herborg og Per Michaelsen *STASI og Danmark*.

⁴⁸⁰ Materialet var bygget på papirer om en helt anden situation i efterkrigsårene, der af KGB var blevet opdateret til formålet.

⁴⁸¹ Ulrik Haagerup, Henrik Thomsen og Peter R. Madsen i Jyllands-Posten 25/7 1991.

⁴⁸² Folke udtalte i VS-Bulletin i december 1971, at sabotagevirksomhed mod amerikansk ejendom i Danmark på længere sigt ville være bevidstgørende også i den danske afdeling af den internationale klassekamp. I 1998 mener han, at udtalelserne ikke var særlig kloge, men at de skal forstås i en historisk sammenhæng. Se Jyllands-Posten 9/3 1997.

⁴⁸³ Ulrik Haagerup, Henrik Thomsen og Peter R. Madsen i Jyllands-Posten 25/7 1991.

⁴⁸⁴ Se i øvrigt Jyllands-Posten 23/1 2000.

struktur og arbejdsgange, mistænkelige rejsende m.v.⁴⁸⁵ Ligeledes Klaus Lorenzen, kontorchef i Århus kommune, der hvervedes til bl.a. at udpege militært personel, som lod sig rekruttere.⁴⁸⁶ – Men samme placering påkalder f.eks. Aksel Larsen sig i den udstrækning, hvori han måtte have overladt sine russiske kontakter fortroligt materiale f.eks. om det danske forsvar (3.4.3).

Den slags aktiviteter er lette at placere efter deres indhold. Specielt på indflydelsesoperationernes område er det derimod vanskeligere at afgrænse „agent“-virksomheden fra den legitime oplysnings-, debat- og kontaktvirksomhed, der karakteriserer det pluralistiske demokrati. Og det tjener ikke noget formål at kvalificere personer som agenter eller betroede kontakter for KGB, blot fordi KGB har opfattet dem i denne rolle, idet organisationen jo overhovedet ikke begreb, hvorledes et demokrati fungerer.

Nogle eksempler vil imidlertid tjene til at vise, hvad KGB brugte de personer til, man opfattede som agenter eller betroede kontakter:

Et godt eksempel på en sådan indflydelsesagent er Arne Treholt, hvis centrale placering i det norske samfund KGB søgte at koble sig på.⁴⁸⁷ Den fagligt dygtige Treholt blev rekrutteret, allerede da han var ung og ambitiøs – et af det norske arbejderpartis unge håb. Han placerede sig siden solidt i det norske samfundslivs øverste lag. Samtidig var han idealet af påvirkelighed: Forfængelig, selvbevidst og narcissistisk samt modemæssigt antiamerikansk. KGB fik gennem ham et uvurderligt indblik i de norske beslutningsprocesser på topplan. F.eks. fik man indblik i de norske kort omkring forhandlingerne vedrørende grænsedragningen i Barentshavet. Der opnåedes også et til brug for det generelle kortlægningsarbejde uvurderligt indblik i norske politikeres og embedsmænds vaner, uvaner og tanke-sæt. Treholt havde i sin egenskab af formand i Udenrigsministeriets tjenestemandsklub endog adgang til fortrolige personoplysninger om mennesker, der skulle ansættes eller forfremmes i tjenestemandstillinger. Endelig fik KGB gennem Treholt direkte indflydelse på norsk politik. F.eks. var det Treholt, der skrev den opsigtsvækkende tale for havretsminister Johan Evensen om „atomvåbenfri zoner i Norden“ – i øvrigt bundet op om tanke-gange, der senere blev adopteret af danske socialdemokrater. Han var også med til at styre Arbejderpartiets ændrede sikkerhedspolitik omkring NATO-raketterne.

Et andet eksempel er SF-eren Holger Viveke, som journalist Jakob Andersen i bogen *Hvem holdt de med?*⁴⁸⁸ placerer i rollen som agent (bl.a. under kodenavnet Vart). Viveke skal i parentes bemærket selv have indrømmet det umiddelbart før sin død. Angiveligt brugtes han til at skaffe oplysninger om snart sagt alt, hvad han

⁴⁸⁵ Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 19/4 1999 samt i *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 91 ff.

⁴⁸⁶ Per Michaelsen og Mette Herborg, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 139 ff.

⁴⁸⁷ Se f.eks. Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 587 ff; Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 2, s. 322 ff; Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 34 ff; Viktor Grusjko, *Mitt liv i KGB*, s. 175 ff; Ørnulf Tofte, *Spaneren*, s. 154 ff.

⁴⁸⁸ S. 34 ff.

fik inden for rækkevidde, herunder om politikerkollegers og andre relevante emners livsform, svagheder, interesser m.v., samt om SF's forretningsudvalgsmøder, hvor der bl.a. orienteredes om drøftelserne i det tavshedsbelagte udenrigspolitiske nævn.

Fremdeles kan nævnes Jan Aage Jeppesen, der opererede under dæknavnet Apollo, og som bidrog bl.a. med at optrevle flugtorganisationer, oppositionelle øst-organisationer (Solidaritet) i Danmark. Undervejs placerede han sig imidlertid tillige hos Det konservative Folkeparti, hvis materiale derigennem havnede hos STASI.⁴⁸⁹

Endelig kan nævnes Flemming Sørensen, journalist og SF'er, der i mange år arbejdede som spion for STASI (dæknavn Flame), og som bl.a. afleverede tegninger af placeringen af danske militære forsvarsanlæg.⁴⁹⁰ Han opnåede undervejs i denne karriere en stilling som Jyllands-Postens korrespondent i Bonn, hvor det bl.a. lykkedes ham at oparbejde et fortroligt forhold til presseråd Bent Skou ved den danske ambassade (der kom fra den socialdemokratiske presse). – På Flemming Sørensens sagsmappe i STASI dukkede i øvrigt oplysninger op om, at man også rådede over en agent, „Ferry“, der var journalist på Politiken.

Gordievskij har ved flere lejligheder udpeget personer, han opfattede som agenter for KGB. Dette gælder således forfatteren og fotografen Jacob Holdt⁴⁹¹ og Informations udlandsredaktør Jørgen Dragsdahl.

Jacob Holdts bog og udstilling *Amerikanske Billeder*, der stammer fra en USA-rejse, rummer hundredvis af billeder, som viser ekstrem fattigdom i USA, i hovedsagen blandt de sorte, hvorved den var brugelig til at fremmane billedet af racisme i landet.⁴⁹² Materialet var indlysende attraktivt for KGB og manden ligeså – Holdt skal f.eks. have deltaget i aktivistforetagendet Solvognen, ligesom han var blandt „demonstranterne“ mod Rebild-festen i 1976. KGB-officerer i København så da også straks potentialet og satte sig i bevægelse for om muligt at rekruttere ham. Man kultiverede ham derfor – inviterede ham ud. Holdt skal herunder have modtaget penge fra KGB, hvilket beløb han dog hævder at have brugt på velgørende arbejde. KGB's formål var at give hans billedsamling større udbredelse, herunder ved at sikre udgivelse af bogen og udstilling af hans billedmateriale i andre lande. Man havde også i tankerne, at han kunne bruges til at rekruttere andre agenter under falsk flag.

Jørgen Dragsdahl var i den kolde krigs tid kendt for anti-amerikanske holdninger.⁴⁹³ Han var imidlertid velestimeret. KGB's dyrkning af ham begyndte, efter at

⁴⁸⁹ Per Michaelsen og Mette Herborg i Ekstra Bladet 23/3 24/3 og 26/3 1999 samt i *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 139 ff.

⁴⁹⁰ Henrik Kaufholz i Politiken 18/1 1998, Paula Larrain i Berlingeren 19/1 1998, Kent Olsen i Jyllands-Posten 19/2 1998, Keld Broksø i Jyllands-Posten 20/1 1998 og Kent Olsen i Jyllands-Posten 25/1 1998 samt Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 226 ff.

⁴⁹¹ Hertil Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 8/1 1992.

⁴⁹² Se i øvrigt *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991* samt Jyllands-Posten 8/1 1992, 12/1 1992, og Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s. 195.

⁴⁹³ Se i øvrigt opsamlingen af indlæg fra hans hånd i hans bog *Gensyn med den Kolde Krig*, 1992.

han havde skrevet nogle pro-sovjetiske artikler i sit blad Information. Det lykkedes en KGB-officer at oparbejde et venskabeligt forhold til ham, hvorefter man langsomt begyndte at involvere ham – først ved at fodre ham med idéer om, hvad han kunne skrive i Information, i form af facts og argumenter. Ifølge KGB's version begyndte Dragsdahl faktisk at bruge dette materiale. KGB var begejstret herover, hvilket Gordievskij forklarer med, at Dragsdahl var begavet, velformuleret og vidende. Desuden var han frem for alt sofistikeret på den måde, at han fremlagde sit materiale på en meget dygtig vis, som også viste læserne, at han var velorienteret fra alle kilder. Herved var det svært for dem at se, hvor tingene kom fra. Han slugte heller ikke alting råt, men viste egen kreativitet – herunder således at han kunne udbygge de ting, KGB-kontakterne gav ham. Han skrev i øvrigt artikler inden for alle de temaer, der var prioriterede i KGB's arbejde i perioden: Neutronbomben, Carters menneskerettighedsoffensiv, dobbeltbeslutningen, nedrustningsforhandlingerne m.v. Det ændrede ikke KGB's overordentlig positive indstilling til ham, at Dragsdahl også skrev kritisk om Sovjet, idet man antog, at dette blot forøgede hans troværdighed. Med til historien hører dog, at det tryk, Dragsdahl udsattes for, efterhånden blev ham så ubehageligt, at han opsøgte PET.⁴⁹⁴

Tilsvarende er Gert Petersen⁴⁹⁵ blevet udpeget som „agent“.⁴⁹⁶ Hans aktivitet i så henseende ser dog mest ud til at have ligget på kniv- og gaffelniveauet: „*Han holdt virkelig af at spise og drikke, og frokoster med ham varede ofte i fire timer; med et utal af glas snaps, skyllet ned med store, skummende fadøl – det krævede en utrolig koncentration at huske alt, hvad der var blevet vendt i diskussionen*“.⁴⁹⁷ På dette niveau havde han til gengæld en høj stjerne hos sine frokostværter – KGB-general Oleg Kalugin beretter,⁴⁹⁸ at Gert Petersen i farten mellem fadøllerne gav russerne gode råd om, hvad de skulle sige og gøre. Petersen selv afviser dog at have givet fortrolige oplysninger videre, ligesom han afviser at kende noget til, at hans ambassade-kontakter var KGB-agenter.⁴⁹⁹ Men dette hindrer jo da heller ikke, at hans

⁴⁹⁴ Se Ekstra Bladet 2/1 og 5/1 1992, *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991* samt Jyllands-Posten 8/1 og 12/1 1992.

⁴⁹⁵ Gert Petersen var tilsluttet først det danske nazistparti og senere kommunisterne. Se desangående Bjørn Svensson i Jyllands-Posten 11/3 2001 og samme i *Røde illusioner* (1987), s. 110 ff. Medstifter af SF. Udtalte i Information 26/10 1984, at accept af status quo i Østeuropa var en af betingelserne for afspænding/nedrustning. Han fastholder, at hvis Vesten var gået meget voldsomt til angreb på status quo, så var det store gennembrud for nedrustningen aldrig kommet og fastholder ligeledes, at det var USA, der startede kaprustningen. Se hertil også hans indlæg i Jyllands-Posten 22/11 1998.

⁴⁹⁶ Se f.eks. Jakob Andersens opsummering i Ekstra Bladet 6/4 1992.

⁴⁹⁷ Oleg Gordievskijs bog *Next Stop Execution*, s.193. Sovjetambassadøren kaldte ham „den modbydelige lille ræv“. Fremhæves i den sovjetiske ambassades årsrapport i 1982, der tillige indeholder en omtale af SF, „i hvis positioner der er foregået klart positive forandringer“ (ref. efter Bent Jensen i Jyllands-Posten 31/1 2000).

⁴⁹⁸ Jyllands-Posten 19/9 1999.

⁴⁹⁹ F.eks. Jyllands-Posten 31/3 1992. Se i øvrigt Gert Petersens indlæg i Information 4-5/4 1992 og 11-12/4 1992.

megen snak kan have haft en så betydelig nytteværði,⁵⁰⁰ at russerne for deres vedkommende har fundet anledning til at kvalificere ham som agent.

Gordievskij har endvidere i TV2⁵⁰¹ placeret forfatteren og journalisten Arne Herløv Petersen som konfidentiel kontakt af den art, som KGB havde et løst og mindre disciplinært forhold til, men som kunne være til stor nytte. Herløv Petersen var boganmelder for Land og Folk, stod for Dansk-Cambodjansk Samvirke og sponsorerede en såkaldt fredsmarch fra Oslo til Paris, ligesom han publicerede propagandaskrifter, artikler, læserbreve m.v., som KGB-folk efterfølgende har taget æren for at have lavet (tingene tilsigtede bl.a. at undergrave Margaret Thatcher). Han skal i øvrigt også have informeret Sovjets ambassade om forholdene på den danske venstrefløj og om såkaldt progressive journalister.⁵⁰²

I en tilsvarende rolle placerer Gordievskij Meta Ditzel, fra Det radikale Venstre – viceskoleinspektør fra Viborg – der ifølge ham var nærmest håbløst godtroende og naiv og i stand til at lade sig bruge til at formidle hvad som helst. Hun sendte ifølge Oleg Gordievskij ligefrem et brev dikteret af KGB til den amerikanske præsidentfrue og lod sig i øvrigt indrullere som næstformand i Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed.⁵⁰³ Gordievskij fortæller, at hun mødtes med sin KGB-kontakt, Vadim Tjerny, igen og igen, og at de ved disse lejligheder talte og talte. Hvis Tjerny f.eks. spurgte hende, om hun ikke kunne skrive en artikel om et bestemt emne, svarende hun bekræftende, fik en tekst og gik hjem og skrev til en avis i overensstemmelse hermed. Hun var så naiv, at hun endog troede, hendes egne synspunkter faldt sammen med de ting, hun fik på den måde.⁵⁰⁴

Disse naive, men fortrolige kontakter rakte ifølge Gordievskij meget vidt. Som endnu et eksempel nævner han således Jens Peter Bonde,⁵⁰⁵ der bl.a. havde været

⁵⁰⁰ Jf. f.eks. ovenfor under 3.3.2 om kilderne til kortlægning af det danske opinionsdannelsesapparat.

⁵⁰¹ 18/10 1990.

⁵⁰² Se om Herløv-Petersen sagen f.eks. Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 611 f; Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 130 ff; Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 558 f; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 86 ff; John Barron, *KGB Today*, s. 277; Justitsministeriets redegørelse af 17/4 1982 om Arne Herløv Petersen-sagen, *Soviet active measures – Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence, July 13, 14, 1982*, s. 61 ff, samt fra pressen f.eks. Ulrik Haagerup og Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 13/11 1988 samt Jyllands-Posten 14/10 1990 og Berlingeren 11/9 1999 om Mitrokhin-arkivet. Se heroverfor Jesper Hjorth og Simon Hansen, *Fredens Spioner*, s. 62 ff. Herløv Petersen afviser her at have været KGB-agent. Tilsvarende afviser han i et længere indlæg i Jyllands-Posten 20/8 2000 at have gjort noget forkert.

⁵⁰³ Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 12/1 1992 og Jakob Andersen, *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 60 ff. Se også Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, s. 28.

⁵⁰⁴ Ref. efter Jakob Andersen, *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 61.

⁵⁰⁵ Fra 1983-1991 i DKP's centralkomité, medlem af Europaparlamentet for Folkebevægelsen mod EF, hvor han også var kampagneleder.

formand for Radikal Ungdom. Bonde fattede så lidt af, hvad han blev brugt til, at han end ikke begreb den sovjetiske samtalepartners (KGB's føringsofficer) bestyrrelse, da han på et tidspunkt i 1975 meddelte denne, at han nu havde meldt sig ind i DKP. – KGB måtte jo ikke rekruttere DKP-medlemmer som agenter, hvad Bonde imidlertid ikke vidste noget om.⁵⁰⁶

– Og endelig er der jo altså en indtil videre ukendt STASI-agent med dæknavnet Lenz i udenrigsministeriets regi, som registreredes i Østberlin som meget pålidelig. Han rapporterede f.eks. udenrigsminister Keld Olesens rådslagninger med danske ambassadører, en vurdering af Rumæniens udenrigspolitik, en analyse af den sovjetisk/kinesiske konflikt, forholdene på venstrefløjen – DKP, VS og hos EF-modstandere – danske ambassaders indberetninger om f.eks. forholdet mellem Israel og Syrien og en analyse fra Moskva-ambassaden om Norden som atomvåbenfri zone m.v.⁵⁰⁷

Søgefeltet

Rekrutteringen af en sådan broget skare og støtte hos lokale kommunistpartier af selv beskedne dimensioner havde betydning, fordi det igennem et lands egne borgere og partier var muligt at opnå oplysninger og indflydelse, som en sovjetborger vanskeligt ville kunne få.

KGB finkæmmede derfor de udlændinge, der var på besøg øst for Jerntæppet, med henblik på at finde emner, der var egnede til yderligere opdyrkning og ultimativt hvervning som agenter i deres respektive hjemlande.⁵⁰⁸ Besøgende politikere, videnskabsmænd, journalister m.v. blev imidlertid også søgt nyttiggjort indirekte. F.eks. søgte KGB at kontrollere det, de besøgende så – samtidig med at man gav pågældende det indtryk, at de frit kan få det at se, de ønskede. Man søgte altså at sige at forme pågældendes konklusioner, men således at gæsten mente at være nået til dem selv.⁵⁰⁹

Siden 1967 foregik der endvidere en omfattende uddannelse af udvalgte sympatisører fra hele verden: På 6 måneders kurser ved *Instituttet for Samfundsvidenskab*, *Instituttet for sociale Studier* eller *Den internationale Skole for marxisme-leninisme* trænede eleverne i våbenbrug, håndgemæng, guerillateknik, illegale aktioner, socialpsykologi, åbenlys og skjult kommunistisk journalistik, undergravende anvendelse af tryksager, radio og TV, taleteknik m.v. Der stilledes omfattende og højt avanceret teknisk udstyr til rådighed for undervisningen.

I udlandet søgte KGB kontakter til personer, som formodedes at have indflydelse på de politiske forhold pågældende sted. Det kunne dreje sig om embeds-

⁵⁰⁶ Ref. efter Jakob Andersen, *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 61.

⁵⁰⁷ Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 13/12 1999, jf. også Jyllands-Posten 29/12 og 30/12 1999 samt 9/1 2000.

⁵⁰⁸ Dette er bl.a. beskrevet af den svenske jurist og forfatter Bertil Häggmann, se Berlingske Tidende 28/10 1976. Se også Dragan Jovius, *Sovjetspionage i Sverige*, s. 38 ff og Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrörelsen*, s. 285 ff.

⁵⁰⁹ John Barron, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 167.

mænd, mediefolk, kulturpersonligheder, rådgivere for politikere i og uden for regeringen og om sådanne politikere selv.⁵¹⁰ En kominternexpert, Munzenberg, optrådte allerede i 1920-erne søgefeltet således: „Vi må infiltrere ethvert tænkeligt miljø, få tag i kunstnere og professorer, bruge teatre og biografer og sprede den opfattelse, at Rusland er parat til at ofre alt for at sikre en fredelig verden“.⁵¹¹

Fokus var således uhyre bredt.⁵¹² Interessen rakte ud i næsten alle samfundsforhold – om ikke andet så fordi kontakter det ene sted kunne føre til kontakter det andet. Man interesserede sig herunder også for såkaldte mellemobjekter, f.eks. organisationer, gennem hvilke der kunne skaffes adgang til et hovedobjekt. Det kunne dreje sig om forskningsinstitutioner, der arbejdede for hovedobjektet, organisationer og klubber, hvori dettes personel mødes, massemedier o.s.v.⁵¹³

Endvidere opererede KGB langsigtet. Det var således ikke afgørende, om der var en aktuel nytteværdi i et emne. Bittman fortæller, at der blev etableret kontakter også til personer, der aktuelt intet leverede, men som i kraft af forbindelser, evner eller ambitioner kunne blive til nytte senere.⁵¹⁴ Det er ligeledes kendt, hvorledes KGB søgte at lokalisere unge politikere med karrieren foran sig, som ad åre kunne tænkes at blive ministre.⁵¹⁵ Man kunne også meget vel finde på f.eks. at opbygge en student, der studerede i Østeuropa, med henblik udnyttelse af de muligheder, der måtte opstå igennem pågældendes senere karriere.

KGB var i øvrigt i særlig grad interesseret i personer, der ikke havde noget som helst at gøre med de kommunistiske lande eller kommunisme i det hele taget. Herhjemme er selv den konservative Hans Engell blevet søgt rekrutteret.⁵¹⁶ Politisk set kunne emnerne således være placeret hvor som helst.

Imants Lesinskis, en KGB-mand, der hoppede af efter 22 års tjeneste, begrundede KGB's præference for folk fra det politiske „establishment“ og helst placeret i centrum eller til højre herfor med, at venstrefløjsfolk for let kommer i søgelyset.⁵¹⁷ Levchenko fortæller tilsvarende, at det ansås for meget vigtigt at rekruttere agenter på konservative aviser, fordi ingen ville forestille sig, at der fra en sådan kant kunne komme noget, som russerne stod bag.⁵¹⁸ Også Bittman beretter, at

⁵¹⁰ Mere konkret er det konstateret, at KGB i England rekrutterede f.eks. fagforeningsfolk og parlamentsmedlemmer. Se Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 553 ff.

⁵¹¹ Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 112 og 132 ff.

⁵¹² Se f.eks. aktivitetsfladen som beskrives af den østtyske efterretningschef Markus Wolf i bogen *Manden uden Ansigt*.

⁵¹³ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 45.

⁵¹⁴ *The Deception Game*, s. 32 f.

⁵¹⁵ Nærmere Jakob Andersen i *Hvem holdt de med?*, s. 32 f.

⁵¹⁶ Jf. hans beretning i B.T. 27/1 1984.

⁵¹⁷ Interview med Levchenko i *Politiken* 31/3 1983. Se i øvrigt Andreassen og Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 66.

⁵¹⁸ Jf. Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 73. Den engelske forfatter Arnold Wesker fortæller i øvrigt i sin bog *Journey into Journalism*, som bygger på et ophold ved Sunday Times, at bladets journalister på det økonomiske stof sagde: „Ser De, det drejer sig om Sunday Times' troværdighed. Som gammel, konservativ, familieejet avis har den mere

rekrutteringen foregik i alle politiske partier og på landsplan – herunder hos de Kristelige Demokrater i Vesttyskland, og at det vesttyske socialdemokrati var „dybt infiltreret“. ⁵¹⁹ Det antoges, at selv de *Liberale Internationale* har været udsat for infiltration. ⁵²⁰

Også de i perioden blomstrende venstrefløjsmiljøer uden for de egentlige kommunistpartier udgjorde imidlertid naturligvis et interessant operationsområde. Begrundelsen er givet af KGB-general Oleg Kalugin, der fortæller, at den danske venstrefløj meget langt var bedre til at kritisere NATO end russerne selv var. Ikke mindst efter at flere af de vestlige kommunistpartier var gået i opposition mod Moskva, blev de vestlige socialdemokratier og venstrefløjen en vigtig base for rekruttering af agenter. Da der ligefrem blev udstedt forbud mod at rekruttere blandt de Moskva-tro kommunister, stod jo da også kun ikke-kommunister med sympati for Sovjetunionen tilbage. Men de var godt nok også „frugtbar jord for vores operationer. De var modtagelige for socialistiske paroler og kunne derfor bide på den sovjetiske propaganda. Mange socialdemokrater var fellow travellers“, siger Kalugin. ⁵²¹

I aktivist-organet *Rotten* (med Jan Michaelsen som redaktør og TV2-medarbejderen Peter Kramer Mikkelsen blandt skribenterne) fra 1970 belyses Sovjet-ambassadens afsøgning af det venstreekstreme miljø for anvendelige kontakter – herunder fiskeri under en reception på ambassaden med deltagelse af DSF, DSU, RU, VU, KU m.fl. Her var der vodka og guldøl og pindemadder i stribevis, medens de russiske ambassadefunktionærer smilende blandede sig med invitationer til opfølgning under mere private former. „Der er ingen tvivl om det. Sovjet-ambassaden hverver spioner blandt aktivisterne“, konkluderes det.

Endelig opbyggedes der specielle rugekasser i form af samarbejdsmiljøer til forskellig side. Disse samarbejder rakte f.eks. ind i de danske læreanstalter ⁵²² og i Forfatterforeningen (der bl.a. lagde navn og anseelse til samkvem med *Schriftstellerverband der DDR*, som styredes af kommunistpartiet og STASI). ⁵²³ Tilsvarende gælder Journalistforbundet, hvor en sympatiserende gruppe i samarbejde med personale ved den østtyske ambassade og under anførsel af Leif Larsen (tillige deltager i *Journalister for Fred*, den sovjetstyrede Verdensfredskongres i 1986 m.v.) arbejdede på at få lavet en samarbejdsaftale med det østtyske „søsterforbund“ (der naturligvis var instrument for det østtyske kommunistparti og dybt inficeret af STASI). ⁵²⁴ Forsøget løb efter det foreliggende ud i sandet.

autoritet end f.eks. *The Observer*, som er kendt for sine liberale synspunkter. Derfor er vi (*Sunday Times*) en bedre kanal for infiltration af radikale synspunkter – flere mennesker vil tro os“.

⁵¹⁹ Richard H. Schultz & Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 167 og 171.

⁵²⁰ Tillige Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 302 f: „De, som spredte disinformation, vil helst bruge højreorienterede eller i hvert fald 'neutrale' publikationer.“

⁵²¹ Jyllands-Posten 19/9 1999.

⁵²² Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 36 ff.

⁵²³ Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, 118 ff.

⁵²⁴ Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 11/2 2000. Sml. Leif Larsen selv smsts. 22/2 2000.

Særligt om journalister

Journalister påkaldte sig en speciel interesse.⁵²⁵ „Journalister er altid meget interessante. Man kan få både personlige og politiske oplysninger fra dem. De kan sprede disinformation, og hvis de indvilliger i et samarbejde, er de meget gode til selv at rekruttere andre“, som Vasilij Mitrokhin, KGB's gamle arkivar, har berettet.⁵²⁶ Levchenko forklarer tilsvarende, at en journalist med speciale i politik kunne være til hjælp på mange måder: Han kunne producere historier til støtte for sovjetiske mål på bestemte områder. Men han havde måske også adgang til fortrolige oplysninger. Endelig kendte han og samarbejdede med andre opinionsdannere, som han kunne forsøge at påvirke.⁵²⁷ Tilsvarende fortæller Mikhail V. Butkov, hvorledes journalister var interessante p.g.a. deres forbindelser, hvorved de kunne give indirekte adgang til relevant information, ligesom de var udmærkede kilder til „grundlags- eller målinformation“, som det kaldtes – altså betydningsfuld information om relevante personer – og gode til at bearbejde andre.⁵²⁸

Ladislav Bittman fra den tjekkiske desinformationstjeneste har da også noteret, at „en relativt høj procentdel af østagerne er journalister. En journalist, som opererer i Storbritannien, Vesttyskland eller USA har stor værdi for kommunistiske efterretningstjenester. Han kan foretage undersøgelser, være professionelt nysgerrig ... Der er betydningsfulde aviser over hele verden, som er infiltreret af kommunistagenter. En eller to journalister, som fra tid til anden får instrukser om at skrive den eller hin historie. Der er vestlige aviser, som ejes af kommunistiske efterretningstjenester“.⁵²⁹

Fra Norge kendes et konkret eksempel på, hvilke opgaver en journalistisk agent fik. De omfattede bl.a. fremskaffelse af et utrykt bogmanuskript og af en rapport vedr. den norske efterretningstjeneste. Pågældende journalist skulle også skrive kritiske artikler om forskellige spørgsmål ud fra oplæg udarbejdet af KGB (og opmuntre kollegaer til at gøre det samme), skrive vurderinger af forskellige politiske forhold, skaffe information om regeringsholdningen i visse spørgsmål og om, hvad der var foregået på bestemte møder, samt skaffe bestemte personkontakter.⁵³⁰ Journalist Bjørnar Halnum har selv beskrevet sit forløb i bogen *Dobbeltagent*, hvor han fortæller, hvorledes han så at sige anvendtes som vindue til kredse, der ville være vanskeligere tilgængelige for en sovjetisk ambassademedarbejder, og hvorledes han gradvis blev draget ind i opgaver af stadig mere kompromitterende art. Halnum har endvidere beskrevet,⁵³¹ hvorledes de af ham efter KGB's koncept udarbejdede artikler, som bragtes i den norske presse, blev klippet og distribueret til andre lande som eksempler på norsk presses holdning til det anliggende, de

⁵²⁵ Se generelt *Soviet Active Measures – Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence*, July 13, 14, 1982, s. 68 ff.

⁵²⁶ Berlingeren 19/9 1999.

⁵²⁷ Richard H. Schultz og Roy Godson, *Desinformatsia*, s. 175.

⁵²⁸ *KGB i Norge*, s. 28.

⁵²⁹ Sir James Goldsmith, *Statement to the Media Committee*, s. 4, jf. Levchenko i Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 66 og 71 ff.

⁵³⁰ Ørnulf Tofte, *Spaneren*, s. 114 ff.

⁵³¹ S. 43.

handlede om. Til og med i pakistanske aviser dukkede herefter citater af hans artikler op.^{532 533}

Journalister anvendtes altså bl.a. til at sluse historier ind i pressen efter koncept eller oplæg fra Moskva, men i eget navn.⁵³⁴ De arbejdede imidlertid normalt kun i henhold til bredere retningslinier for, hvad de skulle producere, og ud fra mere overordnede temaer og mål, der var bestemt af KGB, hvorimod de nødigt brugtes som videregivere af allerede udarbejdede manuskripter. Ellers ville afsløringsrisikoen nemlig være for stor og produktet umuligt at sløre som „*resultatet af personligt arbejde og vurderinger*“.⁵³⁵

Udenlandske journalister i Sovjet var naturligvis særligt sårbare. Det skyldtes, at deres afhængighed af værtslandet var enorm. De havde ikke engang en almindelig, udtømmende telefonbog til rådighed. Endvidere var de oversættere, sekretærer o.s.v., som kunne skaffes, alle kontrollerede af KGB. Før eller siden ville journalisten også føle behovet for „fortrolige kontakter“ – og også disse skaffede KGB så.⁵³⁶

Fremgangsmåden til at få greb om en vestlig journalist i Rusland er beskrevet af en afhoppet oberstløjtnant fra KGB, Ilya Dzhirkvelov:⁵³⁷ „*Vores opgave hvad angik fremmede besøgende, det være sig diplomater eller journalister, bestod i følgende. For det første rådede vi naturligvis over detaljerede oplysninger over enhver udlænding, der kom til Sovjetunionen. Vi fik disse oplysninger fra arkivmateriale og fra agenter i udlandet. Vi var altså interesseret i en besøgende journalists fortid og nutid, hans synspunkter, hans hobbyer, relationerne til familien og til kvinder, vin, penge osv., dvs. alt som kunne bruges på ham under opholdet (i USSR). Jeg arbejdede selv med udenlandske journalister ... Vort vigtigste mål var at få klarhed over, hvad der kunne gøres med journalisten. Først og fremmest forsøgte vi naturligvis at rekruttere ham, men det havde vi ikke altid held til. Vort sekundære mål var derfor at etablere tilforladelige, gode relationer til ham for at kunne bruge ham til vore formål for Sovjetunionen – disinformation og andre aktive forholdsregler. Endvidere, hvis vi vidste, at en journalist havde anti-sovjetiske tilbøjeligheder og negative holdninger over for sovjetisk politik prøvede vi at kompromittere ham. Til det formål brugte vi vore agenter – journalister så vel som ikke-journalister. Den sovjetiske ledelse er udmærket klar over, at journalister er folk som er meningsdannende i Vesten og som er egnede som indflydelsesagenter – ikke direkte men på en eller anden indirekte måde. For der er to typer indflydelsesagenter. Den første er når en journalist, forretningsmand eller politisk person-*

⁵³² Om eksempler på anvendelse af journalister, se i øvrigt Butkov, Mikhail V., *KGB i Norge*, s. 28 ff.

⁵³³ I Sverige, hvor KGB interesserede sig meget for TV's programplanlægning, er der påvist ejendommeligheder i TV's endelige valg mellem foreslåede programmer. Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 146 f.

⁵³⁴ Se f.eks. Gunnar Haarstad, *I hemmelig Tjeneste*, s. 208.

⁵³⁵ Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 169 og 177.

⁵³⁶ S. Levchenko i *Political Communication and Persuasion*, Vol. 4, s. 45 ff.

⁵³⁷ Refereret i *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda*, 1986-87, s. 88.

lighed rekrutteres. Den anden er, når han bliver brugt uden at vide det, når de leverer ham materiale eller information, som er fordelagtig for Sovjetunionen. Jeg siger dette helt ærligt, for jeg har selv leveret sådan information til amerikanske, franske eller tyske journalister, og de brugte det med held til fordel for sovjetiske propagandaformål ...“.

Rekruttering og vejen til nyttiggørelse

Metoderne til at få ofrene ind i folden er velkendte. I korthed var fremgangsmåden følgende:

På grundlag af kortlægningen af det danske persongalleri (se om denne ovenfor under 3.3.2) og de herværende konstellationer udsorteredes der en række navne, som KGB formodede at kunne have nytte af. Når en sådan identifikation havde fundet sted, ville man normalt kun søge gradvis at trække „objektet“ (altså målpersonen/ofret) ind i et samarbejde. Men der *kunne* også blive tale om såkaldt „frontalhvervning“. – Eller man valgte måske at forsøge en hvervning under falsk flag, hvor objektet troede, at han eller hun havde kontakt med nogle helt andre.

Den normale procedure var imidlertid, at målpersonen uden selv at vide det blev „en officiel kontakt under undersøgelse af en efterretningsofficer“. Dette indebar, at han (eller hun) dyrkedes gennem frokostinvitationer, andre former for social kontakt og gaver ved særlige lejligheder.

Hvis pågældende reagerede positivt herpå, kvalificeredes han/hun som „*genstand for grundig undersøgelse*“ (obyekt razrabotki). Der blev så lavet en akt på målpersonen, hvis baggrund herefter efterforskedes gennem diverse kilder, ligesom dyrkelsen intensiveredes. I mangel af ideologisk drivkraft hos ofret ville officeren f.eks. søge at etablere et personligt venskab – og ofte var smiger et vigtigt redskab i denne forbindelse.⁵³⁸ På den måde sluttes målpersonen forsigtigt og gradvis videre.

Metoden til at få ofret så langt ind som muligt er beskrevet af en tidligere chef for det svenske sikkerhedspoliti, SÄPO:⁵³⁹

„De fleste mennesker har en svaghed et eller andet sted. Og modstanderen er parat til at udnytte den.

Hvervningsprocessen kan strække sig over flere år. Hvis bare målet er interessant nok, har modstanderen tid til at vente.

Udgangspunktet er, at modstanderen har penetreret dig, dine svage sider, dine interesser, din familie så godt, at han véd alt om dig. Han ved derfor også, hvad du er interesseret i at snakke om. Dette forøger muligheden for at nå dig, så der opstår en slags fællesskab.

I denne strategi ligger også, at han altid er generøs over for dig, altid stiller op for

⁵³⁸ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 24.

⁵³⁹ Se tillige et illustrativt konkret eksempel i hans bog P.G. Vinge. *Säpochef 1962-70* s. 142.

dig. Lidt efter lidt beder han om små tjenester. Det kan fra starten af være de rene pjatterier.

I den fase handler det ikke i første række om at fremskaffe information. Ofte handler det om informationer, som modstanderen lige så vel kunne have skaffes sig gennem officielle publikationer eller lignende. Men det drejer sig ikke om dette.

Det drejer sig om at finde ud af, hvilken grad af beredvillighed, du har, om du tvivler eller ej. Han ser gerne, at du havner i kompromitterende situationer, hvor han kan hjælpe dig.

Men før eller siden må du gøre noget til gengæld. Hvis du ikke gør det, vil han stille krav til dig.

Det spiller ingen rolle, hvor lang tid, det tager. Har han fået øje på en person, så nærmer han sig denne på den ene eller den anden måde.

... Han benytter sig af det ideologiske motiv: Han hægter sig på mennesker, som driver en vis virksomhed eller forening af ideelle grunde. Han sigter mod mennesker med en adfærd, som afviger på en eller anden måde – naturligvis er forskellige seksuelle orienteringer en adfærd, som rummer muligheder, der kan bearbejdes. Naturligvis udnyttes også mennesker med forkærlighed for stærke drikke. ...

Vi må imidlertid ikke undervurdere den motivering, som han kan give – som opstår når en person føler sig forfordelt på en eller anden måde, forbigået ved forfremmelser, således at han vil hævne sig på virksomheden eller landet. Det kan være drivfjederen til at gå fremmede magter til hånd. ⁵⁴¹⁾

Samlende kan det således siges, at rekrutteringen af agenter og anvendelige kontakter normalt rummede følgende faser (der dog tidsmæssigt kunne glide noget over i hinanden): 1) Kortlægning af offerets (emnets) personlige forhold, karaktertræk og svagheder, 2) etablering af kontakt 3) opdyrkning af venskab mellem søgeren og emnet, herunder skabelse af fælles interesser og bekymringer med dette 4) muligt kapring og konsolidering, hvor ofrets retrætemuligheder blev afskåret, og forbindelsen evt. blev „underjordisk”. ⁵⁴¹⁾

1) Kortlægning

Hvordan og hvor langt et objekt opdyrkedes, bestemtes efter nøje overvejelse og grundig undersøgelse af hans eller hendes personlighed og forhold. Denne analyse indeholdt bl.a. en stillingtagen til, hvorledes ofret bedst kunne håndteres.

Undersøgelsen af dem, der kvalificerede sig til et nærmere eftersyn, var eks-

⁵⁴¹⁾ Jf. P.G. Vinge, *P.G. Vinge. Säpochef 1962-70*, s. 119.

⁵⁴¹⁾ Hertil f.eks. Peppe Engberg *Sovjet och fredsrörelsen*, s. 308 ff; Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 93 ff; Philip Knightley, *The Second Oldest profession*, s. 106; Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 71 ff og 148 ff; Harry Rositzke, *The CIA's Secret Operations*, s. 126 ff; Joseph Burkholder Smith, *Portrait of a Cold Warrior*; Ørnulf Tofte, *Spaneren*, s. 96 ff. Det er blevet hævdet, at KGB „diplomaterne” forudsattes at hverve mindst 1 agent om året i den periode, hvor de var tilknyttet en ambassade i vest (Det norske Morgenbladet 20/5 1988).

tremt detaljeret. KGB's originalinstruktioner herom er kendt bl.a. fra Gordievskij, der skaffede sig kopier af dem.⁵⁴²

Der opstilledes således et omfattende psykologisk portræt, som sigtede på at klarlægge målpersonens holdning til operativt arbejde, intellektuelle og følelsesmæssige kvaliteter, holdning til andre, selv vurdering, holdning til tilbagemeldinger fra føringsofficeren, personlige vaner, fritidsinteresser m.v. Hertil kom naturligvis registreringen af pågældendes curriculum: Hans sociale baggrund, uddannelse, politiske ståsted og synspunkter, herunder de interesser, han varetog, de grupper, han havde forbindelse til, hans nære omgivelser, fastheden i hans overbevisning, hans personlige kvalifikationer og adgang til relevant materiale m.v.⁵⁴³

Tilsvarende berettes af Butkov: Som indledning granskedes objektet i alle detaljer, så KGB til sidst vidste næsten mere om ham end han selv. Alt blev undersøgt – han selv, hans familie og hans venner, hans økonomiske situation og personlige forhold. Hans eventuelle rejser til Sovjetblokken kunne måske bruges til at finde kilder til ekstra oplysninger. Der udarbejdedes også et psykologisk portræt af ham. Og parallelt hermed foregik kontrolarbejdet: Målpersonen fik opgaver, der gjorde det muligt at finde ud af, hvor pålidelig han var i et evt. samarbejde. Samtidig blev han forsøgt trukket længere ind i relationen til KGB – han bragtes om muligt til at gå over stregen ved at bryde sit eget lands love eller skade dets sikkerhed. På den måde „konsolideredes“ han for til sidst evt. at blive formel agent.⁵⁴⁴

Det er i denne forbindelse vigtigt at huske, at KGB som sagt også interesserede sig for at finde folk, der ikke var fuldstændig enige med Sovjet, men som af anden grund lod sig trække ind i et samarbejde. Man eftersøgte derfor i åbne og skjulte kilder alle slags informationer om offerets sårbare sider – ambitioner, fordomme, seksuelle irregulariteter o.s.v. Ud fra det opnåede intime kendskab til pågældende besluttedes det først herefter, om han eller hun f.eks. kunne manipuleres gennem afpresning, spil på hans idealisme, hævnmotiver eller måske noget helt tredje.⁵⁴⁵

KGB forsøgte derfor at finde ud af, om pågældende f.eks. var i pengetrang eller modtagelig for økonomiske fristelser og andre verdslige glæder. Og man prøvede at blive klar over, om der evt. var eller kunne opnås en „klemme“ på ham eller hende – f.eks. i kraft af et unormalt seksualliv, alkoholisme, narkomani el. lign. – herunder om pågældende evt. var modtagelig for seksuelle fristelser. – Vestlige kontakter er ligefrem blevet søgt forført i et luksus-bordel og i det skjulte filmet – metoden kom frem, da en af de prostituerede i 1989 fortalte herom til Hamburger Morgenpost.⁵⁴⁶ Ligeledes vurderedes det, om han eller hun måske snarere var tilnærmelig for appeller til egoet i en eller anden form – smiger, venskab, sympati.

⁵⁴² Se Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 25 ff.

⁵⁴³ Se Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 25 ff.

⁵⁴⁴ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 98 f.

⁵⁴⁵ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 61.

⁵⁴⁶ Se Preben Juul Hansen og Bent Sørensen i B.T. 12/12 1989.

I så henseende kunne et enkelt fælles standpunkt være nok, beretter Levchenko. „KGB leder således også efter politikere, som er særligt oprørte eller specielt engagerede i et internationalt- eller nationalt spørgsmål. Frustrerede oppositionspolitikere, højere tjenestemænd og ledende journalister som synes, at deres synspunkter ikke har vundet tilstrækkeligt gehør. Når de er skuffede efter en modgang og dog parate til at kæmpe for deres sag med alle midler, da er de sårbare. Disse mennesker har behov for at få afløb for deres vrede og skuffelse. Og så kan det hænde, at en venlig sovjetisk journalist eller diplomat er der, parat til at lytte og virkelig forstå præcis hvordan politikeren føler sig“.⁵⁴⁷

„Politikere, regeringsembetsmænd, taleforfattere og medarbejdere hos ministerier og ledende journalister er ambitiøse mennesker“, siger Levchenko videre. „Magtbegærlige, ærekræver og ofte lidt forfængelige. De høje ambitioner gør dem sårbare og mulige at hverve som agenter, specielt når de bliver frustrerede eller kommer ud for modgang ... Mange bilder sig ind, at Kreml optræder halsstarrigt, fordi sovjetlederne véd for lidt om stemningen i verden. Men tro mig, KGBs og det militære efterretningsvæsens rapporter er førsteklases. Og når disse ambitiøse mennesker får at vide, at netop deres informationer går direkte til den højeste partiledelse, føler de sig betydningsfulde. Deres ord, som tidligere lød for døve øren, når pludselig lederne for den ene supermagt. Kreml lytter til dem, interesserer sig for deres synspunkter og de føler, at de påvirker Kreml“.⁵⁴⁸

KGB havde altså et godt øje specielt for de muligheder, et stort ego og personlige ambitioner hos målpersonerne kunne afgive. Den østtyske efterretningschef Markus Wolf beretter tilsvarende i sin bog *Manden uden Ansigt*, hvorledes hans tjeneste kunne trække på personer med et stærkt ønske om at blive inddraget i statens anliggender. „Mange betragtede åbenbart deres samarbejde med os som en slags hemmelig diplomatisk stræben“, siger han.⁵⁴⁹ En af bærebølgerne, KGB søgte at trække på hos et offer, var derfor argumentationen om, at den sovjetiske regering havde brug for resultater på nedrustningsområdet for at bevise over for sine kritikere, at det havde mening af indgå aftaler med Vesten, og at de oplysninger, man bad målpersonen om, skulle bruges til at forberede Kreml-lederne, så de forestående forhandlinger ville blive resultatrige.⁵⁵⁰ Grundlaget for hvervningen af Arne Treholt synes f.eks. at være den, at det lykkedes at indgive ham forestillingen om, at han havde en mission som brobygger mellem øst og vest.

Markus Wolf skriver i øvrigt, at han ustandselig spurgte sig selv, hvorfor vesttyskere fra den højere middelklasse med stærke og sammensatte personligheder strømmede til for at arbejde for østtyskerne. Dette spørgsmål besvarer han således: „Det vi tilbød dem, var chancen for at blande idealisme med personligt engagement, noget der savnes i mange moderne samfund.“⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 70.

⁵⁴⁸ Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 70. Se i øvrigt også David Trads i *Jyllands-Posten* 2/9 1998.

⁵⁴⁹ S. 142 f.

⁵⁵⁰ *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 83.

⁵⁵¹ *Manden uden Ansigt*, s. 182.

KGB opererede naturligvis i henhold til de forudsætninger, folkekarakteren i de enkelte lande afgav. Vi kender ikke det nærmere indhold af de russiske vurderinger af den danske psyke. Men der kan antagelig i nogen grad trækkes på de tilsvarende amerikanske. De amerikanske efterretningsorganisationer, som søgte at rekruttere danskere, beskriver os således som tilgængelige for rekruttering i kraft af et behov for mere spænding i tilværelsen – men i øvrigt som halvlunkne og med behov for at have en bagdør på klem, så vi kunne komme ud igen, hvis der skulle være brug for det. Videre karakteriseres vi som konfliktsky, nydelsessyge, besjælet af et lillebrørkompleks og tilbøjelige til at skjule os bag humor af frygt for at stikke ud fra mængden.⁵⁵²

Rekrutteringsmulighederne var dog selvsagt nok mindre for den anden part. Gordievskij fortæller således: „*Selv om vi blev ved med at jage kontakter, så viste det sig, at danskerne var usædvanlig afvisende over for vores frierier. De var velhavende, opslugt af patriotisme, med en fornemmelse af pligt og integritet, så de ønskede simpelt hen ikke at blive rekrutteret.*“⁵⁵³ Det er derfor ret givet, at KGB meget langt har været henvist til at operere alene gennem fortrolige kontakter og medløbere.

2) Etablering af kontakt

Når KGB kendte ofret til bunds, og det var besluttet at forsøge en tilnærmelse, kunne denne foregå så forsigtigt, at ofret end ikke registrerede det. Og hvis man ønskede aktivt at opsoge en målperson, ville kontakten evt. blive etableret ved et „tilfældigt“ møde. Det kunne herefter tage 20-40 „kniv og gaffel“ arrangementer, før kontaktskabelsesfasen var overstået. Her mødtes man i hyggelighed – typisk under det påskud, der lå i behovet for at holde „den fri meningsudveksling“ i gang. Først derefter besluttede KGB, om og i bekræftende fald hvordan målpersonen var anvendelig. Som „spin-off“ effekt kunne samtalerne dog naturligvis altid bruges som led i KGB's generelle kortlægningsarbejde og diagramtegnning.

Det ville under en sådan lang indledning være højst usædvanligt, om KGB-officeren optrådte som det, han var. I stedet kunne han f.eks. udgive sig for repræsentant for en fiktiv øst-organisation (en såkaldt legende).⁵⁵⁴ Men det berettes også, hvorledes britiske parlamentsmedlemmer søgtes rekrutteret af den tjekko-slovakiske efterretningstjeneste gennem en officer, der udgav sig som diplomat, og

⁵⁵² Simon Andersen, Hans Davidsen-Nielsen og Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 2/12 1998.

⁵⁵³ *Next Stop Execution*, s.192. Måske tegner han dog et for positivt billede af danskerne. „*Det var relativt nemt at hverve agenter og medarbejdere i Danmark. Nogle danskere var lidt naive, og også det høje skattertryk betød, at det ikke voldte stor problemer at få agenter i Danmark*“, har en anonym oberstløjtnant i det østtyske Hauptverwaltung Aufklärung fortalt Ritzau. Se Jyllands-Posten 3/8 2000. Pågældende anonyme oberstløjtnant synes dog at være sammenfaldende med den ikke særligt troværdige Eckard Nickol.

⁵⁵⁴ Journalist Flemming Sørensens aftale med STASI var formelt indgået med en ikke eksisterende komité til kamp mod NATO og forhindring af atomkrig – se Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 185 f.

som oven i købet indledte med at beklage, at magthaverne i Prag ikke virkelig havde forstået, at den kolde krig var forbi: „Hvis vi dog bare kunne finde nogen her, som kunne overbevise vore – helst skriftligt – om at briterne er ivrige efter at forbedre deres forhold til de gamle allierede fra krigens tid“. Der blev evt. tilbudt penge for ulejligheden – og så kom ønsker om andre rapporter. Det lykkedes på den måde at få kontrol over flere parlamentsmedlemmer fra arbejderpartiet.⁵⁵⁵

Eller målpersonens personlige baggrund udnyttedes. KGB forsøgte f.eks. at rekruttere den svenske statsminister Oluf Palme, hvis modstand mod Vietnamkrigen, opfordringer til Vesten om at bruge mindre penge på våben og støtte til såkaldt progressive bevægelser i den 3. verden jo udgjorde et attraktivt fundament. Over for Palme spillede KGB på hans lettiske rødder – arrangerede endog et nostalgisk besøg for ham i Letland. Og man søgte herefter at bringe formodet attraktive politiske budskaber inden for hans rækkevidde i håb om, at han ville videreekoe dem. – Palme blev i øvrigt registreret som påvirkelig – men KGB overvurderede nok også her egne resultater.⁵⁵⁶

3) Dyrkning

Undervejs dyrkedes „bearbejdningsobjektet“ for om muligt at trække pågældende længere ind i et samarbejde. Målpersonen ville dog ikke mærke nogen påtrængende opmærksomhed, men blot almindelig venlighed. Der kom evt. små gaver til fødselsdagene. Og på et tidspunkt kom så anmodningen om en helt uskyldig tjeneste.

En smule venlighed og opmærksomhed er ofte i Skandinavien nok til at få en person til at snakke. Og i en venskabelig og fortrolig samtale kan der opnås mange værdifulde informationer, hvilket er et resultat i sig selv. Som en afhoppet KGB-officer fortæller om en kontakt af denne art:⁵⁵⁷ „G. besvarede mine spørgsmål på afslappet vis og snakkede mere og mere åbent, hver gang vi mødtes. ... Det var ikke blot fordi jeg havde gjort ham en tjeneste, eller fordi jeg på overfladen var åben over for ham, idet jeg kritiserede visse aspekter ved livet i Sovjet, det var snarere på grund af, at det, vi kaldte „fortrolighedsfaktoren“, begyndte at gøre sin virkning: Lidt efter lidt vil selv den mest påpasselige åbne sit forsvar og glemme, at han taler med en repræsentant for et fremmed land.“

KGB anvendte derfor mængder af officerer til at oparbejde personlige venskaber med passende personer, som hen ad vejen kunne udvikles til et mere aktivt samarbejde i anliggender af fælles interesse, medens de pågældende bevarede deres integritet i andre anliggender. Til gengæld for samarbejdet kunne KGB f.eks. tilbyde støtte til pågældendes egne foretagender, der ikke kolliderede med Sovjets interesser, international publicitet for hans eller hendes fortjenester eller specielle kanaler til Kreml-lederne.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 540 ff.

⁵⁵⁶ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 591 f.

⁵⁵⁷ Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 187.

⁵⁵⁸ *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*, s. 83.

Som grundlag for kommunikationen søgte KGB naturligvis at udvælge en partner for målpersonen, som var på bølgelængde med denne. Mange ofre for tilnærmelsesforsøg har derfor kunnet berette om, hvor forbløffende udogmatiske og fordomsfrie deres østlige kontakter egentlig var. „Herregud – vi er jo til syvende og sidst alle i samme båd ...“ – Men hver gang skulle de hjem og skrive en kontaktrapport til KGB.

I modsætning til, hvad de fleste tror, søgte KGB i øvrigt i de fleste tilfælde at gå hensynsfuldt frem i omgangen med ofret. – Hvorfor skade dette og pågældendes selvopfattelse ved at nævne tingene ved rette navn? Skriftlige kontrakter om samarbejde var derfor heller ikke nogen nødvendighed⁵⁵⁹ – KGB bad end ikke altid om kvittering for udleverede penge.⁵⁶⁰ Specielt indflydelsesagenter, der handlede ud fra en fælles ideologisk opfattelse eller et fælles politisk mål, behandledes med stor forsigtighed, og i stedet for økonomiske belønninger, der jo let bliver kontroversielle, fik nogle af dem medaljer, grader og æresbevisninger.⁵⁶¹

Arbejdet med målpersonen foregik endvidere helst på en sådan måde, at pågældende offer ville tro – eller dog fik mulighed for at bilde sig ind – at han hjalp sit eget land, sin organisation eller karriere. Han ville også normalt blive søgt bibragt opfattelsen af, at han omgikkes sin Sovjet-kontakt som ligemand. *Organisationen* KGB snakkede man som allerede nævnt ikke om, og KGB undgik også at komme med utidige åbne forslag om samarbejde. Samtidig søgte man at udvikle ofrets forståelse for „fornuftig forsigtighed“ – altså for, at det var bedst for begge parter at holde forbindelsen på det konfidentielle plan. – „Husk, vi snakker jo om følsomme ting!“ Det kunne også ske, at KGB-manden indirekte henviste til sine betydningsfulde kontakter i Moskva og i forbifarten gav et par bidder af noget, der lignede betydningsfuld information, som han så senere – modvilligt – supplerede yderligere.⁵⁶²

4) Kapring og konsolidering

I denne glidende proces ville KGB, hvis det skønnedes opportunt, med al forsigtighed prøve at få ofret til at modtage penge, fordi dette jo kompromitterede og

⁵⁵⁹ Eller indeholdt dog et figenblad, bag hvilket ofret kunne skjule betydningen af sine handlinger for sig selv. Flemming Sørensens aftale med STASI indeholdt f.eks. en klausul om, at han ikke ville modarbejde danske interesser, se Berlingeren 19/1 1998.

Markus Wolf siger om problemet med skriftlige kontrakter i *Manden uden ansigt*, s. 99 f.: „I årenes løb forfinede vi vore metoder til at overtale folk til at arbejde for os, og vi måtte erkende, at det var uklogt at prøve at overtale potentielle agenter til at skrive under på den stiplede linje. Mange af dem, der af en eller anden grund er villige til at indlade sig med en fjendtlig efterretningstjeneste, vil vige tilbage for en formel forpligtelse og faktisk foretrække en flertydig forbindelse. Jeg rådede mine folk: Hvis I tror, svaret bliver nej, så lad være med at stille spørgsmålet. Prøv ikke på at få det menneskelige materiale til at passe ind i et forud fastlagt mønster, der er udarbejdet efter bureaukratiske regler“.

⁵⁶⁰ Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 101.

⁵⁶¹ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 61.

⁵⁶² Mikhail V. Butkov, *KGB i Norge*, s. 60 f.

dermed styrkede afhængigheden. Penge betragtedes også som et slags narkotika, som gjorde afhængig, fordi ofret let tilpassede sin livsstil til en højere indkomst.⁵⁶³

Sådanne tilbud pakkedes dog godt ind i hvert fald i starten: Målpersonen kunne f.eks. få tilbudt økonomiske tilskud eller lån til anerkendelsesværdige formål – f.eks. rejser og uddannelse. Der kunne imidlertid også blive tale om penge, som ofret alene fik til „*videreformidling*“ til f.eks. „*solidaritetsarbejde*“, men uden kontrol, således at beløbet uden større besvær kunne stikkes i lommen. Og hvis en appel til det miskendte geni havde karakter af tilbud om at få en bestilt artikel trykt i forskellige skrifter, f.eks. *Ny Tid* eller *Komsomolskaja Pravda*, ville skrivet arbejdet naturligvis blive betalt – fra starten med beskedne beløb og naturligvis mod kvittering („*vi har jo også bureaukrater*“). Men huskede ofret mon at fortælle skattevæsenet herom?

Endvidere ville man evt. forsøge at vikle ofret ind i konspirative handlinger, startende f.eks. med uskyldige ønsker om, at kontakten opretholdtes uden om ambassadens telefon, fordi „det var mest praktisk“, ønsker om faste mødetidspunkter (med reservemøder) m.v.

KGB holdt endvidere øje med om – og provokerede evt. at – ofrene dummede sig, selv om det blot var i det små. Det kunne f.eks. være med løse kvindeforbindelser eller ulovlig vekslen penge under besøg øst for Jerntæppet. Skete det under sådanne besøg, kunne der komme et ubehageligt og hårdt forhør, hvor konsekvenserne af handlingen ridsedes op – indtil en flink fyr dukkede op i forhørslokalet. Han var naturligvis kendt med Danmark fra besøg hos os, og han formidlede en mindelig løsning. Dernæst fastholdtes kontakten, når den flinke fyr næste gang kom til Danmark og bad om uskyldige tjenester, der dog gradvis blev mere og mere vidtgående. Der betaltes evt. for ulejligheden – mod kvittering.⁵⁶⁴

Samlet karakteristik

Det, der karakteriserer ofrenes glidetur er således, at den så langt som overhovedet muligt blev beredt på en måde, så de ikke selv ville mene, at de gjorde noget forkert. „*Jeg har aldrig mødt nogen, der anså sig selv for at være forræder*“, fortæller Markus Wolf da også.⁵⁶⁵

Men herudover var den enestående, byzantinske tålmodighed et karakteristisk element i rekrutteringen. Netop denne tålmodighed i sig selv, der indebar, at tingene evt. foregik over et meget langt forløb, gjorde det vanskeligere registrerbart for offeret, at han var ude på et skråplan. Som Levchenko siger: „*Mange indbilder sig, at andre kan hverves, medens de selv er immune. Og folk tror, at den rare fyr, som de i bund og grund kan lide, og som de kan diskutere interessante spørgsmål med under behagelige former, umuligt kan arbejde for KGB. Men en KGB-officer er professionel. Han kan bruge uger eller måneder på behagelige samtaler og hyggeligt samvær*

⁵⁶³ Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 72.

⁵⁶⁴ Se bl.a. Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 14/11 1993.

⁵⁶⁵ *Manden uden ansigt*, s. 142 f.

uden at stille næsvis spørgsmål. Han har tid til at vente, til han véd præcis, hvordan ofret skal tages. Først da slår han til”.⁵⁶⁶

KGB tog om nødvendigt også meget længere tid, end Levchenko taler om. Man var som allerede fortalt ikke ræd for at dyrke personer, der rent aktuelt var aldeles uden værdi, men som rummede et potentiel for fremtiden – måske inden for 10, 20 eller flere år – måske overhovedet først i en fjern fremtid og ved en enkeltstående lejlighed. Således opretholdtes gerne gennem lange tider en kontakt præget blot af stille venlighed – f.eks. i form af en gave i ny og næ. KGB vidste også, at selv om en person i sig selv måtte være og forblive uinteressant, ville han evt. kunne lede til andre og mere interessante.

Som Levchenko siger: Opfattelsen var den, at det ikke var afgørende, om man fangede en stor eller lille fisk: Undertiden kan jo nemlig en lille være mere farlig end en stor. Og med små fisk på krogen kan man fange store.⁵⁶⁷

Et forløb

Der foreligger mange vel belyste eksempler på konkrete rekrutteringsforløb.⁵⁶⁸ Et typisk sådant i et studentermiljø er beskrevet i detaljer i Andreassen og Moes *Spioner og spionmål i Norge*.⁵⁶⁹

Den udvalgte student møder „tilfældigt“ på et værtshus en hyggelig sovjetdiplomat. Han skåler for fred og venskab. Russeren fortæller om Sovjetunionen og om de billige rejser dertil. Der bliver et Nachspiel. Russeren siger, at det kunne være en idé at mødes igen. Dette sker. Studenten oplever en medlevende interesse for sine forhold, familie, studier, interesser, fremtidsplaner, rejser o.s.v. Russeren betaler – studenten er jo vanskeligere stillet – der er rigeligt våde varer. På et tidspunkt kommer der så en invitation til et cocktailparty i Sovjetambassaden.

Der vil evt. herefter indtræde en fase af til dels svigtende interesse fra den russiske bekendt. Årsagen er, at studenten nu ligger til analyse. Hans mulige potentiel vurderes, og inden denne vurdering er afsluttet, kan kontakten ikke videreføres fra sovjetisk side. Man vil i og for sig også gerne overlade det videre initiativ til studenten selv for at se, hvor ivrig han er. På et tidspunkt møder studenten imidlertid igen „tilfældigt“ sin gamle bekendt og får en frokostinvitation. Samtalen drejer sig nu om udenrigspolitiske forhold – fastheden i studentens ideologiske forankring loddes. Russeren er også interesseret i studentens tillidshverv i studenterpolitik, i opbygningen af studenterorganisationerne, disses publikationer o.s.v. Kan han evt. skaffe nogle af sidstnævnte? Hvordan er hans økonomi? Han vil naturligvis få sin tid betalt. Møderne udvikler sig. De foregår evt. om aftenen. Studenten får måske mulighed for at møde interessante kvinder ...

⁵⁶⁶ Jf. Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 71.

⁵⁶⁷ Interview i Berlingske Tidende 24/4 1983.

⁵⁶⁸ Se f.eks. et illustrativt sådant, der er beskrevet detaljeret, Bjørnar Halnum, *Dobbelt-agent*.

⁵⁶⁹ S. 102 ff.

3.4.7. Finansieringen

Man kan naturligvis undre sig over, hvorledes dette kæmpemæssige apparat, som i sin aktivitetsprofil ligger helt uden for en normal danskers fatteevne, holdtes i gang på det økonomiske plan. Den ovenfor omtalte frafaldne kommunist K.V. beretter imidlertid: „*Der manglede ikke penge. Pamfletter og materiale blev f.eks. trykt vederlagsfrit på Terpo-Tryk i København. Det hed sig, at man måtte samle penge ind hertil, og det skete da også sporadisk. Men penge var sådan set ikke noget problem.*“

Påstanden bekræftes af de oplysninger, der er kommet frem i årene siden Murens fald:

En undersøgelse i begyndelsen af 1990-erne dokumenterede, at der i 1980-erne i al fald blev ydet ca. 20 millioner dollars årligt i direkte økonomisk støtte til 98 forskellige (kommunistiske) partier og bevægelser verden over.⁵⁷⁰ Eksempelvis det danske kommunistparti modtog som modydelse for sine tjenester megen økonomisk blodtransfusion fra Moskva. Denne havde for en dels vedkommende indirekte form. Det sovjetiske turistbureau indrykkede f.eks. store annoncer i partibladet *Land og Folk*, ligesom man lod meget materiale trykke på partiets trykkeri, *Terpo-Tryk*. Dertil kom et direkte tilskud på omkring 2 millioner kontante kr. hvert år, som finansierede parti hovedkvarteret. Ligeledes indkøbtes en ejendom i Vester Voldgade, som stilledes til rådighed for Landsforeningen Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.⁵⁷¹

De kontante midler overførtes fra Moskva pr. diplomatpost.⁵⁷² I kontrakter med vestfirmaer kunne det dog også være aftalt, at en del af det beløb, de skulle betale i henhold til kontrakten, indsattes på særlige konti i Vesten, hvorfra KGB så kunne disponere over dem. Det hævdes, at pengene til de danske kommunister blev udleveret til disses partiformand på den sovjetiske ambassade hver tredje måned.⁵⁷³

Bent Jensen⁵⁷⁴ har påvist dele af disse overførsler fra Moskva. DKP's formand Ole Sohn – DKP's sidste formand inden tøbruddet – skal således ifølge Bent Jensens undersøgelser i arkiver i Moskva have modtaget en lille million kroner så sent som i marts 1990, hvilket beløb ganske rigtigt skal være blevet overdraget i den sovjetiske ambassade. I forgængeren Knud Jespersens formandstid fik partiet imid-

⁵⁷⁰ Jf. *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

⁵⁷¹ Pierre Collignons interview med den tidligere chef for KGB's agenter i Danmark Mikhael Ljubimov og referat fra en parlamentshøring af ham, *Jyllands-Posten* 7/6 1998.

⁵⁷² Se f.eks. Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 156 f.

⁵⁷³ Beløbene oplyses i denne forbindelse at have været 1 million kr. årligt samt ekstra ved valgene – se Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB, Dets agenter og hemmelig virke*, s. 593 samt for DKP's vedkommende Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 170 ff.

⁵⁷⁴ *Jyllands-Posten* 30/8 og 2/9 1998.

lertid små 3 millioner kr. årligt i støtte. Endvidere bekræfter Bent Jensens undersøgelser, at der blev givet indirekte tilskud, f.eks. i form af papir til *Land og Folk* eller til partiets trykkeri, *Terpo-Tryk*, sætte- og trykkemaskiner, transportmidler m.v. Hertil kom overbetaling for udførelse af trykopgaver for Moskva, dækning af omkostningerne for Land og Folks korrespondent i Moskva, betaling af danske kommunistspidsers rejser, herunder til kurophold øst for Jerntæppet, evt. med familie, samt individuelle ferierejser.⁵⁷⁵ Tillige kunne der naturligvis blive tale om studie- og kursusophold for relevante personer. Og endelig foregik der valutaomveksling på favorable vilkår, ligesom Moskva efter behov afskrev gæld.

Teknikken med indirekte støtte, f.eks. i form af uddannelse af nøglepersoner, betaling af forhøjede priser for varer leveret af virksomheder, KGB ønskede at støtte, eller levering af udstyr til dem til underpris anvendtes i øvrigt over hele verden. I 1971 kom det f.eks. frem i England, at den derværende kommunistiske partiavis *Morning Star* ud af et samlet oplag på 50.000 leverede de 12.000 til Moskva i henhold til stående ordre.

Den økonomiske trafik er i visse dele højst uigennemsigtig. Kendt fra Danmark er f.eks. fundet af 700.000 kr. i den kommunistiske partifunktionær Ingmar Wagners villa. Fra Wagner gik der store kontante penge til det senere krakkede rejsebureau Hanse-Folketurist – som vekslede dem og tilbagebetalte i checks, når Wagner skulle bruge penge til „internationalt solidaritetsarbejde“ herunder „flygtningehjælp“. ⁵⁷⁶ Wagner blev i oktober 1987 dømt for overtrædelse af valutaloggivningen.⁵⁷⁷ Men hvorfor skulle midlerne til de af ham angivne formål ude i verden formidles over danske hænder?⁵⁷⁸

Sovjets ambassade tilbød også f.eks. EF-modstandere økonomisk støtte.^{579 580}

Det meste af dette måtte betales af de sovjetiske budgetter. For at lette byrden søgte man dog naturligvis så vidt muligt at „leve af landet“. Hos os er det f.eks. ikke svært at opnå offentlige tilskud til aktiviteter inden for det uddannelsesmæssige, humanitære og mellemløselige område. Etableres „oplysnings-“ eller anden virksomhed under en troværdig facade (internationalt samarbejde, fred og humanitære formål), kan der således opnås betydelige offentlige tilskud – og skattefradrag for gaver til det „almennyttige“ foretagende. Og personer, hvis hovedinteresser går i anden retning, kan som allerede berørt leve i ly af jobs inden for disse sektorer. Undertiden antog udnyttelsen af de danske ressourcer imidlertid groteske former: I 1970-erne blev det nordkoreanske ambassadepersonel udvist fra Danmark. Anled-

⁵⁷⁵ Sådanne blev bl.a. givet til maleren Folmer Bendtsen, professor Jørgen Jørgensen, forfatteren Hans Scherfig og skuespillerinden Berte Quistgaard.

⁵⁷⁶ Jyllands-Posten 1/6 og 3/6 1987 samt Frederiksborg Amts Avis 2/6 1987 om de sære pengestransaktioner.

⁵⁷⁷ Jf. Berlingske Tidende 8/10 1987.

⁵⁷⁸ Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed kom i øvrigt umiddelbart efter beslaglæggelsen af pengene i sådanne økonomiske vanskeligheder, at der udsendtes et bønsskrift om bidrag til gymnasierne, AOF-kurser m.v.

⁵⁷⁹ Jf. Arne Christiansen i Ekstra Bladet 28/7 1977 med henvisninger.

⁵⁸⁰ Om pengeomløbet se i øvrigt *Fredsbevægelser*, v./ P.H. Bering, s. 36 ff.

ningen var omfattende ulovlig handel med alt lige fra narkotika til toldfri benzin og cigaretter. Efter sigende var det blevet pålagt dette personale ikke blot at betale deres egen virksomhed ud af provenuet, men også at sende penge hjem til Nordkorea.

3.5. PÅVIRKNINGSAKTIVITETER

Visse af de midler, som østlige efterretningstjenester satte ind, var, som det vil forstås, overordentlig grove. Nogen vil f.eks. erindre kidnappingen af eksilbulgaren Boris Arsof Illiew. Han var tidligere officer i den bulgarske hær og forsvandt pludselig fra sit hjem i Brabrand – for senere at dukke på i sit hjemland, fanget, som den bulgarske radio sagde, af den bulgarske efterretningstjenestes lange arm.

Inden for meningspåvirkningsoperationernes område opererede KGB og de tilsvarende satellitorganisationer imidlertid helst stilfærdigt – så stille, at det er let at overse, hvad de foretog sig. Det er derfor på sin plads på grundlag af det foregående at opsummere en samlet profil af disse aktiviteter samt at give nogle eksempler på konkrete påvirkningsoperationer, der blev gennemført som led i den „stille krig“ mod Danmark og vore allierede. I forlængelse heraf vil nogle hovedlinjer i de teknikker blive trukket op, som vor sovjetiske modpart betjente sig af, fordi også disse kun er dårligt kendt af den danske offentlighed.

3.5.1. En samlet profil

Vi kender ikke den samlede plan for påvirkningsoperationerne mod Danmark, således som denne blev tegnet oprindeligt og senere justeret. Som det er vist i det foregående, har vi imidlertid kendskab til ganske mange enkeltheder, ligesom vi har et godt indblik i, hvorledes den slags sattes i værk andetsteds. Strukturen i påvirkningsbestræbelsen mod os kan derfor udmærket rekonstrueres:

Grundlaget for offensiven var en detaljeret kortlægning af det danske meningsdannelsesapparat, herunder af de formelle og uformelle magtkonstellationer i partier, organisationer, institutioner, pressen o.s.v.⁵⁸¹

På denne basis identificeredes en række nøglepersoner, som udsattes for individuel påvirkning – så vidt muligt uden at dennes indhold, mål og oprindelse blev klar for dem. Dette kunne ske ved formelle og uformelle kontakter – evt. på anden hånd.⁵⁸²

Der var en endeløs række af muligheder for at udnytte en målperson. Visse politikere kunne f.eks. pludselig befinde sig i en rolle, der fik dem til i egen overbevisning at fremstå som betydningsfulde for formidlingen af afspænding i verden, hvilket jo altså forudsatte, at de bevægede sig ind i en midterposition mellem

⁵⁸¹ Se herom især ovenfor under 3.3.2.

⁵⁸² Se herom især ovenfor under 3.4.6.

Sovjet og USA. Andre ville på et tidspunkt komme til at befinde sig i en gruppedannelse med skjult styring fra den anden side af Jerntæppet. I dette selskab blev der så på et tidspunkt taget skridt, som uden at virke alarmerende for offeret dog gik i den af Sovjet ønskede retning. Der ville f.eks. blive søgt fremprovokeret beslutninger eller tilkendegivelser i disse grupper, som, omend de i første omgang så harmløse ud, dog skabte en psykologisk disposition for senere beslutninger i samme retning. Evt. kunne ofrets opfattelse af det virkelige indhold af det, der var foregået, forskydes hen ad vejen.

Hertil kom en mod hele befolkningen rettet „propaganda“, som dog imidlertid ikke på nogen måde præsenteredes på en måde, som uden videre gav associationer til dette begreb. Propagandaen havde således form af spiselige temaer, der søgtes kørt ind i befolkningens bevidsthed gennem alle mulige kanaler – altså ikke blot gennem officielle sovjet-organer, men også og snarere ad uofficielle veje (kontakter i pressen, medløbende grupper, facadeforetagender m.v.).⁵⁸³ Til fremstødene brugtes dog så vidt muligt danske kanaler.⁵⁸⁴

Disse temaer var især sådanne, som gødede forestillingen om, at vi var et lille land, der alligevel hverken kunne gøre fra eller til i en frontal konfrontation mellem de store. Slogans, som alle kunne tilslutte sig, men som samtidig fremmede pacifistiske og defaitistiske holdninger, fremhævedes også: „Mod atomdøden“, „for en fredelig verden“, „sociale ydelser er bedre end militærudgifter“, „du må ikke slå ihjel“, „hellere plads til skoler end til militære øvelsespladser“ o.s.v. o.s.v. Der blev kort sagt trukket også på befolkningens naturlige uvilje mod at bruge penge på et militærapparat, som „ikke bruges til noget“. Lokalbefolkningens ulemper og risiko ved at have militære anlæg liggende betonedes. Forsvaret forsøgtes latterliggjort – hjemmeværnet var f.eks. „søndagsmordere“. Men også andre budskaber med appel til danskerne lanceredes – f.eks. sådanne, der kaldte på vor følelse af mereværd på det politisk/moralske område, d.v.s. forestillingen om Danmark som foregangsland på fredens og humanitetens område.

Budskaberne i propagandaen var med andre ord indrettet således, at de på overfladen fremtrådte som overensstemmende med danskernes egne interesser, og så at det var nemmere at acceptere dem end at afvise dem. De ville f.eks. udtrykke den løsning, som var billigst og psykologisk nemmest for den enkelte.

Samtidig søgtes skabt tillid til Sovjetunionen. Gennem kulturelle tilbud – udstillinger, koncerter, sportsskampe o.s.v., gennem tilbud om tillokkende turistarrangementer og om pleje af videnskabelig udveksling, ungdomsudveksling o.s.v. søgtes der således oparbejdet en fornemmelse af gensidig sympati, fredsommelighed, god vilje – og af, at det hele egentlig ikke var så farligt.

Herunder søgtes der skabt en spydspids med de rette synspunkter blandt intellektuelle og opinionsdannere. Med Danmarks høje levestandard var det nemlig vanskeligt at finde grobund for revolutionære synspunkter blandt menigmand. Men det var i høj grad muligt at få kunstnere, journalister og andre med mere ideelle interesser til glide ud i abstraktionerens taknemmelige verden med hensyn

⁵⁸³ Se herom især ovenfor under 3.3.1.

⁵⁸⁴ Se herom især ovenfor under 3.4.4 og 3.4.6.

til sligt. Der søgtes derfor i dette „elite“ miljø vundet en kerne af pålidelige (bevidste eller ubevidste) tilhængere, som havde indflydelse på samfundets grundlæggende beslutningsprocesser. Og budskaberne injiceredes herefter i disse sympatisører med den „socialistiske“ sag. Men man søgte naturligvis også at afsætte passende dele af godset til fremtrædende personer i øvrigt – gerne helt ud på den borgerlige fløj. Det skete helst i en form, der var egnet til at få målpersonerne til at ekkoe dem videre – allerhelst således, at de pågældende mente selv at have fundet på dem.

En anden metode var at skabe et fiktivt billede af en voksende „folkestemning“ svarende til budskaberne. I så henseende blev der trukket på sympatisører med holdninger svarende til budskaberne, som kunne foranstalte „græsrods“aktivitet (møder, læserbreve o.s.v.). Herved opereredes naturligvis ikke mindst inden for det frodige miljø, de talløse venstreekstremer grupper udgjorde. Men celler oprettedes i det hele taget om muligt overalt, hvor det var af interesse at have indflydelse. Lykkedes det at fremprovokere en ønsket aktivitet, søgtes denne herefter fremstillet som mere omfattende, end den faktisk var, ligesom dens eventuelle udspring i eller tilknytning til de venstreekstremer miljøer naturligvis forsøgtes tilsløret.

En aksel for bestræbelserne var forsøget på at opnå greb om eller dog indflydelse i de medier, befolkningen var vant til at hente sin information fra, i form af en åbning for den „trend“, som tjente Sovjet. Dette er tilsyneladende fortrinsvis sket ved at bidrage til opbygningen af generationen af journalister med sympatiserende (d.v.s. „socialistisk“) grundholdning.⁵⁸⁵

Man har næppe ventet sig, at disse „kritiske“ journalister – hvoraf hovedparten formentlig end ikke var sig deres tiltænkte rolle bevidst – straks skulle introducere radikalt ændrede synspunkter. Derimod har man med nogen ret kunne vente sig, at de ud fra deres holdningsmæssige baggrund og den hertil svarende opfattelse af journalistikkens opgaver ville bidrage til at frasortere eller nedtone informationer, der ikke tjente „samfundsforandringen“. Ligeledes kunne man vente sig, at de ville skabe uro om uønskede politiske beslutninger, latterliggøre den hidtidige sikkerhedspolitik o.s.v. – og i øvrigt medvirke til at opbygge et gruppepres, som ville isolere og neutralisere journalister eller medier, der gav prioritet til uønskede oplysninger.

Som led i denne bevægelse af informationsfladen kunne man håbe på, at informationsstrømmen gradvis ville antage en form, der skabte et billede af ændrede sikkerhedspolitiske forudsætninger, i hvilke de virkelige propagandabudskaber kunne falde naturligt ind. Som led i disse budskaber ville ekstreme facetter ved de store NATO-landes aktiviteter (f.eks. Vietnam-krigen) naturligvis blive fremhævet med sigte på at få især ungdommen til at identificere sig imod disse. Men i øvrigt arbejdede man på at tegne sådanne forudsætninger på nethinderne, som svarede til, hvad folk inderst inde ønskede at høre. – Og det tegnede verdensbillede var selvsagt så enkelt, at alle kunne forstå det.

Publikum blev i denne forbindelse søgt placeret i rollen som dem, der vidste

⁵⁸⁵ Se især ovenfor under 2.4 om pressens rolle.

bedst. Der spilledes på eksisterende modsætninger i det danske samfund. Men frem for alt blev der fremstillet et billede af et nyt sæt sikkerhedspolitiske forudsætninger med dertil hørende sprogbrug og handleanbefalinger, alt udformet som et logisk hele.

Dette tog naturligvis lang tid. Men man skal huske, at tid var der i princippet nok af, og at det i øvrigt var den opvoksende generation, som aldrig havde set andet, man satsede på.⁵⁸⁶ Denne generation ville derfor ikke uden videre føle, at sikkerhedspolitikken forudsætninger skiftede farve. Dermed kunne man, efterhånden som de unge blev ældre, regne med, at befolkningen ville få en ny forestillingsverden på de centrale områder.

Endelig tilstræbte man at destabilisere det politiske liv og generelt at vanskeliggøre de politiske beslutningsprocesser. Herunder gødedes alt, der tjente til at skabe tvivl om vigtigere beslutninger, således at beslutningsprocesserne om muligt kunne blive til en endeløs vandring frem og tilbage. Særligt var efter regeringsskiftet i 1982 forholdet mellem den borgerlige regering og den socialistiske/socialdemokratiske opposition sårbart og dermed et frugtbart område for bearbejdelse. Oppositionen æggedes derfor på dette tidspunkt til at fremsætte urealistiske krav inden for sikkerhedspolitikken – som den jo i øvrigt ville blive tvunget til at prøve at gennemføre, hvis den senere selv skulle komme til magten.

Sideordnet etableredes eller provokeredes strejker, demonstrationer, splittelse af fagforeninger og af politiske partier. I det hele opmuntredes obstruktioner og fysiske aktioner – aller helst under sådanne former, at retshåndhævelsessystemet og politimyndighederne kom til kort. Der søgtes derved bl.a. oparbejdet en fornemmelse af, at alt var tilladt, når blot man er målrettet nok. Respekten for retsudøvelsen søgtes således nedbrudt, og domsmagten udråbtes som „politisk“. Domme i sager med politiske undertoner, f.eks. arbejdskonflikter og i sociale sager, udråbtes herunder som vilkårlige og udtryk for den herskende klasses monopol på retsvalsenet.

Karakteristisk for påvirkningsaktiviteten er samlet, at den var indrettet på, at aktørerne på dansk side – herunder befolkningen som sådan – så vidt muligt ikke skulle *opleve*, at der foregik en forandring, endsige at Danmark bevægede sig væk fra de traditionelle sikkerhedspolitiske grundholdninger. Endvidere er det karakteristisk, at man søgte at nyttiggøre holdninger og behov, som allerede rummedes i den danske offentlighed i forvejen, og som derfor blot behøvede styrkes, medens uønskede holdninger blev forsøgt nedtonet. Derimod afholdt man sig så vidt muligt fra skridt, som kunne bringe vor politiske ledelse over den tærskel, hvor der ville komme et bevidsthedsmæssigt opgør med udskridningen med deraf følgende mulighed for en modreaktion. Under hensyn til den risiko for afsløring, som frembyder sig i et højt uddannet land, afholdt man sig naturligvis også så vidt muligt fra grove metoder, herunder direkte løgne og forfalskninger, der ikke ville kunne bortforklares.

⁵⁸⁶ Se især ovenfor under 2.4.

3.5.2. Eksempler på påvirkningsoperationer

„Fredskampen“

På den Humlebæk Skole, hvor i sin tid filmen „Befehl Anlanden“ blev kørt, var der i 1985 kommet andre boller på suppen. Med et par kommunistiske lærere som drivkraft – og i øvrigt begunstiget af de øvriges læreres rædhed ved at vove pelsen og stå imod – var det endog nu kommet så vidt, at de sagesløse børn skulle have en „fredsuge“. Denne uge skulle endvidere ifølge planen afsluttes med en „fredsaften“, hvor forældrene var inviteret og kunne komme og lade sig opsluge af al den megen fredssnak, så alt kunne ende i fælles forståelse om de rette holdninger, fryd og gammen.

En indbydelse med denne indretning var naturligvis næsten umulig at stå imod. Så jeg gik over for at se, hvad der foregik.

Ugen var tilrettelagt efter et koncept, jeg havde kendskab til ad anden vej, nemlig en fredspjece til lærerne med „*undervisningsforslag til små og mellemtrin*“. I forslagene til en fredsuge for 1.-4. klasse kunne man læse, hvorledes læreren med børnene skulle diskutere, hvad krig er, krigslegetøj og børn under krig. Herefter gelejdes diskussionen over i „retfærdige“ og „uretfærdige“ krige – hvorunder læreren forudsattes at ville diskutere „kolonialisme“ og „imperialisme“ med børnene. For at anspore særligt tungt opfattende lærere var der endog indsat en illustration, der viste, hvorledes indkøb af en ubåd – til det danske forsvar forstås – kostede det samme som et program til udryddelse af malaria eller som 200 millioner sæt håndredskaber til fattige bønder. Til børn på mellemtrinnet regnede pjecens forfattere med, at der skulle lidt mere farve til. De skulle derfor opføre et stykke om krig og fred i skolens dramasal, afsluttet med et råbekor: „*Vi vil leve – ikke fler raketter – sig det til din fætter*“.⁵⁸⁷

Om de arme unger har stået og råbt sådan på Humlebæk skole under anførsel af idiotiske lærere, véd jeg ikke noget om. Men det var et imponerende syn, der mødte de ankommende forældre til den afsluttende fredsaften. Der var alle de forudsatte udstillinger af stygge plastic-soldater og andet gøgl, som lærerpjecen foreskrev. Og det hele kronedes med et fredsforedrag v./ en vis Erik Knudsen, lærer på Krogerup Højskole og i anden, snævrere kreds kendt som Erik den Røde. Han præsenteredes af ordstyreren som en forfatter, der „seriøst havde beskæftiget sig med disse ting“.

Stående foran et fredsflag med påsyet due og hele molevitten kunne Erik den Røde oplyse den måbende forsamling om, at Danmarks sikkerhedspolitik for øjeblikket var at sammenligne med en mand, der efter at være skvattet ud fra et højhus under sit frie fald mod jorden råbte ud for fjerde sal, at her gik det godt, fordi han jo ikke på nogen måde var kommet til skade. Desuden var foredraget krydret med manipulerede citater af vestlige ledere og fra påståede seriøse værker om sikkerhedspolitik. Og det mandede ud i en række „initiativmuligheder“, som

⁵⁸⁷ Se i øvrigt også bogen *Fredsundervisning* (red. Jensen, Jørgen Pauli og Søren Keldorff), 1984.

mødedeltagerne forudsattes at skulle vælge imellem. – Forslagene faldt for øvrigt sammen med dem, Sovjet havde fremsat de foregående år.

Det hele lød uhyre besnærende, hvilket ikke kan undre, eftersom konceptet var lagt af professionelle øst for Jerntæppet.⁵⁸⁸ Men den linde strøm af smukke ord gled stort set modsigelsesfrit ned. En rasende Claus Hjort Frederiksen, i dag parti-sekretær i Venstre, som også havde et barn på skolen, var dog ude af stand til at udholde vrøvlet fra podiet og de tilstedeværende forældres mangel på kurage til at sige fra. Med denne arrigskab som drivkraft lykkedes det os herefter i forening at ødelægge stemningen ved at stille lige så mange uønskede spørgsmål, som det nu var muligt at få presset ind mellem arrangørernes vedholdende forsøg på at hindre os i at komme til orde. – Det var for øvrigt ikke så lidt, eftersom vi jo dog havde vore fulde stemmers kraft.

Og det lykkedes også efterfølgende at få ødelagt skoleinspektørens vinterferie ved at stille spørgsmål til kommunalbestyrelsen om, hvorledes folkeskolelovens alsidighedskrav mon var opfyldt på Humlebæk Skole gennem dette og/eller andre sikkerhedspolitiske arrangementer.

Affæren er karakteristisk for det, der foregik dengang: En antalsmæssigt beskedent, men ideologisk målrettet gruppe kunne forholdsvis let få stablet noget på benene, deres forskræmte omgivelser ikke turde sætte sig op imod. Der var faktisk store vanskeligheder med at få ørenlyd for kritik af slige „freds“fremstød. Selv det lige beskrevne „undervisnings“forløb i en dansk folkeskole – der jo som bekendt er bundet op på et lovhjemlet alsidighedskrav – lod sig kun anfægte med det yderste besvær: Affæren endte med en formel klagesag til kommunen, som efter umådelige mængder af papir havnede ved amtet, der måtte konstatere, at skolen endog havde tilsidesat reglerne om klagesagers behandling. Der blev derfor uddelt en „næse“ til de ansvarlige – hvilket end ikke Fredensborg-Humlebæk kommune selv havde kunnet finde ud af. Tværtimod – i byrådet afstod endog den (som sædvanlig) lidet heltemodige konservative gruppe fra at stemme nej til borgmesterens forslag om accept af den åbenlyst mangelfulde klagesagsbehandling.

Eksemplet er dermed også illustrativt til belysning af det miljø, KGB kunne operere i, og som gav et løft til „fredskampen“, dennes ophavsmænd næppe i deres vildeste fantasi havde drømt om at kunne opnå, dengang de startede projektet.

Den vigtigste sovjet-kampagne i den kolde krigs sidste årtier var netop denne „fredskamp“.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Jf. også pjecen *Krig eller fred? Idekatalog om fredskampen*, hvor Danmarks kommunistiske Ungdom giver opskrift på, hvorledes fredsaktioner skal skabes, f.eks. gennem etablering af grupper på skoler og uddannelsessteder.

⁵⁸⁹ Se om fredspropagandaens baggrund og teknik f.eks. Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 161 ff. I øvrigt om fredskampen f.eks. Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*, s. 78 ff og herhjemme fra Jørgen Teglers, *Fredsbevægelsen*.

„Neutronbombe“kampagnen

Den implicerede et utal af enkeltaktiviteter. Et af de mest fremtrædende elementer var imidlertid forsøgene på at eliminere den såkaldte „neutronbombe“, der – som berettet ovenfor under 3.4.4 om fredsbevægelserne – blev udviklet af USA for at opveje den enorme antalsmæssige overlegenhed, Warszawapagten havde i kampvogne i Mellemeuropa. Med dette våben i hånden var Østblokkens kæmpeinvesteringer i kampvogne spildt. I 1977 søsatte Sovjet derfor en omfattende kampagne mod produktion af det.⁵⁹⁰

Forholdet var det, at præsident Carter i sommeren 1977 havde annonceret, at han endnu ikke havde godkendt produktionen af bomben, og at han først ville træffe endelig beslutning herom i november samme år. Dette gav Sovjet plads til at iværksætte en opinionsoffensiv imod den. Det var i øvrigt til brug for denne, KGB opfandt selve ordet „neutronbombe“. Den tanke, som skulle injiceres i den vestlige offentlighed, var bl.a., at en bombe af denne type udgjorde „*det ekstreme kapitalistvåben, som ødelægger mennesker, men efterlader bygninger intakte*“. Og journalistiske kontakter blev sat til at bruge ordet „neutron-Carter“ i anvendelse i den vestlige presse.

Det lykkedes da også at få foranstaltet omfattende demonstrationer, meningstilkendegivelser og henvendelser til vestlige statsledere mod bomben. Hele registret af fredsorganisationer blev aktiveret, og det lykkedes endog at involvere kirkelige organisationer. I Holland indsamledes 1,2 millioner protestunderskrifter. Disse begivenheder blev skildret i detaljer af de vestlige medier. En af de største succeser for sovjetkampagnen var selve den omstændighed, at aktiviteterne fik en så bred pressedækning, som tilfældet var, i den såkaldt uafhængige presse.⁵⁹¹

Kampagnen fik Carter til at undlade at give grønt lys for produktionen. „*Den politiske kampagne*“ mod neutronbomben blev dermed en af de mest betydningsfulde og vellykkede siden 2. verdenskrig, præledt Janos Berecz, leder af det ungarske kommunistpartis internationale afdeling. Og den sovjetiske ambassadør i Holland blev dekoreret af Brezhnev for sine fortjenester i forbindelse med anstiftelse af de hollandske anti-bombe-demonstrationer.

Kampagnen antages at have kostet Sovjetunionen ca. 500 millioner kr. (1981).

Også herhjemme havde aktionen forgreninger. F.eks. fik daværende statsminister Anker Jørgensen et personligt brev fra Brezhnev. Dette blev endvidere fulgt op med talrige kontakter til personer, der formodedes at kunne yde politisk pression. Bl.a. var KGB-manden Vladimir Merkulov aktiv – Merkulovs område var netop aktive forholdsregler. Det lykkedes ham tilsyneladende at infiltrere fredsbevægelserne, og det var fra ham, pengene kom til en annoncekampagne, hvori en række kendte kunstnere m.v. udtrykte støtte til tanken om en atomfri zone i Nor-

⁵⁹⁰ John Barron, *KGB Today*, s. 267 ff; *Fredsbevægelser*, v./P.H. Bering, s. 24 ff; William J. Casey, *Soviet Use of active Measures* i *Current Policy* nr. 761; Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 305; Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 74.

⁵⁹¹ Jf. Sir James Goldsmith, *Statement to the Media Committee*, s. 6.

den. En central figur på dansk side og den, der indsamlede underskrifterne, var forfatteren Arne Herløv Petersen.

Det bør for god ordens skyld bemærkes, at præsident Reagan på et senere tidspunkt rutinemæssigt bekræftede, at man nu producerede den omstridte bombe. Præsentationens hurtighed levnede denne gang ikke mulighed for iværksættelse af en kampagne svarende til den, der gennemførtes over for Carter.

Kampagnen imod dobbeltbeslutningen

Succesen med Carters nej til „neutronbomben“ opfordrede imidlertid til gentagelser. Anledningen hertil kom, da Sovjet begyndte at opstille SS-20-missiler, hvilket som allerede ovenfor under 1.3 omtalt førte til, at NATO traf den såkaldte „dobbeltbeslutning“ gående ud på, at NATO ville opstille et tilsvarende arsenal af raketter, hvis ikke Sovjet fjernede SS-20erne igen.⁵⁹² Dobbeltbeslutningens gennemførelse ville vel at mærke tage en sådan tid, at der ligeledes her blev mulighed for at iværksætte en omfattende kampagne.⁵⁹³

Også denne havde succes. En senere fra Holland udvist KGB-officer, Vadim Leonov, som under dække af at være journalist havde infiltreret den hollandske fredsbevægelse, pralede ligefrem heraf: „*Er du klar over, at alle disse velmenende mennesker i Holland bliver taget ved næsen? De tror, at anti-neutronbombe-bevægelsen og reaktionerne på krydsermissilerne og andre NATO-aktiviteter er udsprunget af ren og skær idealisme, baseret på medfølelse med og bekymring for deres medmennesker og for børnene. Hvis bare disse mennesker vidste, at det hele sker efter en plan, som ligger i Moskva, hvorledes de bliver manipuleret af en lille gruppe af kommunistiske ideologer, som får deres instruktioner gennem mig. Hvis Moskva bestemmer, at 50.000 demonstranter skal ud på gaderne i Holland, så kommer de ud på gaderne. Er du klar over, at vi kan tromme 50.000 demonstranter sammen på et hvilket som helst sted på en uge? En besked gennem mine kanaler er tilstrækkeligt. Alt bliver organiseret med militær præcision, hovedsagelig under ledelse af militærnægtere. Jeg skulle vel vide det, ikke alene er jeg til daglig involveret i disse hemmelige aktiviteter, jeg er også én af dem, som videregiver de ordrer, som kommer fra Moskva.*“⁵⁹⁴

Ifølge meningsmålingerne var da også i 1980-ernes begyndelse kun 4,7 % af vælgerne for opstillingen og 67,1 % imod i Vesttyskland. I Belgien var tallene 17 hhv. 79, i England hhv. 37 og 48%.⁵⁹⁵ Hos os karakteriserede SF's koryfæ Gert Petersen dobbeltbeslutningen som „*en katastrofe*“ og „*udtryk for en perverteret tankegang*“.⁵⁹⁶ Og ikke blot den gamle venstrefløj gik imod den, det gjorde som om-

⁵⁹² Om dobbeltbeslutningen se f.eks. David Jens Adler, *Det europæiske teater. Bogen om raketterne og den nye atomvåbendebat*.

⁵⁹³ John Barron, *KGB Today* s. 274; Brian D. Dailey og Patrick J. Parker, *Soviet Strategic Deception*, s. 344 ff. Se også herhjemme fra Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter* s. 54 ff.

⁵⁹⁴ Efter Heritage Foundation Backgrounder nr. 184, citeret efter P.H. Bering, *Fredsbevægelser*, s. 10.

⁵⁹⁵ Se *Veje til Fred*, (red. Heurlin og Nørretrandes).

⁵⁹⁶ Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 99.

talt ovenfor under 1.3 efterhånden også det socialdemokrati, der i sin regeringstid selv havde været med til at vedtage den. Man kan således sige, at kampagnen i Danmark ikke blot blev en succes i sig selv, men at den også på det mere almene plan tjente til at hidføre et betydningsfuldt skred væk fra vor hidtidige sikkerhedspolitiske linje.

De politiske ledere hos vore allierede havde imidlertid nu lært lektien. Opstillingen blev påbegyndt, og under indtryk heraf opnåedes omsider en aftale om alle raketternes nedtagning.

Danske fredsaktiviteter

Inden for rammerne af sådanne større „freds“ projekter udfoldede der sig naturligvis et utal af mindre.

Herhjemme oplevede vi f.eks. den af det sovjetstyrede Verdensfredsråd⁵⁹⁷ organiserede *Verdensfredskongres* i Bella Centeret i 1986, hvori deltog 2500 personer fra 132 lande. Med i dette arrangement var bl.a. Niels Helveg Petersen og Specialarbejderforbundets formand Hardy Hansen.⁵⁹⁸

Af speciel interesse var imidlertid som sagt det tag, det lykkedes at få i Socialdemokratiet. Her samledes venstrefløjs-fredsfolk i *Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme* (SAM), der hurtigt opnåede kontakter over hele landet. I 1984 havde flere herfra også fået indpas i partiets udenrigspolitiske udvalg (således bl.a. Jytte Andersen og Eggert Petersen).

Som det allerede er fortalt ovenfor under 1.3, havde fremtrædende SAM'ere under hele fodnoteperioden jævnlige møder med repræsentanter for det østtyske fredsråd, hvor man udvekslede betragtninger om fodnoter, NATO-nedrustning o.l.⁵⁹⁹ For SAM-folkene, konstaterer østtyskerne, spillede den behandling, de politiske dissidenter fik østpå, „slet ingen rolle“. ⁶⁰⁰ Bannerførere for omlægningen af Socialdemokratiets traditionelle politik var Jimmy Stahr, Majken Hessner og Jytte Hilden, der lagde ud med et frontalangreb på NATO's dobbeltbeslutning.⁶⁰¹ Deres belæg hentes ikke mindst i artikler af Jørgen Dragsdahl i *Information*.⁶⁰² Anker Jørgensen, som savnede indsigt i udenrigspolitiske forhold, og som følelsesmæssigt opfattede atomvåben som „Djævelens værk“, lod sig imidlertid hurtigt rive med.⁶⁰³

Det lykkedes endvidere at involvere den danske fagbevægelse i kollaborationen omkring fredsarbejdet. Det mere alvorlige engagement her tog vistnok sin begyndelse under den store nordiske „fredskonference“ i Aalborg i 1981 med sekretær i SiD Ditlev-Petersen som bannerfører (DKP'er og medlem af *Samarbejdskomitéen*

⁵⁹⁷ Se ovenfor under 3.4.4.

⁵⁹⁸ Jakob Andersen i *Hvem holdt de med?*, s. 31

⁵⁹⁹ Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter* s. 54 ff.

⁶⁰⁰ Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 57.

⁶⁰¹ Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 76.

⁶⁰² Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 77.

⁶⁰³ Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 79 ff.

for Fred og Sikkerhed). Blandt talerne var Jytte Hilden. I maj 1986 kunne „Fagbevægelsen for Fred“ også holde stjernekrigsseminar i København (med støtte fra Østberlin). Efterhånden fik man inddraget LO's lokale fællesorganisationer. Og på Verdensfredskongressen i oktober 1986 var Hardy Hansen som allerede berørt hovedtaler.⁶⁰⁴ – Her optrådte SAM-ere i øvrigt også.⁶⁰⁵

Charmeoffensiven mod Det radikale venstre

Det kan være på sin plads at supplere med at fokusere på et delområde:

I foråret 1988 holdt Det radikale Venstre „mini-sikkerhedskonference“ på den skønt beliggende Krogerup Højskole lige ved Louisiana i Nordsjælland – nærmere betegnet i dagene 16.-19. juni. „*International conference for Samarbejde og Afspænding*“ var arrangementets officielle titel.

Til stede fra partiet var foruden miljøminister Lone Dybkær⁶⁰⁶ og økonomiminister Niels Helveg Petersen også andre radikale koryfæer: Marianne Jøved,⁶⁰⁷ Elisabeth Arnold,⁶⁰⁸ partisekretær Jens Clausager m.fl. m.fl. Og blandt

⁶⁰⁴ Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 32 ff.

⁶⁰⁵ Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 63 ff.

⁶⁰⁶ Dybkær er siden ligesom de øvrige radikale gået over til at interessere sig for flygtninge- og indvandrerspørgsmål. Søgte ved valg til EuropaParlamentet at opnå indvandrerstemmer og udgav til dette formål en valgplakat bl.a. på Urdu, ifølge hvilken hun ville arbejde for at give indvandrere fra den 3. verden, der har boet her i 3 år, samme rettigheder som EU-borgere. Se *Danskeren* 4/1994.

⁶⁰⁷ Marianne Jøved fortsatte selv efter Murens fald samarbejdet med det østtyske *Bondeparti* – modtog så sent som i 1990 dettes formand med åbne arme. Hun deltog i øvrigt i den pression, som førte til gennemførelse af den såkaldte palæstinenserlov, der gav et større antal palæstinensere, som havde fået afslået deres asylansøgninger, tilladelse til at blive her alligevel (*Jyllands-Posten* 24/1 92). Hun lavede sammen med Elisabeth Arnold og Morten Kjærum fra Menneskerettighedscenteret modellen for loven (*Jyllands-Posten* 7/3 92). Støttede f.eks. også kampagnen *Norden mod fremmedhad* og fløjtede i *Jyllands-Posten* 5/7 95 afgang for *The Nordic train of Cultural Freedom* til en ungdomsuge i Strasbourg. „*Passagerne i det europæiske tog skal ikke sorteres efter hudfarve og kulturel baggrund*,“ sagde hun.

⁶⁰⁸ I dag meget aktiv flygtninge- og indvandrerforkæmper – har bl.a. været ordfører for sit parti i dette spørgsmål. Deltog også f.eks. i november 1990 med et indlæg i møde arrangeret af *Ishøjkomitéen mod Fremmedhad*, hvor hun tillagde Fremskridtspartiet skylden for den manglende overordnede integrationspolitik (*Land og Folk* 3-4/11 90). Ankermand i denne komité var en vis Erik Mikkelsen fra de ekstreme Internationale Socialister (se ovenfor under 3.4.4), der i 1993 blev fotograferet i spidsen for en flok hætteklædte i kamp med politiet – og som også deltog i 1980-ernes anti-NATO fredskampagner. Initiativtager til den såkaldte palæstinenserlov og tændte vokslys uden for den besatte Blågårds kirke, da der viste sig flertal for loven (*Jyllands-Posten* 7/3 1992). Nægtede at lave loven om, da det viste sig, at nogle af de i deres hjemlande „på livet truede“ palæstinenserne uden problemer havde kunnet komme på besøg i Libanon og Syrien (*Berlingeren* 8/3 1992). Udtalte i *Jyllands-Posten* 10/10 1993, at et

de inviterede var repræsentanter for Det østtyske såkaldte bondeparti, *DBD*, som de radikale havde et nært forhold til.

Der var naturligvis i virkeligheden ikke andre partier i Østtyskland end kommunistpartiet. *Bondepartiet* var en kulisse oprettet med det formål at give indtryk af, at DDR havde et flerpartisystem. Næsten hele den del af Bondepartiets top, der stod for samarbejdet med Det radikale Venstre, var trænet som agenter hos STASI.⁶⁰⁹

Det radikale Venstre og „Bondepartiet“ havde ikke desto mindre den 8/7 1968 i Østberlin underskrevet en formel samarbejdsaftale, hvorefter de to partier ville bestræbe sig på at udvikle et „*mangfoldigt samarbejde*“ og „*videreudvikle forbindelsen mellem de to lande med det formål at bidrage til opretholdelsen af freden og sikkerheden i Europa*“. Som led heri aftaltes det bl.a at udveksle presse- og andet materiale, at konsultere hinanden om vigtige spørgsmål, at besøge hinanden m.v.⁶¹⁰

På dette grundlag plejede radikale toppolitikere under Bondepartiets auspicer en helt forbavsende omgang med de toneangivende kredse i DDR. De to partier udvekslede f.eks. repræsentanter til hinandens kongresser, ligesom de „afstemte“ hinandens udenrigspolitiske holdninger. Den endelige forbrødring fandt sted på Bondepartiets 11. kongres i maj 1982. Her understregede den radikale landsformand Thorkild Møller i en tale til de forsamlede DDR-pinger, hvorledes Det radikale Venstre så noget betydningsfuldt i at opretholde kontakterne med de partier i andre lande, der havde samme „*arbejdsgrundlag*“ som de danske radikale(!)⁶¹¹

Et af de særlige mål for påvirkningsoffensiven var således Det radikale Venstre. Årsagen forklares af Gordievskij som følger: „*Det Radikale Venstre var fuldt af folk, som undervurderede truslen fra det kommunistiske totalitære system og som overdrev fejlene i de vestlige demokratier ... Det var typisk for dem – og det blev noteret af KGB.*“⁶¹²

Gennem materiale fremkommet i åbnede østtyske arkiver er det lykkedes at få indblik i, hvorledes denne svaghed blev udnyttet. Under det intime samvirke med Bondepartiet, alias STASI, blev de radikales synsfelt således fuldstændig forvredet. Den radikale S. Bjørn Hansen kunne f.eks. efter en uges besøg i DDR som Bondepartiets gæst konstatere, at „*landets borgere nød stor frihed, og at demokratiet var vidt udviklet*“. „*Sådan som vi oplevede det, er befolkningen tilfreds med systemet og har den frihed, der er nødvendig*“, skriver han. De danske gæster havde „*på ingen*

„*par hundrede familiesammenførte*“ indvandrere om året ikke kunne true det danske samfund. „*Det har aldrig været meningen, at vi skulle have færre flygtninge*“, sagde hun 12/10 1993, efter indvandringsminister Birte Weiss' forsøg på at begrænse mulighederne for at komme herop. Ville allerede 24/2 1994 (Jyllands-Posten) lade bosnierne søge permanent opholdstilladelse efter to år som midlertidige asylanter her (jf. også sammensteds f.eks. 17/3, 14/4 og 15/4 94). Ville i B.T. 3/6 1993 have politiet til at tage alvorligere på politikeres og politiske organisationers „*racistiske*“ argumenter i debatten.

⁶⁰⁹ Se Mette Herborg og Per Michaelsen, *STASI og Danmark*, s. 21 ff.

⁶¹⁰ Se Mette Herborg og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 17 f.

⁶¹¹ Se Mette Herborg og Per Michaelsen, *STASI og Danmark*, s. 38.

⁶¹² Ref. efter Jakob Andersen, *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 59.

*måde ... det indtryk, at vi befandt os hos et folk, som følte sig under politisk tvang eller berøvet sine politiske frihedsrettigheder“.*⁶¹³

Hansens rejse var betalt og arrangeret af Bondepartiet, mere konkret af STASI-agenten Rudi Rothe (dæknavn Hartmann). Radikale spidspersoner holdt sig imidlertid i det hele taget ikke tilbage fra at tage imod de fordele, kontakterne med østtyskerne bragte inden for rækkevidde, herunder i form af gratis-ferier på attraktive feriesteder i nabolandet, som var stillet til rådighed af de østtyske samarbejdspartnere. Tankevækkende er især partisekretæren, Jens Clausagers aktivitetsprofil:

Han var i front i arbejdet med at fremme samarbejdet med DDR såvel som i bestræbelserne på at skabe fodnotepolitikken i det danske Folketing. Han var f.eks. også primus motor i det organisatoriske arbejde bag *„verdensfredskongressen“* i København i oktober 1986, hvor tillige hans kone Margrethe bistod i pressecenteret. Clausager selv gav i øvrigt udtryk for, at han følte sig næsten som medlem af Bondepartiet, og at hans eget parti og Bondepartiet bidrog til at *„vort samfund fungerer effektivt, er socialt retfærdigt og at man viser det enkelte menneske respekt“*.⁶¹⁴ Når han i henhold til de oplysninger, der nu ligger på bordet om Bondpartiets egentlige karakter, med denne udtalelse ligefrem har erklæret sig næsten som STASI-agent, kan det ikke undre, at ægteparrets indsats påskønnedes bl.a. med en gratis ferie i DDR i dagene 6.-15. juli 1987 sammen med deres 3 børn.⁶¹⁵

På Krogerup var en af de indbudte talere i parentes bemærket udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen. Han lagde til alt uheld for den behagelige atmosfære ikke fingrene imellem, men roste tværtimod præsident Reagan, der nemlig i Moskva havde holdt møde med systemkritikere, og som i direkte former beklagede menneskerettighedskrænkelserne i Østeuropa. De radikale figurer fylkedes derfor bagefter undskyldende om repræsentanterne fra Bondepartiet, der kunne rapportere følgende til deres foresatte hjemme i Østtyskland: *„Kongeriget Danmarks udenrigsminister holdt en tale om sit lands udenrigspolitiske aspekter. Deri markerede han sig som en spydspids for NATO's og EF's borgerlige menneskerettigheds-propaganda. Næsten alle repræsentanter for Det radikale Venstre, dog ikke økonomiminister Niels Helveg Petersen, gav i samtaler med os gentagne gange udtryk for, helt spontant og nogle oprevne, at talen var provokerende og malplaceret.“*⁶¹⁶

– Men de radikale var i øvrigt ikke ene om at være ude af stand til at se, hvad der foregik. F.eks. skrev Ritt Bjerregaard om Krogerup-mødet:

„De radikale har vitterlig en anden opfattelse af udenrigs- og sikkerhedspolitik end V og K. De har en anden analyse af forholdet mellem Øst og Vest end V og K har. – Når Det radikale Venstre står som arrangør af et fredsmøde på Krogerup Højskole 16. og 19. juni, er det udtryk for den forskel. Kunne man forestille sig Uffe Ellemann eller statsministeren invitere formanden for den sovjetiske fredskomite til fredsmøde i

⁶¹³ Per Michaelsen og Mette Herborg, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, s. 20 ff.

⁶¹⁴ Se Per Michaelsen og Mette Herborg, *STASI og Danmark*, s. 29.

⁶¹⁵ Se herom Per Michaelsen og Mette Herborg, *STASI og Danmark*, s. 30 ff.

⁶¹⁶ Se om arrangementet Per Michaelsen og Mette Herborg, *STASI og Danmark*, s. 45.

*Danmark? Nej, vel. Men de radikale kan. Og det er da godt. Dialog skader som bekendt aldrig.*⁶¹⁷

Operationer med begrænset sigte

En påvirkningskampagne kunne altså have et bredere og mere langsigtet mål. Der iværksattes imidlertid også efter behov operationer med begrænset sigte.

Da Andropov fik magten i Moskva, stod man f.eks. pludselig med det problem, som en stærkt belastet mand på denne post ville udgøre i den vestlige opinion. Andropov havde nemlig en fortid som chef for KGB, og det var netop i hans tid på denne post, man var begyndt at tage psykiatrien i undertrykkelsesapparatets tjeneste, bl.a. ved at tvangsindlægge systemets modstandere på sindssygeanstalter og „dope“ dem med medikamenter. For at gøre det hele komplet havde han også været ambassadør i Ungarn under opstanden i 1956. Ved denne lejlighed var han direkte ansvarlig for mordet på lederen af den nydannede frie ungarske regering, Imre Nagy, på trods af et løfte til Nagy om amnesti.

Også her måtte desinformationstjenesten derfor træde til. Forskellige steder i vestlig presse dukkede således historier op om Andropovs pragmatiske, fleksible og humane natur – for øvrigt allerede måneder inden han formelt opnåede generalsekretærposten. Ifølge disse forlydender sympatiserede han i virkeligheden med dissidenterne – som han endog lejlighedsvis inviterede til diskussioner i sin lejlighed for at kunne udvide sit synsfelt. Han dansede tango, drak skotsk whisky og elskede jazzmusik – hed det sig.⁶¹⁸

Tilsvarende er der i tidens løb iværksat påvirkningsoperationer med det formål at bortlede opmærksomheden fra uheldige sovjetiske foretagender – herunder fra sovjetiske desinformtionsoperationer, som gik galt⁶¹⁹ – eller dog at fremstille dem i et bedre lys. Eksempler:

⁶¹⁷ Jyllands-Posten 23/6 1988.

⁶¹⁸ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 511; John Barron, *KGB Today*, s. 17 ff.

Skønmaleri iværksattes ligeledes, når egne folk kom i klemme. Det er således karakteristisk, at der, når øst-agenter blev pågrebet, altid blev etableret komitéer, skrevet bøger og iværksat anden støtteaktivitet til fordel for pågældende. Eksempel: Da den norske landsforræder og KGB-agent Arne Treholt blev afsløret, opstod en livlig aktivitet, som tilstræbte at vaske ham ren(ere) og skabe medlidenhed. I dagbladet Aktuelt alene opnåede disse bestræbelser fra 13/10 til 21/11 1988 ekko i hele 4 artikler på fra en halv til en hel avisside. Nævnes kunne også Danmarks Radios indsats i spionen Jörg Meyers favør – se oven for under 2.4. Tilsvarende skete, da Flemming Sørensen fik ørerne i den vesttyske kontraspionages maskineri: Hans østtyske bagland gik i aktion, og de danske avisspalter flød over af medlidenhed med den forfulgte dansker, se Mette Herborg og Per Michaelsen, *Ugræs. Danske STASI-agenter*, s. 232 f.

Det er imidlertid meget vanskeligt at følge disse tiltags veje og inspirationskilder, eftersom vi jo her ligger inden for hvad også almindelig naivitet og stupiditet kan udløse.

⁶¹⁹ John Barron, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 180 ff.

Da en russisk ubåd sin tid gik på grund i den svenske skærgård, viste svenske undersøgelser, at den havde atomvåben om bord. Dette var ikke heldigt på et tidspunkt, hvor Sovjet netop søgte at styrke de vestlige fredsbevægelser. KGB's desinformationseksperter måtte derfor i aktion. Et medlem af *Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed*, som var ekspert i strålebiologi ved atomforsøgsstationen Risø, blev i den sovjetiske presse taget til indtægt for udtalelser om, at der videnskabeligt set slet ikke var hold i den svenske påstand om atomvåbnene i ubåden. Disse udtalelser fra en „autoritet“ løb herefter rundt i den vestlige presse. Pågældende måtte senere trække dem tilbage, da han viste sig at mangle faglige forudsætninger for at imødegå svenskernes ekspertvurderinger. KGB's mål var imidlertid nået, idet dementier jo har langt ringere gennemslagskraft end den oprindelige oplysning.

I et tilsvarende lys skal formentlig også en falsk nyhed i 1982 i et svensk kommunistblad ses. Den gik ud på, at en transport af NATO-kampvogne havde passeret Gøteborg på vej til Norge, og at der havde været tale om krænkelse af svensk neutralitet. Historien blev gentaget i andre medier og synes at have haft til formål at aflede opmærksomheden fra opdagelsen af en uidentificeret ubåd i den svenske skærgård.⁶²⁰

En afledningsoperation iværksattes ligeledes, da Sovjet i 1983 nedskød et civilt koreansk passagerfly med 269 passagerer. Formålet var denne gang at skabe indtryk af, at flyet i virkeligheden havde været led i en amerikansk efterretningsoperation. Havde det ikke været fordi, den sovjetiske jagerpilots kommunikation med hjembasen var blevet optaget på bånd på en japansk lyttestation, var denne version formentlig slået igennem. Båndets fremkomst fik dog ikke KGB til at give op. Man plantede nu – med held – en historie i de vestlige medier om, at der var en sammenhæng mellem flyets afvigelse fra ruten og en spionagemission udført af rumfærgen Challenger. Dette førte til et sagsanlæg fra Korean Airlines mod det engelske magasin, der viderebragte historien. Dementiet trængte imidlertid – som sædvanlig – ikke gennem mediernes. Begivenheden blev utvivlsomt pressemæssigt dygtigt udnyttet af amerikanerne.⁶²¹ Men dette ændrer intet ved de manøvrer, Sovjet foretog.⁶²²

3.5.3. Påvirkingsteknikker

Påvirkningsaktiviteten betjente sig af metoder, som næppe nogen sinde er erkendt af den brede offentlighed i vest. Markus Wolf siger sammenfattende om dem: „*Vi kombinerede ægte og falske oplysninger og udbredte dem for at styrke vores politik, svække Vestens politik og organisationer og kompromittere enkeltpersoner*“.⁶²³

⁶²⁰ *Department of State Bulletin*, Oct. 1983, s. 62.

⁶²¹ Se Peder Golding m.fl., *Communicating Politics*, s. 181 ff.

⁶²² Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelige virke*, s. 615. Se også Martin Ebon, *The Soviet Propaganda Machine*, s. 365 ff.

⁶²³ Markus Wolf, *Manden uden Ansigt*, s. 281 f.

Dette er imidlertid en meget forenklet beskrivelse. Det kan derfor være på sin plads at opridsse nogle af de hovedelementerne i den anvendte påvirkningsteknik.⁶²⁴

Udgangspunktet: Forkastelsen af loyaliteten i kommunikationen

Påvirkning af befolkninger, befolkningsgrupper og politiske beslutningstagere foregår på mellemstatsligt plan ad mange kanaler og på mange måder. Den kan foregå åbent ad sædvanlige diplomatiske kanaler eller gennem de medier (presse, nyhedsbureauer, tidsskrifter o.s.v.), som „afsender“ landet råder over. Den kan imidlertid også foregå skjult f.eks. derved, at budskabet tilføres passende personer eller organisationer med eller uden disses vidende for derfra at videreføres til den tilsigtede egentlige modtager. Budskabet kan dække over afsenderens virkelige holdning, men kan også være vildledende i så henseende. Som kommunikationsmiddel kan anvendes det talte eller skrevne ord, billeder, dokumenter o.s.v. Også en adfærd, som naturligt opfattes af modtageren på en bestemt måde, kan imidlertid anvendes.

I et roligt og velordnet samfund som det danske vil de fleste have ret faste forestillinger om, hvilke af disse redskaber og metoder, der er acceptable i internationalt samkvem. Herudfra vil dette flertal drage slutninger m.h.t., hvad der faktisk foregår og foregik i dette samkvem.

Problemet er imidlertid, som det fremgår af Wolfs udtalelse, at den anden part ikke respekterede danskernes almindelige grænser i så henseende.⁶²⁵

Falsknerier og opdigt

Skrupelløsheden i valget af metoder kom f.eks. til udtryk i modpartens villighed til at benytte sig af falske dokumenter, lydbånd m.v. – eller autentiske, men forfalskede ditto.⁶²⁶

⁶²⁴ Se i øvrigt om påvirkningsteknikker Ole Hasselbalch, *Den offentlige Mening*, kapitel 4, med henvisninger.

⁶²⁵ Se i øvrigt ovenfor under 3.1.1.

⁶²⁶ Se om falsknerier f.eks. Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 97 og 100 ff; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 91 ff; Peppe Engberg *Sovjet och Fredsrörelsen*, s. 243 ff; Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 134 ff; Jeffrey Richelson, *Sword and Shield*, s. 138 ff; Herbert Romerstein og Stanislav Levchenko, *The KGB Against The 'Main Enemy'*, s. 35 ff og 47 ff; Richard H. Schultz og Roy Godson *Dezinformatsia*, s. 149 ff; *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost; Soviet active measures – Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence, July 13, 14, 1982*, s. 74 ff. I en amerikansk høring i 1980 i en komité under Repræsentanternes Hus blev forfalsknings-offensiven blotlagt som led i en gennemgang af Sovjets anvendelse af fordækte påvirkningsmetoder som politisk instrument. I de officielle amerikanske rapporter gengives mængder af forfalsket materiale – se således *Soviet Covert*

Falsknerierne kunne således meget vel have karakter af autentisk materiale, som KGB havde skaffet sig og dernæst ændret på en passende måde – hvorved det jo blev vanskeligere at benægte indholdet på overbevisende måde. Men falskneriet kunne også være totalt. Et falskneri kunne således udmærket fremtræde som et officielt dokument.⁶²⁷ KGB samlede faktisk til slig brug store mængder af officielle brevhoveder og underskrifter fra vestlige ledere, som kunne bruges til konstruktion af falske breve.⁶²⁸

Målet kunne være offentligheden som sådan eller en bestemt politisk eller religiøs gruppe. Men falskneriet kunne også være „stille“, d.v.s. indrettet med henblik på kun at komme en snæver kreds i hænde. Det kunne således godt være udformet med sigte alene på visse politikere eller journalister, der så „faldt over“ det interessante, fortrolige dokument. Ja, et falskneri kunne endog være lavet ene og alene til glæde for en konkret fremmed regeringsleder eller opinionsdanner, ved hvis hjælp KGB mente at kunne dreje beslutningsprocesserne i mållandet.

NATO råder over stabler af KGB-falsknerier udsendt ved forskellige lejligheder for at skabe mistro. Her skal blot nævnes nogle enkelte:

– Et falsk brev fra præsident Reagan til den spanske konge Juan Carlos opfordrede denne til at slå ned på spanske pacifister og på venstreoppositionen i landet.

– Ægyptens forhenværende præsident Sadat var også udsat for adskillige forsøg på undergravelse støttet på forfalskninger. I den sidste ende kan disse have ført til mordet på ham. Således foreligger der et falsk dokument, ifølge hvilket han var indstillet på at undergrave den muslimske bevægelse.

– Ifølge et falskneri påhvilede det amerikansk militært efterretningspersonel, der var udstationeret i andre lande, at opildne antikommunistiske foranstaltninger – evt. ved at infiltrere venstregrupper og opgejle dem til voldshandlinger egnet til at medføre modforholdsregler.⁶²⁹

– Et falsk brev fra *Ku Klux Klan* blev sendt til de olympiske komitéer i adskillige asiatiske og afrikanske lande indeholdende trusler om racistisk vold imod deres deltagere i 1984-olympiaden i USA.⁶³⁰

– I USA spredte KGB falsk materiale, som tilsigtede at skabe racespændinger –

Action (the Forgery Offensive), Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991; Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1987-1988; Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns.

⁶²⁷ Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, s. 99 ff.

⁶²⁸ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 97 og John Barron, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 174.

⁶²⁹ John Barron, *KGB Today*, s. 258.

⁶³⁰ William J. Casey, *Soviet Use of Active Measures* i *Current Policy* nr. 761

f.eks. noget der præsenterede sig som værende af jødisk oprindelse med grov omtale af negre – og som infiltreredes i de sorte miljøer i New York.⁶³¹

– I 1964 udarbejdedes falske rapporter, som skulle overbevise den indonesiske præsident Sukarno om, at CIA intrigerede imod ham.⁶³²

– Den amerikanske ambassadør ved FN, Jeane Kirkpatrick, søgtes kompromitteret bl.a. med forfalskede dokumenter, der foregav at bevise, at hun havde forbindelser til Sydafrika (operations Golf). Det lykkedes at plante historier på dette grundlag i *Observer* og *New Statsman* 5/11 1982.⁶³³

Forfalskningsaktionerne organiseredes altså under kodenavne.⁶³⁴

– Operation Chicory søgte at fremstille CIA og den vesttyske efterretningstjeneste som indblandet i et forsøg på at forsyne Sydafrika med atomvåben.

– Operation Sirene 2 søgte at fremstille USA's nationale sikkerhedsråd som indblandet i Polens indre anliggender.

– Operation Dämpfer sigtede på at få vestlige presseforlydender om, at den sibiriske gasledning blev bygget af tvangsarbejdere, fremstillet som led i et amerikansk forsøg på at ødelægge øst-vest handelen.

Falsknerier er naturligvis problematiske, ikke mindst hvis de ligger for langt fra de sandsynlige virkelighed, eller hvis de afsløres – måske oven i købet med eksponering af kilden til følge. De blev derfor især brugt i den 3. verden, hvor KGB ventede sig, at de ville blive modtaget med en ikke alt for kritisk holdning.

Nogle yderligere eksempler vil vise tendensen i netop dette „U-lands“ stof: I 1977 bragtes f.eks. en historie i omsætning gående ud på, at vesttyskerne var i færd med at efterprøve et atombevæbnet krydsermissil i Zaire. Det drejede sig i virkeligheden om et civilt projekt af helt anden art. Men den forestilling, det lykkedes at skabe om projektet, fik de omgivende afrikanske statsledere til at kigge den anden vej, da et østtysk udrustet ekspeditionskorps fra Angola trængte ind i Zaire, hvor korpset nedslagtede 2000 beboere, inden den hastigt tilkaldte franske fremmedlegion drev det ud.⁶³⁵ Tilsvarende plantedes falske dokumenter i den indiske presse – herunder f.eks. til miskreditering af en antikommunistisk kandidat i Bombay.⁶³⁶

⁶³¹ Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 310.

⁶³² John Barron, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 164.

⁶³³ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 611; Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 558.

⁶³⁴ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 100 ff.

⁶³⁵ *Air Force Magazine*, marts 1986 (USA).

⁶³⁶ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 524 f.

Sammesteds plantedes falske oplysninger om, at der var amerikanske biologiske våben i Vietnam og Thailand.⁶³⁷

Også i Vesten herunder Danmark anvendtes imidlertid lejlighedsvis falsknerier. F.eks. kan nævnes et tilfælde fra 1983, hvor der var NATO-øvelse i Sydsjælland. I denne forbindelse modtog en række enlige og ældre i området pludselig et brev fra forsvarschefen, ifølge hvilket deres boliger skulle beslaglægges under øvelsen. Brevet var falsk – men uroen blev naturligvis siddende i mange af dem, der fik det.⁶³⁸ Ved en anden lejlighed konstrueredes en falsk skrivelse fra general Niels-Aage Rye Andersen, der blev spredt på Sjælland, og hvorefter regeringen i samråd med amerikanerne nu havde fået påmonteret atomsprænghoveder på danske artillerienheder.⁶³⁹

Falsknerierne havde ofte form af simulerede kopier af dokumenter. Der er imidlertid også lavet falske båndoptagelser. Således kan f.eks. nævnes et bånd, som angiver at være en optagelse af en samtale mellem præsident Reagan og premierminister Thatcher vedrørende Falklandskrigen, og som var en sammenklipping af udtalelser fra de to fremkommet i helt andre sammenhænge.⁶⁴⁰

Ud over eller i supplement til falsknerier af denne art anvendtes naturligvis rent verbalt opdigt lanceret f.eks. gennem rygtekampagner. Som eksempel på sådant kan nævnes en rygtekampagne, som general Jaruzelski iværksatte i Polen for at undergrave fagbevægelsen Solidaritet. Det polske kommuniststyre søgte simpelt hen at forbinde denne organisation med amerikanske fagforeninger for at give befolkningen i Polen indtryk af, at Solidaritet var redskab for fremmed indblanding i landet.⁶⁴¹ Man fik også – f.eks. i *Sunday Express* – kørt en historie om, at AIDS oprindelig var udviklet som led i et amerikansk program for biologisk krigsførelse.⁶⁴² En anden rygtekampagne gik ud på, at adopterede eller kidnappede sydamerikanske børns vitale organer blev brugt til organtransplantation på rige amerikanere.⁶⁴³ Rygter kunne i øvrigt naturligvis være startet med støtte i dokumentfalsknerier. Et eksempel i denne kategori er en liste, der bragtes i omsætning, og hvorpå var opført et antal journalister, der hævdedes at stå på CIA's lønningsliste.⁶⁴⁴

⁶³⁷ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 525.

⁶³⁸ Se US Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, august 1986, s. 57 f. Også omtalt af Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 25/7 1991.

⁶³⁹ Jakob Andersen, *De nyttige idioter*, Kritik nr. 138, s. 62.

⁶⁴⁰ *Department of State Bulletin*, Oct. 83, s. 66.

⁶⁴¹ William J. Casey, *Soviet Use of Active Measures* i *Current Policy* nr. 761.

⁶⁴² Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 558. Se også US Department of State, *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1987-1988*, august, 1989, s. 2 ff.

⁶⁴³ US Department of State, *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1987-1988*, august, 1989, s. 5 ff.

⁶⁴⁴ Andreasson og Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, s. 133

Det lykkedes at plante en del „historier“ også i Danmark – f.eks. hos visse danske politikere, der så viderebragte stoffet i Folketinget.⁶⁴⁵ Daværende forsvarsminister Poul Søgaard siger herom: *„Vi havde en tydelig opfattelse af, at der blev plantet forskellige historier rundt omkring. Det var fortrinsvis SF og VS, der benyttede oplysningerne til at stille spørgsmål i Folketinget, hovedsagelig med det formål at bringe forsvaret i miskredit.“*⁶⁴⁶

Ikke mindst i påvirkningsoffensivens første år var en god del af de falsknerier og historier, KGB producerede, af temmelig ringe kvalitet. Også typiske oversætterfejl af den art, som en oversætter med russisk baggrund kan begå, afsatte fingeraftryk i materialet, som for den opmærksomme læser afslørede dets oprindelsessted.⁶⁴⁷ Som regel var KGB imidlertid ligeglad med mindre defekter af denne art. Spekulationen synes at have været den, at meget alligevel ville nå igennem og blive viderebefordret – ikke mindst af de journalister, som ud fra deres personlige holdninger havde en tilbøjelighed til at tro på sandhedsværdien. Endvidere spekuleredes der i, at selv om falskneriet blev afsløret, ville det normalt være vanskeligt at opnå en tilsvarende offentlig opmærksomhed om et senere dementi. Som Bittman siger: *„Dementiet drukner som regel i den daglige flod af avisstof; offerets massemedier vil sandsynligvis også hellere presse enhver stump af sensation ud af dokumentet end dementere det.“*⁶⁴⁸ Og selv hos dem, der læser dementiet, vil der ofte være en opfattelse af, at der *„sjældent går røg af en brand uden at der har været ild i den.“*⁶⁴⁹ Nettoresultatet for KGB ville derfor oftest være positivt alligevel. Omkring 1970 nåede KGB imidlertid et kvalitetsniveau, som gjorde det muligt at få plantet forfalskningerne i vestlige medier med rimelig udsigt til, at de ville blive troet efter pålydende bortset fra af de allermest skeptiske.⁶⁵⁰

De skjulte sandheder

Et budskab kan være indrettet med henblik på at give modtageren et korrekt eller et ukorrekt billede af de virkelige forhold. I sidstnævnte fald kan vildledningen ske ved at tilføre modtageren direkte usandheder, som denne tror på – f.eks. i form af de nævnte falsknerier eller verbalt opdigt. Men vildledning kan også foregå på den måde, at visse elementer holdes *væk* fra modtagerens synsfelt, således at han får et forkert billede af situationen, selv om det, han ser, sådan set er korrekt nok. Problemet er blot, at han ikke ser det hele.

⁶⁴⁵ Se i øvrigt ovenfor under 3.4.6 om de danske medvirkende ved sådanne lejligheder.

⁶⁴⁶ Nils Eric Boesgaard og Ole Dall i Berlingeren 24/7 1991 med udgangspunkt i en artikel i Der Spiegel, bygget på to fhv. medlemmer af STASI, Günther Bohnsack og Herbert Brehmer.

⁶⁴⁷ Se f.eks. Dragan Jovius, *Sovjethotet mot Norden*, s. 141 ff; James E. Oberg i Air Force Magazine, marts 1986 (USA); *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, s. 51.

⁶⁴⁸ *The Deception Game*, s. 31.

⁶⁴⁹ Se også Aleksandr Kaznacheev, *Inside a Russian Embassy*, s. 176 f.

⁶⁵⁰ Se *Soviet Covert Action (the Forgery Offensive)*.

Den nazistiske propagandaminister Goebbels beskriver teknikken: „Ikke alle nyheder må offentliggøres. De, der kontrollerer nyhederne, må bestræbe sig for, at enhver nyhed tjener et bestemt formål“.⁶⁵¹ Efter samme koncept arbejdede KGB. Ja, man tilføjte om muligt bevidst sit materiale et vist mål af sandhedsværdi, medens man lod løggen, afledningen eller fortielsen dække resten. En afhopper, Ladislav Bittman forklarer det således: „For at desinformationsoperationer kan lykkes, bør de i det mindste *delvis* svare til realiteterne eller til almindeligt accepterede synspunkter“. Dette er nødvendigt, fremhæver han, for at vinde ofrets tillid.⁶⁵²

Teknisk set taler man om „raster“teknikken – et raster er en figur, der dækker en del af et billede.

Denne teknik var – og er – overordentlig meget anvendt. Forklaringen er enkel: Hvis en „historie“ bæres af oplysninger, hvoraf mange – måske de fleste – kan dokumenteres som korrekte, opstår selvsagt en betydelig troværdighedsværdi for hele historien. Og rasterteknikken kræver jo i øvrigt ikke lancering af direkte usandheder, der kan afsløres med ubehagelige konsekvenser til følge.

Men rastermetoden er naturligvis kun anvendelig under én forudsætning: *Enten* skal man være i stand til at fremhæve af de dele af helheden, offeret helst skal tage som udtryk for den fulde sandhed, så kraftigt, at offeret simpelt hen ikke ser andet. *Eller også* skal man kunne maskere de informationer, offeret helst ikke må få øje på:

Fremhævelse af delsandheder

KGB gennemtrævede systematisk vestlige medier i eftersøgningen af materiale, som kunne tilpasses sådan brug. Herunder eftersøgte f.eks. udtalelser fra fremtrædende personer, som kunne „klippes“ således, at de fik en ønsket mening. Når man så fandt noget, cirkuleredes det i de beklippede uddrag. Et godt eksempel er „Erik den Rødes“ samling af citater fra såkaldt autoritative kilder i foredraget på Humlebæk skole.⁶⁵³ Ofte vandt sligt stof faktisk også udbredelse i kraft af redaktørers og journalisters behov for at skaffe nyheder – som ikke modsvarede af en mulighed for at kontrollere det, de blev spillet i hænde.

Afledning

Sløring af stof kan gennemføres på flere måder. En af dem består i at bortlede offerets opmærksomhed fra det, han helst ikke skal se.

Dette kan f.eks. ske ved at omgive dette med en sådan „støj“, at offerets opmærksomhed rettes mod støjkilderne i stedet. Eksempel: Tjekkerne hvervede på et tidspunkt i hundredvis af „agenter“ på skrømt (d.v.s. i forventning om, at de ville melde sig selv) blandt personer, der fik udrejsetilladelse til Vesttyskland. Resultatet var, at den vesttyske efterretningstjeneste druknede i sager.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Goebbels *Dagbøger*, s. 242.

⁶⁵² *The Deception Game*, s. 21.

⁶⁵³ Ovenfor under 3.5.2.

⁶⁵⁴ L. Bittman, *The Deception Game*, s. 75.

På samme måde kan der iværksættes påvirkningsaktiviteter, der afleder offerets opmærksomhed. F.eks. kunne Sovjet finde på forud for egne brud på indgåede nedrustningsaftaler at indlede en opinionsoffensiv bygget på påstanden om, at USA havde brudt aftalen. Den debat, som blev rejst om anvendelsen af de amerikanske radaranlæg i Thule skal være et eksempel af denne art.⁶⁵⁵

– Men en afledningsoperation kunne da i øvrigt også f.eks. have den form, at den eller de politikere, hvis opmærksomhed ønskedes afledt, udsattes for (evt. private) besværligheder, der opsugede deres interesse.

Maskering

En anden sløringsmetode er direkte maskering.

En sådan kan være fysisk – f.eks. en fysisk forhindring for, at offeret møder nogen, der kan fortælle om de ting, der helst skal forblive skjult. Men den kan også være verbal – f.eks. have form af benægtelser, bortforklaringer – eller tilsvining af dem, offeret kan få uønskede informationer fra, så at han vægrer sig ved kontakt til dem. En maskering kan derfor også have form af forklædning af det, offeret helst ikke må se eller høre – f.eks. ved at fremstille dette som noget helt andet og afskyværdigt (eksempelvis „fascisme“, „nazisme“ el. lign.).

Blokader

Maskeringen forudsatte altså ofte, at der gennemførtes regulære nyhedsblokader af uønsket stof. Det er imidlertid i et frit samfund selv sagt langt lettere at fremholde noget, der eksisterer, end det er at afskære en bred offentligheds adgang til uønskede informationer. Sådanne blokader synes da også meget langt mest at have haft karakter af spekulation i de journalistiske holdninger, den „kritiske“ journalistik skabte,⁶⁵⁶ og som gjorde det muligt at opbygge „tabu“-emner, tabu-synspunkter og tabu-personer, som „man“ ikke beskæftigede sig med eller brugte i nyhedsformidlingen.

Forudsætningen for en heldig maskering var ofte, at det lykkedes at neutralisere konkrete enkeltpersoner, der ville kunne bringe uønskede ting frem. En sådan personneutralisering kunne have form af en bagtalelseskampagne, som placerede den ubehagelige snuser som højreorienteret, fascistisk/naziinfigeret figur, der ikke var nogen grund til at tage højtideligt. Manden blev kort sagt spillet i stedet for bolden. Med den selvgenererende effekt, som præger den kritiske journalistik, ville sådanne rygtesmederier ofte producere noget, der i offentligheden tog sig ud som verificerede sandheder – ikke mindst hvis målet var en „offentlig“ person. Denne ville derved blive isoleret i den offentlige mening.

Der er mange eksempler inden for dette område. F.eks. beordredes residenserne i 1982 til at skaffe oplysning om, hvem der stod bag kritikken af misbruget af psykiatrien i Sovjet som led i kampen mod de sovjetiske dissidenter, og oplysnin-

⁶⁵⁵ Det norske *Morgenbladet* 20/5 1988.

⁶⁵⁶ Jf. herom ovenfor under 2.4.

ger, som kunne kompromittere disse besværlige kritikere.⁶⁵⁷ Der er også beretninger om, hvorledes KGB i Vesttyskland søgte systematisk at få fremstillet politikerne som neo-nazister og revanchister.⁶⁵⁸ Tilsvarende skete, da Sadat kom til magten i Egypten, hvilket var et alvorligt tilbageslag for de sovjetiske indflydelsesmuligheder i området. Derfor blev opgaven for KGB at neutralisere ham. I konsekvens heraf udformedes der en rundskrivelse til de vigtigste KGB-residenser verden over med ordre til at udsprede historier om, at Sadat var tidligere nazist, psykologisk ude af balance og domineret af sin kone, at han var agent for CIA, som oven i købet havde givet ham en livvagt, o.s.v.⁶⁵⁹ Eksemplet kan virke latterligt, men skal ikke desto mindre tages alvorligt. Der er nemlig en lang række eksempler på, hvorledes KGB søgte at neutralisere besværlige personer.⁶⁶⁰

Ladislav Bittman beskriver fremgangsmåden ved personneutralisering af f.eks. en forfatter således: Når det er svært at modbevise forfatterens påstande, samler efterretningstjenesten kendsgerninger om ham, supplerer dem med ugunstige særheder og præsenterer pakken for offentligheden som bevis på forfatterens unormalitet, således at man på den måde neutraliserer det, han siger.⁶⁶¹

Markus Wolf beretter mere konkret, at indholdet af opsnappede telefonsamtaler mellem ministre eller bankdirektører blev vurderet af en officer, der var på udkig efter informationer, som var unddraget offentligheden, om prækre emner såsom våbeneksport og politiske intriger. Når man havde fundet svagheder og mørklagte skandaler, samordnedes informationerne i en tyk rapport, og ved hjælp af agenter i Vesttyskland lod man dem så falde i hænderne på journalister, der formodedes at ville følge historierne op. Afskrifter blev som regel sendt uændrede, og man prøvede at udbrede mistanke i Vest om USA som kilden til telefonaflytningerne – det var kendt, at sligt foretoges i vid udstrækning af USA. De, det gik ud over, blev naturligvis pinligt berørt over offentliggørelsen af ægte, men fortiet information, og havde endvidere bagefter svært ved at forsvare sig mod andre og mere ødelæggende, men frit opfundne beskyldninger.⁶⁶²

Kontrakontraefterretning

På tilsvarende vis søgte KGB naturligvis at neutralisere kontraefterretningstjenesternes bestræbelser på at optrevle påvirkningsoperationerne og få dem taget alvorligt. Begivenhederne omkring angrebene på de danske efterretningstjenester i anledning af de analyser, disse udførte af Sovjets strategiske hensigter i begyndelsen af 1980-erne, (omkring socialdemokratiets sikkerhedspolitiske kursskifte)⁶⁶³

⁶⁵⁷ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, s. 138.

⁶⁵⁸ Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 573 ff.

⁶⁵⁹ Christopher Andrew og Oleg Goridevskij, *KGB. Dets agenter og hemmelig virke*, s. 565.

⁶⁶⁰ Se f.eks. Christopher Andrew og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 311 ff og 531 ff og John Barron, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, s. 179 f.

⁶⁶¹ *The Deception Game*, s. 189.

⁶⁶² Markus Wolf, *Manden uden Ansigt*, s. 285.

⁶⁶³ Se Bent Jensen, *Tryk og Tilpasning*, s. 171 ff.

rummer et stærkt indslag af elementer, der vanskeligt kan tolkes anderledes end som sovjetiske foranstaltninger af denne art.

Over for en kontraetterretningstjenestes bestræbelser ville der f.eks. ofte ud fra disse tjenesters karakter kunne rejses en modkampagne gående ud på, at pågældende tjeneste „*blandede sig i politik*“.⁶⁶⁴ Ligeledes kunne der opgenereres besværligheder ud fra hensynet til „*retssikkerheden*“, de politiske frihedsrettigheder m.v. Ved at blokere pågældende tjenestes muligheder for at registrere „*politisk*“ aktivitet ville en optrevling af kompromitterende sammenhænge endvidere kunne undgås. Og hvis en enkelt embedsmand i modpartens kontraetterretningstjeneste var for aktiv, ville skytset kunne rettes imod ham på en sådan måde, at hans foresatte politikere fik en fornemmelse af, at han var en usmart person, der forårsagede kontroversielle sager og derfor ikke fortjente forfremmelse. Det billede, der fremstilledes i pressen af en af nøglefigurerne i den danske kontraetterretning på området, oberstløjtnant Erling Harder, er et klassisk eksempel på sådan neutralisering.⁶⁶⁵

Over for konkrete kontraetterretningsinitiativer fra modpartens efterretnings-tjenester synes teknikken i øvrigt bl.a. at have været, at man søgte at fokusere offentlighedens opmærksomhed på de elementer i disse modforanstaltninger, som befolkningen vanskeligt kunne forstå. Idéen belyses i en udtalelse af James Goldsmith: „*Der iscenesættes kampagner mod lande, som er i krig med kommunistiske geriljaer. Mønstret er næsten altid det samme. Den siddende regering forsvarer sig og indleder modangreb. Opmærksomheden fokuseres på regeringens modangreb, som beskrives i alle blodige detaljer. Det er ganske, som om den britiske regering blev beskrevet som forbryderiske slagtere, fordi de i Slaget om England brutalt nedskød tyske piloter uden rettergang ...*“.⁶⁶⁶

Kulissebyggeri

En særlig facet af den uærlige kommunikation er det, man kan kalde kulisse-opbygning. Denne teknik består i, at der – ligesom camouflagen kan gøre det i det fysiske liv – på det psykologiske plan skabes et skinbillede, som det lykkes at få modtageren til at acceptere som udtryk for virkeligheden. Altså en slags psykologisk kulisse, som modtageren ser og forveksler med virkeligheden, og hvorved han altså mener at se noget, som i virkeligheden ikke eksisterer, eller at se noget andet end det eksisterende.

For at tage et eksempel: Såfremt der iværksættes en omfattende diplomatisk aktivitet, som lader formode, at afsenderen har bestemte interesser at varetage, vil iagttageren naturligtvis gå ud fra, at disse interesser også er de reelle.

⁶⁶⁴ Et tema, som KGB givetvis ville være tilfreds med, anslås f.eks. i en artikel i *Aktuelt* 24/1 89: „*Paranoide efterretningstjenester og upålidelige afshoppere har bragt mere end én socialdemokratisk politiker til fald*“.

⁶⁶⁵ Se herom nedenfor under 4.2 om den uofficielle modstand mod påvirkningsoperationerne.

⁶⁶⁶ Sir James Goldsmith, *Statement to the Media Committee*, s. 6 f.

En meget anvendt form for psykologisk kulisseopsætning er kreativ brug af sprogets begreber. F.eks. kunne afsenderen koble sin aktivitet på eksisterende positiv- og negativbegreber – alt efter hvad han tilsigtede – men praktisere disse med et nyt og til hans formål passende indhold. Spekulationen var så den, at offeret desuagtet ville vurdere afsenderens adfærd ud fra den antagelse, at den stemte med begrebernes oprindelige indhold. Eksempelvis kan nævnes Danmarks Radios oven for under 2.4 omtalte omdefinition af hvad kravet om objektivitet og alsidighed indebar, samt de marxistiske journalisters omdøbning af deres politiske bestræbelse til „kritisk“ journalistik. I ly af disse positivbegreber gennemføres dernæst det stik modsatte af, hvad der sprogligt lå i dem.

Tilsvarende kan der skabes en psykologisk kulisse på den måde, at afsenderen udraster og oppuster passende aspekter af offerets tidligere udtalelser eller handlinger, således at offeret føler, at en fortsat stillingtagen i den retning, uddraget anviser, ikke er problematisk. De fleste mennesker vil som bekendt også føle sig bundet af det, de har gjort før – eller i hvert fald trykke ved det – og overser måske i farten, at der er tale om manipulerede udklip eller et tilpasset referat.

Et tankevækkende eksempel inden for dette område er påvist af Bent Jensen. Det drejer sig om glidningen i opfattelsen af, hvad den danske politik om atomvåbenfrihed gik ud på:⁶⁶⁷

I april 1988 blev der udskrevet valg på grund af den borgerlige regerings vanskeligheder ved at acceptere det „alternative“ sikkerhedspolitiske flertals beslutning m.h.t. informeringen af besøgende krigsskibe om den danske atomvåbenpolitik. I den socialdemokratiske forslag til folketingsdagsorden, som udløste valget, hedder det „at det igennem 30 år har været dansk politik ikke at ville modtage atomvåben på dansk område, herunder danske havne ...“. Og i regeringens oplæg hed det om „Danmarks politik om atomvåbenfrihed, der har været gældende siden 1957“, at „atomvåben under de nuværende omstændigheder ikke accepteres på dansk territorium, herunder landområder, farvande og havne ...“.

Disse udtalelser rummer en klar glidning væk fra det, der faktisk var den i sin tid fastlagte politik på dette område.

I 1957 havde den daværende statsminister H.C. Hansen således afgivet en erklæring (for den dengang siddende socialdemokratiske regering) i anledning af, at Danmark var blevet tilbudt raketter, der kunne medføre atomsprængladninger. Heri hed det: „Der har ikke ved forhandlingerne om leverancer til Danmark af moderne våben været tilbudt atomammuniton. Skulle et sådant tilbud komme til at foreligge, er det ud fra de foreliggende forudsætninger regeringens opfattelse, at det ikke bør modtages“. Tilkendegivelsen blev gentaget samme år på et NATO-ministerråds-møde.

I januar 1958 gav H.C. Hansen i Folketinget en mere udførlig begrundelse for, at man havde sagt nej til atomammuniton. Han fremhævede herved Danmarks geografiske placering og sagde, at det var et historisk faktum, at „planer om for-

⁶⁶⁷ Jyllands-Posten 27/4 1988 (indlægget er siden kommenteret smsts. af den socialdemokratiske forsvarspolitiske ordfører Hans Hækkerup). Se i øvrigt Erik Boel *Socialdemokratiets Atomvåbenpolitik 1945-88*, specielt s. 240 ff.

svarsforanstaltninger i det område, hvortil Danmark hører, i de år, NATO har bestået, i særlig grad har påkaldt østlandenes opmærksomhed og fremkaldt stærke reaktioner". Derfor burde „vi i vort område undlade foranstaltninger, som – selv blot med urette – ville kunne opfattes som provokation ...".

Den 29. maj 1963 udtalte statsminister Jens Otto Krag i overensstemmelse hermed i Folketinget, at „danske farvande og danske havne er dansk territorium og som sådan naturligvis omfattet af regeringens almindelige stilling til spørgsmålet om placering af atomammuniton på dansk territorium".

I oktober 1980 satte udenrigsminister Kjeld Olesen lighedstegn mellem den gældende formulering „under de nuværende omstændigheder" og „i fredstid". Han trak dog umiddelbart lidt efter lidt i land ved at sige, „enhver regering må have et minimum af handlefrihed til at kunne vurdere en situation, også den situation, hvor en konflikt er så truende nær, at man kan tale om, at vi står i en nødsituation".

Ved en socialdemokratisk dagsorden 3/5 1984 blev den borgerlige regering pålagt at arbejde i NATO og andre internationale organer for, „at Danmark forbliver atomvåbenfrit i freds-, krise- og krigstid". Dette arbejde skulle bestå i at fremme planerne om en nordisk kernevåbenfri zone.

Herefter kom så den socialdemokratiske dagsorden fra april og i 1988 valget.

Inden for det psykologiske kulisseyggeris område ligger også den systematiske oppustning af billedet af antiamerikanske og anti-NATO gruppers udfoldelser,⁶⁶⁸ som fandt sted, og fabrikationen af en kunstig „offentlig mening" – altså skabelsen af et falsk indtryk af, hvad denne mening gik ud på.

Et eksempel på dens slags er det oven for under 3.4.3 nævnte tilfælde, hvor der konstrueredes en gruppe „forældrerepræsentanter" til at give udtryk for, at mennesker med sådanne funktioner stemte kommunistisk. En meget anvendt metode til skabe indtryk af en kunstig offentlig mening var også læserbrevskampagner. KGB har haft held til at organisere flere sådanne. F.eks. lykkedes det førstesekretær Tsjebotok (der i 1975 måtte forlade Danmark efter at hans egentlige funktion var blevet kendt) at organisere en omfattende kampagne af denne art imod det vestlige forsvarssamarbejde.⁶⁶⁹

Tilsvarende anvendtes brevkampagner over for politikerne og andre nøglepersoner. En afhoppet diplomat, Aleksandr Kaznacheev, fortæller, hvordan han under sin udstationering i Burma modtog materiale fra Moskva, som herefter blev oversat til burmesisk, skrevet på en burmesisk skrivemaskine og afsendt med form af anonyme henvendelser til burmesiske politikere under foregivende af at være forfattet af burmesiske borgere. Undertiden indeholdt brevene information, som man ønskede i omløb, f.eks. med henblik på at sætte de forskellige politiske fraktioner op imod hinanden, eller på at kompromittere enkeltpersoner.⁶⁷⁰

Men man kunne også finde på at skabe en fiktiv „bevægelse". Opskriften herpå

⁶⁶⁸ *Soviet Active Measures in the Era of Glastnost*, s. 4, og Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 32.

⁶⁶⁹ Berlingske Tidende 28/1 1984.

⁶⁷⁰ *Inside a Soviet Embassy*, s. 170.

er f.eks. offentliggjort⁶⁷¹ af den tidligere tillidsmand for litograferne på Land og Folk, Jens Jackie Jensen, som meldte sig ud af DKP i 1980 efter 28 års medlemskab:

„Dannelsen af en græsrodsbevægelse kunne også kaldes opskrift til den organiserede spontanitet. Lad os forestille os, at vi overværer et kommunistisk distriktledelsesmøde i en af Københavns omegnskommuner.

Her kan formanden meddele kammeraterne, at partiets centralkomité har besluttet, at der skal gøres en særlig indsats i fredssagen.

Ordren lyder på, at der skal dannes en tværpolitisk komité. Kammeraterne sukker tungt. De har prøvet det før. Mange forudgående forsøg er mislykkedes totalt. Men formanden opmuntrer dem med, at der for tiden synes at være god rygvind. Man begynder at diskutere, hvilke folk der kan bruges.

Udvalget af navne er ikke stort. Også denne gang nødsages man til at ty til gengangere. Den første, der bringes på bane, er en læge, som man har brugt til snart sagt alt. Men selv om han er godt slidt, så kan han vel benyttes igen. Det er svært at slide en læge helt op. Folk tror på læger.

Næste navn er en arkitekt. Der er det minus ved ham, at han tidligere har været medlem af partiet. Altså en renegat. På den anden side er han et godt navn, og det er jo kun navnet, man skal bruge. Arkitekten noteres – med foragt.

Tredje mulighed er en SF'er. Medlem af en fagforeningsbestyrelse. Ham spildes der ikke mange ord på. Han er villig, blot han kan få sit navn på tryk – uden at bestille noget.

Nogle uger efter kan man i distriktsbladene læse, at nogle pæne borgere i kommunen, som hovedsageligt er upolitiske, har dannet en tværpolitisk komité, fordi de ikke længere passivt kan sidde stille og sorgløst betragte, hvad der er ved at ske. Da aktivisterne var rundt og hverve komitémedlemmer, forsøgte de ganske vist at undslå sig med, at de havde så dårlig tid, men det lille problem havde initiativtagerne stor forståelse for. De indbudte progressive skal ikke komme til at overanstrenge sig.

Der er tilfældigvis også i komitéen en pædagog, en husmor og en socialrådgiver, og de har alle tre i al stilfærdighed partibogen i orden. Uden at kny påtager de tre sig alt det praktiske arbejde.

De fremskaffer komitéens udtalelser, forelægger dem og får dem vedtaget. De arrangerer møderne, skriver læserbrevene. Altid velforberedte. Altid offervillige – næsten indtil det selvudslettende. Men altså også kun næsten, for i virkeligheden er det de tre kommunister, der udgør komitéen, og de andre har kun til opgave at skaffe alibiet. Præsentable gallionsfigurer.“

I øvrigt udgjorde vor tilbøjelighed til at betragte repræsentanterne for sovjet-systemet som folk med samme hensigter, bekymringer m.v. som os selv – altså vore „spejlbilled“forestillinger – i sig selv en slags kulisse. Og KGB kendte udmærket menneskets tilbøjelighed til at fortrænge ubehagelige kendsgerninger, herunder at erstatte virkeligheden med attraktiv kulisse.⁶⁷² Som Gordievskij siger i et

⁶⁷¹ Berlingske Tidende 22/6 1986.

⁶⁷² Jf. John Lenczowski i *Political Communication and Persuasion*, Vol. 4, s. 32 ff.

interview:⁶⁷³ „Mange af de danskere, vi arbejdede med, gennemskuede ikke eller ønskede ikke at gennemskue ondskaben i det kommunistiske system. Den er ganske enkelt aldrig blevet opfattet af mange politikere og meningsdannende kredse i Danmark og står selvsagt endnu mindre klart for den brede offentlighed. Af denne uvidenhed og naivitet fulgte en tendens til at idealisere Sovjetunionen og det sovjetiske system. Den typiske vestlige holdning, som jeg ser den, er: Vi er pæne og venlige mennesker. Det kan simpelthen ikke være rigtigt, at de ikke også er pæne og venlige mennesker på den anden side. De tror på det gode og fatter ikke, der er skabt et nyt menneske, *homo sovjeticus*, som fungerer på to eller tre forskellige måder: en måde over for udlændinge, en anden over for magthaverne, en tredje over for familien og vennerne og måske, dybt nede, en fjerde over for sig selv. I Vesten nægter man at forstå, at dette nye menneske – så forskelligt fra den gamle, russiske intelligentsia – er en løgner og svindler, en kujon uden moral eller principper.“

Skjult overførsel

I en manual udformet af en GRU-officer i slutningen af 1950-erne opregnes de kanaler, gennem hvilken desinformation kan spredes: Gennem ledende politikeres og embedsmænds udtalelser, gennem officielle regeringsdokumenter, gennem aviser og andre publikationer, ved injicering i mållandets ditto, gennem specialoperationer og gennem indflydelsesagenter.⁶⁷⁴

Et af de karakteristiske elementer i Sovjets påvirkningsoffensiv var som sagt netop dens i vid udstrækning skjulte og fordækte karakter.

Generelt set vil et påvirkningsforsøg have til formål at opnå noget, afsenderlandet betragter som en fordel for sig. Hvis det, der søges opnået, også er i mållandets interesse – eller hvis dette land i hvert fald kan forventes at tro, at det forholder sig således – vil der ikke være noget til hinder for at benytte sædvanlige, åbne kanaler. En afsender, der har normale, tillidsfulde relationer til modtagerlandet, vil derfor normalt også betjene sig af disse kanaler. Hvis relationerne derimod er anstrengte, argumenterne svage, og udsigterne til at opnå det, afsenderlandet ønsker, gennem en direkte henvendelse er begrænsede, vil afsenderlandet kunne se en fordel ved at gå ad skjulte og indirekte veje. Også i så henseende kom den sovjetiske skrupelløshed til udtryk.⁶⁷⁵

En yndet vej til at få stof indsluset i et målland var at benytte mellemmand i form af personer eller organisationer, der ikke på overfladen optrådte i Sovjets interesse.⁶⁷⁶ Herunder blev propagandatemaer, opdigt m.v. naturligvis søgt plan-

⁶⁷³ Jyllands-Posten 18/10 1990.

⁶⁷⁴ Anatolij Golitsyn, *New Lies for Old*, s. 41.

⁶⁷⁵ Se bl.a. Bittman *The Deception Game*, s. 127 f; William J. Casey, *Soviet Use of Active Measures* i *Current Policy* nr. 761; Aleksandr Kaznacheev, *Inside a Russian Embassy*, s. 172 ff.; *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, s. 4.

⁶⁷⁶ Jf. ovenfor under 3.4.4 om facadeorganisationer og under 3.4.6 om enkeltpersoner på gale veje.

tet i påvirkelige folk – helst således at disse ville gå ud fra, at de selv var kommet på idéerne. En „kampagne“ startedes f.eks. ved at lade nogle af KGB's betroede folk og kontakter begynde at lave artikler m.v. i henhold til opstillede retningslinier m.h.t. kampagnens mål. Dette ville så ofte påvirke en videre kreds af bevidste og ubevidste sympatisører, der tog tråden op. Hvis kampagnen spillede på de rette strenge, ville de fleste udenforstående slet ikke opdage, hvad der egentlig foregik.

Lasse Budtz fortæller f.eks., at han ikke var i tvivl om, at der var efterretningsagenter til stede, når han mødtes med østtyske delegationer for at drøfte sikkerhed og nedrustning. Underforstået: Han sagde ikke for meget. Han afviser også at være blevet kontaktet af STASI for at stille politiske spørgsmål i Folketinget: *„Vi havde jo forhandlinger med mange partirepræsentanter fra østlandene, og når man kender deres arbejdsmetoder, tror jeg, at der var STASI-mænd med og det er helt givet, at der sagtens kan have været personer med, som forsøgte at plante spørgsmål“*.⁶⁷⁷ Det er imidlertid ganske umuligt at vide noget om, hvilken inspiration, sådanne samtaler kan have givet ham, og som han ellers ikke havde fået.

Ligeledes gør SF-politikeren Pelle Voigt i sin redegørelse for livet med KGB meget ud af at fortælle, hvor forgæves alle KGB's bestræbelser var. Det er da også muligt, at de var forgæves, hvis KGB's forventning var at gøre Voigt til agent. Men dette behøver ikke at have været forventningen. KGB's formål med at kontakte Voigt kan således også have været at prøve at bruge ham til udslusning af bestemte synspunkter i det danske politiske liv. Voigt beretter selv, at han fik overgivet artikler med materiale – øjensynligt i håbet om, at han ville bruge det i egne artikler. Voigt skrev også en håndfuld artikler om udenrigs- og forsvarspolitiske spørgsmål, som han overlod sin sovjetiske kontakt for en tusindkroneseddel pr. stk. (hvilke beløb han i øvrigt glemte at opgive til skattevæsenet).⁶⁷⁸ Voigt er ikke mere i stand til at huske nærmere hvilke argumenter, temaer og oplysninger om kendsgerninger, KGB-kontakten opfordrede ham til at lancere.⁶⁷⁹ Er det fordi, de blev en del af hans egen forestillingsverden?

Formålet med kontakten til Voigt kan således også have været at opdyrke specielle facetter af hans forestillingsverden. Det lader sig jo meget vel gøre at sætte en person, man har samkvem med under et stort antal hyggelige frokoster, idéer i hovedet, uden at pågældende selv erkender det. Voigt fortæller eksempelvis selv i sin artikel – stolt – hvorledes han under møderne fik advarsler fra sin samtalepartner om, at en overgang til defensivt forsvar i NATO-landene vil skabe uoverskuelige omstillingsvanskeligheder for det sovjetiske konservative militærapparat. Han tager dette som en bekræftelse på det fornuftige i SF's forsvarspolitiske linie. Han finder det sovjetiske standpunkt interessant. Det er det også. Et defensivt forsvar efter Voigts model ville nemlig være en let sag at klare for en militært veludrustet „konservativ“ modpart. Men *selvfølgelig* havde Sovjet en interesse i, at Voigt troede, det forholdt sig modsat.

⁶⁷⁷ Interview med Nils Eric Boesgaard og Ole Dall i Berlingeren 24/7 1991.

⁶⁷⁸ Jf. Aktuelt 22/8 1988.

⁶⁷⁹ Jf. Charlie Nordblom, *Krig i Fredstid*, s. 186 ff.

Den megen KGB-spising med Voigt, Gert Petersen, Budtz m.fl. har således næppe været spildt ulejlighed for KGB. Og så er det jo altså således, at med en dreven afhøringsofficer kan man ikke hyggesnakke i ret lang tid, uden at han får noget at vide. Officererne i KGB's danske residentur må have været ved at kvæles af grin over de tillidsfulde danske grødhoveder, der luftede deres ego ved de vel-dækkede, fadølskummende borde.

En anden væsentlig udslusningskanal var de lokale massemedier. Hele øvelsen gik blot ud på at få plantet stoffet her på en måde, så det ikke fremgik, at Sovjet stod bag.⁶⁸⁰

I så henseende anvendtes forskellige metoder. KGB brugte naturligvis agenter eller villige medløbere inden for medieverdenen. Men man kunne også finde på at lade relevante journalister selv „finde“ materialet dér, hvor journalister sædvanligvis søger deres stof, f.eks. i østarkiver, hvor uofficielle medarbejdere eller regulære officerer gav rollen som arkivmedarbejdere og sørgede for at „bistå“ vestlige besøgende.⁶⁸¹ Til formålet tilførtes historien evt. en madding i form af f.eks. „sensationelle“ elementer, der gjorde den i særlig grad viderebringelsesværdig.⁶⁸² Gordievskij beretter, hvorledes det med slige kunstgreb faktisk lykkedes at få stof fra Moskva videregivet også i danske medier.⁶⁸³

Hvis historien eller synspunktet blev gengivet i et ikke-kommunistisk medie, åbnede der sig yderligere muligheder. Så kunne de officielle Sovjetmedier (TASS, Novosti m.fl.) jo nemlig gentage historien – evt. med suppleret med selektive referencer til andet passende stof hentet i vestlige medier.⁶⁸⁴ Med lidt held kunne der på den måde gradvis opgenereres en „sag“, der kunne rulle i længere tid.

En meget anvendt metode var i øvrigt at plante „historien“ i et organ, f.eks. en avis, i én verdensdel, gerne i den mere ukritiske 3. verden. Herefter sørgede KGB så for, at et uafhængigt organ i en anden verdensdel „fik øje på“ den. Den videretransmitteredes herefter af dette organ – som ikke nærede mistanke – og når dernæst vestlige medier begyndte at viderereferere historien, henviste man til sidste medlem som kilde. Ligeledes kunne historien tilføres ny næring undervejs bl.a. ved markedsføring af supplerende argumenter. Herunder henvistes naturligvis så vidt muligt også til respektable og måske endog autoritative kilder uden for Sovjet, således at historien så at sige opnåede sit eget liv.

En metode for at få proppet de rette ting ind i medierne var i øvrigt at tilbyde landene i den 3. verden gratis nyhedsservice gennem de sovjetiske nyhedsbureauer

⁶⁸⁰ Der er f.eks. påvist tilfælde, hvor svensk TV2, samt den svenske avis Dagens Nyheter er blevet brugt – se *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

⁶⁸¹ Se også *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*.

⁶⁸² Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 304: „Der er to faktorer, som muliggør udnyttelse af den vestlige presse i Sovjets interesse: For det første det, at et vestligt medie kan være i opposition til sit lands regering, og for det andet, at de elsker sensationer.“

⁶⁸³ Interviews i TV 1 22/3 1990 og TV 2 18/10 1990.

⁶⁸⁴ Se f.eks. Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, s. 303.

TASS og Novosti. Dette var fristende for et fattigt land, som ellers måtte betale høje priser for de vestlige bureaux ydelser. Mellem de mange korrekte historier, som kom fra gratisbureauerne, dukkede så de falske op.

I øvrigt blev naturligvis også andre medier end radio, TV og aviser udnyttet. F.eks. blev der oprettet forlagsvirksomhed, etableret „oplysningskontorer“, venskabsforeninger o.l. til distribution af pjece- og filmmateriale, formidling af foredragsvirksomhed o.s.v. – naturligvis ofte under passende facader. Evt. leveredes materialet herfra på tiltrækkende økonomiske vilkår.

KAPITEL 4

Effekten

4.1. EVALUERING

Delte meninger

En af de mest illustrative samlede redegørelser for påvirkningsoperationerne i et enkelt land er offentliggjort af Stanislav Levchenko, der var nøglefigur i KGB's arbejde i Japan.⁶⁸⁵

Levchenko er imponeret over den magt, KGB havde skaffet sig blandt meningsdannere i dette traditionelt sovjetfjendtlige land. Det var bl.a lykkedes at hverve en tidligere japansk arbejdsminister og liberalt demokratisk parlamentsmedlem, flere parlamentsmedlemmer i øvrigt, (herunder et medlem af socialistpartiets centralkomité), en medredaktør på et stort konservativt blad og personer med stor indflydelse både i det japanske socialistparti og i det liberale parti. Ligeledes en af cheferne for en japansk TV-station, som ifølge KGB's registreringer kvalificerede sig som en „*venligtsindet kontakt*“, der var villig til at fordreje programmer og gøre sin indflydelse gældende over for de øvrige TV-medarbejdere. Også fem journalister med topkontakter og stor indflydelse var blevet bragt ind i folden. I slutningen af 1970-erne var 4 ud af 5 større aviser i Japan infiltreret af KGB. Der anvendtes tillige en del andre personer, som uden eget vidende lod sig bringe til at kanalisere sovjetisk indflydelse – f.eks. en meget velstående forretningsmand.

Tilsvarende oplysninger foreligger om forholdene i vestlige lande. Gordievskij har f.eks. berettet, at KGB havde fremgang selv i det engelske parlament, hvor det lykkedes at levere ting, der hidrørte fra Moskva.⁶⁸⁶

Vor egen daværende forsvarsminister, Hans Engell, har i øvrigt udtrykt overraskelse over de oplysninger om påvirkningsaktiviteten, der er kommet frem i kølvandet på Murens fald: „*De brugte tilsyneladende langt flere kræfter på at undergrave den fri verden, end vi havde forestillet os. – Det er ikke overraskende, at STASI*

⁶⁸⁵ Hans beretning er genfortalt udførligt i John Barrons bog *KGB Today*. Se også interview med Levchenko i Politiken 31/3 1983 og *Political Communication and Persuasion*, Vol 4 s. 47, samt hans bog *On the Wrong Side*.

⁶⁸⁶ Se også f.eks. Pincher, Chapman, *Their Trade is Treachery*, s. 216 om aktiviteten over for de engelske fagforeninger.

og andre østlige efterretningstjenester benyttede misinformation for at skabe splid. Men omfanget er kommet bag på de fleste.”⁶⁸⁷

Vurderinger fra øst

Vi vil naturligvis helst mene, at selv om det måtte være rigtigt nok, at der blev gjort et stort arbejde for at forvride danskernes hoveder, har virkningen af anstregelserne næppe svaret til hensigten. Vi falder jo ikke for billig manipulation – vel?

Sådan siger den tidligere KGB-resident i Danmark, Mikhail Ljubimov, da også. Han fortæller, at hvert år skulle KGB-stationer udarbejde en plan for, hvad man ville foretage sig, ligesom der udarbejdedes særlige 5-årsplaner for arbejdet. Disse planer var ganske vist meget ambitiøse, fortæller han, men de blev aldrig til noget. De lokale residenser levede meget langt på opdigtede rapporter til centeret i Moskva. Her fortalte de om falske bedrifter og undlod at berette det, som ikke passede med partilinjen. Ligeledes produceredes løgne, der passede til sovjetledernes fordomme – f.eks. om, hvordan Breshnevs taler virkede, og hvordan KGB påvirkede den politiske debat i Danmark. Han afviser også, at der kom noget ud af fremstødet over for Socialdemokratiet.⁶⁸⁸

Centeret i Moskva, der vel næppe var dummere end som så, vurderede imidlertid sagen på den måde, at et betydeligt antal aktioner trods alt var så succesrige, at de kunne vidererapporteres til politbureauet.⁶⁸⁹

Gordievskij har med hensyn til hvem, der havde æren for den fremgang, Moskva-synspunkterne faktisk havde i Danmark, sagt:⁶⁹⁰ „... om det var en succes alene for KGB kan diskuteres. Helt bortset fra at venstrefløjens selv kunne, skal man ikke glemme den officielle propaganda, der supplerede KGBs aktive forholdsregler. Jeg tænker på det arbejde, der blev gjort af det sovjetiske kommunistiske partis internationale afdeling, af sovjetisk radio og fjernsyn, og af pressebureauet Novostij. Andet blev nået ved hjælp af invitationer, delegationsbesøg og en konstant manipulering af journalister og faste korrespondenter i Moskva. ... I Moskva hævdede både KGBs og udenrigsministeriets folk, at de havde medvirket til at fremkalde den danske fordømmelse af USAs neutronbombe og den danske (socialdemokratiske, red.) regerings beslutning om ikke at bidrage til opstillingen af NATOs mellemdistance-raketter i Vesteuropa. KGBs påstand var den klare, at man ved målrettet, systematisk bearbejdning af offentligheden gennem tjenestens danske kontakter havde påvirket den offentlige mening, som igen påvirkede regeringens beslutninger.“⁶⁹¹

⁶⁸⁷ Berlingeren 24/7 1991.

⁶⁸⁸ Interview med Pierre Collignon, Jyllands-Posten 7/6 1998.

⁶⁸⁹ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, s. 34.

⁶⁹⁰ Jyllands-Posten 18/10 1990.

⁶⁹¹ Gordievskij siger i øvrigt også i et interview i Jyllands-Posten 18/10 1990: „Danmark blev som Norge, Vesttyskland, Holland og til en vis grad Italien anset for svage mål. KGB hævdede overfor Moskva at have succes på dette felt. Det samme gjorde ambassaden. Dæverende ambassadør Nikolaj Jegorytsjev pralede med, at danskerne spiste af hans hånd ...“.

At den aktivitet, der udfoldedes mod os, havde effekt, er han altså ikke i tvivl om, hvad enten det nu var KGB eller de øvrige aktører, der var mest succesrige. I en længere artikel i Information⁶⁹² tilbageviser Gordievskij i overensstemmelse med denne opfattelse punkt for punkt den populære tro på, at de „aktive forholdsregler“ var uden særlig betydning. Især var det ifølge ham ikke *vore* politikere og meningsdannere, der gennem deres kontakter til påvirkningsapparatets førings-officerer havde held til at påvirke *dem* og dermed til at overføre nyttig information til Moskva:

„Som vidne, der har befundet sig i modpartens hjerte, kan jeg erklære: ja, der var danskere blandt de sovjetiske embedsmænds kontakter, der forsøgte at påvirke Moskva på en måde, som var nyttig for Vesten. Skønt der desværre, sådan som jeg følte det, var vældig mange, som med dette argument over for deres egen samvittighed forsøgte at retfærdiggøre, at de ydede en totalitær stats embedsmænd hjælp. Påvirkning og informationer satte ikke deres præg på karakteren af den information, som blev sendt til Moskva: den var kun sådan, som lederne i Kreml ønskede den og direkte eller indirekte skadelig for Vesten, skønt nogle sovjetiske embedsmænd var genstand for vestlig påvirkning.“

Han ser heller ikke nogen grund til at opfatte KGB som latterlig: *„De var virkelig ofte en vittighed udenfor KGB. Officerernes manglende kompetence og forståelse af Vesten, vildførelsen af Centeret (KGB's operationsledelse i Moskva, red.) druk, korruption o.s.v. reducerede dets anstrengelser til ingenting. Ikke desto mindre kan danskerne ikke benægte, at der i KGB også var mange kompetente folk. ... Dertil kommer at KGBs motto var: 'Ikke kvalitet men kvantitet'. I Danmark var der i løbet af de sidste 20 år til stadighed ca. 40 efterretningsagenter med officersrang i KGB og GRU (den militære efterretningstjeneste). Hvis blot 1 ud af 5 i løbet af sit ophold i Danmark har haft held med sit forehavende, har han forvoldt landet en betydelig skade. Og så må man tilføje, at i hælene på KGB opererede STASI og Polens, Tjekkosloviets, Ungarns, Rumæniens, Cubas, Kinas og Nordkoreas efterretningstjenester i Danmark.“*

Han konkluderer: *„Havde KGB held med sit arbejde i Skandinavien som helhed og Danmark i særdeleshed? Med nogle forbehold kan man godt svare bekræftende på det spørgsmål.“* Gordievskij henviser herved også til den bemærkelsesværdige karriere, KGB's såkaldte „skandinaviske mafia“ – altså medarbejdere, der beskæftigede sig med denne geografiske region – opnåede senere inden for systemet, hvilket han opfatter som en anerkendelse af den succes, de havde over for os.

Hvorom alting er, opfattede den sovjetiske ledelse, der vurderede operationerne i lyset af det politiske skred, som faktisk fandt sted vest for Jerntæppet, indsatsen som lønsom. Man ventede naturligvis ikke at kunne opnå sit endemål gennem en enkelt eller få vellykkede operationer. Men man anså som allerede berørt en sej, uophørlig indsats i det små for at kunne hidføre resultater i det lange løb.⁶⁹³ Specielt vakte Socialdemokratiets kursændring glæde.⁶⁹⁴ KGB vurderede den således

⁶⁹² 10/4 1992.

⁶⁹³ Ørnulf Tofte, *Spanaren*, s. 82.

⁶⁹⁴ Professor Bent Jensen i Jyllands-Posten 4/2 2000 ud fra materiale hentet i nu tilgængelige øst-arkiver.

som en „stor succes for Sovjetunionen“ (udtalt af fhv. KGB-chef i Danmark Mikhail Ljubimov).⁶⁹⁵

Vestlige vurderinger

Blandt vestlige eksperter antages det, at operationerne vel havde større fremgang i u-landene end hos os. En vis effekt menes de imidlertid at have haft også i de vestlige industrilande. En vestlig efterretningsekspert forklarer forholdet mere generelt: „De utallige krigslistes, bedragerier, kneb og andre desinformationsmetoder, som sovjetblokken og dens koordinerede efterretningsorganer anvender til at splitte og forvirre Vesten, har stillet vore politiske ledere over for et altid flydende landskab, hvor kendsgerninger og illusioner smelter sammen – en slags vildmark af luftspejlinger, hvor hæderlige statsmænd har stadig større vanskeligheder ved at skille kendsgerningerne i Sovjets handlinger fra illusionerne i Sovjets retorik“. ⁶⁹⁶ På den måde opnåedes en „korroderende“ virkning inden for de vestlige landes åbne politiske systemer. ⁶⁹⁷

Vejene til en vurdering

Hvad skal man tro?

Som kortene er lagt op, er det i sagens natur vanskeligt at verificere, hvornår en politisk holdningændring eller en konkret beslutning på dansk side var konsekvens af bestræbelser østfra – det være sig KGB's eller andre organers – og hvornår den havde andre grunde. De aktive forholdsregler på opnionspåvirkningens område var jo vidt forgrenede og antog mange former. Endvidere er de ifølge selve deres fordækte indretning vanskelige at spore. Og selv om de lader sig spore, hvordan skal det så kunne måles, om de var virksomme? Hvornår lykkedes det KGB at sætte lige netop det rigtige menneske den rigtige idé i hovedet, og hvornår fik pågældende den selv? Hvornår var en blokade af en for Sovjet ugunstig information til den danske offentlighed resultatet af den fordækte indsats, og hvornår var den blot resultatet af en pseudoprogressiv avisredaktions eller bibliotekars egen uansporede uansvarlighed?

En yderligere vanskelighed ved at vurdere effekten ligger i, at selv om det objektivt set måtte være „aktive forholdsregler“, der fik en person til at ændre indstilling eller træffe en bestemt beslutning, oplevede offeret det ikke nødvendigvis selv på denne måde. Påvirkningsindsatsen var som berørt ovenfor meget langt designet netop med henblik på at hindre, at ofrene kom til en sådan erkendelse. I så henseende lå der en sløring i selve tidsfaktoren – den enestående tålmodighed med ofrene, som gjorde, at de ikke for let opdagede, at de lidt efter lidt bevægede sig ud i noget kritisabelt. Ligeledes bestræbte man sig jo altså på at give ofrene fornemmelsen af, at de selv ud fra egen fri vilje og bedømmelse havde dannet sig

⁶⁹⁵ Jyllands-Posten 19/9 1999.

⁶⁹⁶ Jf. Chapman Pincher, *Spionene iblandt oss*, s. 129.

⁶⁹⁷ *Departement of State Bulletin*, Oct. 1983, s. 67.

deres meninger. Der var meget langt tale om en slags åndelig jiu-jitsu, hvor relevante dele af ofrenes bevidsthed forstærkedes, samtidig med at uhensigtsmæssige dele nedtonedes, hvorved der voksede tanker og temaer frem i ofrene selv, som opnåede selvstændigt liv, og som på kollektivt plan fik deres egen selvforstærkende effekt. Det var netop derfor, KGB i de fleste tilfælde udgik at fremprovokere en fornemmelse hos de danske medspillere af, at disse foretog sig noget forkert. Der brugtes som omtalt f.eks. normalt ikke brutale midler eller direkte sprog over for dem. Tværtimod blev de forsynede med belejlige undskyldninger og passende alibier.

Konklusion

Tør vi da trods disse vanskeligheder ved at se skarpt tillade os at slutte, at påvirkningsoperationerne var en succes?

Svaret herpå må så vidt ses være bekræftende. Ret beset har vi både liget, den rygende revolver, gerningsmanden og motivet. Desuden har vi modpartens egen gustne målestok for vurderingen. Sovjets mangeårige udenrigsminister Gromyko citerede således Lenin: „*Det spørgsmål, som altid må stilles er: 'Hvem har glæde af dem?' I politik er det ikke så vigtigt at vide hvem som har visse hensigter. Det vigtigste at vide er hvem som kan have fordel af disse meninger*“.⁶⁹⁸

Målt med denne målestok – altså efter hvem der havde glæde af det sikkerhedspolitiske holdningsskred i Danmark – havde Sovjet en betydelig succes. For dette skred foregik jo i den retning, Sovjet ønskede.

Som læserne måske vil have bemærket, skete Socialdemokratiets ovenfor under 1.3 beskrevne udskridning da også nøjagtig efter drejebogen i den sovjetiske „strategiske langtidsplan“ (se om denne ovenfor under 3.2). Danmark bevægede sig faktisk i „fodnoteperioden“ sikkerhedspolitisk i *netop* den retning, planen tilfældig sagde. Som demonstreret gennem de i bogens foregående afsnit citerede udtalelser af danske nøglepolitikere inden for det såkaldte alternative sikkerhedspolitiske flertal i 1980-erne, tillagde disse sig endvidere *netop* de holdninger, de sovjetiske påvirkningsaktiviteter ifølge deres målsætning tilsigtede at opbygge hos dem (se herom især ovenfor under 1.3 om Socialdemokratiets udskridning sammenholdt med 3.1.2 om påvirkningsoperationernes målsætning).

Man kan så hævde, at udviklingen blot var en konsekvens af den almindelige tidsånd, der er skitseret oven for i kapitel 2. Men også „tidsånden“ blev jo altså gødet kraftigt østfra, hvilket sådan set ikke kan undre. For det bærende element i den var jo netop accepten af det kommunistiske samfunds idealer og af det totalitære systems metoder.

– I øvrigt ville det være højt mærkværdigt, om konformiteten mellem den faktiske udvikling og den, der tilstræbtes efter Sovjets „strategiske langtidsplan“, var tilfældig.

Hvor blev også de „samfundskritiske“ og „fredsvenlige“ holdninger af, der domi-

⁶⁹⁸ Peppe Engberg, *Sovjet och fredsrorelsen*, s. 61.

nerede i 1970-erne og 1980-erne? Og hvor blev de fysiske institutioner af, der omgærdede dem? „Fredsbevægelsen“ er f.eks. fladet ud, omend risikoen for „atom-døden“ visse- lig ikke er blevet mindre på den usikre internationale scene, der siden er opstået. Medlemstallet i *International Liga for Fred og Frihed*, der i 1960-erne var 26.000, er nede på ca. 300. *Kvinder for Fred* er reduceret til ca. 400.⁶⁹⁹ Og den venstrefløj, der gjorde sig så stærkt gældende i 1970-erne og 1980-erne, er gået aldeles i opløsning.

Da blodtilførslen og det kunstige åndedræt ophørte, og de strømninger, som skabte „mode“fænomenet, var væk, døde med andre ord også selve strukturen.

– Og så er det jo da i øvrigt karakteristisk, at de mennesker, der dengang skred ud til fordel for Sovjet, i dag er i gang med nye projekter, der stemmer med en senere tids „tidsånd“ – se denne bogs noter til de enkelte navne. Deres fjelighed over for manipulation er dermed nærmest badet i projektørlys.

Forfatteren vil følgelig konkludere, at der er tale om en tragedie i Danmarks nyere historie. Det lader sig ikke bortforklare, hvad der stak under løsningen af Danmarks forhold til sine NATO-allierede:

Den forårsagedes af svage, naive, samarbejdssøgende og medløberiske personligheder i det danske opinionsdannergalleri, der gennem en målrettet indsats østfra lod sig bringe ind i rollen som redskab for sovjetiske interesser. Herved væltede læsset i den retning, Sovjet ønskede.

4.2. PASSIVITETEN I VEST

Det officielle Danmark

Østafhoppere og andre, der har oplevet tingene på deres eget skind, (f.eks. Sakharov) advarede gang på gang Vesten mod de sovjetiske påvirkningsoperationer. Jan Sejna er f.eks. højligt forundret over, at der ikke blev lagt en samlet strategi for imødegåelse af den „strategiske plan.“⁷⁰⁰ Og Viktor Suvorov slutter sin bog som følger:⁷⁰¹ „Jeg tilbragte 30 år af mit liv på knæene. Så rejste jeg mig og løb. Det var den eneste måde, på hvilken jeg kunne protestere imod systemet. Er I, kære vestlige venner overrasket over, at jeg ikke satte mig til modværg mod KGB, medens jeg boede der? Vel, der er også noget som overrasker mig. I jeres egne smukke lande er KGB, denne afskyelige organisation, i dette øjeblik i fuldt sving, det sovjetiske kommunistparti understøtter en horde betalte lejeskribenter og galninge, den sovjetiske militære efterretnings-tjeneste sender medlemmer af sine specialstyrker på besøg i jeres lande, så de kan øve sig i faldskærmsudspring på jeres egen jord. Formålet med alt dette er ganske

⁶⁹⁹ Bladet Hjemmeværnet marts 1996. Om fredsbevægelsens deroute se i øvrigt f.eks. Erik Holstein og Thomas Larsen i Aktuelt 24/10 1988.

⁷⁰⁰ *We will bury you*, s. 111 f.

⁷⁰¹ *Inside the Soviet Army*, s. 289.

simpelt at bringe jer ned på knæene. Hvorfor protesterer I ikke? Protestér i dag. I morgen vil det være for sent“.

Trods sådanne og tilsvarende indtrængende advarsler var den fordækte påvirkningsaktivitet i lang tid slet ikke erkendt af en bredere offentlighed i vest. Og hvad værre var: Der blev i lang tid heller ikke gjort noget fra myndighedernes side for at oplyse om den.

Kunsten at ville noget uden at gøre det

I Danmark nåede vi aldrig igennem denne periode af officiel ligegyldighed og fortielse samt den deraf følgende mangel på offentlig indsigt og forståelse.

I 1950-erne overvågede regeringen ganske vist kommunisternes virksomhed og informerede pressen herom.⁷⁰² Men netop da udviklingen på opinionskrigens område blev kritisk, kom denne indsats til at halte mere og mere bagefter. Uanset det officielt fastholdtes, at det danske militære og psykologiske forsvar var tilstrækkeligt, så var det militære forsvar brøstfældigt, og der *var* slet ikke noget organiseret psykologisk forsvar.

En (fortrolig) betænkning fra det såkaldte H.P. Sørensen-udvalg havde ganske vist allerede i 1959 (tiltrådt af regeringen i 1960), anbefalet, at der etableredes et nævn til at følge den propaganda, som fra udlandet rettedes imod den danske opinion. På dette grundlag skulle der så træffes forberedelser til et dansk psykologisk forsvar. Men betænkningens anbefaling blev ikke fulgt op. Daværende departementschef Zeuthen synes simpelt hen at have lagt papiret i skuffen.

I en i 1980-erne udgivet pjece udsendt til landets kommuner om planlægningen af de civile beredskab i kommuner, amtskommuner og Hovedstadsrådet oplyses det dog,⁷⁰³ at totalforsvaret også indebar, at „forsvarsviljen“ skulle opretholdes. Hvorledes man tænkte sig, at dette skulle foregå, uden at foretage sig noget i så henseende, henstår imidlertid i det uvisse. Det politiske miljø i indenrigsministeriet, hvorunder sagen sorterede, var imidlertid næppe heller gunstigt for initiativer i denne retning.

Der blev således intet *synligt* gjort på det officielle plan. Og da et effektivt psykologisk forsvar forudsætter, at borgerne informeres, kan det uden videre konstateres, at der heller intet *effektivt* blev gjort.⁷⁰⁴ Tværtimod blev inden for oplysningsområdet store beløb, der tidligere anvendtes til at informere befolkningen om grundlaget for dansk sikkerhedspolitik, overført til såkaldt freds- og nedrustningsarbejde.

⁷⁰² Bent Jensen, *Bjørnen og Haren*, s. 410.

⁷⁰³ S. 5.

⁷⁰⁴ På en forespørgsel fra denne bogs forfatter til Politiets Efterretningstjeneste om, hvorvidt denne eller nogen anden myndighed havde til opgave at afdække udenlandsk styrede meningspåvirkningsaktiviteter, svarede tjenesten da også, at den af principielle grunde ikke besvarede sådanne spørgsmål (brev 10/8 1988 til forf.). Da det er svært at forestille sig et organ til folkeoplysning, hvis eksistens folk ikke må få noget at vide om, må det være berettiget at slutte, at et sådant organ ikke eksisterede.

Så let blev man i parentes bemærket ikke ved med at tage tingene i andre lande. Det schweiziske modstykke til den danske pjece *Hvis krigen kommer*, nemlig den i 1970 udgivne håndbog *Zivilverteidigung*, indeholder tværtimod et helt afsnit om undergravelse af den offentlige meningsdannelse.⁷⁰⁵ Sverige havde Styrelsen för Psykologisk Försvar, der stod for udgivelsen af en lang række publikationer. Og i USA blev der løbende udgivet offentlig information om sovjetiske påvirkningsaktiviteter.

Hvorfor?

Bittman sagde under en kongreshøring i 1980, at hans væsentligste bekymring var, at kun få vestlige journalister syntes at være klar over, i hvilken udstrækning pressefriheden misbruges som led i de fordækte operationer, og at mange journalister derfor uden at vide det brugtes til at viderebringe „den store løgn“.⁷⁰⁶ En anden tidligere KGB-officer taler om, at operationerne udnyttede en „grundlæggende naivitet“ i de vestlige lande.⁷⁰⁷

Der er ingen tvivl om, at netop denne naivitet var udpræget hos de opinionsbærende kredse hos os. Her forveksledes således de *danske* ønsker om afspænding og gensidig forståelse temmelig systematisk med *modpartens* hensigter. Og lysten til at slå overbringere af budskabet om, at det forholdt sig anderledes, ihjel, var væsentlig større end lysten til at opgive den blinde tillid til, at også modparten ville have fred i vor forstand.

Herved skal det også huskes, at påvirkningsoperationernes idégrundlag og fremtrædelsesform lå vor tankegang uendelig fjernt. Forsøg på at udøve meningspåvirkning er jo principielt hverken ulovlige eller moralsk forkastelige i Danmark. Tværtimod ligger det i vor tankegang, at *alle* synspunkter og oplysninger skal kunne komme frem. Den del af de aktive forholdsregler, som alene vedrørte påvirkningen af den offentlige meningsdannelse med ikke-voldelige midler, anskuedes derfor så at sige pr. definition ikke blot som en lovlig, men meget langt også som en anerkendelsesværdig del af den offentlige debat. De kunne derfor komme til udfoldelse under udnyttelse af vort apparat til sikring af foreningsfriheden, ytringsfriheden m.v., og i ly af de retssikkerhedsgarantier, som herhjemme er skabt til beskyttelse af individet, (f.eks. mod registrering for politisk virksomhed).⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ Afsnittet foreligger i en dansk oversættelse udgivet af Selskabet til Værn for dansk Folkestyre, *Den anden form for Krig*. Dele af skriftet er også trykt i Thorleif Andreassen og Gunnar Moe *Spioner og Spionmål i Norge*.

⁷⁰⁶ Se i øvrigt Richard H. Schultz og Roy Godson, *Dezinformatsia*, s. 174.

⁷⁰⁷ *A Report on Active Measures and Propaganda 1986-87*, s. 87.

⁷⁰⁸ Vi havde jo heller ingen egen erfaring med illoyal meningspåvirkning, fordi vi ikke brugte den slags selv. Den negative fornemmelse, der hos os knytter sig til fordækte foretagender, vanskeliggjorde endog anvendelse af sligt i forsvarrets tjeneste. Den intensive politiske og pressemæssige opmærksomhed omkring vore egne myndigheders mulige lidet dagslystålende forehavender udelukkede det også. Men i øvrigt er den totale koordinering af alle kræfter, statslige og ikke-statslige, fordækte og åbne, som er så karakteristisk for den sovjetiske påvirkningsindsats, slet ikke mulig i et vestland.

Endvidere udfoldede de aktive forholdsregler sig i grænselandet mellem militærets, pressens og politikernes arbejdsområder, hvor den ubehagelige virkelighed ikke havde let ved at trænge igennem. Langt ind i de politiske partier var der i øvrigt stor ligegyldighed over for og udpræget mangel på viden om militære og sikkerhedspolitiske forhold.⁷⁰⁹ Sikkerhedspolitikken havde jo i mange år ikke været noget problem mellem de store partier. Så da det virkelig gjaldt, var de fleste folketingsmedlemmer i følelsernes vold. Dette blev efter statsminister Anker Jørgensens særlige psykologiske disposition (naivitet) fatalt. Ved at kortslutte LO's arbejde på at sikre partiledelsens indblik i undergravelsen af det danske demokrati lammede han endog sine partifællers mulighed for at se. Uden dette svigt fra selve statsministeren havde det, der skete, næppe været muligt. I det hele taget fungerede regeringen Anker Jørgensen så ringe på dette område, at man kunne få den tanke, at KGB ligefrem havde en regulær agent placeret på en vital post i den.

Spørgsmålet er dog naturligvis også, om der ikke burde være gjort noget mere fra Forsvarets side for få politikere og offentlighed op af lænestolen.⁷¹⁰ Dette ville ganske vist ikke være risikofrit, for som led i påvirkningsoperationerne gjordes der jo altså også et arbejde for at neutralisere personer, der ikke gav efter for presset østfra. Men Forsvaret kunne dog i det mindste have viderebragt de oplysninger, der ret udførlige amerikanske rapporter på området indeholder. Udviklingen havde næppe formet sig, som den gjorde, uden at være begunstiget af en god portion mangel på civilkurage hos Forsvarets ledelse, hvis pligt det i situationen havde været at bringe problemerne frem for offentligheden uanset de mulige konsekvenser for karrieren.

Det uofficielle Danmark

Om at sige fra

Manglen på officiel interesse omkring påvirkningsoperationerne østfra indebar naturligvis ikke, at disse forsvandt op i den blå luft, endside at deres virkninger udeblev. Men det var altså i Danmark overladt til det private initiativ både at identificere fænomenet og at organisere et modværge.

Dette skete i nogen grad – men også kun i nogen grad – gennem de halvofficielle organisationer, der allerede var skabt. Nævnes heriblandt kan især *Atlantsammenslutningen*, der var stiftet i 1950 på initiativ fra tidligere modstandsfolk, ledere fra Hjemmeværnet og repræsentanter for de politiske partier bag tilslutningen til NATO og desuden med deltagelse af interesseorganisationerne, herunder arbejdsmarkedets parter. Sammenslutningen søgte under hele den kolde krig at oplyse befolkningen nøgternt om forholdene. Men indsatsmulighederne netop på

⁷⁰⁹ Jf. også Ole Espersen: „Næsten alle Folketingets medlemmer føler sig magtesløse og uvidende, når det gælder våbenkapløbet.“ (Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 75).

⁷¹⁰ Jf. også Bent Jensen i Berlingeren 23/2 1997 om Forsvarets indsats: „De kunne bare have fremlagt nogle helt enkle oplysninger om, hvad der foregik af spionage på dansk jord og fremmed aktivitet i vore farvande“.

påvirkningsoperationernes område var naturligvis små, idet det officielle Danmark, som Sammenslutningen så at sige var en del af, jo altså i praksis ikke ville vide af problemet. Det samme gælder de andre halvofficielle foretagender på området – *Værn om Danmark* m.fl.⁷¹¹

Tyngden i modstanden kom derfor til at ligge i hænderne på enkeltpersoner. F.eks. Socialdemokratiets „kustoder“, der vedholdende argumenterede imod partiets nye linje: K.B. Andersen, tidligere socialdemokratisk udenrigsminister på den traditionelle linje, som efterhånden blev „buhet“ ud på partimøderne,⁷¹² Robert Pedersen⁷¹³ og andre. Inden for researchen opererede professor Bent Jensen samt journalisterne Per Michaelsen og Mette Herborg. Og over for ensporingen af Danmarks Radio virkede Erhard Jacobsens *Aktive Lyttere og Seere*.

Hertil kom en række mennesker, som ukendt for den bredere offentlighed med større eller mindre held blev provokeret til modstand i kraft af god gammeldags indignation over det, de så. Karakteristisk var imidlertid, at den slags opsætsighed – datidens politiske ukorrekthed – i videst muligt omfang fortiedes i de af den „kritiske“ journalistik inficerede medier eller førte til tilsvining og de pågældende og helt urimelig behandling. Endvidere hæmmedes den spontane modstand af, at det gang på gang var myndigheder og officielle institutioner umuligt at yde en blot nødtørftig bistand endsige korrekt behandling, når det behøvedes.

Et karakteristisk eksempel på en sådan privatperson er Gertrud Galster, der opbyggede en omfattende kontaktkreds blandt folk med ringe forståelse for de nye tider. Hun var med til at skabe flere små organisationer, der især inden for familie- og børnepolitikens område prøvede at værne om vore traditionelle dyder. Som påskønnelse herfor var der næsten ikke grænser for, hvad hun udsattes for. Blot et enkelt eksempel: Efter et Ku Klux Klan fremstød i Danmark udtalte Radikal Ungdom, at klanen først var farlig, i det øjeblik der kunne påvises en sammenhæng mellem denne og mere etablerede organisationer, herunder Gertrud Galsters Familieværn.⁷¹⁴

Gertrud Galster var efter ulykkelige oplevelser med narko i egen familie gået i gang med at undersøge, hvad der lå bag den det skred bort fra de traditionelle værdier, som fandt sted på flere områder befordret af den nye venstrebeølge. Hun bemærkede gennem læsning af aviserne, at et bestemt persongalleri gik igen i disse sammenhænge, og hun registrerede herefter systematisk denne profil. På den måde blev hun bl.a. klar over, at de evige initiativtagere samledes i bestemte miljøer (eksempelvis *Landsforeningen for Mentalhygiejne*).

Hendes materiale om disse iagttagelser opfylder ikke sædvanlige krav til videnskabelig dokumentation, men det fremtræder autentisk, og de konstaterede sammenhænge er svære at bortforklare.

⁷¹¹ Se om disse Jørgen Teglens, *Fredsbevægelsen*.

⁷¹² Se Nils Jæger, *Det historiske Svigt*, s. 128.

⁷¹³ Se f.eks. hans kronik i Jyllands-Posten 18/5 1989 og hans bog *Gør din pligt og kræv din ret*, 1994. Modtog i 1984 Holger Danske-prisen af Selskabet til Værn for dansk Folkestyre.

⁷¹⁴ Berlingske Tidende 2/7 1982. I denne sammenkædning fandt Pressenævnet i øvrigt ikke noget forkert, jf. skrivelse af 2/8 1982.

Hun deltog i øvrigt i redaktionen af bladet *Aktion*, der blev en torn i øjet på samfundsomvæltningens frontkæmpere, og har senere skrevet en bog om sine oplevelser.⁷¹⁵ Heri findes en delvis personfortegnelse over persongalleriet fra dengang samt over en række af de relevante organisationer.

Et andet eksempel er Peter og Lise-Lotte Hartvig, som i nogle år for egen kraft holdt bladet *Facet* på benene, hvori der tryktes en del oplysninger om Sovjets aktiviteter her i landet.

Selskabet til Værn for Dansk Folkestyre

En central placering havde imidlertid især *Selskabet til Værn for Dansk Folkestyre* og kredsen omkring samme.

En drivende kraft var her oberstløjtnant Erling Harder, som fra sine unge år havde kendskab til kommunisternes og nazisternes arbejdsmetoder. – Han havde en fætter i Berlin, som selv var overbevist kommunist, og hørte derfor på første hånd, hvad der foregik på begge politiske yderfløje.⁷¹⁶

Efter krigen noterede Harder den begyndende sovjetiske infiltration i Danmark efter den gammelkendte model, som var designet af Lenin, og som implicerede bl.a. verbaloffensiver bygget på vilde beskyldninger fra DKP og medløbere. Harder bemærkede herunder, hvorledes kommunisterne efterhånden satsede på at dreje den opvoksende generation.

Han begyndte derfor at holde foredrag om problematikken, bl.a. i fagforeningernes regi, hvor AIC allerede var i fuldt sving for at fastholde tillidsmandsposterne på socialdemokratiske hænder. Harder oplevede i det hele taget dengang Socialdemokratiet som kommunisternes første modstandere. I egenskab af afdelingschef i Forsvarsstaben (1960-66), hvor det psykologiske forsvar hørte under hans tjensteområde, deltog Harder også i adskillige møder i det permanente udvalg vedrørende det civile beredskab under departementschef H. Zeuthen. Her talte han imidlertid for døve øren, når det drejede sig om det civile psykologiske forsvar. Derimod havde han et udmærket samarbejde med de socialdemokratiske forsvarsministre Victor Gram og Poul Hansen om disse ting.

⁷¹⁵ 5. kolonne. 14 års kamp mod nedbrydning af dansk kultur.

⁷¹⁶ Harder konstaterede bl.a., hvorledes Komintérns Vestsektor flyttede fra Berlin til København. Her fik foretagendet hovedkontor i en seksværelses i Vesterport under dække af et grossistfirma „Selvo & Co.“ under ledelse af den kommunistiske topleder Ernst Wollweber. Denne tildeltes sovjetisk statsborgerskab og knyttedes til sovjetambassaden i København, hvorefter han kunne bevæge sig frit rundt i landet. Til hovedkontoret knyttedes bl.a. finnen Otto Kuusiinen, der var sekretær for Skandinavien, og danskeren Richard Jensen (medlem af DKP's centralkomité og bl.a. ekspert i lidet dagslystålende rejsepapirer i Sovjets tjeneste).

I parentes bemærket blev Ernst Wollweber efter krigen general i og minister for STASI, medens Kuusiinen proklameredes som leder af den selvbestaltede „Folkeregering for den finske Folkerepublik“, som ifølge proklamationer fra Moskva – og altså støttet på russiske bajonetter – skulle have overtaget magten i Finland.

Harder skrev ligeledes i aviserne om problemstillingen.⁷¹⁷ Og i december 1964 udarbejdede han et 10-siders memorandum om den til Det konservative Folkeparti, som han havde tilsluttet sig i midten af 1950-erne, og hvor han igen og igen havde peget på problemet. I notatet fremlægges hele det koncept for øst-aktiviteterne, som senere er verificeret gennem afhoppere og af materiale fremkommet fra åbnede øst-arkiver efter Murens fald. Papiret slutter med et forslag til oprettelse af et egentligt psykologisk forsvar på linje med det, der var etableret i andre vestlige lande, og til videreførelse af anbefalingerne i betænkningen af 1959 fra det særlige udvalg om det civile beredskab (jf. ovenfor). Det fik megen tak og rosende ord. Men de konservative havde (som vanligt med kontroversielle anliggender, red.) ikke mod til at rejse sagen i folketingsalen.

Perioden var i det hele taget ikke let. Trykket østfra voksede, og pressen infiltreredes, hvorved centrale dele af den så at sige vendtes omkring. F.eks. bragte Danmarks Radio uddrag af et interview med Harder om hans arbejde under titlen „*Demokratiets velmenende skadedyr*“. Det, han havde sagt, var her redigeret i uddrag, der var så misvisende, at udsendelsen nærmest udgjorde en forfalskning af meningsindholdet.

Harder blev udstationeret ved SHAPE (hovedkvarteret for de allierede styrker i Europa) i årene 1966-70 og deltog her i flere seminarer om psykologisk krigsførelse. Han konstaterede i den forbindelse, at de fleste NATO-medlemslande allerede var i gang med at opbygge et statsligt forsvar mod den undergravende virksomhed, som foregik overalt efter stort set samme mønster.

Da han kom tilbage, blev han rystet over den forandring til det værre, der havde fundet sted. Vi havde nu en borgerlig regering, og denne reagerede overhovedet *ikke* på den voksende trussel. De konservative havde for deres vedkommende intet som helst gjort til opfølgning af memorandumet af 1964 – den konservative justitsminister Knud Thestrup gav tværtimod udtryk for, at det hele „*ikke var så galt*“. Samtidig var efterretningstjenesterne blevet tvunget til at destruere deres møjsommeligt samlede oplysninger om venstrefløjens persongalleri, som var et uundværligt redskab, hvis man ville følge Sovjets påvirkningsoperationer. Disse kunne herefter udfolde sig stort set uhindret. Arkivernes ødelæggelse ødelagde naturligvis også arbejdsmoralen hos de embedsmænd, der havde brugt år på at opbygge dem.

I Anker Jørgensens regeringstid blev passiviteten over for øst-aktiviteterne nærmest demonstrativ, uagtet truslen blev mere og mere trykkende. Der var ingen som helst udsigt til, at der ville blive taget officielle skridt til et psykologisk forsvar. I stigende grad foruroliget talte Harder derfor med en række af de personer, han havde kontakt med fra krigens tid, og som var lige så bekymrede: Professor dr.med. et odont. Flemming Nørgaard (Ringens), OBL Th. Helgesen (Holger Danske), major W.B.E. Petersen (UK's spøgelsesarme i Burma) og direktør W. Rentzman (US-officer). Man enedes om indledningsvis at undersøge, hvorledes de unge intellektuelles holdning var til neutral information om forholdene.

⁷¹⁷ I Dagens Nyheder 17/11 1958 giver Harder f.eks. en glimrende oversigt over linjen i og idégrundlaget for Sovjets påvirkningsbestræbelser.

Kredsen udsendte herefter (november 1973) en henvendelse til ca. 2.500 studerende ved Odense Universitet på deres hjemadresser og under pseudonymet „Absalon“. Heri fik de tilskrevne foruden en kort introduktion til de sikkerhedspolitiske problemer også en på gruppens initiativ tilvejebragt oversættelse af dele af den schweiziske pjece om *Den anden form for krig*.⁷¹⁸ De to danske efterretnings-tjenester var informerede om aktionen.

Reaktionen på udsendelsen måltes gennem sympatiserende studenter i miljøet – afsenderen var jo anonym. Den oversteg langt forventningerne: Der var stor og positiv respons.

På modpartens side blev man aflæseligt forvirrede og forfærdede. Man kendte i disse kredse intet til noget „Absalon“ og havde end ikke en indgang til initiativgruppen. Man forsøgte derfor at fremprovokere en kommentar, der måske kunne vise videre, ved at skyde skylden for udsendelsen på Hjemmeværnet⁷¹⁹ – som imidlertid intet havde med sagen at gøre og derfor intet kunne oplyse. Hanne Reintoft forsøgte sig også med en forespørgsel i Folketinget om „Absalon“s forbindelse til Hjemmeværnet – som forsvarsminister Erling Brøndum imidlertid med god samvittighed kunne benægte. – Både han og forsvarer kendte jo udmærket til personerne bag initiativet og vidste, at det ikke var Hjemmeværnet, der stod bag.

Gradvis blev det dog kendt, hvem der deltog i initiativgruppen. Nuværende chefredaktør på Berlingeren og i denne egenskab i dag forfatter til lange roseartikler for NATO omkring 9. april, men dengang venstrefløjsfigur Peter Wivel var blandt „efterforskerne“ i denne forbindelse. I Land og Folks Søndagsbladet præsenterede Wivel således en stort opsat artikel om, at Hjemmeværnet forberedte sig på borgerkrig. Wivel nåede også frem til Harder, som imidlertid med god ret kunne meddele, at han ikke var medlem af nogen organisation bag udsendelsen. Der var jo nemlig ikke nogen organisation, man kunne være medlem af.

På NATO-øvelsen WINTEX-75 i AFNORTH (Kolsås, Oslo) deltog Harder i den del, der angik det psykologiske forsvar, udpeget af chefen for forsvarsstaben general Knud Jørgensen. Harder hjemkaldtes imidlertid allerede dagen efter øvelsens start. I København blev der nemlig udstedt politisk ordre om, at dansk deltagelse var uønsket. Ligeledes blev der nedlagt ministerforbud mod, at Forsvaret deltog i etableringen af et selskab, som kunne arbejde på at forbedre den folkelige forsvars- og sikkerhedsorientering.

Konklusionen på pilotundersøgelsen blandt Odense-studerne blev, som det vil kunne forstås, at der var basis for at skabe en privat forening til varetagelse af den oplysende virksomhed over for offentligheden. I 1975 kontaktede initiativgruppen derfor en kreds på ca. 500 formentlige sympatisører, der var kendt gennem bidrag til læserbrevsspalterne. De indkaldtes til et møde i Lyngby, hvor 264 mødte personligt op. Deltagerne diskuterede her forholdene, og enden blev, at der

⁷¹⁸ Udsendt i Danmark under denne titel i 1973 på ROLV forlag (i realiteten initiativgruppen). Harder var blevet opmærksom på pjecen i forbindelse med en rejse til Schweiz, hvor han havde truffet sekretariatschefen i Forbundsrådets sikkerhedskommission.

⁷¹⁹ Se f.eks. *Studererbladet* feb. 1974.

konstitueredes et midlertidigt forretningsudvalg for en oplysningsorganisation. I forlængelse heraf skabtes en landsorganisation og lokalekomitéer under navnet *Selskabet til Værn for Dansk Folkestyre*.

Arbejdet viste sig *meget* vanskeligt. Chefen for Hæren måtte f.eks. allerede i den indledende fase viderebringe en besked ovenfra (vistnok fra ministeren selv) om, at initiativet var „*politisk uønskeligt*“.⁷²⁰ Samtidig gik en pressekampagne i gang for at neutralisere Selskabets – og dets aktørers – troværdighed.⁷²¹ Erling Harder kunne endog i bladet *Rapport* læse et interview med sig selv, som han aldrig havde givet.⁷²² Karakteristisk for tonen over for ham er en illustration til artiklen med form af et billede af to Ku Klux Klan-folk i kutter ledsaget af følgende billedtekst: „*Ku Klux Klan består af hvide, kristne amerikanere, der kæmper for at bevare den bestående samfundsorden. Den bekæmper undergravende minoriteter, mest opsætsige farvede grupper. Den er opbygget i celler. ABSALON ligner Ku Klux Klan*“

Udbredte kredse i pressen benyttede i det hele taget enhver mulighed for at kompromittere Selskabet. F.eks. blev afsløringen af Gert Petersens nazistiske fortid, som visse deltagere i Selskabet havde gjort for egen regning, tilskrevet selskabet som sådant og dets ledelse. Og i et forsøg på at flytte spotlyset fra Gert Petersen præsenteredes det nu ganske åbne selskab i Danmarks Radios TV-avis 4/9 1986 (v./ journalist Dan Axel) som et „*lukket og hemmeligt*“ foretagende, der stod bag personhætz mod Gert Petersen (hvilket initiativ i øvrigt blev tilskrevet Harder, uagtet denne på dette tidspunkt havde været passiv i Selskabet i flere år).⁷²³ Gennem de senere år var det således bl.a. P.H. Bering og Erik Dagø, der var drivende kræfter i Selskabet.

Den sovjetiske ambassade satte en undersøgelse i gang dels gennem Vietnamkomitéerne og dels gennem DKP med sigte på om muligt at finde noget smuds,

⁷²⁰ Erling Harder oplevede det i øvrigt på den måde, at hans karriere blev sat i stå.

⁷²¹ Karakteristisk er en artikel i det lokale *Folkebladet* (i Birkerød, 14/2 1974), der under overskriften „*Birkerød-villa som hovedkvarter for hemmelig magt-liga*“ fremstiller Harder og Selskabet som „*ultrahøjrevendte*“ potentielle kupmagere. Der bringes herunder et interview med Harder, som aldrig har fundet sted. På Færøerne tryktes endog et billede af en forside på *Berlingeren* med omtale af den „*militante hjemmeværnsorganisation*“ – billedet er en falsificering (se *Berlingeren* 10/4 1974).

Karakteristisk er også omtalen af Harder og Selskabet i bogen *Fascismens internationale Net i dag*. Harder fremstilles her som leder af en „*militant højregruppe ved navn 'Absalon'*“, som senere skjulte sig under navnet „*Selskabet til Værn for dansk Folkestyre*“, og som – ifølge bogen – rummer mange officerer og især mange hjemmeværnsfolk; gruppen angives at have gjort sig bemærket med „*propaganda-fremstød*“ på universiteterne. Absalonfolk i Hjemmeværnet angives også at have rekrutteret mange rockere og tidligere „*vilde engle*“ til værnet. Herfra leder forfatterne læsernes associationer videre til strejkebryder-aktivitet omkring Berlingske-konflikten i 1977 og voldelige sammenstød med venstreorienterede demonstranter.

KGB's fingeraftryk i neutraliseringskampagnen er således utvetydige.

⁷²² En henvendelse til direktør Svend Aller (25/4 1974) affødte ingen korrektion.

⁷²³ En klage til radiorådsformanden, den konservative Per Stig Møller, af 10/9 1986 var forgæves.

Se i øvrigt også om Gert Petersen-affæren *Socialistisk Weekend* 5/9 1986.

der kunne spredes ud over Harder. De danske efterretningstjenester havde kendskab til dette projekt og konstaterede både telefonaflytning af Harders telefon og åbning af hans breve. Resultaterne af undersøgelsen var imidlertid så fantasifulde, at ambassadens kontrolgruppe ikke turde frigive materialet.

Harder blev i øvrigt også opsoget af den person, som havde ansvaret for i påkommende fald at likvidere ham. Den pågældende, der præsenterede sig som arbejdsløs, da han ringede på og rekognoscerede sit offer, viste sig at være en medarbejder i Helsingør Kommune.

Også Selskabets arbejde på lokalt plan var uhyre vanskeligt – mange af de lokale medlemmer var simpelt hen for skræmte til at udrette noget effektivt. Selskabet gennemførte imidlertid en del aktioner og aktiviteter. Således støttede man moderat informationsmateriale til studenterne, fremskaffede beviser mod aktionerende ved Rebild-festlighederne, deltog i demonstrationer, imødegik offensiven mod børneopdragelsen o.s.v. En af dets mere succesfulde aktioner rettede sig mod den sovjetstyrede verdensfredskongres i Bellacenteret i 1986, hvor Selskabet bl.a. havde held til at forhindre, at Folketinget bevilgede et millionbeløb i støtte, ligesom det lykkedes at få trukket arrangementets egentlige karakter frem i medierne.

„Gladio“

Der er med jævne mellemrum fremkommet historier om andre grupper, som skal have drevet underjordisk virksomhed implicerende et psykologisk forsvar. Senest i begyndelsen af 1990-erne⁷²⁴ var pressen optaget af spekulationer om, at der ved siden af det officielle – eller i hvert fald det offentligt kendte – danske forsvar eksisterede en eller flere organisationer, som havde militære og/eller efterretningsmæssige opgaver i tilfælde af en ny besættelse, og som tillige beskæftigede sig med indsamling af oplysninger om venstrefløjen. Der har også været rapporter om lejlighedsvis fund af våbendepoter, som blev tilskrevet slige foretagender, og hvoraf nogle skulle stamme fra den skæve våbenfordeling under modstandskampen 1940-45. Grupperne er blevet omtalt som *Stay Behind*, *Absalon*, *Gladio*, *SB5-grupperne*, *Forsvarets Centralradio* samt Hjemmeværnets specielle efterretningspatruljer. De beskrives – naturligvis – som „*ekstremt højeorienterede*“, og som rekrutterende blandt militærfolk og „*højeorienterede nationalister*“.

Udgangspunktet for disse historier er bl.a. nogle bemærkninger, som den tidligere CIA-direktør William Colby i slutningen af 1970-erne fremkom med i sin bog *Honourable Men*. Colby beretter her, hvorledes han stod for opbygningen af et underjordisk netværk, herunder i Danmark. Den nu afdøde nedkastningschef Jens Toldstrup har offentligt vedstået en andel heri.⁷²⁵ Men i øvrigt har der været

⁷²⁴ Se især Politiken 6/11 1990, Aktuelt 22/11 1990, 25/11 1990, Ekstra Bladet 26/11 1990, Jyllands-Posten 27/11 1990, Jyllands-Posten 28/11 1990, Politiken 30/11 1990, Ekstra Bladet 30/11 1990, Ekstra Bladet 5/12 1990, Politiken 11/12 1990, Jyllands-Posten 13/12 1990, Politiken 3/9 1991.

⁷²⁵ Således Ekstra Bladet 26/11 1990 og Jyllands-Posten 27/11 1990. Referatet af Toldstrup er med sikkerhed autentisk.

inddraget navne som generalmajor Aage Højland Christensen, Erling J. Harder, Erik Forunais, Frode Jacobsen, oberstløjtnant Børge Jensen, Ebbe Munck og Gustav Thomsen.

Rygterne gav, da de sidste gang fremkom, anledning til forespørgsler i Folketinget, og PET blev herefter sat i gang med at undersøge forholdene. Intet af dette har imidlertid ført til større offentlig indsigt i, hvad der er foregået eller ikke foregået.

De danske kilder, som har beskæftiget sig med anliggendet, sammenblander tydeligvis den påståede underjordiske modstandsorganisation med dele af det regulære danske forsvar og Forsvarets Efterretningstjeneste. Colby derimod har oplyst, at det af ham omtalte netværk skulle holdes adskilt fra de almindelige efterretningstjenester – ligesom det i øvrigt skulle være strengt hemmeligt og ledes af danske myndigheder inden for rammerne af en protokol med USA.⁷²⁶ Karakteristisk for presseomtalen er endvidere, at manglen på autentiske kilder har ført til, at journalisterne i stor stil koger suppe på hinandens artikler, sammenblander spekulation med facts og kultiverer oplysninger om foranstaltninger, som er et naturligt led i et dansk forsvar, med sensation for øje. Heraf lader der sig ikke udvinde nogen klarhed m.h.t., hvad det hele drejede sig om, og om det overhovedet drejede sig om noget. Det er endvidere indlysende, at der er realiteter bag rygterne, skal man næppe forvente bekendelseslitteratur fra de implicerede, så vidt som at indsatsen jo altså må hvile på en grundlæggende mistillid til, at det officielle Danmarks indsats var og er tilstrækkelig til at sikre landet.

Og opgørets time?

Sakharov sagde i sin tid om det, der foregik, følgende:

„Det totalitære system gennemfører sin politik under ledelse af et enkelt centrum. Diplomatiets, informationsstjenestens og desinformationsvirksomheden inden for og uden for landet, udenrigshandelen, turismen, den videnskabeligt/tekniske udveksling, den økonomiske og militære bistand til befrielsesbevægelser (i visse tilfælde må man sætte denne betegnelse i anførelsestegn), de afhængige landes udenrigspolitik og alle mulige hemmelige aktioner – alt dette koordineres fra et enkelt centrum. Det er nødvendigt i særlig grad at henlede opmærksomheden på de hemmelige handlinger, fordi mennesket udmærker sig ved at glemme det, der ikke lige falder i øjnene. Vesten og udviklingslandene er oversvømmet med folk, som i virkeligheden er ledere af den sovjetiske ekspansions indflydelse og interesser. En del af dem handler ud fra ideelle motiver, der fortjener drøftelser. Man må huske på, at den kommunistiske ideologi hverken i Sovjetunionen eller i Kina blot er rent bedrag, ren forblændelse. Ideologien opstod ud fra bestræbelser efter sandhed og retfærdighed, ligesom andre religiøse, etiske og filosofiske systemer. Og dens svækkelse; syndefald og degradering – der viste sig ved dens første skridt – er et kompliceret historisk, videnskabeligt og psykologisk fænomen, som kræver en særlig analyse. En anden gruppe af disse mennesker stiller sig an som

⁷²⁶ Se i øvrigt Politiken 6/11 1990.

*'progressive', fordi det er fordelagtigt, giver prestige og er på mode. En tredje gruppe består af naive og dårligt informerede mennesker, eller ligeglade folk, der lukker øjne og øren for de bitre sandheder og i stedet glad sluger de søde løgne. Og endelig som den fjerde gruppe er der folk, der er købt i dette ords direkte betydning (ikke altid for penge). Det drejer sig om visse politikere, forretningsmænd, overordentlig mange forfattere og journalister, rådgivere for statslige institutioner, chefer for presse og fjernsyn. Alt i alt er det et bemærkelsesværdigt tværsnit af indflydelsesrige mennesker.'*⁷²⁷

Det er hidtil ikke kommet til noget opgør med de danske ankermande for påvirkningsoperationerne endside med de talrige medløbere, vandbærere og kniv- og gaffeloperatører, Sakharov taler om.

Det har således været mere end almindeligt vanskeligt at få Nyrup-regeringen til at undersøge, hvem der i sin tid optrådte på en sådan måde, at der kan blive tale om et strafferetligt ansvar.⁷²⁸ Dette uagtet der efter Murens fald er blevet adgang til en god del af den i så henseende nødvendige dokumentation – inklusive en komplet liste over østtyskernes agenter, som blev smuglet ud af en højtstående STASI-officer og solgt til USA. Det er i parentes bemærket lykkedes tyskerne at afkode computerregisteret med oplysning om agenterne i vesten, og en dansk efterretningskilde har helt tilbage i 1993 oplyst over for pressen, at man året efter ville have det „hele“.⁷²⁹

Alligevel er der intet sket i retning af et retsopgør. – Ud over at en sag mod en formodet agent, hvis synderegister blev trukket frem ved Per Michaelsens ihærdighed, måtte opgives, fordi det tog lige netop så lang tid at få den startet, at den var blevet strafferetligt forældet.

Og så er der jo altså sket det, at embedsmændene fra PET er sat på anklagebænken og må lade sig afhøre for at få klarlagt, om de mon ikke gjorde et eller andet forkert dengang.

Ej heller har der været noget almindeligt opgør på det *moralske* plan. De fortsatte fordømmelser fra de især borgerlige kredse har således ikke været fulgt op af nogen større selvransagelse hos de kompromitterede selv. Tværtimod formelig bader de sig i undskyldninger og bortforklaringer: De havde blot at gøre med, hvad de opfattede som almindelige politikere, diplomater o.s.v. østfra, de arbejdede i „fredens“ og forståelsens interesse o.s.v. o.s.v. „Jeg ville gerne bidrage til at bevare verdensfreden ... jeg gjorde bare et forsøg på formidling under en kold krig, der var aldeles tåbelig ...“, som den dybt belastede agent Flemming Sørensen siger.⁷³⁰

⁷²⁷ Se *Sakharovs Stemme*, (red. Bent Jensen).

⁷²⁸ Se f.eks. Mette Herborg og Per Michaelsen i Ekstra Bladet 5/6 1997, 12/3 1999 og 17/8 1999; Kent Olsen i Jyllands-Posten 18/1 1999, Simon Andersen og Mikkel Hertz i Jyllands-Posten 10/1 1999 samt spørgsmålene 326, 908, 909 og 910 til statsministeren (Folketinget, 1998-99). Heroverfor justitsminister Frank Jensen i Jyllands-Posten 14/1 1999.

⁷²⁹ Niels Krause-Kjær i Jyllands-Posten 14/11 1993. Derimod er der som tidligere berørt ikke blevet givet udenforstående adgang til Socialdemokratiets udenrigsudvalgs arkiv og Danmarks kommunistiske Partis arkiv, der begge er placeret i det LO-finansierede Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek.

⁷³⁰ Interview i Jyllands-Posten 19/1 1998.

*„Jeg forestillede mig, at jeg ved hjælp af uformelle kontakter kunne hjælpe med at bevare freden“.*⁷³¹

Næ, tværtimod. Ved Institut for Statskundskab på Københavns Universitet har man endog kunnet opleve monsteret Markus Wolf holde intetsigende hædersforedrag.⁷³² Og Per Michaelsens og Mette Herborgs stædige arbejde på at bringe de ildelugtende sager fra STASI's arkiver frem i EkstraBladet er på mærkværdig vis gået i stå, efter at Hans Engell har sat sig i chefredaktørstolen.

På kollaboratorerne hviler ellers en blytung skyld: De mobiliserede ingen vilje til at indse, hvad de blev brugt til, uagtet det ville have været let at opdage. De skaffede gennem deres samkvem med modparten denne den indsigt, som var en forudsætning for, at der kunne intrigeres mod vort politiske miljø. De lod sig suge ind i fjendens kulisseyggeri og bidrog med deres tilstedeværelse dér til at forføre andre. De lod sig under behagelige former opsluge af det tankeunivers, fjenden ønskede, og gav derved dette univers legitimitet. De flyttede grænsen for, hvad det var normalt, ja, endog salonfåhigt at mene, til fordel for diktaturet. De skabte kort sagt det åndelige klima, der førte os ud på afgrundens rand. De bidrog dermed også til at opretholde gangsterregimer og forhalede på den måde millioner af uskyl-dige menneskers lidelser i Østeuropa. Deres moralske skyld er overvældende.

4.3. LANGTIDSSKADER?

Mange af disse figurer sidder ikke desto mindre i dag i indflydelsespositioner i pressen, i de politiske partier og andetsteds, hvorfra de fortsat forsyner os med en strøm af politiske og moralske råd.⁷³³

Det er ingen kunst at konstatere, at værdien af disse råd må vurderes i lyset af rådgivernes mangel på jugement, deres svigtende evne til at orientere sig i fundamentale livsanliggender og deres manipulerbarhed. Et menneske ændrer naturligvis ikke grundliggende natur. Spørgsmålet er imidlertid ikke blot, om Per eller Poul er mindre værd at lytte til. Spørgsmålet er også, om påvirkningsoffensiven bidrog til at skabe bærebølger i samfundet og en indretning af den kollektive bevidsthed hos de i dag bestemmende kredse, som vi stadig lider under.

Svaret herpå må være et ja.

Ganske vist sværmes der ikke mere for „socialismen“ i dennes totalitære former. Men en god del af det forskruede tankegods fra dengang og ikke mindst det totalitære livssyn, som let lader sig skjule under højtråberi om moral, demokrati og menneskerettigheder, har jo overlevet:

Betragt den måde, pressen fungerer på. Betænk, hvilke emner de personer, der dengang kollaborerede østover, i dag beskæftiger sig med – se f.eks. denne bogs

⁷³¹ Samme i Politiken 18/1 1998.

⁷³² Beskrevet af bl.a. Jakob Andersen i Ekstra Bladet i 1997.

⁷³³ Se f.eks. den tankevækkende oversigt over forholdene i EU og NATO – Niels-Victor Christiansen i Jyllands-Posten 9/5 1999.

noter til de enkelte navne. Overvej tillige hvad verdensrevolutionens restgrupper,⁷³⁴ som dengang havde en så dragende kraft på svage danskere, i dag markedsfører sig på. Og se hvordan det er gået med vor demokratiske kultur.

Mediernes forfald

Ingen mediemedarbejder med fornuften i behold vil naturligvis i dag åbent forfægte den marxistiske samfundsordning endsige gøre et ideal ud af den illoyale journalistiske form, der forklædtes som „kritisk“.⁷³⁵

Ikke desto mindre er det jo altså således, at en indarbejdet arbejdsmetode ikke uden videre forsvinder, blot fordi de impulser, der førte til dens skabelse, er væk. De journalister, der under indflydelse af den „kritiske“ journalistiks idealer aftrap-pede eller aldrig lærte at arbejde ud fra traditionelle journalistiske normer, kan ikke ventes af sig selv at ville levere den ægte vare nu. Hvordan skulle de kunne frigøre sig fra de politiske synssæt, som er uløseligt forbundet med den „kritiske“ journalistik, endsige erkende, at de groft har tilsidesat deres fags kernedyder? Allerede i kraft af den massive entré, den nye journalistiske form havde på redaktionerne, kan man endvidere gå ud fra, at journalister med andre holdninger fortsat vil være under et voldsomt (gruppe)pres fra disse „kritiske“ journalister.

En bekræftelse på disse formodninger lader sig uden besvær finde i dagens medie-billede. Selv den af et alsidighedskrav forpligtede Danmarks Radio kan stadig finde på at sende regulære løgnehistorier, uden at det er muligt at opnå et dementi.⁷³⁶ De fleste har antagelig også bemærket mediernes tilbøjelighed til dyrkelse af enkelt-sager inden for områderne politi“overgreb“, miljøkrænkelser, menneskerettighedsspørgsmål, „racisme“ o.l., herunder i et omfang og en form, som er helt ude af proportioner til, hvad kendsgerningerne kan bære.⁷³⁷ Men man finder ligeledes en bekræftelse i mediernes eftergivenhed over for den såkaldte „politiske korrektheds“ krav, der i dag nærmest er et „must“ for de fleste redaktioner – uanset de meget vel kan have både tvivlsom oprindelse og mangle moralsk legitimation. Heraf følger igen en udpræget tendens hos medierne til at solidarisere sig med bærerne af denne politiske korrekthed – „Overdanmark“ eller „eliten“, som det er blevet kaldt – på bekostning af kilder, der netop kunne have tilført debatten bredde og dybde.

Når den offentlige meningsdannelse på den måde kanaliseres gennem et formidlingsapparat, der er forgiftet af en i sin rod ufolkelig og antidemokratisk

⁷³⁴ Se ovenfor under 3.4.4.

⁷³⁵ Jf. ovenfor under 2.4.

⁷³⁶ Se således Søren Krarup i Jyllands-Posten 6/3 2000 om TV-avisens usande oplysninger angående vilkårene for muslimers begravelse i Danmark.

⁷³⁷ Eksempel: I foråret og sommeren 1994 affødte en af Amnesty International rejst kritik af politiet en omtale, der i Jyllands-Posten alene androg over 13 spaltmeter (å 4 cm bredde). Kilderne til kritikken fandtes på Christiania, ligesom en dame i Glostrup, der, da sagen rullede, ikke mere kunne huske sin egen klage over politiet, spillede en rolle. Først ud på sommeren konstaterede lederskribenten, at det var Amnesty's og ikke politiets troværdighed, der var i fare.

tankegang, af tendens til problemformuleringer, der ikke afspejler den ydre virkelighed, samt af trang til letkøbt, formynderisk konklusionen på offentlighedens vegne, er det ikke godt for det politiske demokrati:

For det første kan en række vigtige samfundsspørgsmål jo altså ikke diskuteres gennem medierne under de vilkår, der er forudsætningen for, at folkestyret kan fungere efter hensigten. Debatten er tværtimod meget langt lagt i spændetrøje forstået på den måde, at medierne på forhånd identificerer bestemte meninger som hhv. rigtige og forkerte, ligesom visse kendsgerninger på forhånd anses for viderebringelsesværdige, medens andre systematisk nedtones eller helt udelukkes.⁷³⁸

For det andet er journalisterne blevet alt for bløde mål for professionelle markedsføringsfolk, der véd, hvilke mekanismerne der virker på redaktionerne, og som derfor også er klar over, hvilke strenge der skal spilles på for at fremme et bestemt anliggende uanset dettes eget værd.⁷³⁹

⁷³⁸ Ramt er i ganske særlig grad debatklimaet inden for områderne kultur, miljø og udlændinge – se herom f.eks. kultursociolog Eyvind Vesselbo i Berlingeren 8/8 1995.

⁷³⁹ Et eksempel herpå udgør antagelig formningen af medie billedet af forholdene i det tidligere Jugoslavien, der meget længe ensidigt fremhævede serberne som skurke, uagtet sandheden er mere nuanceret:

Ved Kosovokrigen udbrud havde danske forskere med kendskab til forholdene på Balkan længe karakteriseret den danske mediedækning som urimeligt ensidig i serbernes disfavor. „*Man har valgt side i konflikten, og historierne tyder på, at journalisternes hukkommelse er hullet som en si*“, siger eksempelvis lektor Henning Mørk fra Slavisk Institut ved Århus Universitet i Aktuelt 16/6 1998. Samme institut belyste i ØstMonitor nr. 2 1998 detaljeret de faktuelle forhold i Kosovo med opfordring til en mere afbalanceret pressedækning.

Forholdene i Kosovo er uklare – antagelig har parterne i konflikten ikke meget at sige hinanden på. Men der har boet serbere i området helt tilbage fra 500-tallet. Det lader sig også konstatere, at det albanske folketal er vokset støt i nyere tid, dels i kraft af tilflytning, og dels fordi de muslimske albanere har præsteret et enormt børnefødselstal. Alene i perioden 1960-90 vurderes deres antal i området at være fordoblet. Det lader sig ligeledes eftervise, at chikanen mod serberne i Kosovo voksede i takt med forskydningen af befolkningens sammensætning: Hærværk på deres ejendomme, trusler, personlig vold m.v. Et eftersyn af avisarkiverne viser i overensstemmelse hermed, at pressens bekymring i 1980-erne var den modsatte af i dag – albanerne udgjorde en trussel mod serbernes menneskerettigheder i området, hed det sig. Følgen af overgrebene på serberne blev, at de i stort tal søgte bort fra området. Det er ikke mindst derfor, at albanerne ved Kosovo-krigen udbrud udgjorde 90% af indbyggerne.

Meget tyder på, at skævhederne i mediedækningen af konflikten bl.a. skyldes petrodollarsfinansieret opinionsmanipulation. I sommeren 1992 kom det f.eks. frem, at Kroatien/Bosnien havde hyret mediefirmaet Ruder & Finn i Washington til at hænge serberne ud. En analyse i tidsskriftet *Defense & Foreign Affairs Strategic Policy* 31/12 1992 viser, at pengene ikke var spildt.

Nudagens dagsorden og bærebølger

Endvidere kan man jo altså sammenligne østpåvirkningsoffensivens propagandatemater dengang med substansen i nutidens såkaldte „politiske korrekthed“.

Et eksempel, som allerede efter sin art vil avle uvilje ved at tage emnet op, og som derigennem *netop* belyser, hvad det drejer sig om:

En af „produktlinjerne“ i de „aktive forholdsregler“ var forsøget på at injicere så mange indvandrere og flygtninge i Vesteuropa som muligt – herunder naturligvis terrorister – med henblik på at destabilisere modtagerlandene. I stor udstrækning sluttes de pågældende ligefrem rent fysisk ind via østeuropæiske lande.⁷⁴⁰ Endvidere var et af de propagandatemater, de sovjetiske påvirkningsoperationer benyttede som brækjern, påstanden om, at der var „racisme“ og menneskeretskrænkelser i Vest.⁷⁴¹

Socialdemokratiets og venstrefløjens oprindelige indstilling var fjendtlig over for denne indvandring. Der anvendtes i så henseende en række i og for sig saglige argumenter, som Arbejdsgiverforeningen havde store bryderier med, når erhvervs-livet ønskede fremmedarbejdernes adgang til Danmark liberaliseret.⁷⁴² Denne holdning vendte imidlertid på besynderlig vis samtidig med, at der blev ført en række sloganagtige argumenter i marken, som helt ud på det sproglige plan var identiske i forskellige lande. Nævnes kan f.eks. den hæmningsløse fremstilling af alle modstandere af den ændrede indvandringspolitiske linje som „racister“ og „nazister“ – et gammelt KGB-propagandatrick – og påstanden om, at indvandrerne ikke skulle være „syndebukke“ for en forfejlet politik.⁷⁴³

⁷⁴⁰ Eksempel: I 1985 organiserede det østtyske statslige luftfartsselskab og de østtyske myndigheder transporterne af flygtninge til Danmark. I Schönefeld lufthavn i Berlin leverede en pasforfalsker med det såkaldte Folkepolitis velsignelse passene til en pris af 200 dollars pr. stk.

⁷⁴¹ Se ovenfor under 3.3.1.

⁷⁴² Se herom også nu Peter Buhls bog *Kampen mod Grænserne*, 1998, s. 15 ff, med dokumentationen i det historiske tilbageblik.

⁷⁴³ Et eksempel til belysning af tankelinjerne og til brug for vurdering af dagens medie-billede på området.

I SAP-pjecen *Kampen mod Racisme, Fascisme og Fremmedhad*, 1993, hedder det bl.a.: „De herskende klasser i nationalstaterne, der opstod sammen med kapitalismen, har til tider udbredt opfattelsen af, at der råder et nationalt fællesskab ... Socialister er ... i bund og grund modstandere af statens bureaukratiske, repressive apparat – herunder den borgerlige grænsekontrol, som ruller løberen ud for direktører og bolter døren til for den fattige. På tværs af indvandningsbegrænsende regler tager vi derfor altid parti for undertrykte over for myndigheder og arbejdsgivere ... Over for en kynisk udvisningspolitik er det nødvendigt at hjælpe flygtninge 'under jorden' og at støtte udvisningsstruedes aktioner, sådan som fagforeninger og venstrefløjen støttede palæstinenserne kirkeaktion i København 1991-92 ... Under dække af at ville 'integrere' indvandrere og flygtninge i det danske samfund foregår der en massiv undertrykkelse af de etniske mindretals kulturer og sprog ... Vi vil konsekvent forsvare et multikulturelt samfund ... Vi må specielt forsvare mindretallenes kulturelle rettigheder, fordi de står over for kulturimperialisme, der styrker og afspejler sig i racismen. Kravet om 'spredning af indvandrerne' dels boligmæssigt, dels skolemæssigt ... er grundlæggende racistisk ... Indvandrere og flygtninge bliver tilknyttet to sam-

Indvandrigs- og racismeeksemplet er imidlertid ikke det eneste. Bemærk den placering på nutidens politiske dagsorden, også andre af de temaer fik, den gamle venstrefløj kørte, og som efter Murens fald fikst blev rangeret frem i forgrunden på bekostning af revolutionsromantikken: Fascisme/nazisme, internationalisme, miljøpolitik o.s.v. o.s.v.

Den demokratiske kultur

Endelig er den korrosion af vor politiske kultur, der startede under den kolde krig, fortsat med inertiens kraft.

Folkestyret forvaltes således ikke mere af sine ledere med det overordnede mål at lade vælgernes vilje komme til udtryk. Tværtimod synes vor „elite“ i dag nærmest at betragte demokratiet som et besværende element, når elitens egne meninger skal proppes ind i hovedet på den jævne mand. Endvidere er det jo altså således, at hvad disse meninger – den politiske korrekthed – går ud på, bestemmes i stadig mindre grad efter forudgående undersøgelse af, hvad *faktum* er. I stedet fastlægges de i et samspil mellem politikerne, pressen og en kreds af „anerkendte“ opinionsdannere og professionelle institutionelle holdningspåvirkere (f.eks. miljøorganisationerne og de humanitære ditto) ud fra de her herskende modestrømninger.

Afgørende for de valg, der træffes hos vore beslutningstagere, er med andre ord i stigende grad blevet ikke virkeligheden selv, men derimod de *billeder* af samme, de omtalte kredse skaber indbyrdes mellem sig på et ofte ret uklart grundlag. Og øvelsen går herefter ud på at få resten af borgerne til at godskrive sig de således vedtagne „facts“ og at tilslutte sig de heraf udledte „korrekte“ holdninger, der til formålet indsvøbes i henvisninger til, hvad „menneskerettighederne“, „globaliseringen“, „det internationale samfund“, „humaniteten“ o.s.v. tilsiger. Vi er således i færd med at udvikle et samfundssystem, hvor det afgørende ikke er, hvordan verden faktisk ser ud, men derimod en autoriseret opfattelse af verden. Et system hvor målet for politisk virksomhed ikke er at skabe sympati for bestemte tolkninger af verdens indretning, sådan som denne nu bedst muligt har ladet sig kortlægge gennem konkret undersøgelse, samt for politiske løsninger på de problemer,

*fund, to kulturer. De har krav på fulde borgerrettigheder i Danmark, også selv om de ikke er parat til at 'brænde broerne' til oprindelseslandet. Vi, der bor, arbejder og har vores fremtid i Danmark må have lige ret til at udforme samfundet. Hertil finde to veje: * lettelse af adgangen til statsborgerskab ved mulighed for dobbelt statsborgerskab og ved automatisk indfødsret for børn født i Danmark; * juridisk ligestilling af fastboende udlændinge, herunder stemmeret til Folketinget ... Et samlet program for lige rettigheder og social integration vil indebære en lang række offentlige udgifter og investeringer. I et borgerligt regnestykke ser det dårligt ud for betalingsbalancen. I et menneskeligt regnestykke ser det glimrende ud for den sociale og etniske balance. Og faktisk også for den økonomiske: Det åbner op for en mere rationel økonomi, hvor mennesker betragtes og bruges som kreative ressourcer i stedet for at blive overflødiggjort og umyndiggjort. Derfor må kampen mod racismen og for lige rettigheder vende sig mod det topstyrede ulighedssamfund og logisk pege frem mod den arbejdende befolknings overtagelse af samfundets økonomi og styring.“*

der udfælder sig i lyset heraf. Nej, målet er at forme offentlighedens billede af tingene, så at det kommer til at passe ind i den politik, en elite har sat sig i hovedet.

Påvirkning af offentligheden sættes således i stigende grad forud for *undersøgelse* af forholdene og ikke omvendt, sådan som det er demokratiets mening. Henvisninger til de facts, som lader sig fastslå med videnskabens traditionelle metoder, spiller ikke nogen afgørende rolle. I stedet får vi „facts“ skabt til formålet, og vi overvældes med fraser og formaninger, der slører tingenes virkelige karakter.⁷⁴⁴ Kun elitens holdninger er „anstændige“, „etiske“ og „moralske“. Men anstændigheden, etikken og moralen tilpasses for øvrigt da pudsigt nok i stor stil de moraliserendes egne interesser. Derfor skifter moralen også let og ubesværet fra det ene øjeblik til det andet. Efter bortfaldet af de klare holdepunkter for vurderingen af godt og ondt, som eksisterede før Murens fald, kan endog selv solide borgerlige kredse have vanskeligt ved at orientere sig stabilt i det nye ideologiske univers.⁷⁴⁵

Og løber indehaverne af de politisk korrekte billeder sig staver i livet, fordi de er ude af trit med virkeligheden, skal man ikke vente sig nogen selvransagelse endsige kursændring hos dem i den anledning. Snarere vil de *omdefinere* situationen, så at de slipper for at tage ved lære. Eller de vil indlede et frontalangreb på det eller dem, der står i vejen.

Et andet karakteristisk fænomen er således brutaliteten over for oppositionen mod elitens „korrekte“ billeder. Der popper naturligvis modstand og modsigelse op overalt imod fiktionsmageriet og hykleriet. Men der synes at have fæstnet sig den opfattelse hos de elitære beslutningstagere, at så længe der blot ikke gribes til bogbrænding og fængsling af de oppositionelle, har demokratiet det udmærket. I den omstændighed, at eliten kalder sin påvirkning af offentligheden for „information og oplysning“ i stedet for „propaganda og indoktrinering“, ser den en afgørende forskel til de totalitære samfundssystemer. Endvidere berettiger dissidenternes mangel på moralsk legitimitet i elitens øje til anvendelse af samme neutraliseringsmetoder over for dem, som brugtes af sovjetstyret gennem den kolde krigs sidste årtier: De opsætsige vil ikke blot blive korrigeret og belært på passende vis – evt. med manipulative midler. De vil også blive søgt truet til tavshed. Evt. iværksættes der represalier over for dem (f.eks. i form af udelukkelse fra attraktive hverv –

⁷⁴⁴ Eksempler på sidstnævnte: Når danskerne skal fratages en del af deres nationale selvbestemmelse, tales om det „*nationale kompromis*“. Når der skal føres aggressionskrig i strid med folkeretten, tales om „*humanitære aktioner*“. Når der skal lægges låg på bekymringen for omdannelsen af Danmark til et multietnisk område, kaldes den for „*racisme og fremmedhad*“. – Og når der skal indføres tankepoliti i EU, tales om „*demokratisk overvågning*“.

⁷⁴⁵ Et eksempel på denne fleksible moral: Direktør Hans Skov Christensen fra Dansk Industri holder i den ene saison kirkeprædiken og revser medborgere med et andet syn på flygtningepolitikken end hans eget som „*svinehund*“ og „*griseavlere*“ (Politikens kronik 11/1 2000). For at sælge danske kiks og andre industrivarer plejer han i den anden saison det af Saddam Hussein – „*slagteren fra Bagdad*“- ledede og af det såkaldte internationale samfund boykottede krigsforbryderstyre i Irak, som har gjort hundredetusinder til flygtninge (se *Ugemagasinet Industrien* nr. 9, 2001).

undertiden helt fra arbejde). Og er heller ikke dette nok til at lukke munden på dem, uskadeliggøres de ved hjælp af karaktermord.

Det sættes på den måde stadig færre grænser for, hvad der er tilladeligt i den „rette læres“ tjeneste. Politik er blevet til en totaloffensiv, der betjener sig af alle de redskaber, psykologien, reklamen og efterhånden også strafferetten⁷⁴⁶ stiller til rådighed for undertrykkelse af opposition mod den „officielle“ linje og formning af borgernes sind.

Brutalt sagt fungerer vort politiske system altså nu til en vis grad på samme måde som systemet i en totalitær stat.⁷⁴⁷

Det vil kræve ofre at få tingene tilbage på sporet, fordi det kræver ofre at sætte sig op mod eliten.

Hvis næste generation ikke er villig til at påtage sig disse ofre, har det hele været spildt.

⁷⁴⁶ Jf. de senere års udvikling i retspraksis omkring straffelovens såkaldte racismeparagraf som senest materialiseret i sagen mod Mogens Glistrup. Dennes bindtykke dokumentation for sine antagelser om Islam sammenfattet i den kortfattede, populistiske form, politikere plejer at betjene sig af på TV-mediet, anerkendtes således end ikke som relevante for Højesterets afgørelse af, hvorvidt hans sammenfatning var strafbar (Ugeskrift for Retsvæsen 2000, s. 2234 H).

⁷⁴⁷ Se ovenfor under 2.5 om konflikten mellem de to samfundsmodeller.

Litteraturliste

A. Bøger og skrifter

Adler, David Jens, *Det europæiske teater. Bogen om raketterne og den nye atomvåben-debat*, 1984

Agrell, Wilhelm, *Hvorfor U-bådskrænkelserne?*, 1987

Andersen, Eigil, m.fl., *Ikke et ord om ytringsfrihed*, 1977

Andreassen, Thorleif og Gunnar Moe, *Spioner og spionmål i Norge*, Oslo 1984

Andrew, Christopher og Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, London 1999

Andrew, Christopher og Oleg Gordievskij, *More 'Instructions from the Centre'. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975-1985*, London 1992

Andrew, Christopher og Oleg Gordievskij, *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*, London 1991

Andrew, Christopher og Oleg Gordievskij, *KGB. Dets agenter og hemmelige virke*, bind 1-2, 1990

Bachmann, Albert og Georges Grosjean, *Den anden Form for Krig*, udgivet af selskabet til værn for dansk folkestyre

Barron, John, *KGB Today, The Hidden Hand*, England 1985

Barron, John, *KGB, The Secret Work of Soviet Secret Agents*, London 1974

Beloff, Nora, *Titos flawed Legacy*, London 1985

Bergh, Trondh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bind 1-2, Oslo 1998

- Bering, P.H., *Fredsbevægelsens Bagmænd*, 1985
- Bering, P.H., se tillige nedenfor under rapporter m.v., Danmark
- Bittman, Ladislav, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, Washington 1985
- Bittman, Ladislav, *The Deception Game*, New York 1972
- Blot, Yvan, *Socialism och fascism – samma familj*, Stockholm 1985
- Blædel, Nic., *Forbrydelse og Dumhed*, 1945
- Boel, Erik, *Socialdemokratiets Atomvåbenpolitik 1945-88*, 1988
- Boorstin, Daniel J., *Den syntetiske Verden, the Image*, dansk udg. 1968
- Borre, Ole, *Oprørsteorier*, 1980
- Bram, Jørgen, m.fl. *Pædagogik og marxisme*, 1974
- Brook-Shepherd, Gordon, *The Storm Birds*, London 1988
- Budtz, Lasse, Gert Petersen, Arne Stinus, Wilhelm Christmas Møller, *Fodnoter og Fredspolitik*, 1985
- Butkov, Mikhail, *KGB i Norge – det siste kapittel*, Oslo 1992
- Carr, E.H., *The Bolshevik Revolution*, bd. 1 og 3, London 1950 og 1953
- Chang, Jung, *Vilde Svaner*, 1993
- Clews, John C., *Communist Propaganda Techniques*, London 1964
- Colby, William, *Honourable Men*, London 1978
- Cooper, H.H.A. og Lawrence J. Redlinger, *Catching Spies*, 1988
- Corson, William R. og Robert T. Crowley, *The New KGB*, New York, 1985
- Cosyns-Verhaegen, Roger, *Subversionens teoretiska grundvalar*, oversat af Bertil Häggman, 1968
- Courtois, Stéphane m.fl., *The Black Book of Communism. Crimes. Terror. Repression*, London 1999

- Dailey, Brian D. og Patrick J. Parker (ed.), *Soviet Strategic Deception*, USA 1987
- Deacon, Richard, *A History of the Russian Secret Service*, Frederic Muller, London, 1972
- Dell, Robert, *Germany Unmasked*, London 1934
- Deriabin, Peter og Bagley, T.H., *KGB Masters of the Soviet Union*, New York, 1990
- Donner, Frank J., *The Age of Surveillance. The Aims and Methods of America's Political Intelligence System*, New York 1980
- Dzhirkvelov, Ilya, *Secret Servant – My Life with the KGB and the Soviet Elite*, London, 1987
- Ebon, Martin. *The Soviet Propaganda Machine*, New York, 1987
- Engberg, Peppe, *Sovjet och Fredsrörelsen*, Sverige 1985
- Epstein, Edward Jay, *Deception – The Invisible War Between the KGB and the CIA*, London, 1989
- Foged-Christiansen, *Mulvarpekrigen*, 1980
- Fonsmark, Henning, *Kampen mod Kundskaber*, 1996
- Fonsmark, Henning, *Historien om den danske Utopi*, 1990
- Freemantle, Brian, *KGB*, London, 1982
- Galster, Gertrud, *5.kolonne. 14 års kamp mod nedbrydning af dansk kultur*, 1985
- Gemzell, Carl-Axel, *Warszawapakten, DDR och Danmark*, i Historisk Tidsskrift, bind 96, s. 32 ff, 1996
- Golding, P., G. Murdoch og P. Schlesinger (red.), *Communicating Politics*, New York 1986
- Goldsmith, Sir, se nedenfor under B. rapporter m.v., England
- Golitsyn, Anatoly, *New Lies for Old*, New York, 1984
- Gordievskij, Oleg, *Next Stop Execution*, London, 1995
- Gordievskij, Oleg, se også Andrew, Christopher

- Gorer, Geoffrey og John Rickman, *The People of Great Russia*, London 1949
- Greig, Ian, *They mean what they say*, London 1981
- Grusjko, Viktor, i samarbejde med Isak Rogde, *Mitt Liv i KGB*, Oslo, 1995
- Haarder, Bertel (red.), *Hvem holdt de med?*, 1999
- Haarstad, Gunnar, *I hemmelig tjeneste. Etterretning og overvåkning i krig og fred*, Oslo 1988
- Halnum, Bjørnar, *Dobbeltagent*, Kirkenær 1978
- Hasselbalch, Ole, *Den offentlige Mening*, 1990
- Herborg, Mette og Per Michaelsen, *U-græs. Danske STASI-kontakter*, 1999
- Herborg, Mette og Per Michaelsen, *STASI og Danmark*, 1996
- Heurlin, Bertel (red.) og Bjarne Nørretranders, *Veje til Fred*, 1985
- Hjorth, Jesper & Simon Hansen, *Fredens Spioner*, Fredsbevægelsens Forlag 1983
- Holk, Iben og Ulrik Høy, *Modstand og Frihed*, 1983
- Husén, Torsten, *Massepsykologiske problemer*, 1947
- Inkeles, Alex, *Public Opinion in Soviet Russia*, London 1950
- Jacobsen, Alf R., Finn Sjøe og Ronald Bye, *De visste alt. Rapporter fra niende etasje*, Oslo 1993
- Jensen, Bent, *Bjørnen og Haren*, 1999
- Jensen, Bent, *Sovjetunionen – historie, ideologi, økonomi og politik*, 1985
- Jensen, Bent, *Stalinismens Fascination og de danske Venstreintellektuelle*, 1984
- Jensen, Bent (red.), *Sakharovs stemme*, 1983
- Jensen, Bent, *Tryk og Tilpasning*, 1987
- Johnson, Loch K., *America's Secret Power. The CIA in a Democratic Society*, New York Oxford 1989

- Jovius, Dragan, *Sovjethotet mot Norden*, Sverige 1984
- Jovius, Dragan, *Sovjetspionage i Sverige*, Sverige 1978
- Jæger, Nils, *Det historiske Svigt. Socialdemokratiet og venstrefløjen i den kolde krig*, 1999
- Kaznacheev, Aleksandr, *Inside a Soviet Embassy*, Philadelphia & New York 1962
- Kintner, William R., *The Front is Everywhere*, USA, 1950
- Knight, Amy W., *The KGB. Police and Politics in the Soviet Union*, London 1990
- Knightley, Phillip, *The second Oldest Profession*, 2. oplag, England, 1987
- Kofod-Svendsen, Flemming, *Sandheden er det første Offer*, 1984
- Krig eller Fred, Idekatalog om Fredskampen*, DKU, København 28/3 1980
- Kyndrup, Morten, *Dansk socialistisk litteratur i 70'erne*, 1980
- Kurzman, Dan, *Subversion of the Innocents*, New York 1963
- Kaarsted, Tage, *De danske Ministerier 1929-1953*, 1977
- Lenin, V.I., *Udvalgte Værker*, bind 9, 1976
- Levchenko, Stanislav, *On the Wrong Side – My Life in the KGB*, USA, 1988
- Lippmann, Walter, *Public Opinion*, New York, London 1965
- Lorenz, Konrad, *Den civiliserede menneskeheds Otte Dødssynder*, 1974
- Luttwak, Edward, *Statskup*, 1969
- Machiavelli, Niccolò, *Fyrsten*, dansk udg. 1983
- Malmqvist, Ole (red.), *Er det virkelig sandt*, 1988
- Markel, Lester m.fl., *Public Opinion and Foreign Policy*, New York 1949
- Mc. Laurin, Ron D. (red.), *Military Propaganda*, New York 1982
- Meadows, Donella H. m.fl., *Grænser for Vækst*, 1972

Meyer, Niels I., K. Helveg Petersen og Villy Sørensen, *Oprør fra Midten*, 1978

Michelsen, Vagn (red.), *Fra forpraktikant til socialpædagog*, 1971

Mitrokhin, Vasili, se Andrew, Christopher

Myagkov, Aleksei, *Jeg var KGB-offiser*, Oslo 1977

Myagkov, Aleksei, *Inside the KGB*, Richmond, England, 1976

Møller, Lars R., *Operation Hurricane*, 2000

Nordblom, Charlie, *Krig i Fredstid*, Sverige 1988

Nygren, B., *Fredlig samexistens: Klassekamp, fred och samarbete i Sovjetunionens détente doktrin*, Stockholm, 1984

Pincher, Chapman, *The Truth About Dirty Tricks*, London, 1991

Pincher, Chapman, *Traitors*, 1987

Pincher, Chapman, *Spionene iblant oss*, Oslo 1981

Pincher, Chapman, *Their Trade is Treachery*, London, 1981

Plum, Mikkel, *Bombardér hovedkvarteret! Hvad venstrefløjen sagde, skrev og bedrev fra Stalins død til Murens fald*, 1998

Prados, John, *Presidents' Secret Wars*, New York 1986

Prehn, Ole og Nielsen, Jonna Byskov, *TV-avisen*, 1979

Romerstein, Herbert og Stanislav Levchenko, *The KGB Against The 'Main Enemy'*, 1989

Rauschning, Hermann, *Mine samtaler med Hitler*, 1945

Rauschning, Hermann, *Mændene omkring Hitler*, 1944

Rauschning, Herman, *The Voice of Destruction*, London 1940

Richelson, Jeffrey, *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge Massachusetts, 1986

Rose, Clive, *The Soviet Propaganda Network. A Directory of Organisations serving Soviet Foreign Policy*, London 1988

Rose, Clive, *Campaigns against Western Defence, NATO's Adversaries and Critics*, London 1985

Rositzke, Harry, *The CIA's Secret Operations. Espionage, Counterespionage, and Covert Action*, New York 1977

Shevchenko, Arkady N., *Breaking With Moscow*, London, 1985

Schultz, Richard H. og Roy Godson *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, Washington 1984

Scott, Andrew, *The Revolution in Stratecraft: Informal Penetration*, New York 1965

Sejna, Jan, *We will bury you*, London 1982

Sjöstedt, Gunnar, *Desinformation, vilseledning och nationell säkerhet*, Stockholm 1988

Sjöstedt, G., *Den icke-militära balansen: Ett försummat perspektiv*, Research Report 17, Utrikespolitiska Institutet, Stockholm 1987

Smith, Bernhard, *Det Falske Evangelium. Sandheden om Kirkernes Verdensråd*, 1984

Smith, Joseph Burkholder, *Portrait of a Cold Warrior*, New York, 1976

Sudoplatov, Pavel, *Uønsket Vidne*, 1994

Sun Tzu, *The Art of War*, London University Press, 1963

Suvorov, Viktor, *Inside the Soviet Army*, London 1982

Suvorov, Viktor, *Befrierne*, 1982

Teglers, Jørgen, se nedenfor under rapporter m.v., Danmark

Todd, Olivier, *Cruel Avril*, Paris 1987

Tuchman, Barbara W., *The March of Folly*, London 1984

Vinge, P.G. (i samarbejde med Erik Månsson), *P.G. Vinge. Säpochef 1962-70*, Stockholm 1988

Voigt, F.A., *Pax Britannica*, London 1949

Wesker, Arnold, *Journey into Journalism*, London 1977

Wolf, Markus, *Manden uden Ansigt. En mesterspions selvbiografi*, 1997

Ørnulf, Tofte, *Spaneren, KGB's menn og metoder*, Oslo 1988

B. Rapporter m.v. (Kronologisk)

Danmark

Teglers, Jørgen, *Fredsbevægelsen – Med- og Modspillere*, Det Sikkerheds-og Nedrustningspolitiske Udvalg, 1988

Warszawapagten's agressive muligheder mod dansk område, FE 1986

Desinformation for Fred, Dansk Institut for kritisk Fredsforskning, 1986

Festivals for Sovjet, Dansk Institut for kritisk Fredsforskning, 1985

Det handler om troværdighed. En international vurdering af dansk sikkerhedspolitik, Managements Erhvervspolitiske Forum, rapport nr. 16, 1984

Fredsbevægelser, red. P.H. Bering, 1982

Under Dække, De danske Vietnamkomiteers Dokumentationsgruppe, 1978

Norge

Dokument nr. 15 (1995-96). Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av norske borgere, afgivet til Stortingets presidentskap 18. marts 1996

Sverige

SOU 1989:18. SÄPO. *Säkerhetspolisens arbetsmetoder*, Stockholm 1989

England

Goldsmith, Sir. James, *Statement to the Media Committee of the Conservative Party*, House of Commons, 1981

USA

Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991. A Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations by the United States Information Agency, 1992

US Department of State, *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda*, 1987-1988, august, 1989

United States Information Agency, *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, a Report to Congress, marts 1988

US Department of State, *Soviet Influence Activities, A Report on Active Measures and Propaganda*, 1986-87, august 1987 (udgør en opdatering på US Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns* fra 1986)

US Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, august 1986

US Department of State, *Soviet active measures – Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence*, July 13, 14, 1982, Washington 1982

Soviet Covert Action (the Forgery Offensive). Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence. House of Representatives. Ninety-sixth Congress. Second Session, February 6, 19, 1980. Washington 1980

The CIA and the Media. Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence. House of Representatives. Ninety-fifth Congress. First and Second Sessions, Washington 1978

Stikordsregister

- 3. verden 218, 223
 - brug af forfalskninger i 206
 - desinformation over for 119
- 4. Internationale 156
- 5. kolonne 102
- 8. Afdeling, Første Hoveddirektorats 131
- 12. afdeling, Første Hoveddirektorats 132
- 68'erne 40 ff

- A-tjenesten, Første Hoveddirektorats 131
- Aaen, Frank 139
- Absalon 232, 234
- Administrativ obstruktion, som led i destabilisering 98
- Afhoppere, kildeværdi 33 f
- Afledning 209 f
- Afpresning som led i rekruttering 181
- Afro-Asiatiske Folks Solidaritetsorganisation 142
- Afspændingspolitikken 89
- Afværgning, psykologisk 27 ff
- Agayants, Ivan 131
- Agenter 162 f, 163 ff
 - eksempler 167 ff
- AIC 17 ff, 230
- AIDS 207
- Akademiske institutioner i Sovjet 94
- Aktion (bladet) 230
- Aktive forholdsregler 28 ff, 86 ff, 117 ff
 - DKP's rolle i 135 f
- Aktive Lyttere og Seere 229

- Aller, Svend 233
- Alsidighedsprincippet, Danmarks Radio 74
- Alternativ 65
- Amnesty International 238
- Ammundsen, Kjeld 78
- Anarkistisk-syndikalistisk Bogcafé 44
- Andersen, Aage Rye 207
- Andersen, Eigil 70
- Andersen, Flemming 57
- Andersen, Jakob 33
- Andersen, Jytte 25, 198
- Andersen, K.B. 22, 229
- Andropov, Jurij 89, 123, 202
- Annoncekampagne, om neutronbomben 196
- „Apollo“ 127
- Appel, Godtfred 154
- Arbejder Avisen 155
- Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek 236
- Arbejdernes Informations Central, se AIC
- Arbejderringen 44
- Arbejdsmarkedet 67
- Arbejdsmiljøpolitik, Trivselsudvalget 47
- Arbejdsretten 67
- Argumenter, som led i propaganda 122 f
- Arnold, Elisabeth 199
- A-tjeneste, Første Hoveddirektorats 131, 133
- Atlantsammenslutningen 228 f

Atomkampagnen 65
 Atomskibe 213 f
 Atomskibsvalget 213 f
 Atomstrategi, NATO's 147
 Atomvåbenfri zone 18, 22, 23,
 106, 122, 135, 170
 Atomvåbenpolitik, Danmarks 213 f
 Auken, Svend 24
 Axel, Dan 233

Baltiske lande 15
 „Ban the Bomb“-kampagnen 142
 Barfodsformidlingen 44
 Bassen 65
 Baunsbak-Jensen, Asger 55
 Befrielsesbevægelser 82, 87, 148
 Beljakov, Jevgenij 166
 Bengtsson, Preben 21
 Benjamin, Aalter 53
 Bering, P.H. 233
 Besøg i Sovjet, som rekrutterings-
 grundlag 174
 Betroede kontakter 162, 165 ff
 Bevægelse, skabelse af en 214 ff
 Bibliotekerne 66
 Bibliotekscentralen 66 f
 Bindsløv, Laurits 77
 Bittman, Ladislav 26, 34, 227
 Bjerregaard, Ritt 201
 Bjerregaard, Ritt 21, 23, 24, 48, 201
 Bjerregaard-Madsen, Ove 14
 Bjørnsen, Mette Koefoed 150
 Black Power 43
 Blædel, Nic. 115 f
 Blå Betænkning, Undervisningsmini-
 steriets 56
 Blågårds Kirke 24
 Bloch-Poulsen, Jørgen 67
 Blokader (informationsb.) 210 f
 Blokader, som led i aktive forholdsreg-
 ler 100
 Bonde, Jens Peter 173 f
 Bondeparti, Det østtyske 200
 Borgens Forlag 65
 Borovik, Genrikh 145

Bourgeoisiet 45
 Bram, Jørgen 57
 Brezhnev 88, 196
 BRIS 51 f
 Bruun, Niklas 60
 Bryld, Tine 51, 64
 Brøndum, Erling 232
 Budtz, Lasse 19 ff, 22, 23, 25, 127, 169,
 217
 Bulganin 18
 Bulgarien 96
 BUPL 51, 143
 Bush 16
 Butkov, Mikhail 34
 Byens Drifter 44 Baggårdsteateret 44
 Bøger, socialistiske 65 f
 Børn og Unge (Bladet) 54
 Børne- og Ungdomspædagogernes
 Landsorganisation, se BUPL
 Børneaktivister 51
 Børnebøger 53
 Børnefronten 51
 Børnemagt 51
 Børnenes Befrielsesfront 51
 Børneteater 52 f
 Børneteateravisen 53
 Børns Rettigheder i Samfundet, se
 BRIS
 Båndoptagelser, falske 207

Carter 196
 Centeret, KGB's 132, 221
 Chang, Jung 81
 Christensen, Aage Højland 235
 Christensen, Hans Skov 242
 Christensen, Knud 168
 Christiania 44, 48, 51
 Civil ulydighed, som led i destabilise-
 ring 98
 Clarté 65
 Clausager, Jens 199, 201
 Colby, William 234
 Curriculum, rekrutteringseminernes 181

Dagbladet Arbejderen 152

Dagø, Erik 233
 Danmark, placering i Sovjets langtidsplan 110 f
 Danmarks kommunistiske Parti, se DKP
 Danmarks Kommunistiske Parti/
 Marxister-Leninister, se DKP/ML
 Danmarks kommunistiske Ungdom,
 se DKU
 Danmarks Radio 73 ff, 231, 238
 Danmarks Radio, børnetimer 53
 Dansk Arbejdsgiverforening 61, 240
 Danske Læger mod Kernevåben 149
 DDR 96
 Debatselskabet Socialisterne 44
 Defaitisme 99
 Degn, Helle 23
 Dell, Robert 116
 Demokratiet som ideologi 79 f
 Demonstrationer, som led i aktive
 forholdsregler 100
 Demoralisering,
 – som led i aktive forholdsregler 29
 – som led i destabilisering 98
 Demos 65, 153
 – børnebøger 53
 Den internationale Skole for marxisme-
 leninisme 174
 Den Røde Tråd 156
 Departement D, KGB's 30
 Desinformation,
 – fænomenet 118 ff
 – organisering af 131
 – som led i aktive forholdsregler 117
 – udslusning af 216 ff
 Destabilisering 193
 Destabilisering 96 ff
 Det ny Notat 158
 DGS 137
 Diplomater,
 – Sovjets 133
 – Sovjets, rolle i påvirkningsopera-
 tioner 161
 Diplomati 94
 – rolle i aktive forholdsregler 29
 Dirckinck-Holmfeldt, Gregers 169
 Ditlev-Petersen 198
 Ditzel, Meta 173
 DKP 110, 135 ff, 154, 188 f, 230, 233
 – DKP og fredsbevægelserne 147 ff,
 150
 DKP/ML 152, 153
 DKU 135, 137, 195
 Dobbeltbeslutningen 20, 197 f
 Dobbins, James 15
 Dokumentagenter 164
 Dragsdahl, Jørgen 171 f, 198
 Due, Jesper 67
 Dybkjær, Lone 199
 Dyrkning af agentemner 184 f
 Dzirkvelov, Ilya 34

 Effekten, af påvirkningsoperationerne
 220 ff
 Efterretningstjenester 94
 – efterretningsvirksomhed, som led
 i aktive forholdsregler 28, 105 f
 Ego, appel til som led i rekruttering 181
 Ejbye-Ernst, Arne 72
 Engell, Hans 127, 175, 220 f, 237
 England 220
 Enhedskommandoen, kampen mod 137
 Enhedslisten 153
 Erhvervsmæssige sammenslutninger i
 Sovjet 94
 Erhvervsvirksomheder, som dække
 145 f
 Erichsen, Bjørn 78
 Espersen, Ole 24
 EU's Observatorium for Racisme og
 Fremmedhad 24
 Evensen, Johan 170

 Facadeorganisationer 139 ff
 – som led i aktive forholdsregler 101
 Fællesråd, Det økumeniske 149
 Færøerne 103
 Fagbevægelsen for Fred 199
 Fagforeninger, som mål for fredskam-
 pagner 149
 Fagforeningerne i Sovjet 94

- Fagforeningernes Verdenssammen-
slutning 142
- Fakta om Sovjetunionen 138
- Falbert, Bent 67
- „Falsk-flag“ operation 162
- Falsknerier 169, 204 ff
- Familiepolitik, Trivselsudvalget 47
- Favrholdt, David 63
- FE 235
- Felfe, Edeltraut 60
- „Ferry“ 171
- Fibiger, Bo 57
- Finansiering af påvirkningsoperationer
188
- Finnemann, Niels Ole 54, 57
- Fiolteatret 52
- Fleksibelt forsvar 147
- Flower-Power 43
- Fog Mogens 42, 147
- Folke Steen 79, 169
- Folkebevægelsen mod EF 158
- Folkefilmen 44
- Forfalskninger,
– gennem fortielse 208 ff
– organisering af 131
– som led i aktive forholdsregler 100
- Forførelse, som led i destabilisering 98
- Forsvarets Centralradio 234
- Forsvarets Efterretningstjeneste, se FE
- Forsvarskommission, Den alternative 14
- Fortrængninger, psykologiske 26 ff, 38 f
- Fortrolige kontakter 162, 165 ff
- Fournais, Erik 235
- Fredelig sameksistens 86 ff, 108
- Fredens Tilhængere 147
- Frederiksen, Claus Hjort 195
- Fredsbevægelsen 146 ff, 225
– DKU's indsats i 135
- Fredsfondens Vennekreds 21, 149
- Fredsgrupper i Sovjet 94
- Fredskampen 194 ff
- Fredsråd, det østtyske 25
- Fremad 65
- Fremhævelse af delsandheder, som
påvirkningskneb 209
- Fremmedgørelse, Trivselsudvalget 46
- Fri Ungdom 65
- Frie Faglige Internationale 168
- Frontorganisationer, se facadeorgani-
sationer
- Første Hoveddirektorat (KGB's) 107,
130 f, 133 f
- Gaitskells, Hugh 109
- Galster, Gertrud 49, 229
- Generaler for Fred 144
- Gerlev Idrætshøjskole 58
- Gladio 234
- Glistrup, Mogens 243
- Goebbels 84, 113, 209
- Golitsyn, Anatolij 35
- Gorbatjov 16
- Gordievskij, Oleg 30 f, 34, 85, 221 f
- Gram Marianne 162
- Gram, Victor 230
- Gratiservice på nyhedsbureauer 218
- Gromyko 88, 224
- GRU 132
- Gruppe 61 43
- Gruppeteater 65
- Grusjko Viktor 35, 163, 165
- Grænseløs (bladet) 156
- Grå tiltag, som led i aktive forholds-
regler 101
- Guerillagrupper, som led i aktive
forholdsregler 101
- „Hartmann“ 201
- Hagen, C.F. 14
- Hagen, Svend Kühnel 14
- Halnum, Bjørnar 177
- Handelsrepræsentationer, Sovjets, rolle
i påvirkningsoperationerne 161
- Hanegal 65
- Hanfstängel 115
- Hansen, Charles 21
- Hansen, H.C. 18, 213
- Hansen, Hardy 23, 150, 168
- Hansen, Poul 230

- Hansen, S. Bjørn 200
 Hansen, Søren 58
 Happenings 44
 Harder, Erling 103, 212, 230 ff, 235
 Hartling 169
 Hartvig 230
 Hash 64
 Haugaard, Thomas 78
 Hauptverwaltung Aufklärung, se HVA
 Heinesen, Knud 23
 Helgesen, Th. 231
 „Herbert“ 125
 Herborg, Mette 33, 229
 Hessner, Majken 198
 Heynowski, Walter 78
 Hilden, Jytte 24, 198, 199
 Hindø, Lone 75
 HIPA 17
 Hitler 84, 113 ff
 Hjemmeværnet 232
 Hjelpeagenter 164
 Hoffman, Gertrud 21
 Holdt, Jacob 171
 Hovedagenter 164
 Hovedobjekter 175
 Hovedorganisationens Informations-
 og Propaganda Afdeling, se HIPA
 H.P. Sørensen-udvalget 226
 Humane ligevægtssamfund 48
 Humanitære organisationer 241
 Husbesættelser 44
 HVA 78, 134
 Hvervning,
 – af agenter 164
 – et eksempel 187
 „Hvide“ tiltag som led i aktive for-
 holdsregler 95, 101
 Hvidvaskningsaktioner 202 f
 Hyggesamtaler 126
 Hækkerup, Hans 22
 Høgh, Erik 63
 Håndbog for aktivister 66
 IKEA 65
 Illegale 110, 161
 Illiew, Boris Arsof 190
 Impuls 65
 Indflydelsesagenter 162, 163, 164
 – brug af som led i aktive forholds-
 regler 101
 Indflydelsesoperationer, som led i
 aktive forholdsregler 117 f
 Indsamling, Den anti-imperialistiske 44
 Indvandringspolitikken 240
 Infiltration, som led i destabilisering 97
 Informationsafdeling, Den internatio-
 nale 95
 Informationsblokader, som led i aktive
 forholdsregler 100
 Informationskontrol, som led i aktive
 forholdsregler 104
 Institut for Statskundskab 237
 Instituttet for Samfundsvidenskab 174
 Instituttet for sociale Studier 174
 „Intelligence to please“ 34
 International Liga for Fred og Frihed
 225
 Internationale Afdeling, Det sovjeti-
 ske Kommunistpartis 28, 95, 117
 Internationale Socialister, se IS
 Intrigeren, som led i destabilisering 98
 Invasion 96
 IS 75, 153 f
 Izvestiya 95
 Jacobsen, Erhard 229
 Jacobsen, Frode 235
 Jacobsen, Svend 23
 Japan 220
 Jegorytjev, Nikolaj 23
 Jelled, Marianne 199
 Jensen, Bent 33
 Jensen, Børge 235
 Jensen, Egon 21
 Jensen, Erik 153
 Jensen, Erik Vagn 15
 Jensen, Hans Jørgen 74
 Jensen, Jens Jackie 75 f, 214 ff
 Jensen, Jesper 55 f, 58
 Jeppesen, Jan Aage 127

Jeppesen, Jan Aage 171
 Jeppesen, Steen Leth 55
 Jersild, Morten 150
 Jespersen, Knud 136, 188
 Journalister for Fred 176
 Journalister,
 – som rekrutteringsemner 177 ff
 – Sovjets, rolle i påvirkningsopera-
 tioner 161
 Journalisthøjskolen 72
 Journalistik 69 ff
 Journalistorganisation, Den interna-
 tionale 142
 Juan Carlos 205
 Jæger Nils 75
 Jørgensen, Anker 18, 22, 196, 198,
 228, 231
 Jørgensen, Knud 232
 Jørgensen, Poul A. 57
 Jørgensen, Tove 137

KAG 155
 KAK 154, 155
 Kalugin, Oleg 18, 110, 172, 176
 KAm-l 154
 Kampagnen mod Atomvåben 43, 154
 Kampmann, Viggo 40
 KAP 152, 153, 154
 Kapitalen 45
 Kapring af agentemner 185 f
 Katramaranen 65
 Kaznacheev, Aleksandr 214
 Kelly, John 15
 KF 44, 155
 KF-ML 154, 155
 KGB 30, 95 f
 – arkiver 32
 – opbygning og opgaver 128 ff
 – kildemateriale 35
 Kilder, KGB's 125 ff
 Kirkpatrick, Jeane 206
 Klassekamp 45
 Klassekampen (bladet) 156
 „Kniv og gaffel“-møder som led i
 agenthvervning 183

Kniv-og-gaffeloperationer 126 f
 Knudsen, Erik 194 f
 Knudsen, Knud 67
 Kogebog for Terrorister 16
 KOMINTERN 135
 Komitéen for Revolutionen i Oman
 og den arabiske Golf 44
 Kommunismen, som ideologi 83 f
 Kommunist (bladet) 155
 Kommunistisk Arbejderforbund
 marxister-leninister, se KAm-l
 Kommunistisk Arbejderkreds, se KAK
 Kommunistisk Arbejderparti, se KAP
 Kommunistisk Arbejdsgruppe, se
 KAG
 Kommunistisk Forbund Marxister-
 Leninister, se KG-ML
 Kommunistisk Forbund, se KF
 Kommunistisk Parti i Danmark, se
 KPiD
 Kommunistisk Tidsskrift 155
 Kommunistpartier,
 – i Sovjet 94
 – uden for Sovjet 135 ff
 Kommunistpartiet, det sovjetiske k's
 ledelse rolle i aktive forholdsregler
 28
 Kompromittering af agentemner 185 f
 Konfidentielle kontakter 162, 165 ff
 Konservative Folkeparti, Det 127,
 171, 231
 Konsolidering af agentemner 180,
 181, 185 f
 Kontaktskabelse til agentemner 183 f
 Kontraktraefterretning 211 f
 Korrumpering, som led i destabilise-
 ring 98
 Kortfilmrådet 25
 Kortlægning af opiniondannelsemiljøet
 124 ff, 189 ff
 Kortunov, V. 93
 Kosovo-konflikten 239
 Kozlov 91
 KPiD 155
 Krag, Jens Otto 18, 214

- Kramer, Peter 22
 Krarup, Ole 60 f, 62, 67
 Krigsforberedelse i fredstid 102
 Kristensen, G.K. 144
 Kritisk journalistik 69 ff, 192, 238
 Krogerup Højskole 199
 Krushchev 87, 90, 166
 Ku Klux Klan 205, 233
 Kulissebyggeri, psykologisk 212 f
 Kulturen 64 f
 Kulturrevolutionen, den kinesiske 81
 Kunsten 64 f
 Kustoder 21
 Kuusinen, Otto 140
 Kvinder for Fred 225
 Kyndrup, Morten 66
 Københavns Universitet 60 ff, 67
- Land og Folk (DKP's dagblad) 188
 Landsforeningen for Mentalhygiejne 49, 229
 Landsorganisationen af Elever, se LOE
 Langtidsplan, den strategiske 107 ff
 Langtidsskader 237 ff
 Larsen, Aksel 94, 136, 156, 170
 Larsen, Dan 73
 Larsen, Ejvind 79
 „Legende“ 183
 Legepladsaktioner 44
 Leimer, Wilhelm 129
 Lellenburg, Jon L 14
 Lenin 80, 86, 87, 88, 90, 92, 143, 146
 „Lenz“ 174
 Leonov, Vadim 197
 Levchenko, Stanislav 29, 34
 Liberales Internationale 176
 Lille røde Bog for Skoleelever, Den 58
 Lindboe, Ole 58, 61
 Litauen 15
 Ljubimov, Mikhail 25, 50, 124, 139, 221
 LO 78, 168, 228
 LOE 137
 Lorenzen, Klaus 170
 Loyalitet i kommunikation 204
- Lykketoft Mogens 24
 Læreanstalterne 59 ff
 Lærere for Fred 146
 Læserbrevskampagner, som led i aktive forholdsregler 101
 Løgne, som led i aktive forholdsregler 100
- Macuse, Herbert 45
 Madsen, Finn Ejnar 57
 Madsen, Freddy 138
 Madsen, Jørgen Steen 67
 Magtovertagelse, teknik 96 ff
 Makarov, Leonid A. 160
 Malinovska, V.N. 161
 Malinowski, Ivan 79
 Manujlskij, Dimitrij 146
 Mao 81 f
 Markedsføring,
 – af desinformation 216 ff
 – af propaganda 120 ff
- Marx 83
 Marxismen, ideologi 45
 Marxistisk Leninistisk Enhedsforbund, se MLE
 Maskering, som led i rasterteknik 210
 Massemedier, brug af som udslusningskanal for desinformation 218
 Matrix-organisationer 145
 Medarbejdere i KGB 132 ff
 Medierne,
 – brug af som led i aktive forholdsregler 117 ff
 – de danske, efter Murens fald 238 ff
 – de sovjetiskes rolle i aktive forholdsregler 28, 94
- Medløbere, brug af som led i aktive forholdsregler 101, 166 f
 Mellemfolkelige arrangementer, som led i aktive forholdsregler 101
 Mellemfolkeligt Samvirke 25, 158
 Mellemobjekter 175
 Menneskeretskrænkelser 240
 Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut 49

- Merkulov, Vladimir 196
 Meyer, Jörg 78
 Meyer, Niels I, 48
 Meyer, Wolfgang 77
 Michaelsen, Jan 176
 Michaelsen, Per 33, 229, 236
 Mikkelsen, Peter Kramer 22
 Militærnægterforeningen 143
 Miljøorganisationerne 241
 Mitrokhin, Vasili 34, 110
 MLE 155
 Modtryk 65
 Muldkjær, Frode 51
 Munck, Ebbe 235
 Møller, Lars R. 120
 Møller, Thorkild 200
 Møller, Torgny 67
- Narkotika 64
 Nathan, Ove 150
 Nazismen 83 f
 Nazityskland, brug af aktive forholdsregler 113 ff
 Nedbrydning af folket, som led i aktive forholdsregler 105
 Nej til Atomvåben 148, 149
 Neutralisering 26
 – af personer 210 f
 Neutronbomben 122, 147 f
 Neutronbombekampagnen 112, 196 f
 „Next Stop Nevada“-aktionen 151
 Nielsen, Thomas 168
 Nielson, Poul 19, 23
 Nordkoreas ambassade 189
 Noren, Gunnar 77
 Norge 103, 159 f, 166, 170, 177, 187
 Novosti 28, 95, 218
 Nyhedsblokader, som led i aktive forholdsregler 100
 Nyrup-regeringen 236
 „Nyttige idioter“ 162 f, 166 f
 Nødvendige Seminarium, Det 58
 Nørgaard, Flemming 231
 Nørlund, Ib 138
- Obstruktion, som led i destabilisering 98
 Officerer, KGB 160 f
 Officielle modforholdsregler, danske 226 ff
 Olesen, Kjeld 9, 19 f, 23, 214
 Opdigtede rapporter 221
 Operation „Chichory“ 206
 Operation „Dämpfer“ 206
 Operation „Legionærene“ 15
 Operation „Sirene“ 2 206
 Opgejling, som led i destabilisering 98
 Opgør 236 f
 Opinionsklima, det danske, analyser af 111
 Oprør 96
 Oprør fra Midten 48
 Opvigleri, som led i destabilisering 97
 Organisationen til Oplysning om Atomkraft 25
 Organtransplantation 207
 Ortodokse kirke i Sovjet 94
 Overtagelse af nøglepositioner, som led i destabilisering 97
- Pacifisme 99
 Palæstinakomiteén 155
 Palme, Oluf 184
 Paramilitære aktioner, som led i aktive forholdsregler 29, 101
 Pedersen, Jørgen 78
 Pedersen, Robert 22, 23, 229
 Personel i KGB 132 ff
 Persson, Grethe 57
 PET 226, 235, 236
 Petersen, Alfred 168 f
 Petersen, Arne Herløv 34, 173, 197
 Petersen, Eggert 25, 46, 198
 Petersen, Gert 172, 218, 233
 Petersen, K. Helveg 9, 47 f
 Petersen, Niels Helveg 199
 Petersen, W.B.E. 231
 Plantning af materiale og meninger, som led i aktive forholdsregler 100
 Plum-fonden 21, 149

Polen 96, 206, 207
 Politbureau, Det sovjetiske Kommunistpartis 95
 Politiets Efterretningstjeneste, se PET
 Politisk korrekthed 229, 238, 240, 241
 Politisk Revy 43, 63, 66
 Ponomarev, Boris 23, 89
 Post og telefonforbindelse, afbrydelse af som led i destabilisering 98
 Poulsen, Georg 22, 23
 Pravda 95
 Presse, facadevirksomheder i 145 f
 Pressefriheden, misbrug af 227
 Pressen 68 ff
 – den danske, efter Murens fald 238 ff
 PR-linjen, Første Hoveddirektorats politiske efterretningstjeneste 95, 132, 133
 Produktion af materiale og meninger, som led i aktive forholdsregler 100
 Proletariatets diktatur 45
 Propaganda
 – fænomenet 120 f
 – muligheder 39 f
 – som led i aktive forholdsregler 100, 117
 – temaer for Sovjets 121 f, 191
 Provokationer, som led i aktive forholdsregler 101
 Psykologi 26 ff, 39
 Psykologisk forsvar 40
 Psykologisk påvirkning, se aktive forholdsregler
 Psykologisk portræt af rekrutteringsmønstre 181
 Pædagogerne 53
 Pædagogstuderendes Landsråd 54
 Påvirkningsaktioner 106 ff
 – profil af 190 ff
 – omfang 123 f
 Påvirkningsoperationer, se også aktive forholdsregler
 Påvirkningsteknikker 203 ff
 Racespændinger, opgejling af 205
 Racisme 240
 – som propagandatema 122
 Radikal Ungdom 143, 229
 Radikale Venstre, Det 17, 110, 168, 199 ff
 Radio Moskva 95
 Radioudsendelser, som led i aktive forholdsregler 100
 Rahbæk, Birgitte 78
 Raketdagsordenen 20
 Rasmussen, Kjeld 58
 Rasmussen, Steen 169
 „Raster“teknikken (påvirkningsmiddel) 208 ff
 Rebel 153
 Reich, Ebbe Kløvedal 82
 Rejsende Højskole, Den 58
 Rekruttering til KGB 130, 132 f
 Rekrutteringsmetoder 179 ff
 Rentzman, W. 231
 Residenter, KGB's lokale 131, 132
 Residenturaerne, livet ved 159
 Retsopgør 235 ff
 Retspolitik, Trivselsudvalget 47
 Revolutionær vold 91
 Rifbjerg 150
 Rothe, Rudi 201
 Rotten 176
 Rowold, Fibb 77
 Russel-Tribunalet 24
 Rygtekampagner som led i aktive forholdsregler 100, 207
 – som led i destabilisering 98
 Rød Ungdom 153
 Røde Kalender, Den 43, 66
 Rødgardister 81 f
 Rød-Grøn Ungdom 153
 Rådet for Verdensfred 142
 Sabotage, som led i aktive forholdsregler 101
 Sabotageplaner, DKP's 136
 Sadat 205
 Sakharov 225, 235 f

Salomonsen, Sanne 150
 SAM 25, 198
 Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed 143, 148, 189, 203
 Samfund, Det nye 156
 SAP 153, 156
 SB 5-grupperne 234
 Scharnberg, Carl 154
 Scheuermann, Gerhard 78
 Schjøtt, Frits 149
 Schlüter, Poul 17
 Schmidt, Folke 61
 Schriftstellerverband der DDR 176
 Schweiz 99, 227
 Scocozza, Benito 155
 Sejna, Jan 31, 108
 Selskabet til Værn for dansk Folkestyre 230 ff
 Sex 64
 SF 43, 110, 144, 156
 Shevardnadze, Eduard 94
 SiD 150, 168, 198
 Skipper Klement 65
 Skolen 55
 Skovhus, Arne 51, 52
 Slogans, propagandas. 122, 191
 Slumstrup, Finn 150
 Smiger, som led i rekruttering 181
 Snigmord, som led i aktive forholdsregler 101
 Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme, se SAM
 Socialdemokrater, som mål for fredskampagner 149
 Socialdemokratiet 17 ff, 86, 109 f, 110 f, 169, 221, 224, 229, 240
 Socialistisk Arbejderparti, se SAP
 Socialistisk Folkeparti, se SF
 Socialistisk Horisont 65
 Socialistisk Information 156
 Socialistisk Ungdoms Forum, se SUF
 Sohn, Ole 188
 Solidaritet (bladet) 157
 „Sorte“ tiltag, som led i aktive forholdsregler 101
 Spar 2/Knægt 65
 Specialarbejderforbundet, se SiD
 Sperling, Ruth 78
 Spetsnaz 103
 Spionage 125
 Splittelse, som led i destabilisering 97
 SS 20 raketter 20
 Stahr, Jimmy 23, 198
 Stalin 92, 156
 – og fredsbevægelserne 147
 Stallknecht, Kirsten 150
 STASI 134, 144, 200
 – arkiver 32
 – målsætningen for aktive forholdsregler fra 106
 – og fredsbevægelsen 151
 Statsministeriet 111, 124 f
 „Stay Behind“- netværket 234
 Stjernekrigsprojektet 123
 Studenterforbund, Det internationale 142
 Studenteroprøret 41 f
 Studenterrådgivningen 25
 Studentersamfundet 65, 156
 Studio H&S 78
 Styrede informationer 120
 Styrelsesloven af 1970 62
 Støt Christiania 24
 Sudoplatov 30, 162
 SUF 43
 Sukarno 206
 Sulimov 91
 Sun-Tzu 112 f
 SUP 156
 Suvorov, Viktor 225
 Svagheder, menneskelige 37 ff
 Sverige 106, 158, 179 f, 203, 227
 Sydafrika 206
 Sydafrikakomitéerne 158
 Søgaard, Povl 208
 Sørensen, Flemming 171, 236
 Sørensen, Villy 48
 TASS 28, 95, 218
 Terpo-Tryk 188 f

Terrorisme,
 – i Danmark 99
 – som led i aktive forholdsregler 101
 Thailand 207
 Thestrup, Knud 231
 Thomsen, Gustav 235
 Thomsen, Niels 72
 Thorsen, Jens Jørgen 65
 Thy-lejren 44
 Tiden 65
 Tiderne skifter 65
 Tidsskrifter, socialistiske 65 f
 „Tillidsskabende foranstaltninger“ 122
 Tjekkoslovakiet 96
 Tjerny, Vadim 173
 Todman, Terence 15
 Toft, Jens 149
 Tofte, Ørnulf 33
 Toldstrup, Jens 234
 Totalitarisme 28
 – som ideologi 79 ff
 Treholt, Arne 34, 170, 182
 Trivselsudvalg, Socialdemokratiets 46 ff
 Trotskister 156 f
 Tsjebotok, I. 160, 214
 Tuchmann, Barbara 38
 Tvind 44, 58
 Tværpolitiske organisationer, som led i aktive forholdsregler 101
 Typografforbundet 143

 Uddannelsespolitik, Trivselsudvalget 47
 Udenrigsministeriet 111, 124 f
 Udslusning af desinformation 119 f, 216 ff
 Udvidet krig, Nazitysklands 113 ff
 Uffe Ellemann-Jensen, Uffe 201
 Umedvidende enkeltpersoner 166 f
 Undergravelse af autoriteter, som led i aktive forholdsregler 104
 Underskriftsindsamlinger, som led i aktive forholdsregler 101
 Ungdomsoprøret 40 ff
 Unge kvinder for Fred 142
 Unge Pædagoger 43, 54, 56

 Universiteterne 59 ff
 Uofficielle imødegåelsesforanstaltninger 228 ff
 Upolitiske organisationer, som led i aktive forholdsregler 101

 „Vart“ 170
 Veirup, Kjeld 77
 Venskabsforeninger 139 f
 Venstre, Det radikale, se Radikale Venstre
 Venstrefløjen, antal 16
 Venstresocialisterne, se VS
 Venstresocialistisk Parti 135
 Verden Rundt 65
 Verdens Gang 65
 Verdensfredkongressen 1986 176, 198, 201, 234
 Verdensfredsrådet 89, 142 f, 151
 Verdenssammenslutningen for demokratiske Kvinder 142
 Vesttyskland 176
 Videnskabernes Akademi 132
 Videnskabsmænd, Sovjets, rolle i påvirkningsoperationerne 161
 Vietnam 69, 82, 157, 207
 Vietnam Solidaritet 43, 66
 Vietnamkomitéer, De danske 43, 152, 233
 Vinge, P.G. 33, 179
 Vittigheder, som led i aktive forholdsregler 100
 Viveke, Holger 170
 Voigt, Pelle 126, 217
 Voldsberedthed, venstrefløjens 16, 79
 VS 157
 VS-bulletin 157
 Værn om Danmark 229

 Wagner, Ingmar 189
 WAPA, angrebskapacitet 13 ff
 Warszawapagten, se WAPA
 Weiss, Birte 23
 Werna Gerhardssen 166
 Westergård, Chr. 58

Westh, Bjørn 20 f
Wilson, Harold 165
Wingård, Mette 52
Wivel, Ole 150
Wivel, Peter 232
Wolf Markus 35, 50, 134, 182, 186,
203, 211, 237
World University Service, se WUS
WUS 159

Zaire 206
Zeuthen, H. 226, 230
Zhukov, Yo. 148

Økonomisk obstruktion, som led i
destabilisering 98
Økonomisk undergravelse, som led i
aktive forholdsregler 105
Økonomiske tilskud, som led i aktive
forholdsregler 101
Østergaard, Knud 15
Østersørådet 24
Østtyskland, se DDR

Åbne kilder 125 f